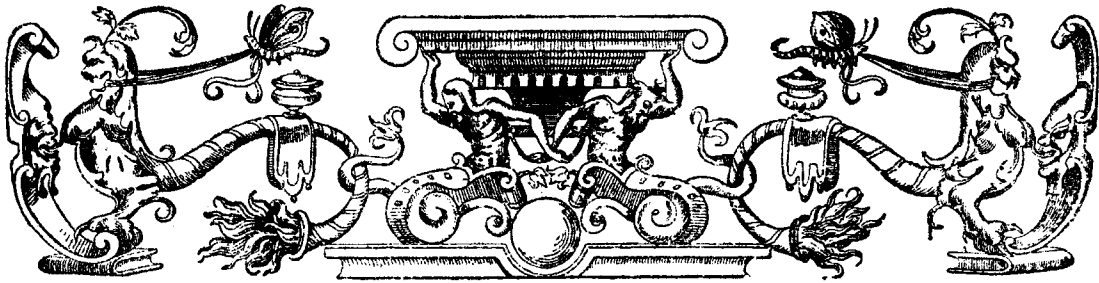

JEREMIAS DE DECKER.
Door REMBRANDT geschilderd portret in de Ermitage te St. Petersburg.

Rembrandt's portret van Jeremias de Decker

DOOR

DR. K. H. DE RAAF.

IN de Ermitage te St. Petersburg bevindt zich een portret van REMBRANDT, voorstellend een man van middelbaren leeftijd, in den Catalogus genoemd „Bild eines ältlichen Mannes”, geheel geschilderd in den trant der Staalmeesters en met, in den rechter benedenhoek, REMBRANDTS naamteekening en daaronder het jaartal.....? 1666, zeggen DE ROEVER en HOFSTEDE DE GROOT. Mijn doel is, aannemelijk te maken, dat dit het portret is van REMBRANDT's vriend, den dichter JEREMIAS DE DECKER.

Es ist eine alte Geschichte. VOSMAER reeds heeft aan deze identiteit niet getwijfeld: „l' Ermitage conserve un *Portrait d'homme âgé* dans lequel, à l'aide de la gravure représentant le portrait de JEREMIAS DE DECKER, on reconnaît de suite cet ami de REMBRANDT” (REMBRANDT, sa Vie et ses Oeuvres, p. 368, 2e Ed.). De bedoelde gravure staat vóór in de uitgaaf van DE DECKER's *Rijmoeffeningen* van 1726, door BROUÉRIUS VAN NIDEK, met dit onderschrift van den Uitgever:

DE DEKKER, die op 't spoor van VONDEL, taelgebreken
 Te keer gaet, en in Dicht het schoonste Duitsch leert spreken,
 Die slaghpen aen de wick der ed'le Poëzy
 Herleeft in deze print naer REMBRANTS schildery.
 Voor wien der Dichteren, voor wien heb hy te zwichten?
 Natuur, Verstant en Konst volmaken zijn gedichten.

Dr. HOFSTEDE DE GROOT (*Die Urkunden über Rembrandt*, bl. 270, No. 222) is van een tegenovergesteld oordeel: „Das Bildniss DE DEKKER'S durch REMBRANDT ist verschollen. Man hat es lange mit Unrecht identifizirt mit dem erst 1666 gemalten Bilde der Eremitage, No. 827 (BODE No. 498)”. Waarop grondt Dr. HOFSTEDE DE GROOT dit apodictisch vonnis? Met ter zijde stelling van het getuigenis van BROUËRIUS VAN NIDEK grondt hij het op twee „feiten” die volgens hem niet met elkander te rijmen zijn: 1^e Het Petersburgsche portret is geschilderd in 1666. 2^e Het portret van DE DECKER daarentegen moet vóór 1660 voltooid zijn (*Die Urk.* No. 290).

Zijn dit werkelijk feiten, dan heeft Dr. HOFSTEDE DE GROOT natuurlijk gelijk, het Petersburgsche portret moet iemand anders voorstellen, en BROUËRIUS VAN NIDEK heeft een willekeurig portret voor dat van DE DECKER doen doorgaan, of, wat we voor de nagedachtenis van dezen ijverigen geschiedvorscher liever aannemen, hij is niet de bedrieger maar de bedrogene.

Laat ons de zaak wat nader onder oogen zien.

De onderstelling dat DE DECKER'S portret reeds vóór 1660 zou geschilderd zijn, berust op een sonnet van een der vrienden uit den kring van REMBRANDT en DE DECKER, H. F. WATERLOOS, voorkomend in de *Hollantsche Parnas*, een dichtbundel uit het jaar 1660. De titel is:

Aan den wijtberoemden schilder REMBRANT VAN RIJN. Toen zijn Ed. den diepzinnighen Poët JEREMIAS DE DEKKER schilderde.

En dan volgt:

Ay REMBRANT zo ghy ons DE DEKKER af wilt teek'nen,
 Zo wilt, eer ghy begint te schilderen, vry reek'nen
 Dat ghy een paerel der Poëten maalen zult,
 Die met zyn harsenbeelt heel Hollant heeft vervult.
 En zo ghy door 't pinseel zyn pen zoekt t' overtreff en,
 Zo moest ghy uwen geest al vry wat hoogher heffen
 Als oft ghy slechte slagh van menschen maalen zouwt, enz.

't Is wel niet onmogelijk maar toch onwaarschijnlijk, dat WATERLOOS dit gelegenheidsgedicht aan den verzamelaar van de „Hollantsche Parnas” zou hebben afgestaan als het niet actueel was. We willen dus aannemen dat het gerijmd werd kort vóór het verschijnen van genoemden verzenbundel en bijgevolg, dat DE DECKER kort vóór het verschijnen der uitgave (1660) voor REMBRANDT model heeft gezeten. Maar volgt daaruit, dat het portret vóór 1660 moet voltooid zijn? Allerminst! Men weet, hoe het dikwijls met het afleveren van portretten gaat. Haast had REMBRANDT niet; het was geen besteld werk; zooals DE DECKER zelve zegt, hij schilderde het niet om er wa mee te verdienen,

JEREMIAS DE DECKER.

Anonyme gravure uit *Alle de Rijmoeffeningen* van JEREMIAS DE DECKER,
uitgegeven door M. BROUËRIUS VAN NIDEK, Amsterdam, 1726.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

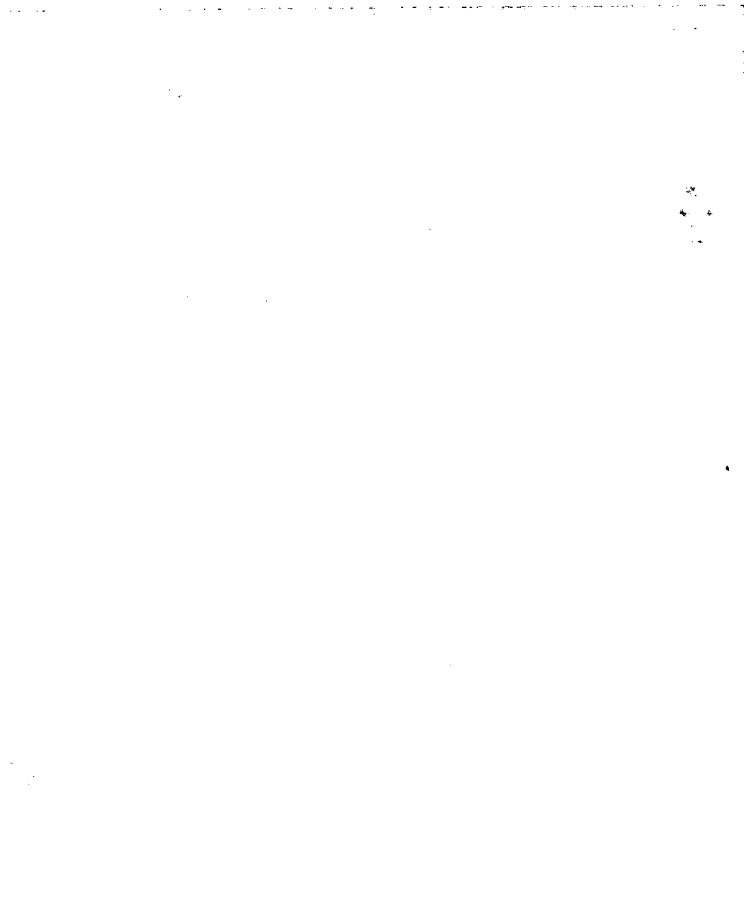
.....

.....

.....

JEREMIAS DE DECKER.
Grisaille van ARNOU VAN HALEN, voorkomend in het Pan-Poëticon,
(Rijksmuseum te Amsterdam).

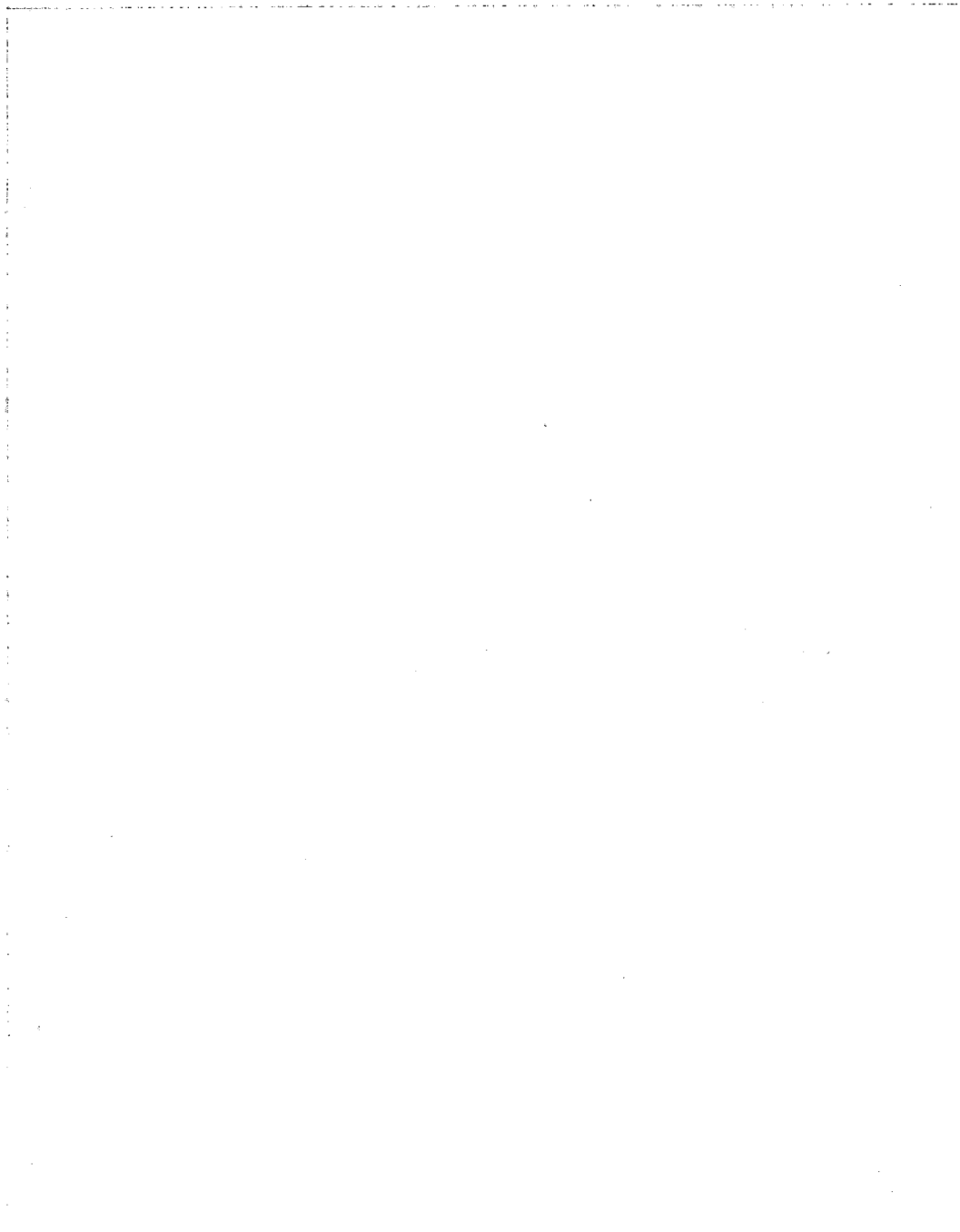

JEREMIAS DE DEKKER.
*Dus fielt de Konst in Prent. De Dekker roort gezicht.
Naer Rembrant, die met verov' naert leeven hem ging malen :
Het Pan-Poëticon, wert door's Mans Beelt verlicht.
Dat in den Dicht'ren-Rei, pronkt met Appoll'os stralen.
Rembrant Pinx^t. Aquila schulp.*

JEREMIAS DE DECKER.
Zwarte kunstprent door ARNOUW VAN HALEN.

Maer louterlijk uit gunst,
 Uit eenen eed'len trek tot onze Zanggodinnen,
 Uit liefde tot de kunst.

Bovendien is het duidelijk, dat WATERLOOS niet van een voltooid maar van een nog te maken schilderij spreekt. De eenige gevolgtrekking dus, welke wij ons veroorloven mogen, is deze, dat REMBRANDT het portret niet te lang na 1660 moet vervaardigd hebben.

Van het Petersburgsch portret bestaat, behalve de anonyme gravure, nog een grisaille-copie van ARNOUT VAN HALEN (AQUILA), behoorend tot het Panpoëticon en berustend in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam. Is dit schilderstukje aan de aandacht van Dr. HOFSTEDÉ DE GROOT ontsnapt? Wel gewaagt hij van een „Stich”¹⁾ van A. VAN HALEN en maakt daarbij de juiste opmerking: „Man glaubt kaum, dasz beide (nl. de anonyme gravure en de prent van VAN HALEN) denselben Mann vorstellen sollen”.

Daar de „Stich” van VAN HALEN (een zwarte-kunstprent) teruggaat op deze grisaille, kunnen we haar bij ons onderzoek veilig uitschakelen. Vergelijken we nu de anonyme gravure en de grisaille met het Petersburgsch schilderij, dan springt het onmiddellijk in het oog, dat de anonyme gravure er zeer dicht bij komt. Zeker was het voor den graveur geen gemakkelijke taak, met lijnen, haaltjes en streekjes, in verkleind formaat, het zacht-treurige weer te geven van die in schaduw wegschuilende oogen, de gevoeligheid van dat peinzende, innemende gelaat. Zoo vertoont ons het plaatje dan ook veeleer een hypochondrischen droogpruimer, een saaien ambachtsbaas, dan een zoowel van geestesvorming als afkomst edelen denker en dichter. Maar dit neemt niet weg, dat we toch geen oogenblik aarzelen, er een copie in te zien van REMBRANDT'S schilderij.

De grisaille van VAN HALEN daarentegen staat hier zoo ver van af, dat we ons moeilijk kunnen voorstellen, dat VAN HALEN het origineele portret voor zich heeft gehad toen hij zijn grijsje schilderde. Daarom achten wij het 't waarschijnlijkst, dat hij gewerkt heeft naar de anonyme gravure, zonder er in te slagen, deze getrouw weer te geven.

Immers, alles is overdreven en vrij opgevat, en het resultaat werd een jolig Jordaens-type. Eenmaal aangenomen dat VAN HALENS schilderijtje slechts een indirecte copie is (en wij twijfelen niet aan het goed recht dezer onderstelling), heeft het als bewijsstuk geen waarde meer en hebben wij dus alleen te rekenen met de volgende vaste feiten:

1° REMBRANDT heeft in of niet te lang na 1660 zijn vriend JEREMIAS DE DECKER geschilderd.

1) Ik zag deze naast de anonyme gravure in een uitgave van DE DECKERS gedichten van 1726.

2° BROUËRIUS VAN NIDEK, de bezorger der uitgave van 1726 van DE DECKERS gedichten, geeft een gravure naar het Petersburgsche portret en noemt den voorgestelde JEREMIAS DE DECKER.

Het is nu de vraag: Zijn er feiten aan te voeren welke het getuigenis van BROUËRIUS VAN NIDEK omverwerpen? Ik zou niet weten, welke. Of is misschien in de dateering een bewijs contra gelegen? Mr. DE ROEVER en Dr. HOFSTEDE DE GROOT zeggen dat het portret met 1666 geteekend is, wat volgens hen kwalijk te rijmen valt met het onder 1° vermelde feit. De echtheid dezer dateering zou moeten onderzocht worden; dat het portret in den catalogus met 1666 vermeld staat, zegt zoo weinig. Hoe gemakkelijk kan een onduidelijk geschilderde o tot een 6 zijn bijgewerkt. De zeer scherpe Braun-foto althans doet twijfel rijzen omtrent de waarde van het laatste cijfer. Doch gesteld, dat het portret werkelijk door REMBRANDT met 1666 gedateerd werd, is dan hiermede bewezen dat het DE DECKERS portret niet kan zijn? Is het zoo onwaarschijnlijk, dat REMBRANDT zijn werk een tijd heeft laten liggen (er zijn immers meer voorbeelden van een dergelijke staking) en ten slotte in 1666 er de laatste hand aan heeft gelegd en het met zijn naamteekening en datum voorzien? Dat DE DECKER in 1666 stierf en met een dankdicht zijn erkentelijkheid betoonde behoeft geen bezwaar te zijn, want zijn overlijden viel eerst in den winter van dat jaar.

Ten slotte, en dit doet voor ons de deur dicht, is de uitdrukking van het gelaat een zoodanige als wij met het oog op het psychische wezen van den dichter wel verwachten *moeten*. We gelooven den lofrijmer VAN PETERSOM (zie vóór in de uitgave van 1726), wanneer hij zegt dat REMBRANDT zijn vriend geschilderd heeft zóó, dat zijn ziel als uit zijn aanschijn straalt; en 's dichters broeder D. DE DECKER, waar deze getuigt:

Soo ghy DE DECKER noyt en saegt in sijnen tijd,
Siet hem hier afgebeeld met meesterlijcke streken.

JEREMIAS DE DECKER is door het lot niet verwend. Niet alleen in zijn jeugd had hij zijn juk te dragen. In bekrompen omstandigheden worstelend voor een eerlijk bestaan, herhaaldelijk geslagen door het verlies van zijn liefste betrekkingen, had deze kleinzoon van Antwerpsche patriciërs weinig reden om de wereld toe te lachen. Ook deed hij het niet. Ernst is de kenmerkende trek van zijn karakter. Zijn zacht gevoel versombert soms tot weemoed, ja zwaarmoedigheid; een zwaarmoedigheid die zelfs tot doodsverlangen leidt. Hoor slechts hoe hij zijn geboortedag herdenkt:

Sal ick u met gejuych onthalen of met klagen,
O eerste schakel-ring der keten mijner dagen?
Ghy hebt my eerst ('t is waer) in lucht gestelt en licht;

Eerst met de blijde Son vervrolijckt mijn gesicht;
Maar och! oock allereerst my suchtens stof gegeven,
En metgenoot gemaekt der qualen van dit leven;
Dit leven 't welck (helaes) in weenen word aenvaerd,
In sorg beseten word, in stenen henen vaert;
Dit leven 't welck ick ruym ten halven heb versleten,
Eer ick, waerom ick leve, eens recht heb leeren weten;
Ja, 't welck my mogelijk ten vollen sal ontgaen,
Eer ick sijn recht gebruyck ten halven heb verstaen.
'K en hebbe dan van u geen' groote feest te maken;
'K en heb u oock misschien niet t' eenmael te laken.
Dit leven valt wel suur, maer 't is een lichte pijn,
Als 't ende mag van dit 't begin van beter sijn.

Toch is hij geen mokkend hypochonder. Neen, zijn somberheid verschijnt gewoonlijk in een vriendelijker licht tengevolge van een geloof, een humaniteit, een innemende teederheid van gevoel als men bij onze andere zeventiende-eeuwsche dichters slechts schaars pleegt aan te treffen.

Dit wetend sla men nog eens een blik op REMBRANDT'S portret van den dichter, en, zijn karaktereigenschappen erin terugvindend, bewondere men de genialiteit waarmede de ziel van dezen mensch door den schilder is uitgedrukt.

REMBRANDT'S CHRISTUS EN MARIA MAGDALENA.

REMBRANDT heeft voor den reeds boven genoemden H. F. WATERLOOS een schilderij gemaakt, waarop Christus, uit de dooden opgestaan, aan Maria Magdalena verschijnt. Het is een illustratie der bekende plaats in het Evangelie van Johannes. Maria heeft tot haar ontzetting het graf leeg gevonden en haar bevinding medegedeeld aan Petrus en Johannes. Zij begrijpen 't niet en zijn naar huis teruggekeerd. „Ende Maria stont buyten by het graf, weenende. Als sy dan weende, buckte sy in het graf. Ende sagh twee Engelen in witte kleederen sitten, eenen aen het hoofd, ende eenen aen de voeten, daer het lichaem Jesu geleghen hadde. Ende die seyden tot haer: Vrouwe, wat weent ghy? Sy seyde tot haer: Om dat sy mijnen Heere wech-genomen hebben, ende ick en weet niet, waer sy hem geleght hebben. Ende als sy dit geseht hadde, keerde sy haer achterwaerts, ende sagh Jesum staen, ende sy en wist niet dat het Jesus was. 16 Jesus seyde tot haer: Vrouwe, wat weent ghy? Wien soeckt ghy? Sy, meynende dat het de Hovenier was, seyde tot hem: Heere, so ghy hem wech gedragen hebt, seght my waer ghy hem geleght hebt, ende ick sal hem wech-nemen. Jesus seyde tot haer: Maria. Sy, haer omkeerende seyde tot hem: Rabbouni, 't welck is geseht, Meester. 17 Jesus seyde tot haer: En raeckt my niet aen, want ick en ben noch niet opgehvaren tot mijnen Vader: maer gaet henen tot mijne broeders, ende seght haer: Ick vare op tot mijnen Vader ende uwen Vader, ende tot mijnen Godt, ende uwen Godt”.

JEREMIAS DE DECKER heeft REMBRANDT het stuk zien schilderen en het kunstwerk gehuldigd door het volgende sonnet, het eerst gedrukt in de *Hollandsche Parnas* van 1660:

Als ick d'History lese, ons by Sint Jan beschreven,
En daerbeneven sie dit kunstryck tafereel,
Waer (denk ick dan) is pen soo net oit van pinceel
Gevolgt, of doode verw soo na gebrogt aen 't leven?
't Schynt dat de Christus zegt: Marie, en wilt niet beven,
Ick ben 't, de dood en heeft aen uwen Heer geen deel:
Zy zulcx geloovende, maer echter noch niet heel,
Schijnt tusschen vreugde en druk, en vreesse en hoop te sweven.

De graf-rots na de kunst hoog in de lucht geleid,
 En ryk van schaduwen, geeft oog en majesteit
 Aen al de rest van 't werk. Uw' meesterlijcke streken,
 Vriend REMBRANT, heb ick eerst sien gaen langs dit paneel,
 Dies moest myn Pen wat Ryms van uw begaeft Pinceel
 En mijnen Int wat Roems van uwe Verwen spreken.

Nu bestaan er twee schilderijen van REMBRANDT, die de bedoelde geschiedenis verschillend in beeld brengen, of liever die elk afzonderlijke illustraties zijn van verschillende momenten der geschiedenis. Op welk van beide heeft DE DECKER het oog gehad of heeft er nog een derde behandeling van hetzelfde onderwerp bestaan? Dr. HOFSTEDE DE GROOT twijfelt (zie *Die Urkunden über REMBRANDT*, No. 221): „Die Stelle im Johannes-Evangelium lautet (XX, 16): „Jesus spricht zu ihr: Maria. Da wandte sie sich um und spricht zu ihm: Rabbuni“. Dieser Text passt zu dem Bilde vom Jahre 1638 im Buckingham Palace (Bode No. 221, auf Holz), nicht aber auf das vom Jahre 1651 in Braunschweig (Bode, No. 333 auf Leinwand). Auf letzterem Bilde ist vielmehr der folgende Vers 17 illustriert: „Spricht Jesus zu ihr: Rühre mich nicht an“. Auch fehlt in diesem Bilde die hoch in die Luft aufsteigende, mit den übrigen Theilen des Bildes kontrastirende Felswand, und ist es entgegen Zeile 12 auf Leinwand gemalt. — Obwohl also Beschreibung und Material für das Bild vom Jahre 1638 sprechen, bleibt es auffallend, dass DE DECKER gegen 1660 in einem Gedicht hervorheben sollte, er habe REMBRANDT das 1638 entstandene Bild für H. F. WATERLOOS malen sehen. Wenn man nicht annehmen will, dass das Gedicht etwa 20 Jahre ungedruckt geblieben ist, ist es am wahrscheinlichsten, dass es sich auf eine jetzt verschollene Komposition REMBRANDT'S etwa aus den Jahren 1656—1658 bezieht“.

Tot zoover Dr. HOFSTEDE DE GROOT. Zouden we waarlijk tot zijn laatste, minder aangename gevolgtrekking onze toevlucht moeten nemen? Wij gelooven van niet. Dr. HOFSTEDE DE GROOT heeft gelijk: beschrijving en materiaal passen het best bij het stuk van Buckingham Palace (ook wel genoemd *Maria en de Hovenier*). Dit stuk geeft ook het volledigst de historie zooals ze ons „by Sint Jan is beschreven“. Op het Brunswijksche immers ontbreken de in het wit gekleede Engelen. Maar het gedicht is van 1660 en het schilderij van 1638, zegt Dr. HOFSTEDE DE GROOT, en dit acht hij zoo zonderling, dat hij is gaan denken aan een derde schilderij 't welk verloren moet zijn gegaan. Dat het gedicht van 1660 is, valt intusschen moeilijk te bewijzen. We weten alleen dat het toen gedrukt is. Doch *mogelijk* is het, dat het in of kort vóór 1660 gemaakt werd. DE DECKER toch was bevriend met WATERLOOS, en het schilderstuk in het huis van dezen vriend jaren lang na de vervaardiging nu en dan terugziende, kan hij op een oogenblik dat de geest in hem vaardig werd, zijn herinnering en bewondering beide in een

sonnet hebben uitgedrukt. Wil men liever aannemen, dat het sonnet onmiddellijk na het voltooiën van het schilderij, dus in 1638, is ontstaan, ruim 20 jaren vóórdat het gedrukt werd, ook dan is er niet het geringste bezwaar. DE DECKER zelve immers getuigt in de voorrede van zijn *Klaegliederen Jeremiae*, dat deze en nog eenige andere verzen in zijn „haest kinderlycke jaren” zijn gedicht, en wanneer vinden we die het eerst gedrukt? In 1656, in den eersten dichtbundel door hem uitgegeven. Waar nu DE DECKER in 1609 geboren is, mogen we het ontstaan der *Klaegliederen* etc. zeker niet na 1629 stellen, en hebben wij hier dus een bewijs, dat het voor DE DECKER niet vreemd geacht kan worden, een sonnet op REMBRANDT'S schilderij zoolang in portefeuille te hebben gehouden. Des te beter; want zoo hebben we dan ook niet het verlies van een waardevol kunstwerk te betreuen.

Rotterdam.

DR. K. H. DE RAAF.

HET NIJMEEGSCHE SCHIPPERSGILD EN ZIJN ANTEPENDIUM.

DOOR

H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN.

ET schippers- of schipluidengild was vermoedelijk het oudste zeer zeker het rijkste der Nijmeegsche gilden. De tijd van zijn oprichting is ten eenenmale onbekend, zijn stichtingsbrieven zijn verloren gegaan. Nijmegen had in vroegere eeuwen een belangrijke handel en scheepvaart. Gelegen aan het kruispunt van twee oeroude wegen, wier ontstaan zich verliest in het onbekend verleden, en aan den oever eener rivier, de Waal, die het aan eene zijde met gansch Duitschland, aan de andere zijde met Holland en de zee in verbinding stelde, stroomde er op een afstand van een uur gaans een tweede rivier, de Maas, die toegang gaf tot het door zijn wereldmarkten beroemde Vlaanderen en tot het Noord-Oosten van Frankrijk. Zulk een ligging was zoo goed als een roeping, de bewoners dier stad moesten zich wijden aan handel en scheepvaart. Schriftelijke bewijzen dat dit geschiedde in vroege tijden ontbreken, maar de topographie der oude stad komt ons te hulp. Van haar kern, ontstaan uit een Romeinsch kamp, loopen slechts drie straten uit op de Waal. Maar naast dat oudste gedeelte verrees in tijden waarvan geen overlevering bewaard is, in westelijke richting

op den oever der rivier, een voorstad, waaruit niet minder dan twaalfstraten en straatjes naar den waterkant loopen. Zes daarvan komen uit op dat gedeelte van den oever waar eenmaal de oudste haven lag (vroeger de Weijer, thans Waalplein). In die buurten moet een zich met scheepvaart generende bevolking gewoond hebben; uit hun aanvankelijk wijd uiteen gebouwde huizen, namen zij den kortsten weg naar de rivier en de daardoor gevormde voetpaden werden als straten erkend, toen later bij het toenemen der bevolking, de huizen dezer voorstad zich dichter aaneensloten.

Een ander bewijs van niet onbelangrijke scheepvaart leveren de talrijke tolvrijdommen, aan de stad van vroege tijden af verleend. De oudste is van vóór 1184. In dat jaar *bevestigde* keizer Frederik den tolvrijdom door zijn voorzaat Hendrik IV (1058-1066) aan die van Nijmegen verleend. Dit privilege werd door alle volgende keizers bij hun troonbesteiging bekrachtigd, en door keizer Karel IV in 1349 nog uitgebreid. Een buitengewoon gunstbewijs ontving de stad in 1230 van den Roomsche koning Hendrik VII. Deze monarch schonk haar vrijdom van alle keizerlijke tollén, te water en te land, voor de goederen harer burgers, in het gansche Duitsche Rijk. Van zeer ouden datum was ook de verreikende tolvrijdom die de Nijmeegsche burgers op de Maas genoten. Wanneer deze verleend werd is alsmede onbekend, doch na eenigen tijd ten gevolge van oorlogen ingetrokken te zijn geweest, werd hij vernieuwd in 1388 en bleef in zwang tot het einde der 18e eeuw. Deze tolvrijdom reikte van Gorinchem tot Mézières in Frankrijk toe. Daarbij kwamen nog een groot aantal tolvrijdommen op andere rivieren, door verschillende dynasten en steden verleend. Dat alles geeft wel een onomstootelijk bewijs dat Nijmegen eenmaal een drukke scheepvaart moet bezeten hebben, en dientengevolge een machtig schippersgild.

De schippers waren het eenige gild in Nijmegen, dat een eigen gildehuis bezat. Alle andere ambten en gilden vergaderden in daartoe door den magistraat aangewezen plaatsen, zooals de St. Janszaal, de Doelen en andere lokalen. Op den hoek van het Achter de Vischmarkt en het Schapengasje, dus vlak bij de Waal, ziet men nog een oud huis met een trapgevel, waarop tot voor weinige jaren een windvaantje prijkte, dat een kof onder volle zeilen voorstelde. Dit gebouw was voorheen het Schippersgildehuis. Het werd door hen aangekocht in 1617 en heette toen de Keizerskroon. De schippers betaalden er den brouwer HENDRIK LOEF *f* 1550 voor, onder verband dat zoolang hij brouwde, al het bier dat men in dat huis kwam te drinken, bij hem moest gekocht worden, met dit voorzichtige *mits*, dat hij even goed bier leverde als andere brouwers. Deed hij dit niet, dan zou het den schippers vrijstaan hun drank elders te laten halen.

Omtrent het wezen en werken van dit gild is zoo goed als niets tot ons

gekomen. Alle zijn boeken en geschriften zijn verloren gegaan; slechts een aantal voorschriften van den stedelijken raad en enkele posten in de stadsrekenboeken werpen af en toe een zijlicht op zijn bestaan. Daaronder ontmoet men er die het de moeite loont nader te bespreken.

Zooals bekend is, was het zwaarddansen een der takken van middeleeuwsche volkssport. Te Nijmegen waren het de smids- en schoenmakersgezellen, die in de 16de eeuw op kerkelijke en andere feestdagen „durch die swerden” dansten. De scheepsgezellen schijnen zich daarmede hier ter stede niet afgegeven te hebben, zooals in Dordrecht het geval was. BALEN, die in 1677 een uitvoerige beschrijving dier stad in het licht gaf, stelt te boek dat „te Vastelavond de schippersgezellen mitten sweerden dansten”. Toch placht op Vastenavond het jonge scheepsvolk hier ter stede in de 16e eeuw twee hammen van stadswege ten geschenke te ontvangen. Vermoedelijk was dit oorspronkelijk een tegemoetkoing by een ander volksvermaak. Het stads-rekenboek van 1522 bevat een post van *f* 3 voor vier vaten bier, op bevel van burgemeesteren en raad verstrekt aan de scheepsgezellen „van den Blauwen Schuyten”; in 1528 kregen zij zes vaten bier „opvastelavont, doe die schipgesellen die Blauwe Schuyt om lieten voeren”. Nogmaals in 1545 „den schipknechten mytten Blauwen Schuyten opten Vastelavont gegeven 2 gl. 16 st.” Voor de laatste maal werd daarvoor een ton bier gegeven in 1550.

Later komt dit niet meer voor; waarschijnlijk werd de optocht die met dronkenschap en baldadigheid gepaard ging, omtrent dien tijd verboden, terwijl het geschenk van twee hammen bleef bestaan. Maar het volk laat zich zijn genoegens niet zoo gemakkelijk ontnemen, (dat ondervindt men in die steden waar de Kermis werd afgeschaft), en nu kwam er iets anders voor in de plaats, het jolige scheepsvolk liet zich zoomaar niet uitdooven. Een getuige in een verhoor over een vechtpartij, in 1560, schildert het volgende levendige tafereeltje. „Als die brouwersknechts ende scippers des Sonnendaichs sVastelavontz omme gongen, heft des avontz ARIEN DEN DORST, met syn alynck huysgesynne guet cier makende, gehoert voir in die Groitestraet groet rumoir, ende volgens is ARIEN vurss, mit syn huysgesynne opgelopen ende duer die vensteren van syn huys uytgesien in die straet; ende heft also gesien dat die scipgesellen met peeckstocken (stok met een scherpe punt), trom ende vendelen voir syn duer geweest syn, ende groot rumoir makende syn onderanderen dair by kommen die brouwersknechter, ende die beneven den anderen syn getogen, ende durch twist ende gesenck syn volgens die brouwersknechten durch die Nonnestrait in, den scippers ontweken”, enz.

Een raadsbesluit van 10 Febr. 1575 toont dat de Blauwe Schuit ook toen nog altijd nawerkte. Het vermeldt dat de scheepsgesellen „mytt upgestreckte vendelen und mommende over die straten, langhs die huysen gegain syn, contrarie

de ordonnantiën des raedts", en dat zij nu met hun vaandels, nog wel voor het stadhuis stonden, „begerende een honorarium". De Raad vond dit wel wat verregaand, maar, overwegende dat men de schippers destijds voortdurend noodig had om troepen over de Waal te zetten, schold hij hun niet alleen de boete voor de overtreding kwijt, maar betaalde daarenboven nog een ton jukstart (bier), „om hen hulpvaardig te maken" hun tevens gelastende zich van de straat te scheeren. Ten slotte schijnt dit volksvermaak toch doodgebloed, en op de twee hammen uitgelopen te zijn.

Het omloopen met de Blauwe Schuit was een eeuwen oud gebruik, te merkwaardig om hier niet met een woordje herdacht te worden. Het wortelde diep in het Germaansche heidendom, en herleefde onder omstandigheden die ons een karakteristieken kijk op oude tijden en zeden geven. Oorspronkelijk was het een heidensche godsdienstige plechtigheid. TACITUS spreekt in zijn *Germania* van een Germaansche godin, die hij Isis noemt, bij wier eeredienst een schip op wielen vertoond werd, maar verder wist hij er niet veel van. Men vindt het herleven dezer plechtigheid beschreven in het derde boek van RUDOLPHUS' Kroniek der Abdij van St. Truien. Daar wordt verhaald dat in 1133, toen het christendom dus reeds sedert eeuwen was aangenomen, in zeker bosch bij het tegenwoordige Cornelimunster, een schuit werd gebouwd en op wielen gezet. Zij werd daarop naar Aken, Maastricht, Tongeren en het land van Loon getrokken, begeleid door een dansende en jubelende menigte. Het waren hoofdzakelijk wevers, die deze zaak op touw gezet hadden, waardoor zij zich, naar de meening van den vromen geestelijken schrijver, Gods gerechten toorn op den hals haalden. Er wordt in dit geval niet bij vermeld in welken tijd van het jaar deze vertooning plaats greep, doch uit een raadsbesluit der stad Ulm, van 1530 — het feest had veel navolging gevonden — blijkt dat het „herumfahren des pfluges und mit dem schiffen", op Vastenavond geschiedde. Dat was de tijd gewijd bij de heidensche Germanen aan Freia en haar eeredienst, waarbij hoogst waarschijnlijk de optocht met het schip, plaats had, door TACITUS vermeld.

Met de invoering van het Christendom ging het godsdienstig begrip, dat deze ceremonie te grond lag, verloren, alleen het feestelijke en dartele bleef in den vorm van een Vastenavondpret behouden. Doch de brooddronken baldadigheid der gezellen die met het schip liepen, bracht het eerlang in slechten roep: het werd in Duitschland das schiff der verlust, het narrenschiff, de schuit van Narregonie genoemd. Dit verhinderde niet dat de optocht onder het volk steeds meer opgang maakte, zoodat zich in Brabant een gild vormde van der Blauen Scute — zooals het schip in deze streken algemeen genoemd werd. Hen bezong JACOB VAN OESTVOREN in 1413 in een berijmd volksboekje getiteld „Van den Ghilde in der

Blauwen Scuten, in 297 verzen. Algemeen bekend is het Narrenschiff van den Straatsburger professor SEBASTIAN BRANDT, waarin hij de equipage van dat schip „eine luderliche geselschafft noemt, die ihr hab und Gut cum Baccho et Venere verthan” hebben. Aan dat gedicht ontleende de Straatsburger pastoor GEILER VAN KEISERSBERG de teksten voor niet minder dan 110 preeken, die hij uitgaf met het motto *Stultarum numerus est infinitus*.

Of er een bijzondere reden was waarom dit berucht vaartuig blanw geverfd was, in de Roomsche Kerk de kleur der hemelsche overweging, is mij niet bekend. Er bestaat een gravure van de Blau Schuyte geteekend door HIERONYMUS BOS, 1559, gegraveerd door COCK, met het onderschrift :

Daer platbroeck speelman is en stuurman in de bane,
Daer sien hem de voghelen voor eenen huyben ane; (haube? zotskap)
En al tiert syn gheselschap datse moghen sweeten,
Het sullen de sanghers in de Blau Schuyte heeten.

Onder een andere afbeelding, die de nederduitsche vertaling van BRANDT'S Narrenschiff vergezelt, leest men :

Hoort, hoort, ghi sotten, ghi dwasen, ghi dorren, (Duitsch: thoren)
Der narrenscip wilt hem gaen porren,
Elc haeste hem dier wilt inne varen.
Men drinct er, men schinct er, men speelt er op snaren.

St. OLOF DE DIKKE, koning van Noorwegen (1019-1030), was de beschermheilige van het schippersgild. Vondel weet te vertellen, het is mij niet gebleken op welke autoriteit, dat „helt Olof”,

toen hij onder d' Ieren
Tot kennis quam van Godt en Christus' kruisbanieren,
En in Nieu- Meghen sprack d' orakels van Godts mont,
Liet hij sich kerstenen en wasschen op de vont,
Vant heilloos heidensch slijm.

Inwijding van 't Stadhuys t Amsterdam.

De beteekenis van dezen heilige voor de scheepvaart blijkt uit de woorden in de Acta Sanctorum bij zijn naamdag, 29 Juli: „ST. OLOF bidt voor de handelslieden die over zee varen en hem in tijden van gevaar aanroepen”. En daaraan ontleend leest men in het ten jare 1504 gedrukt *Passionael* in zijn legende: „Unnde in besunderigens bad he God vor de gevaren kopmans, de oen in oren noden anropen”, doelende op de zeevarende kooplieden van de middeleeuwen, toen de koopman in persoon met zijn waren verschillende havens bezocht, koopman en „scipman” te gelijk.

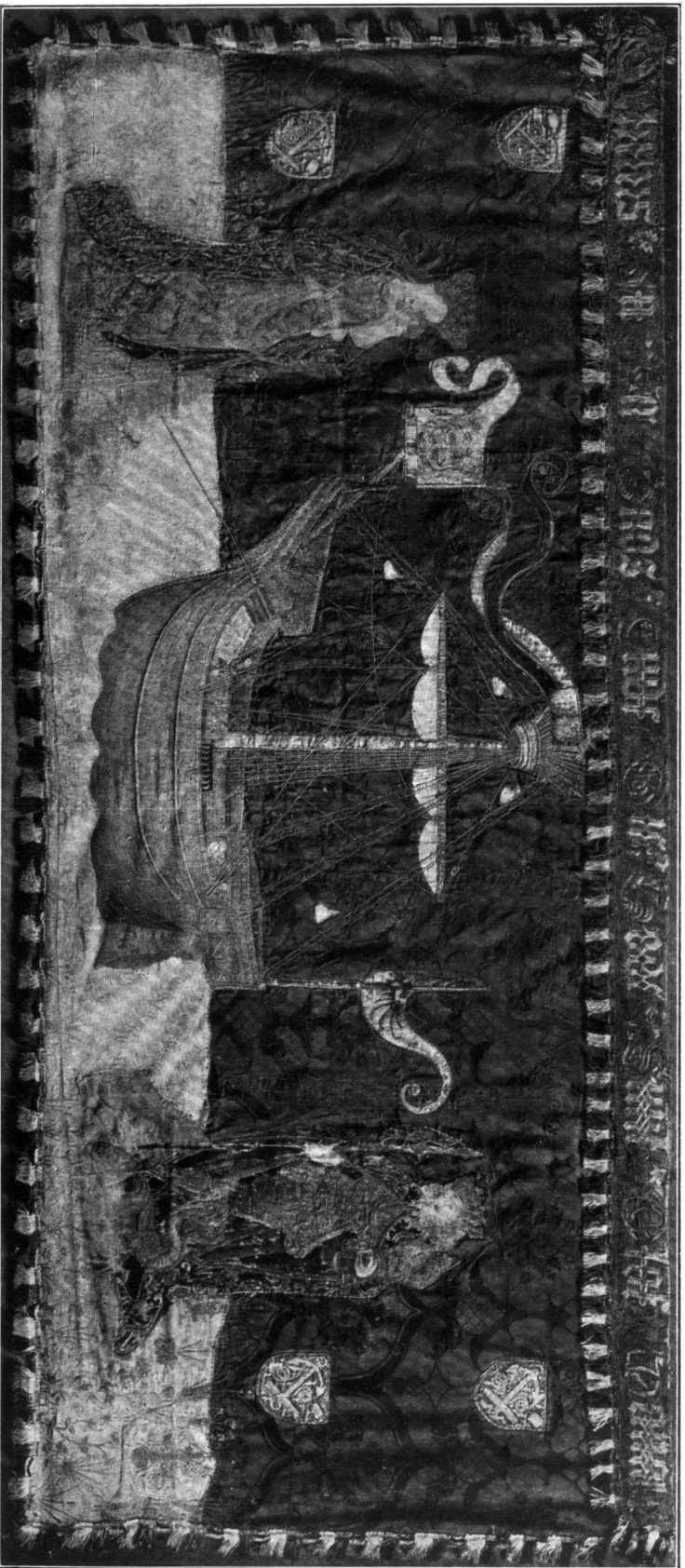

Terwijl andere Nijmeegsche gilden hoogstens een eigen altaar en vicarie in de St. Stephenskerk bezaten, had het schippersgild reeds in zeer vroege tijden een eigen gasthuis met daaraan verbonden kapel, beiden aan St. Olof gewijd. Het cartularium der H. Kruisbroederschap bevat een opgave van a^o. 1320, betreffende „dat meeste vorste steene huys, wilneer GERIT ODOLFS, ende hofstat desselven GERITS, gelegen in den hoeck” met de aantekening „*des scipluyden gasthuys*”. Maar het wil mij voorkomen dat deze kanteekening van lateren datum is, en dus niet kan dienen ten bewijze der oudheid van genoemd gesticht. De vroegste gedagteekende allusie op dit gebouw is van 16 Mei 1455; zij betreft een erf „by der Veerpoerten, streckende tot 't erff van sunte Oloeff,” Hieruit blijkt de ligging van het gasthuis, n.l. aan het N.-O. einde van de Steenstraat, nabij den tegenwoordigen Lindenberg.

In 1466, tijdens de verwickelingen volgend op het gevangen zetten van hertog ARNOLD VAN GELRE door zijn zoon ADOLF, werd IJselstein door de Nijmegenars ingenomen en geplunderd. Het is hier de plaats niet om verder in te gaan op den historischen samenhang van dit feit. Voldoende voor ons doel is de wetenschap dat de Nijmegenars het stadje hadden uitgeplunderd en uitgemeord, in strijd met alle wetten van eer en eerbaarheid, noch kerken, kloosters, godshuizen noch kraamhuizen hadden gespaard. Zwaar beladen met buit werden zij te Gorinchem door de Hollanders overvallen; de meesten werden gedood, een aantal gevangen genomen en naar Den Haag gevoerd, waar zij allen, op vier na, als roovers werden onthoofd, hun lijken op raderen te pronk gelegd. Hertog ADOLF was voornemens zielmissen voor deze mannen te stichten, doch sneuvelde in 1477, vóór hij dit plan volvoerd had. Het jaar na zijn dood echter, vestigde zijn zuster CATHARINA 12 oude schilden sjaars op het Predikheerenklooster te Nijmegen, op voorwaarde dat dit convent een dagelijksche erfzielmis zou doen lezen „in der Schipluyden Gasthuys, by der Veerpoerte” aldaar, voor de rust der zielen „van de goede burgeren ende scipluyden”, te 's-Hage in 1466, wegens het IJsselsteinsche bedrijf terechtgesteld.

Hoe lang het gasthuis daar toen reeds stond weten wij niet. De kapel moet verbouwd zijn omstreeks 1494, in welk jaar de vicaris generaal van den aartsbisschop van Keulen plechtig inwijdde „de *onlangs* door de Nijmeegsche schippers gestichte kapel ter eere Godes en van den Heiligen OLOF, CLEMENS, MARGARETHA en WERENFRIED”. Aan allen die daar drie paternosters en ave Maria's, geknield bij het altaar baden, of kaarsen, eieren, kerksieraden of iets anders voor het onderhoud der kapel schonken of vermaakten, die de mis aldaar gehoord en hun giften aan het altaar gebracht hadden, of die, wanneer het sacrament of het laatste oliesel aan de zieken in het gasthuis naast de kapel

ANTEPENDIUM VAN HET SCHIPPERSALTAAR TE NIJMEGEN.

gebracht werd, eerbiedig medegingen, schonk hij 40 dagen aflat. Na de reductie der stad, 1593, werd de kapel, evenals alle andere geestelijke gestichten, door de stad genaast. De zerken, „houdende verschoont de graften van wien erfgenamen in leven syn”, werden uit deze kapel en uit alle andere kerken gehaald in 1598. Het gasthuis werd opgeheven, en waarschijnlijk in woonhuizen veranderd. Op 1 Sept. 1603 gelastte de Raad den meesters van St. Olof alle inkomsten van het godshuis te laten komen ten bate der armen, overeenkomstig de ordonnantie onlangs gemaakt.

Uit de St. Olofskapel is het bijgaand afgebeelde antependium afkomstig, dat thans een der schatten van het Nijmeegsche Gemeente Museum vormt. Antependium, frontalium, antemensalium noemt men de bekleeding vóór het altaar. Zij bestaat nu eens uit een metalen (zelfs gouden of zilveren) plaat, met gegoten of gedreven figuren; dan weder uit een geborduurd of beschilderd doek, dat of los nederhangt, of in een lijst gevat, aan het altaar bevestigd is. Van de oude metalen antependia zijn er weinigen meer te vinden. De Rathauskapelle te Keulen bezit nog een fraai koperverguld geëmailleerd exemplaar; andere merkwaardige vindt men in het Germanische Museum te Neurenberg. Enkele op hout geschilderde ziet men nog wel eens hier en daar, terwijl geborduurde antependia, die in de 15de eeuw in zwang kwamen, in vele museums worden aangetroffen. Niet altijd zijn zij versierd met godsdienstige onderwerpen; een der merkwaardigsten is wel dat in de St. Gothardskerk te Brandenburg, waarop jachttafereelen en *flirtations* zijn voorgesteld.

De afmetingen van het St. Olofsantependium zijn 0.95×2.30 . De heer G. SIGLING, te Amsterdam, die zich met de vervaardiging der nevensgaande photographie belastte, verdient alle lof voor zijn werk. De vele moeilijkheden die zich voordeden bij een hoogst ondankbaar object, de kleuren (veel blauw), het versleten, hier en daar gerepareerde borduursel, een verlichting die nog al te wenschen liet, heeft hij met glans, zoover de mogelijkheid gaat, overwonnen. — Ter nadere verklaring van het borduurwerk diene het volgende.

Het opschrift luidt **X̄ Ihesus — In Eere Gads Ende die Gode Sunt Olof — Maria** ☩; de letters zijn in witte zijde, behalve de eerste van elk woord, die in sierlijke vorm met geele zijde geborduurd is; een franje van witte en roode zijde loopt om het gansche tafereel. De achtergrond is indigo-blauw, gedamasceerd met een patroon van donkerder tint. Een wapenschild, rood, met een anker, goud, door een opgerold touw, in gouddraad, gehecht aan een boei, bevindt zich in elk der vier hoeken. Het anker was het embleem van St. Clemens, een der beschermheiligen van St. Olofskapel. Heraldisch gesproken rechts, voor den boeg van het schip staat de gekroonde H. Maagd, met het naakte kind Jesus

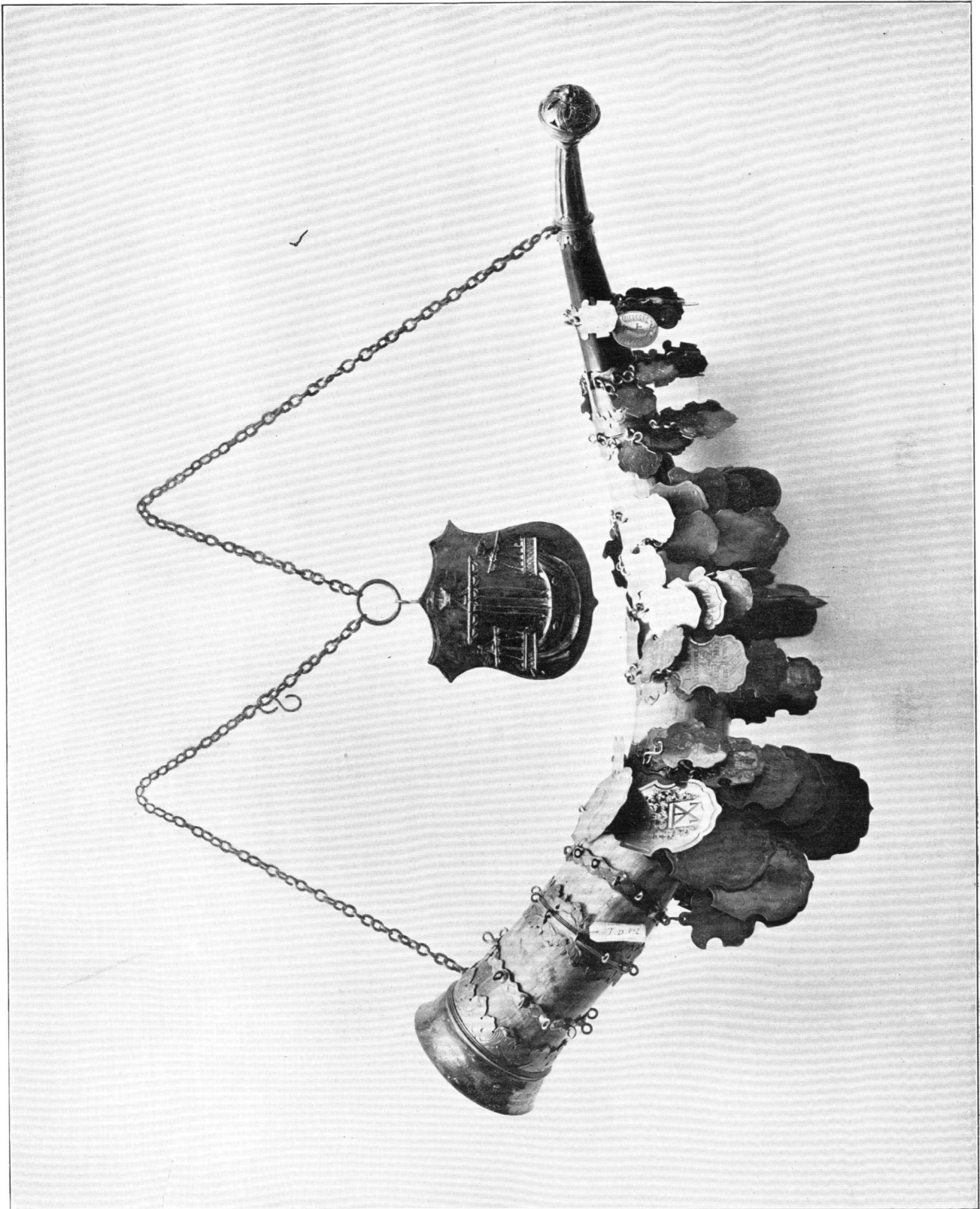
op den linkerarm. Haar kleed is hemelsblauw met een in zilverdraad gestikt patroon; de mantel donkerrood met licht roode figuren, en doorwerkt met gouddraad. Aande linkerzijde staat St. Joris, patroon van ridders, reizigers en gasthuizen of hospitalen. De heilige is gekroond, heeft een langen blonden baard en koraalroode lippen. In zijn linkerhand draagt hij een kelk met hoog deksel, in de rechter houdt hij een speer met een pennon. Hij is van het hoofd tot de voeten in stalen (blauw) wapenrusting, doorwerkt met zilverdraad, en omhangen met een langen mantel, rood met goud geborduurd; onder zijn voeten ligt een groote draak, met menschelijk gelaat, wiens staart om het linker been van den heilige kronkelt.

Het schip, geankerd aan het strand, is geheel omlijnd met gouddraad, waaruit ook de touwen, het wand en de voegen der planken van de kiel bestaan, terwijl de mast, de ra, de boegspriet en het roer met goud geborduurd zijn. Aan de touwen hangen vier witte kwasten. Het geheele vaartuig is lichtbruin van kleur. In het voorste gedeelte ziet men een matroos in een rood baadje, die aan een paar touwen trekt, terwijl achterin zich nog twee anderen vertoonen. Een vierkante vlag met het wapen van Gelre en een blauw, wimpel wapperen op den voorsteven; de vlag op den mast, bij den mastkorf, is versierd met de wapens van Gelre en van Nijmegen, naast elkander; zij loopt uit in twee wimpels, de bovenste is hemelsblauw met een kruis patroon, de andere donkerrood. De vlag op den achtersteven draagt het wapen van Nijmegen. Beide vlaggen, op den voor- en op den achtersteven zijn, bevestigd aan een rooden staf.

De zee, zeer licht groen van kleur, rust in komvorm op het strand en is in groene zijde met regelmatig aanrollende, omkrullende golven geteekend. Bloemen van allerlei aard, ook rietkolven, allen met liefdevolle zorg geborduurd, bedekken het gansche strand.

Onder andere voorwerpen van het schippersgild afkomstig bezit het museum ook een in rechte lijn 0.74 langen hoorn (van een Lombardischen, Hongaarschen of Spaanschen os afkomstig) die als drinkhoorn gebruikt werd. Hij is in zilver gemonteerd, hangt aan een zilveren ketting, en bevat om het mondstuk deze zouteloze rijmelarij gegraveerd:

*Met Natte Seylen Ist goet Laveren,
D.e My veel drinckt salt Ock Wel Leren.
Dus Waer wy Seylen Oft Laveren,
Ons geluck staet In de Hant Des Heeren.
Want Die op den Heere Siet,
Hy Sien Hant En Hulpe biedt.
Wel Vaeren Is Kunst. Anno 1646.*

DRINKHOORN VAN HET NIJMEEGSCHE SCHIPPERSGILD.

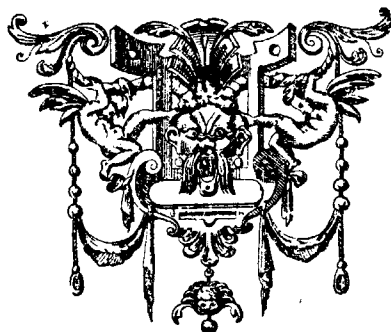

Om den hoorn zijn twaalf zilveren banden, aan tien daarvan hangen schildjes, te samen ten getale van 94, met de namen en merken van gildebroeders, loopende van 1646 tot 1810. Aan den tienden band is slechts één schildje gehecht de twee laatste banden zijn ledig.

Verder bezit het Museum een draagteeken van dit gild: op de voorzijde is St. Joris afgebeeld, met het omschrift: S: GEORGIVS. EQVITVM. PATRONVS ●; op de keerzijde Christus slapende in den storm, aan bord van het schip (volgens Matheus VIII, 23—27), met het omschrift. IN. TEMPESTATE. SECVRITAS ●

Een afdruk van het zegel van dit gild hangt aan een op perkament geschreven besluit omtrent de teerdagen, d.d. Manendach post octavas Penthecostes, 1563. Het vertoont St. Joris met dezelfde attributen in zijn handen als op het antependium; omschrift onleesbaar. Het gildeteeken bestond uit twee gekruiste ankers.

HET HUIS VREEDENBURCH

DOOR

A. W. WEISSMAN.

DIRK ALEWIJN, een schatrijk lakenverkooper, te Amsterdam in 1571 geboren en daar handeldrijvend onder de firma JACOT EN ALEWIJN, had, nadat de Beemster droog-gemaakt was, daar veel land gekocht, en werd in 1630 Hoofd-ingeland van dien polder. In 1637 besloot hij daar een buitenverblijf te stichten. Reeds had JAN JANSZON BACKER, geadmitteerde landmeter, het terrein 6 Juni 1637 in kaart gebracht en als de grootte 14 morgen 378 roeden vastgesteld, toen DIRK 17 Juli 1637 kwam te overlijden.

Zijn zoon FREDERIK ALEWIJN, geboren te Amsterdam 27 Augustus 1603 en aldaar gestorven 8 Juni 1665, volvoerde het plan, dat DIRK had gemaakt. Door een gelukkig toeval zijn de teekeningen, die voor het werk gediend hebben, bewaard gebleven; zij berusten thans aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

FREDERIK ALEWIJN stelde zich in verbinding met den architect PIETER JANSZON POST, in 1608 te Haarlem geboren en daar tot 1646 woonachtig gebleven.

POST had toen onder leiding van JACOB VAN CAMPEN aan de huizen, die JOAN MAURITS VAN NASSAU en CONSTANTIJN HUYGENS te 's-Gravenhage lieten

bouwen, medegewerkt en ook aandeel gehad in de uitvoering der paleizen, die FREDERIK HENDRIK te Honselaarsdijk en te Rijswijk, eveneens volgens ontwerpen van VAN CAMPEN, stichtte.

POST diende 8 Februari 1639 een drietal ontwerpen in, die doen zien, dat hij nog geen meester was, die met VAN CAMPEN op één lijn kon worden gesteld. Het eerste ontwerp is zeer stijf. Het vertoont één verdieping, met een mezzanino. Vier groote Jonische pilasters dragen een fronton en boven de vensters zijn gebogen frontons geteekend. In het tweede ontwerp bleven deze frontons weg, het derde ontwerp heeft gekoppelde Jonische pilasters.

Een ontwerp voor een brug werd 4 Maart 1639 door POST ingediend. Plattegronden van het huis volgden pas 22 September 1639. Bij deze ontwerpen heeft POST zich sterk door het Mauritshuis van VAN CAMPEN laten inspireeren. Een der plattegronden is vrijwel een copie van het Haagsche gebouw.

Blijkbaar voldeden deze ontwerpen ALEWIJN niet, en kon ook een nieuwe teekening voor een brug, die POST 6 Maart 1640 inzond, hem niet bevallen, ofschoon de ontwerper haar met meermijnen had versierd, althans de bouwheer vroeg in 1642 aan den Amsterdamschen architect PHILIPS VINGBOONS om een ontwerp. Wij zouden dit uit de bewaard gebleven teekeningen niet weten, want daarop komt de naam van VINGBOONS niet voor; hij schijnt er afgesneden. Maar VINGBOONS, in 1608 te Amsterdam geboren, en in 1642 reeds vermaard als ontwerper van buitenverblijven te Maarseveen en in de Purmer en van heerenhuizen te Amsterdam, heeft in 1648 bij JOAN BLAEU zijn voornaamste werken als koperprenten in het licht gezonden. Hier vinden wij ook het ontwerp voor het huis Vreedenburg in de Beemster, en in den tekst zegt VINGBOONS: „t is niet voltrocken, doch de verdeelinghe van Grond en Gevel voor 't meerendeel gevolgt.”

FREDERIK ALEWIJN, de zoon van DIRK, wordt hier uitdrukkelijk als den bouwheer genoemd. Het ontwerp van VINGBOONS, dat in 1648 gegraveerd werd, vinden wij, zeer artistiek geteekend, in de verzameling aanwezig. De gevel vertoont een Jonische pilaster-ordonnantie op pedestallen, met een voorsprong in het midden, die door een frontispies wordt gedekt. Dit alles is van gehouwen steen, ook de kruiskozijnen, de rijk met een fronton, consoles en festoenen versierde vensters en festoenen, onder den mezzanino aangebracht, zijn in deze bouwstof gedacht, doch overigens is gebakken steen aangegeven. Uit het hooge dak rijzen twee schoorsteenen in den vorm van vazen, zooals JACOB VAN CAMPEN ze ook op de sedert 1636 naar zijn ontwerp gebouwde Heiligewegspoort te Amsterdam had aangebracht.

Het lijkt niet onwaarschijnlijk, dat VINGBOONS voor JACOB VAN CAMPEN

het teekenwerk ten behoeve dezer poort heeft gemaakt en zoo met den stijl van dien meester bekend geworden is. Immers in 1637 was PIETER POST, die anders VAN CAMPEN bijstond, zoo hij al niet met JOAN MAURITS in Brazilië vertoefde, gelijk sommigen meenen, toch zóó door de werken, die te 's-Gravenhage, te Rijswijk en te Honselaarsdijk werden uitgevoerd, in beslag genomen, dat hij zeker niet te Amsterdam kon werken.

VINGBOONS maakte voor Vreedenburch nog een tweede ontwerp, waar de ordonnantie dezelfde is, doch de pilasters en de pedestallen in gebakken steen zijn aangegeven. Boven de deur ziet men hier een ovaal venster in een gebroken fronton. Een attiek met Korinthische pilasters is in de plaats van het frontispies gekomen, een balcon springt uit de mezzanino-verdieping naar voren en de stoep is meer monumentaal opgevat.

De plattegronden, bij deze gevels behoorende, en dus ook door VINGBOONS gemaakt, zijn gedagteekend van 2, 7 en 12 September 1642. Blijkbaar was de heer ALEWIJN niet gemakkelijk te voldoen, daar telkens een andere indeeling werd voorgesteld.

Zelfs toen de „Heyingh vant groote Huys Vreedenburch in de Beemster”, welke in teekening onder de verzameling voorkomt, helaas zonder volledig jaartal, reeds was geschied, werd er nog weder een verandering gemaakt. Want VINGBOONS leverde 24 December 1642 een „Grondt ende Standteyckeningh om aen te wijzen Hoe de muyren die het Voorhuys ende Sijdelcamer scheidt, ende de Sydelcamer ende Achtercamer onder in de kelders zullen onderfangen worden”.

Verschillende ongedagteekende teekeningen, waarin men de hand van VINGBOONS herkent, zullen wel terzelfder tijd gemaakt zijn. Men vindt daaronder schetsen van gevels, plattegronden, een doorsnede, schetsen voor achtergevels en ook eenige details.

De reeds vermelde plattegrond der beheing vertoont drie en vier palen onder één kesp en verschilt dus van het stelsel dat tegenwoordig in gebruik is.

In het Haagsche Jaarboekje voor 1908 heeft de Heer C. H. PETERS, toen hij op deze belangrijke verzameling van teekeningen voor het eerst de aandacht vestigde, ze alle als werk van PIETER POST, en als betrekking hebbende op het Huis Vreedenburch in de Beemster, beschouwd. Vergelijking met VINGBOONS', plaatwerk van 1648 doet echter zien, dat verscheidene der teekeningen van dezen meester afkomstig zijn. Verder leert een nadere beschouwing, dat slechts de teekeningen, die vóór 1650 gedagteekend zijn, voor het Huis Vreedenburch kunnen hebben gediend. Want bij de talrijke teekeningen, die van 1651 tot 1658 gedagteekend zijn, wordt meer dan eens vermeld, dat zij gediend hebben „tot Amsterdam”, en dus bestemd zijn geweest voor het huis, dat FREDERIK ALEWIJN daar bezat.

Daar de teekeningen slechts binnenbetimmeringen en dergelijken te zien geven, is het waarschijnlijk, dat FREDERIK ALEWIJN door PIETER POST zijn huis aan de Heerengracht te Amsterdam heeft laten verbouwen. Dit huis is in 1772 door een ander vervangen, dat nu als het gesticht van VAN BRIENEN op de Heerengracht bij de Raadhuisstraat te vinden is.

Uit de teekeningen kan niet met zekerheid worden opgemaakt, wanneer VINGBOONS als architect door POST werd vervangen, nadat deze reeds vroeger voor FREDERIK ALEWIJN was werkzaam geweest. Want slechts in het jaar 1639 vinden wij teekeningen met den naam van P. J. POST.

Eigenaardig is, dat het gevelontwerp van POST, hetwelk in 1664 door dezen als koperprent werd uitgegeven, in de verzameling wordt gemist. Men ziet hier vrijwel dezelfde ordonnantie, als door VINGBOONS werd gemaakt; alleen zijn de Jonische pilasters door Korinthische vervangen, en twee bijgebouwen door zuilgalerijen met het hoofgebouw verbonden.

Het schijnt, dat in 1643 POST de plaats van VINGBOONS heeft ingenomen. Details van den hoofdingang en van de groote kroonlijst, die in dat jaar gemaakt werden, zouden nog van VINGBOONS afkomstig kunnen zijn, doch wanneer in 1644 het gebouw zoover gevorderd is, dat met het detailleeren van het inwendige kan worden begonnen, dan vertoonen de details geheel de manier van POST. In dat jaar worden de details voor het voorhuis en voor de zaal gemaakt, doch ook teekeningen voor het aanleggen van den tuin. In 1645 is men nog met de zaal bezig; nu zijn echter ook de voorkamer en de achterkamer onderhanden.

Maar, ofschoon in dat jaar ook de trap geplaatst wordt, het duurt tot 1647 eer de verschillende zolderingen in het voorhuis, het „salott”, de achterkamer en de „sijdelcamer” versiering krijgen. Daar de teekeningen voor verschillende omheiningen en voor een houten tuinhuis van 1647 dagteekenen is het waarschijnlijk, dat toen het huis Vreedenburg in hoofdzaak voltooid werd. Of de festoenen, de binnenpui en de deuren, in 1648 en 1649 door PIETER POST ontworpen, ook voor dit gebouw bestemd zijn geweest, blijft onzeker.

In 1651 begint de verbouwing van het huis te Amsterdam. POST woonde toen te 's-Gravenhage, en hij moest blijkbaar werken naar niet zeer volledige gegevens. Want hij schrijft een paar malen, dat sommige onderdeelen slechts „bij gissingh” geteekend zijn. Het huis, dat verbouwd werd, was een zoogenaamd „dubbel” huis, want er wordt van een voorhuis, een groote zijkamer en een zuidelijke zijkamer gewag gemaakt. De groote zijkamer wordt ook wel de noordelijke zijkamer genoemd. Dan is er nog herhaaldelijk sprake van „DIRCK ALEWIJNS camer”, het vertrek, voor den zoon van FREDERIK bestemd. Waar het in het huis lag, blijkt niet, maar de teekeningen doen ons zien, dat het aan de westzijde

een schoorsteen, aan de noordzijde een bedstede en portaal en aan de oostzijde kasten had. De zuidzijde werd waarschijnlijk door vensters ingenomen. Uit dit alles kan worden afgeleid, dat dit vertrek aan den achtergevel was uitgebouwd, en wel aan de noordzijde van het huis, zoodat het met vensters aan de zuidzijde uitzicht had in een tuin.

De verzameling van teekeningen levert een belangrijke bijdrage tot onze kennis van de bouwkunst der zeventiende eeuw. Niet alleen stelt zij ons in staat, om het werk van twee der meest bekende architecten uit dien tijd, PIETER POST en PHILIPS VINGBOONS, met elkander te vergelijken, maar ook om ons eenig denkbeeld te vormen van de taak, die toen een bouwmeester te vervullen had.

Die taak verschilde van die, welke de architect van tegenwoordig heeft. Het aangeven der constructie toch, thans een der voornaamste bezigheden van den ontwerper, speelde in de zeventiende eeuw maar een rol van weinig beteekenis. Slechts twee constructietekeningen komen in de verzameling voor, één van den onderdremmel eener voordeur, die van een lekdremmel en een waterhol is voorzien, en waaronder een steenen dremmel is aangegeven, die een goot vertoont, waaruit het water, dat hij wind onder de deur naar binnen kwam, door een buis kon afvloeien naar een regenbak. De tweede teekening „getrocken uyt eenige oude aenteyckeningen” geeft een andere constructie van een voordeurdremmel aan, waarbij door lood getracht is, het water buiten te houden.

De overige teekeningen hebben slechts op de architectuur als kunst betrekking. Voor het verwezenlijken der gedachten van den architect zorgden de werklieden.

Het is wel jammer, dat op slechts een twaalftal teekeningen den naam van P. J. POST voorkomt. Want nu verkeeren wij in de onzekerheid omtrent de meesters, die de andere 116 gemaakt hebben. Enkele, die geheel overeenkomen met de afbeeldingen, in PHILIPS VINGBOONS' plaatwerk van 1648 opgenomen, zijn ongetwijfeld van dien meester. Eenige andere vertoonen dezelfde hand, en ik zou dus geneigd zijn, ook deze aan VINGBOONS toe te schrijven.

Wij kennen het teekenwerk van POST uit het handschrift, dat de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage bezit en dat 37 afbeeldingen van het Mauritshuis, in 1652 gemaakt, bevat. Veel van de teekeningen, die nu aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken berusten, zijn in denzelfden geest.

Het teekenwerk van VINGBOONS heeft een ander karakter. Het is lossier, naar de hedendaagsche opvatting ook artistieker gedaan. De lijnen zijn deels met de trekpen, deels met de schrijfpenn in spijkerinkt ten papiere gebracht. Daarna zijn enkele schaduwen met een penseel aangegeven, en ten slotte is het geheel in verschillende kleuren gewasschen.

POST heeft wel dezelfde techniek gebezigd, doch haar minder vrij gebruikt.

Bij het detailleeren houdt hij zich streng aan de regelen van SCAMOZZI, en waar het maar eenigszins mogelijk is brengt hij pilasters en hoofdgestellen aan. Ook is een eigenaardigheid van POST zijn liefhebberij voor festoenen en arabesken, die hij zoowel aan de zolderingen als aan de wanden overvloedig gebruikt. Door die festoenen ontstaat dikwijls een zekere onrust.

Dat iedere bouwstof haar eigen vormen en behandeling verlangt — een eisch, die de negentiende eeuw stelde — werd in de zeventiende eeuw niet als noodzakelijk erkend. De klassieke orden dienden zoowel voor het houten tuinhuis, dat met Toskaansche zuilen, pilasters en een fronton prijkt, als voor het steenen hoofdgebouw en zijn binnenbetimmeringen.

Daar het huis Vreedenburg in het begin der negentiende eeuw gesloopt is, kan men de teekeningen niet met de werkelijkheid vergelijken en blijft het onzeker, welke voor de uitvoering gediend hebben. Ook het huis te Amsterdam is in de achttiende eeuw verdwenen.

Tot dusver meende men, dat POST niet te Amsterdam had gewerkt. Doch uit de teekeningen blijkt, dat ook de Amstelstad een harer huizen door dezen Haagschen meester heeft zien verbouwen.

LIJST DER TEEKENINGEN.

A. Van een dagteekening voorzien.

1637.

1. Opmeting der gronden in de Beemster. „Den 6^{en} Juny 1637 heb ick ondergeschr. geadmitteerde landmeter van sr. DIRCK ALEWIJN gemeten 14 morgen 378 roeden”.
Gemerkt No. 3.

1639.

2. Gevelteekening van P. J. POST, 8 Februari 1639.
Gemerkt No. 11 en 38.
3. Gevelteekening van P. J. POST, 8 Februari 1639. Variant.
Gemerkt No. 12 en 39.
4. Gevelteekening van P. J. POST, 8 Februari 1639. Variant.
Gemerkt No. 41.

5. Ontwerp voor een brug door P. J. POST, 2 Maart 1639.
Gemerkt No. 120.
6. Ontwerp voor een brug door P. J. POST, 2 April 1639.
Gemerkt No. 118.
7. 8, 9 en 10. Vier plattegrondteekeningen door P. J. POST, 21 en 22 September 1639.
Gemerkt Nos. 35—38.

1640.

11. Opstandteekening van een brug door P. J. POST, 6 Maart 1640.
Gemerkt No. 119.
12. Variant van de brug, door P. J. POST, 6 Maart 1640.
Gemerkt No. 121.

1641.

13. Situatie van het Huis Vreedenburg, 9 Juli 1641.
Gemerkt No. 8 en 4.
14. Andere situatie, 9 Juli 1641.
Gemerkt No. 7 en 5.
15. Andere situatie, 9 Juli 1641.
Gemerkt No. 6 en 6.

1642.

16. Schets van een plattegrond, waarschijnlijk door PHILIPS VINGBOONS, 2 September 1642.
Gemerkt No. 22.
17. Variant van den vorigen plattegrond.
Gemerkt No. 21.
18. Schets van een achtergevel, waarschijnlijk door VINGBOONS, 7 September 1642.
Gemerkt No. 44.
19. Plattegrond van het huis, met stal en woningen, 12 September 1642.
Gemerkt No. 9.
20. „Grondt- ende Standteyckeningh om aen te wijzen Hoe de muyren die het Voorhuys Ende Sydelcamer scheyden Ende de Sydelcamer ende Achtercamer onder in de kelders zullen onderfangen worden”, 24 December 1642.
Gemerkt No. 24.

1643.

21. Detail van den hoofdingang, waarschijnlijk door VINGBOONS. 15 Februari 1643.
Gemerkt No. 71.

22. Detail van het fronton en de lijst, waarschijnlijk door VINGBOONS, 4 October 1643.
Gemerkt No. 39.

1644.

23. Teekening van het voorhuis, 18 Juli 1644.
Gemerkt No. 43.
24. 25, 26, 27, 28 en 29. Uitslagen op ware grootte der „Groote Leden Voorhuys in de Beemster”, 31 Augustus 1644.
Gemerkt No. 52, 55, 91, 95, 96 en 98.
30. Uitslag op ware grootte „Van de groote Leden van de Schoorsteenmantel inde Sael”, 31 Augustus 1644.
Gemerkt No. 111.
31. Twee plannen voor tuinaanleg, 21 October 1644.
Gemerkt No. 123.
32. Twee plannen voor tuinaanleg, 21 October 1644.
Gemerkt No. 124.

1645.

33. „Groote Leden van de Schoorsteenmantel in de Sael in de Beemster”,
3 April 1645.
Gemerkt No. 104.
34. Detail als voren, 3 April 1645.
Gemerkt No. 105.
35. „Groote Leden van de Schoorsteenmantel ende Voorcamer in de Beemster”,
3 April 1645.
Gemerkt No. 106.
36. Detail van een Korinthisch kapiteel, 3 April 1645.
Gemerkt No. 110.
37. 38. Detail der Schoorsteenmantels, 3 April 1645.
Gemerkt No. 113 en 115.
39. „Groote Leden van de Schoorsteenmantel inde Achtercamer in de Beemster”,
3 April 1645.
Gemerkt No. 116.
40. Detail van een baluster, 5 April 1645.
Gemerkt No. 88.
41. „Groote Leden van de Schoorsteenmantel inde Voorcamer in de Beemster”,
14 Augustus 1645.
Gemerkt No. 117.
- Oud-Holland, 1912.*

1647.

- 42. Teekeningen voor verschillende omheiningen, 2 Januari 1647.
Gemerkt No. 126.
- 43. Details der zoldering van het Voorhuis, 8 Februari 1647.
Gemerkt No. 13.
- 44. Details der zoldering van het „Salott”, 8 Februari 1647.
Gemerkt No. 16.
- 45. Details der zoldering van de „Sijdelcamer”, 8 Februari 1647.
Gemerkt No. 18.
- 46. Zoldering, bordes en trap, 8 Februari 1647.
Gemerkt No. 49.
- 47. Ontwerp voor een reliëf, 22 Juni 1647.
Gemerkt No. 48.
- 48. Ontwerp voor een houten tuinhuis, 13 Juli 1647.
Gemerkt No. 128.
- 49. Zoldering „tot de Aghtercamer”, 12 Augustus 1647.
Gemerkt No. 17.

1648.

- 50. Ontwerp voor festoenen, 25 Mei 1648.
Gemerkt No. 14.
- 51. Detail van een binnenpui, 21 December 1648.
Gemerkt No. 65.

1649.

- 52. Details van deuren, 10 April 1649.
Gemerkt No. 101.

1651.

- 53. Muur van een voorhuis, 1 Maart 1651.
Gemerkt No. 78.
- 54. Pilaster in een voorhuis, 14 Maart 1651.
Gemerkt No 54.
- 55. Details van lijsten „Tot Amsterdam int voorhuys”, 22 April 1651.
Gemerkt No. 99.
- 56. Details van een pui in een voorhuis, 20 Mei 1651.
Gemerkt No. 81.
- 57. „Lijst tusschen als aen de balcken in de groote Sydelcamer tot Amsterdam”,
9 Juni 1651.
Gemerkt No. 86.

58. „Ornament dienend tot de cassen en de schouw in DIRCK ALEWIJNS camer”,
24 Juli 1651.
Gemerkt No. 103.
59. „Tot DIRCK ALEWIJNS camer, schoorsteen om te stellen aen de west-zijde
van de camer, bedstee en portael aen de noortzijde vande camer, cassen
en deuren aen de oostzijde vande camer”, 24 Juli 1651.
Gemerkt No. 107.
60. „Tot het Voorhuys”, 19 Augustus 1651.
Gemerkt No. 93.
61. „Tot de Suytsydelcamer”, 19 Augustus 1651.
Gemerkt No. 97.
62. Plattegrond met variant. „Deze muur legt naer gissingh, zoo deze muur
meerder oostlijcker of westlijcker lagh, men sal de spatie naar advenant
verbreden of vernauwen”, 24 Augustus 1651.
Gemerkt No. 27.
63. Drie wanden van een voorhuis, 4 December 1651.
Gemerkt No. 20.
64. Schets van twee kamers in plattegrond. „Deze dichte van de muur is bij
gissingh”, 4 December 1651.
Gemerkt No. 25.
65. Plattegrond, 4 December 1651.
Gemerkt No. 26.
66. Wand van een voorhuis, 4 December 1651.
Gemerkt No. 77.
67. „Lijst om te connen leggen boven de casse, bedstee en portaelen in DIRCK
ALEWIJNS camer”, 16 December 1651.
Gemerkt No. 92.
68. 69, 70, 71, 72, Tegelvloeren, 23 December 1651.
Gemerkt No. 66—70.
73. Zoldering, 23 December 1651.
Gemerkt No. 45.
- 1652.
74. „Deze schoumantel is geteekent om in DIRCK ALEWIJNS camer te setten,
maer verworpen, omdat wij de posten uyt de voorsyde camer nemen”, 19
Januari 1652.
Gemerkt No. 108.
75. „Solder suydt sijdelcamer”, 29 Januari—8 Maart 1652.
Gemerkt No. 50.

- 76. „Soldergrondt van de noortsydelcamer”, 16 Maart 1652.
Gemerkt No. 15.
- 77. Betimmering van een voorhuis, 14 April 1652.
Gemerkt No. 82.
- 78. Teekening van een galerij, 22 Mei 1652.
Gemerkt No. 79.
- 79. Teekening van zijgalerijen, 22 Mei 1652.
Gemerkt No. 46.
- 80. Zoldering van een gang, 22 Mei 1652.
Gemerkt No. 47.
- 81. „Noort ofte groote sydelcamer”, 22 Mei 1652.
Gemerkt No. 51.
- 82. Teekeningen van gevels voor de „sijvleugels”, 5 December 1652.
Gemerkt No. 42.

1654.

- 83. Detail, misschien van het voorhuis, 3 Juli 1654.
Gemerkt No. 19.

1655.

- 84. Teekening van een tafel, 14 Mei 1655.
Gemerkt No. 76.

1658.

- 85. Detail van een voetstuk, 13 Februari 1658.
Gemerkt No. 89.

B. Niet gedagteekend.

- 86. Schets van een gevel, door VINGBOONS.
Gemerkt No. 1 en 35.
- 87. Schets van een gevel. Gegraveerd in het werk van VINGBOONS, dat in 1648 bij BLAEU verscheen,
Gemerkt No. 2 en 31.
- 88. „Proiect van mijn bogert”.
Gemerkt No. 4.
- 89. Teekening van een tuin, omstreek 1800.
Gemerkt No. 5.
- 90. Teekening van een tuin omstreeks 1650.
Gemerkt No. 7 en 5.

91. Teekening van een tuin omstreeks 1650.
Gemerkt No. 8 en 4.
92. Teekening van een tuin omstreeks 1800.
Gemerkt No. 10.
93. Schets van een plattegrond, omstreeks 1650.
Gemerkt No. 21.
94. „Heyingh vant groote Huys Vreedenburg in de Beemster, Anno 164....”
Het laatste cijfer van het jaartal ontbreekt. De teekening schijnt van
VINGBOONS.
Gemerkt No. 23,
95. Schets van twee kamers in plattegrond. „Dese dichte van de muur is
bij gissingh”.
Gemerkt No. 25.
- 96, 97, 98, 99, 100. Plattegronden, waarschijnlijk door VINGBOONS.
Gemerkt No. 28—32.
101. Plattegrond. „De voorgrondt van den gevel als mede schoon most sijn
sal dan mede achter gebruyckt worden”.
N.B. „Daer desen sij de pylasters op de hoeck cornissen soo wort er in
breedte wat aen de hoeck meer gewonnen. Soude wel een voet sijn, want
de hoecken benefens de cosijns moeten mede schoon sijn. Sou't voorhuys
maer 17 voet breet sijn, 't welck ons niet wel te pas soude comen aen
de trap, is derhalve aen de andere sij anders genoteerd”.
102. Plattegrond, waarschijnlijk door VINGBOONS.
Gemerkt No. 34.
103. Gevelteekening.
Gemerkt No. 40.
104. Detail op aan elkandergeplakt kardoespapier „Groote Leden Voor”.
Gemerkt No. 52.
105. Schets van een zoldering.
Gemerkt No. 53.
106. Gevel, waarschijnlijk door VINGBOONS, met variant.
Gemerkt No. 56.
107. Doorsnede, waarschijnlijk door VINGBOONS.
Gemerkt No. 57.
108. Achtergevel, waarschijnlijk door VINGBOONS, met variant.
Gemerkt No. 58.
109. Gevel, waarschijnlijk door VINGBOONS.
Gemerkt No. 59.

110. Gevel, waarschijnlijk door VINGBOONS.
Gemerkt No. 60.
111. 112, 113. Gevels, waarschijnlijk door VINGBOONS.
Gemerkt No. 61, 62 en 63.
114. Twee poorten, volgens SCAMOZZI.
Gemerkt No. 72.
115. Detail op kardoespapier „Van de groote Leden van de voordeur van Buyten in de Beemster”,
116. Detail van een voordeur met lekdrempel.
117. Hetzelfde, op ware grootte.
Gemerkt No. 80, 81 en 82.
118. Detail van een metalen drempel „Dees teyckeningh is getrocken uyt eenige oude aenteyckening onder mijn Papieren gevonden”.
Gemerkt No. 85.
119. Detail van dakvensters,
Gemerkt No. 87.
120. Detail van lijsten, misschien door VINGBOONS.
Gemerkt No. 90.
121. Detail „vant onderst en bovenst Bol cozijn”.
Gemerkt No. 94.
122. „Groote Leden tot Voorhuys inde Beemster”.
Gemerkt No. 98.
123. „Van de Groote Leden van de Schoorsteenmantel in de voorcamer in de Beemster”.
Gemerkt No. 102.
124. „Dit cordoes, kapiteel, basement en ornament dient tot de Schouw van DIRCK ALEWIJN”.
Gemerkt No. 109.
125. „Vant Deurcozyn van Buyten inde Beemster”.
Gemerkt No. 114.
126. „Van de Groote Leden van de Schoorsteenmantel inde Sael in de Beemster”.
Gemerkt No. 115.
127. „Traly in een cozyn”.
Gemerkt No. 125.
128. Teekening van een tuinprieel.
Gemerkt No. 127.
-

De Beeldhouwer Johannes Bloemendael

DOOR

D. S. VAN ZUIDEN.

MAAR over het leven en werken van dezen verdienstelijken beeldhouwer nog weinig bekend is, acht ik het een voorrecht hier eenige nieuwe gegevens over hem en zijne kunstwerken te kunnen mededeelen.

Zijn geboorteplaats is den Haag of Breda geweest. Trots alle nasporingen in de Haagsche, Delfsche en Rotterdamsche archieven is het nog niet mogen gelukken, de plaats van zijn overlijden en den juisten datum daarvan te vinden.

Maar zeer waarschijnlijk is het, dat hij in een van de eerste maanden van 1703 overleed.

Mij blijkt toch, dat Mr. PIETER BUCHERUS, advocaat voor den Hove van Holland, als gestelde curateur over den boedel van JOHANNES BLOEMENDAEL, beelthouwer, op den 19 April 1703 een huis met erf verkoopt, gelegen aan de Oostzijde van de Wagenstraat en met een poort uitkomende op de Veerkaay, voor 2400 gulden.

Dit is hetzelfde huis dat BLOEMENDAEL op 20 Maart 1694 gekocht had voor *f*2900 en een rentebrief van *f*800. Klaarblijkelijk was de boedel insolvent,

anders toch hadden de voogden over de minderjarige kinderen, FRANÇOIS BLOEMENDAEL en AERNOUT LE MAIRE, de zaken wel zonder curator kunnen afwikkelen.

Den 18den October 1671 huwde JOHANNES BLOEMENDAEL met WILLEMYNTJE OERLEMANS te 's-Gravenhage. Er bij vermeld staat, dat zij beiden uit den Haag zijn.

Den 9den Maart 1675 werd BLOEMENDAEL ingeschreven in de Haagsche schildersconfrerije, waarbij hij 21 September 1695 assistentregent en in 1699 regent werd.

Onder zijn leerlingen vindt men LAURENS VAN LEEUWEN, DIRCK en HENDRICK GIBSON, HENDRICK NOOTEMANS, FABIAEN VAN KESSEL, ANTHONY BOOGMAKER, PHILIPS CORNELIS SWEIJS en anderen.

Zijn vrouw stierf vóór hem. Gedurende haar leven ontving hij zeer belangrijke opdrachten, die hij met behulp van zijn meesterknecht LUCAS JANSSENS uitvoerde, welke JANSSENS zoo geheel en al op de hoogte der zaken was, dat hij de navolgende acte kon passeeren.

Op huijden den 29en Juny 1703 compareerden voor mij JOHAN VAN CASTEL openbaar notaris etc. voor de getuygen ondergenoemt LUCAS JANSSENS, burger ende inwoonder alhier, ende MARIA VAN ERFFVOORT egteluijden, wonende alhier in den Hage, dewelcke verclaren ter requisitie ende versoecken van FRANÇOIS BLOEMENDAEL en de AERNOUT LE MAIRE als voogt over JOHAN ende GEERTRUIJDT BLOEMENDAEL, waer ende waerachtig te wesen, dat sij deposanten aen de cant van 17 a 18 jaren met JOHANNES BLOEMENDAEL ende wijlen sijne overledene huijsvrouw, des requiranten ouders, dagelycks hebben geconverseert ende als boesemvrienden ommegangh gehadt, geduijrende welcken tijt hij eersten deposant ten huijse ende voor den gemelten BLOEMENDAEL als meesterknecht in de Steen Beelthouwerije ende boutseeren heeft gewerckt, dat in al die tijt weynigh off geen stuck capitaelwerck by den voornoemden BLOEMENDAEL is aengenomen ende geleverd, off is bij hem eersten deposant mede bearbeijt ende daerdoor altoos van de voornoemde BLOEMENDAEL gehoort, voor wat prijs hij de wercken hadde aengenomen; getuygde hij deposant de meeste wercken in de voorseijde tijt bij hem BLOEMENDAEL gemaect ende doen maken, heeft helpen leveren, dat vervolgens haer deposanten door de voorsejde overgrootte vriendschap ende gemeensaemheijt, seer wel bekent ende nogh in versche geheugnisse is, dat den voornoemden BLOEMENDAEL, bij 't leven van sijn vrou heeft aengenomen ende gemaect voor de Heer President BENNENBROEK saliger, ¹⁾ *twee marmere Vasen* voor de somme

1) ADRIAEN PAUW, heer van Bennebroek, president van het Hof van Holland, Zeeland en Westfriesland was 1697 gestorven.

van acht hondert guldens, dewelcke na de doot van des requiranten moeder door haer vader weder sijn vercocht aen de Heer TRIP tot Amsterdam, ten respecte de Heer van BENNENBROEQ, onder 't maken van de voorseijde vassen is comen te overlijden, welkers erffgenamen de leverantie van deselve excuseerde; dat wijders bij 't van der requiranten moeder saliger, door haere voornoemde vader mede is gemaect, ende naer haer doot geleverd ende betaelt *een marmer borststuck* van meergemelte Heere van BENNENBROECK Saliger, tot drie hondert vijftich guldens, gelijk bij gemelte BLOEMENDAEL insgelijcx bij 't leven van sijn vrouw, voor de vrouw van de Heer Generael BERREFOS tot Berlijn is gemaect, ende naer haer doot geleverd een *marmere tombe*, waarvan hij mede ontfangen heeft seventien hondert guldens ende vyftigh, voor het transport van deselve tot Amsterdam, welck transport hij depositant heeft geassisteert. Nogh is bij gemelte BLOEMENDAEL bij 't leven van sijn vrou gemaect ende geleverd een *marmere tombe ende sarck* voor den schout by nagt BRAKEL tot Rotterdam, waer van den voornoemden BLOEMENDAEL, naer 't overlijden van sijn huysvrouwe ten minsten nogh per reste ontfangen heeft dertien hondert guldens, 't gunt sijn depositanten uijt den mont van den voornoemden BLOEMENDAEL verscheyde malen onder discoursen hebben verstaen; getuygen sy voor 't overlijden van sijn huysvrouwe uijt haer mont mede hebben gehoord, dat sijn de voorseyde somme ten minste op dat werck te goets hadden; wijders verclaren sijn depositanten haer mede seer wel bekend te sijn, dat den voornoemden BLOEMENDAEL wegens syn Conincklijcke Majesteit van Groot-Brittaniën glorieryke gedachtenisse, ten minsten twaelf hondert guldens voor een marmer stuck werck, synde *een groep van vier kinderen*, verbeeldende de vier winden, staende op 't Loo, die bij 't leven van de vrou sijn gemaect ende geleverd, als alle 't selve mede uijt de mont van de vrou, dat sooveel ende meer te goets was, ende van hem, dat hij deselve penningen heeft ontfangen, te hebben gehoord ende aen haer getuijgen onder verhael van meer andere domestique saken gesegt, getuygen haer depositanten mede bekend is, dat den voornoemden BLOEMENDAEL naer syn vrou's overlijden nogh een considerable somme gelts heeft ontfangen per reste van 't stuk wercks in 't magasin tot Delft staende, als sulx mede uijt hen getuigen verstaen hebbende, waarvan de seeckere somme haer depositanten door de lanckheit van den tijt is ontgaen. Wijders verclaren sijn depositanten, opt overlijden van des requiranten moeder gemaect ende in weesen sijn geweest dese navolgende stucken, dewelcke door hem BLOEMENDAEL na dato sijn vercocht: als eerstelijck het *conterfeytsel van de graeff van BERCKA*, aenbesteed voor vijff hondert guldens; item een anttieck marmer borststuck tot Amsterdam vercocht voor een hondert vijftigh guldens; item nogh vier borststucken tot Amsterdam vercocht voor een hondert guldens, mitsgaders andere stucken wercks

meer die haer deposanten 't tegenwoordigh ontgaen sijn. Wijders verclaren sij deposanten nogh, dat den voornoemden BLOEMENDAEL op 't overlijden van de gemelte sijne huisvrouw een *seer costelyck cunst comptoir* heeft gehad, bestaende in modellen, teeckeningen, papierkunst ende andere saken meer; dat sij deposanten ontelbare reijsen 't selve door den voornoemden BLOEMENDAEL hebben hooren waerdeeren, presenterende boven de vier duysent guldens; getuijgen sy deposanten 't selve mede veel malen door de vrou op soo veel ende meerder hebben hooren begrooten, refererende sij deposanten hen dies aengaende, wegens de waerdye, tot de kennisse van verscheyde voorname meesters alhier in den Hage. Nogh verclaren sy deposanten dat de woonhuijsinge van den voornoemden BLOEMENDAEL op 't overlijden van sijn huisvrouw seer deftigh, ja meer als burgerlijk was gemeubeleert, soo van costelycke schilderyen, waarvan de voornoemde BLOEMENDAEL, twee (voor sooveel haer deposanten bekend is) naer sijn vrou's overlijden heeft vercoght; een aen een Engels Heer, verbeeldende *Didoos doot* door DOEDIJNS, bij hem aengenomen voor hondert ducats, ende het ander vercoght aen den Prins van Lujck voor hondert daelders, ende diergelycken andere meer, een seer curieus cabinet van Arabies hout, verscheyde spiegels, daer onder een groote met een gesnede lijst, vijf beddens met haer toebehooren, twee chitse deeckens, een ledicant met paers behangsel, een seer curieusen bijbel met afgesette kaerten, silver, gout ende seer extra ordinaris veel ende costelyck linden, 't gunt sij deposanten bij 't leven van de vrou veel malen hebben gesien door 't vertoonen ende open sijn van cabinetten; ende getuijgen 't selve linden bij hem eersten deposants selfs naer de vrou's overlijden in de huijsinge nu laest vercoght, is verhuijst geworden; ende wel specialijk vijf coffers, die hij presumeert alleen opgepropt met linden geweest te sijn, alle welcke voorseyde costelycke meubelen ende huijsraet, mitsgaders linnen ende wollen silver ende goud sij deposanten oordeelen ten minsten waerdigh geweest te sijn twee duysent guldens.

Nogh verclaren sij deposanten, wel te weten ende in hare verschegeheugnisse te sijn, dat den voornoemden BLOEMENDAEL bij 't leven van sijn vrouw heeft gecoght ende betaelt gehad, een seer groote quantiteit marmere blocken ende Bentemer steenen die op 't haar overlijden noch in weesen sijn geweest; hebbende deselve gelegen voor sijn huijsinge, op ende van de stoep af, tot aen de groote straatsteenen toe, die sij deposanten oordeelen op 't allerminsten waerdigh geweest te sijn duysent guldens; getuijgen bij den eersten deposant 't gereetschap van de voornoemde BLOEMENDAEL tenminsten wert geoordeelt waerdigh geweest te sijn, twee hondert guldens. Gevende voor redenen van wel wetenschap als in den text, alsmede, dat sij van tijt tot tijt verscheijde domestique affairen voor deselve hebben verricht, ende sulx alle 't gene voorschreven te hebben gehoort,

bijgewoont, aen ende present geweest. Presenterende dierhalven dese haere verclaringe ten allen tijde, desnoots ende versoght synde met eeden te stercken. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Hage ter presentie van AERNOUËT LE MAIRE de jonge ende FREDERICK HEMPEL als getuijgen hiertoe versoght.

AERNOUËT LE MAIRE

MARIA JANSSENS

FREDERIK HEMPEL

LUCAS JANSSENS

Quod attestor

J. v. CASTEL, nots publ.

Ik heb nog getracht door de vriendelijke hulp van Jhr. W. J. P. VAN DEN BOSCH, te kamerheer van H. M. de Koningin, te weten te komen, of wellicht het beeld voorstellende de vier winden, waarvan in de acte sprake is, nog op 't Loo of elders aanwezig is; echter zonder resultaat. Zou dat ook wellicht door de aarde bedolven zijn evenals het beeldhouwwerk dat voor eenige jaren op het Loo is opgegraven?

Het vervaardigen van het fraaie monument voor den schout-bij-nacht JOHAN VAN BRAKEL, waarvan een afbeelding voorkomt in DR. CALLENBACH'S werk over de Groote Kerk te Rotterdam, was geschied ingevolge marginale beschikking van prins WILLEM III, koning van Engeland, gedateerd 22 October 1691, op verzoek van JOHANNA VRIJMOET, weduwe van den schout-bij-nacht.

In 1693 vervaardigde hij ook nog voor den prins een wapenschild voor diens heerlijkheid Princentland.

Verder vond ik eveneens bij notaris VAN CASTEL 26 Februari 1704 een acte waarbij HARMANUS VAN GULICK, Mr. Silversmit, verklaart schuldig te zijn aan SR. AERNOUËT LE MAIRE, Generaliteytsbode, als voogd over JOHANNES BLOEMENDAEL JR., de somme van f 100, spruitende uit een legaat, door GRIETJE PIETERS, huisvrouw van CLAES JANSSEN, aan hem bij testament gemaakt.

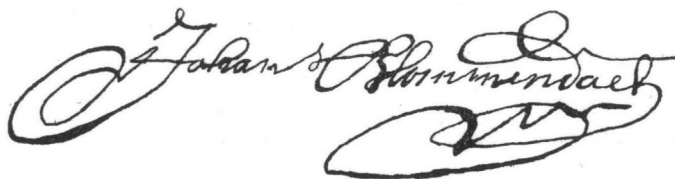
FRANÇOIS BLOEMENDAEL wordt hierin niet meer als voogd genoemd. Hij was zeker dood, want 5 April 1704, transporteert en cedeert zijn weduwe CHRISTINA VELTHUIJSEN alle penningen haar competeerende over moeders goederen, uithoofde van preferentie tegens de crediteuren van haar voornoemden man saliger vader, en wel over een somma van 51 gulden, die zij voor huishuur verschuldigd is aan BRUIJN VAN 'S HEERENBERGH, misgaders nog 't surplus dat bij de verkooping van 5 beelden en een kindje, thans in handen van CHRISTIAEN COPER te Leiden, als pand ter minne zal overschieten. Hieruit blijkt ten overvloede, dat de boedel van BLOEMENDAEL niet in goeden staat was en zijn kinderen de moeilijkheden daarvan ondervonden.

N A S C H R I F T.

Opmerkzaam gemaakt door Mejuffrouw VAN STRAATEN, volontaire aan het Gemeente-Archief te 's-Gravenhage, kwam ik nog in het bezit van een acte gepasseerd voor notaris MELCHIOR VAN AERSSEN, den 23 Mei 1702. Hierin transporteert JOHANNES BLOMMENDAEL, beeldhouwer in den Hage aan Monsieur ARNOLDUS VERBUIJS, schilder in den Hage, de navolgende goederen, „in voldoeninge van een somme van drie hondert een en twintig gulden, hem VERBUIJS over geleverde schilderijen en bij hem BLOMMENDAEL ontfangen, competerende” en welke goederen tegen de daarachter vermelde prijs gewaardeerd zijn.

Twee beddens, twee peuluwen, vier kussens en vier deeckens, ter somme van	f 60—0—0
Een cabinet van Arabisch hout, ter somme van	„ 50—0—0
Een spiegelglas van vijf vierendeel met een gesnede lijst ter somme van	„ 20—0—0
Ses groene laeckens stoelen ter somme van	„ 6—0—0
Twee paer gordijnen met twee valletiens ter somme van.	„ 3—0—0
Twee gepleysterde beelden, een de Grieksche Venus en d' ander Faunus, een leggende leeuw, <i>alles soo groot als 't leven,</i> ter somme van.	„ 50—0—0
Twaelff schilderijen, ter somme van	„ 60—0—0
Alle het winckelgereetschap, ter somme van	„ 50—0—0
Alle de modellen, teyckeningen off prenten ter somme van	„ 50—0—0
	<hr/>
	f 349—0—0

Indien BLOMMENDAEL binnen 6 maanden deze somme van 349 gld. terugbetaalt zal hij de goederen terug ontvangen. Na dien termijn zullen zij echter het volle eigendom van VERBUIJS blijven.

BLOMMENDAEL en VERBUIJS teekenen beiden deze acte. Ook hieruit blijkt de geldverlegenheid waarin BLOMMENDAEL zat en welk een kunstverzamelaar hij was.

D. S. v. Z.

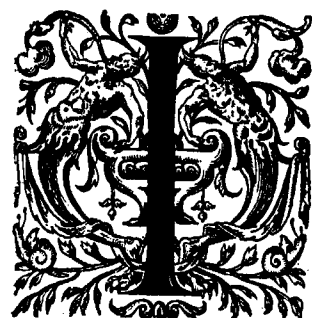

De polemiëk over de vertooningen van Jan Vos in 1660
en
De t'Zamenspraeck van Jan Tamboer en Jan Vos
DOOR
E. F. KOSSMANN.

I.

IN Juni 1660 bracht MARIA STUART, de weduwe van WILLEM II, met haren zoon, den lateren WILLEM III, op uitnodiging van den raad der stad een bezoek aan Amsterdam. Dinsdag den vijftienden werden de vorstelijke personen door de Amstelsche Ridderschap plechtig ingeleid (waarvan wij een weliswaar niet geheel betrouwbare afbeelding bezitten¹⁾); op Woensdag den 16^{en} werden zij in het Heere-Logement onthaald; den volgenden dag, Donderdag 17 Juni, had er op den Dam en door de stad een optocht in allegorische wagens plaats; den 18 Juni bezochten de vorstelijke gasten den Amsterdamschen Schouwburg, waar het Ontzet van Leiden met de vertooningen van JAN VOS gegeven werd²⁾; de verdere feestelijkheden vindt men vermeld in L. v. AITSEMA, Historie of Verhael van Staet en Oorlogh IX 933 sq.

Omtrent den optocht van 17 Juni onderricht ons nader de „Beschrijving

¹⁾ Atlas van STOLK nr. 2285.

²⁾ Ontvangstboek van het Burger-Weeshuis.

der Vertooningen op de Staatcywagens, die voor Mevrouw Hare Kon. Hoogh. de Princes van Oranje &c en Haar Zoon zijn Hoogh. de Prins van Oranje &c door order van de... Burgermeesteren der Stadt Amsterdam op de Markt vertoont zijn en door de Stadt reden, toen Hare doorluchtigste Hoogheden het Raathuis met Hare tegenwoordigheid vereerden. Door Jan Vos. 't Amsterdam, by Jacob Lescaille... Met speciael consent der... Burgermeesteren" (KNUTTEL nr. 8387, ook in JAN VOS Gedichten 1662 p. 637 sqq). Deze vertooningen bestonden uit twintig wagens, van welke JAN VOS de eerste elf, die grootendeels op het huis STUART betrekking hebben, voor deze gelegenheid nieuw samengesteld had, terwijl de laatste negen reeds het jaar te voren, bij het bezoek der Keurvorstin van Brandenburg met hare moeder, waren gebruikt (KNUTTEL nr. 8183, J. VOS Gedichten 1662 p. 613 sqq).

Deze optocht, waaraan de auteur JAN VOS zelf te paard deelnam, gaf aanleiding tot veel gepraat. Het werd algemeen opgemerkt, dat de prinses zich bij het gezicht van den derden wagen, waarop JAN VOS de smakeloosheid had gehad de terechtstelling van haren vader KAREL I voor te stellen, vol afschuw en schrik afwendde (vgl. AITSEMA l.c.), en men meende te weten, dat JAN VOS daardoor alle kans op een verwachte belooning verspeeld had. In hoever dat waar was, is voor ons moeilijk uit te maken. Eenerzijds kan het vers van JAN VOS „VOS krygt geschenken en de Preeker wordt gebannen", zooals aanstonds aangetoond zal worden, alleen op deze gelegenheid betrekking hebben. Ook schijnt voor eene belooning te spreken, dat, toen de prinses een half jaar later stierf, J. VOS haar bezong met zijn „Traanen over de doot van H. K. H. Mevr. MARIA STUART enz". Maar het gouden beeld van FREDERIK HENDRIK, door hem van AMALIA VAN SOLMS ontvangen, waarop hij in dat gedicht zinspeelt en waarvoor hij in de „Plichtvaarzen aan H. H. Mevr. de Princes Douariere van Oranje enz" zijn dank uitsprak, had hij vermoedelijk het jaar te voren bij het bezoek van LOUISE HENRIETTE met hare moeder aan Amsterdam voor zijne vertooningen gekregen — en mogelijk is dus ook, dat de zoevengenoemde „Traanen" meer voor de goede verhouding van JAN VOS tot AMALIA dan tot MARIA bewijzen. En vooral is de aanduiding in de „t' Samenspraeck", dat JAN VOS niet de vereering ontving, die hij meende te mogen verwachten, zooals wij zullen zien, een gewichtige getuigenis.

De scherpste uitdrukking vonden de aanvallen op JAN VOS in twee anonyme pamfletten, die binnen een maand na de Vertooningen verschenen. Het eene, „Op de Amsterdamse vertooningen van den grooten poeet

Jan Vos. Tot Amsterdam. Uit de Boekwinkel van Jan van Duisburg¹⁾, bestaat uit drie gedichten „Den herdoopten JAN VOS”, „Delvenaars berouw over 't bezichtigen van de achtien (sic) Staatcijwagens t'Amsterdam” en „Den vermaarden Poeët JAN VOS rijdende te paart voor de Amsterdamse staatciwagens”. JAN VOS wordt hier uitgemaakt voor een Jan Jansen, Jan Vod, een door; een vos, een vlegel, een vaarzeroover die „uit den Ezelsploeg van lamme Poezy, door kermispronk van vaarzen, heel Amsterdam stoffeert met wisjes voor er naarsen”; een veinzer en een eerbekladder; omkoopbaar, nu Prins nu Staats nu Royaaals gezind; hij reed voor de wagens met het gezicht van een, die is gedoemt ter galg,

„Zijn mantel hing gelijk de mantel van Sint Maarten,
„Die op zijn ezel rijdt en milt zijn gaven deelt”.

De oorzaak van zijn bedroefd gezicht was, dat hij, die vroeger gezegd had, dat WILLEM II zoo jong al te oud gestorven was, nu tot lof van WILLEM op moest zingen — want „JAN is noit in't hert een Princeman geweest”.

Dit laatste verwijt is het hoofdonderwerp van het andere smaadschrift „De Mot in't Vossevel. Of gemeene 't Zamenspraek voorgevallen tusschen Koenraed Stuurrecht, Schipper en Hans Klopuit, Bontwerker. Bij een gestelt door I. R. In's Gravenhage . . . 1660”. (KNUTTEL nr. 8389). De oranje-gezinde vertooningen zijn de aanleiding om JAN VOS voor de voeten te werpen, wat hij vroeger voor schade heeft gedaan „aan een schone en koninklijke Rozelaer en een zeer waarde en Prinselijke Oranjeboom.” Er worden als antiprinsgezinde uitingen van JAN VOS voor den dag gehaald, afgedrukt en besproken 1) de „Herstelling der Bidders” van 1650 (waarin ook het in het eerste pamflet genoemde vers over den dood van WILLEM II voorkomt), 2) „de Bynamen der Blokhuizen” van 1650 en 3) twee coupletten uit de „Vertooningen op de Vrede tusschen Engeland en Nederland” van 1654 (KNUTTEL nr. 7530)²⁾. De zoo natuurlijke tegenstrijdigheden tusschen den Amsterdamsch gezinden dichter van 1650 en den officieelen feestredenaar van 1660 worden tot in het kleinste detail booswillig naar voren gehaald en hoonend den volke getoond. Op bladzijde 17 begint het gesprek over een andere toen

1) KNUTTEL nr. 8388, grootendeels herdrukt in J. A. WORP, JAN VOS p. 126. Het verdient aandacht dat de drukker juist dezelfde is, die twee jaren te voren de eerste verzameling der gedichten van JAN VOS (zonder, diens permissie?) had uitgegeven.

2) Men weet dat het auteurschap van JAN VOS voor de eerste twee dezer gedichten niet vaststaat. Heeft de paskwillant voor zijn aanklacht de oorspronkelijke blauwboekjes gebruikt (er bestaan drukken van de Herstelling der Bidders met de Bynamen der Blokhuizen samengedrukt z. KNUTTEL nr. 6885), dan zou de toewijzing dezer aan J. Vos op zijn rekening te zetten zijn, want die boekjes zijn anonym. Waarschijnlijker is echter, dat hij de door J. V. DOESBURG verzamelde „Dichtkunst van JAN VOS. Amsterdam 1658” voor zich had, waar alle drie de gedichten onder J. Vos' naam afgedrukt zijn (p. 184, 320, 324).

actueele zaak te loopen, nl. over den strijd der Utrechtsche predikanten tegen de regeering in zake de geestelijke goederen, als welks geestelijke vader de beroemde GIJSBERT VOETIUS aangezien werd. Het standpunt des schrijvers blijkt dadelijk uit een ingelascht anonym gedicht „Ghetrouwen Raedt aen de H.H. Staeten ende de Stadt van Uytrecht”, welke raad kortelijks daarin bestaat: licht aen VOET de voet en zet DEMAET de maat. In dezen samenhang worden wederom eenige verzen uit de Herstelling der Bikkers als zijnde antiprinselijk besproken:

De Schrifverdrier heeft zijn pen vol gifs en glas
 En Teelt zijn gruwelen, men braakt vervloekte vonden
 Nu door een duistre Mondt, dan door een quaaden Hals.

De schriftverdraaier, die gruwelen teelt, is nl. — zoo wordt hier verklaard — MAXIMILIAEN TEELING, die in 1650 partij voor den stadhouder gekozen had ¹⁾; de duistere mond is de Haagsche predikant JACOBUS STERMONDT, de quade hals de Deltsche predikant GOEDHALS, die beiden in't belang van den Prins gesproken hadden. Naar aanleiding hiervan wordt ook het bekende gedicht „Aan den Oproerigen MAXIMILIAAN TEELING” (Het oproer in Rochel enz.) als een antiprinselijk voortbrengsel van JAN VOS afgedrukt ²⁾. Van de Amsterdamsche vertooning zelf, waarvan het pamflet uitgaat, wordt bitter weinig verteld, alleen op pag. II wordt terloops gezegd, dat JAN VOS „zelf, als een tweede Silenus, zich voor aan als Hoofman van die gruwelijke bende [sc. op den derden wagen] op een dier, dat meer een Ezel als een Paard scheen, vertoonde”.

Een terugslag op deze en misschien ook andere aanvallen op JAN VOS vinden wij in eenige zijner gedichten. Toen hij juist in dezen tijd zijn zoeven geschreven gedicht op het portret van KAREL II en zijn broeder door LUTIKHUIS (Gedichten 1662 p. 203) aan ANNA TER HAAR zond, begeleidde hij dit met eenige verzen (ibid. p. 298), waarin hij o.a. zegt:

Kan mijn gedicht uw oor, dat keurig is, vermaaken?
 Zoo hoopt mijn plicht eerlang op mindering van schuld
 't Gedrocht verlet mij niet door gal en gift te braaken.
 De rechte wijsheid heeft een overtaay geduldt.
 Ik hoor het blaffen: maar 't zijn reekels zonder tanden.
 Men schent mij dit gediert (ik lach' er om) op 't lijf.
 Of zijn het buffels? ja. hoe krijgt men deez' aan banden?
 Niet spijt de Botheidt meer dan dat zij haar bedrijf

¹⁾ Merkwaardig passen bovengeciteerde verzen op MAXIMILIAAN TEELING bij een authentiek gedicht van J. VOS, het grafschrift op D(OMINUS) M(AXIMILIAAN) T(EELING), dat begint:

Hier leit een draaier, die noch hout noch draaibank had,
 Zijn beitel was een pen gedoopt in't helse nat.

²⁾ Met deze auteursbepaling staat de schrijver van de Mot in't Vossevel alleen, het gedicht wordt overigens aan VONDEL toegeschreven en is ook in JAN ZOET'S werken opgenomen; daar het noch in de verzameling van J. v. DOESBURG noch in den authentieken druk van 1662 staat, heeft dit getuigenis wel eenige steun van elders noodig.

Niet waardt ziet achten om eens antwoordt op te krijgen.
Geen scherper antwoordt aan een lasteraar dan zwijgen.

De toespeling is te algemeen om er conclusies uit te trekken, tenzij in de benaming „buffel” behalve de algemeene beteekenis van „ongeleerd” en „bot” nog iets persoonlijks schuilt, dat ons ontgaat. Duidelijk is alleen, dat hier van aanvallers in het meervoud gesproken wordt.

Als tweede uiting van JAN VOS is te noemen het puntdicht nr. 287 „Aan S. J.”:

’kZat op een ezel, laat gy door uw aarswis weeten.
Gy schryft, gelyk men zegt, niet zoet: maar zot van aart:
Het zou een ezel zyn hadt ik op u gezeeten:
Want gy zyt, als gy rydt, een ezel op een paardt.
Ik rep niet dat uw wyf in’t Spinhuis wierdt gedreeven.
Ik zeg niet dan dat gy van’t Y gebannen zyt:
Gy hadt, om geldt, voor ’t hof en teegens ’t hof geschreeven.
Geen zwaardt had macht op u, riept gy, in deeze strydt;
En’t is de waarheidt: vraagt gy my naar wisse blyken?
Een buffel heeft een huidt die voor geen zwaardt zal wyken.

Dat dit vers, met zijn ondubbelzinnige woordspelingen, JAN ZOET bedoelt is al lang opgemerkt¹⁾; met bijna dezelfde woorden wordt JAN ZOET in een der invoeringen, die JAN VOS 1662 in zijne klucht „Oene” aanbracht, onder de paskwillenmakers beschreven:

Ik zel liever by de man gaen die uit ebannen is om zen quaede klap:
Dit is ’er ien die zen wijf trouwde nae datze in’t Spinhuis hadt ezeeten:
Hy rijmt veur en tegen et landt, om ien buik vol bier en eeten:
Maar in zen zotheidt is hy zoo stantvastig as ik nooit ien key vant.

Het is dus zeker, JAN VOS verdacht zijn ouden tegenstander JAN ZOET²⁾ een der bij deze gelegenheid tegen hem uitgekomen paskwillen geschreven te hebben. Maar welk bedoelt hij? Men kan in den „aarswisch” een repliek op het eerstgenoemde pamflet willen zien, maar de „ezel” pleit meer voor de „Mot in’t Vossevel”, immers in het eerste pamflet zit eigenlijk niet JAN VOS maar SINT MAARTEN op den ezel. De „buffel” zou, al kenden wij zijn intiemere beteekenis vermoedelijk niets ter beantwoording dezer vraag bijdragen; maar wèl zouden wij helderder zien, als wij wisten wie de twee andere in Oene bedoelde paskwilmakers waren, de koopman met den juweelkoffer, en de hondenliefhebbende dokter, die het Gelukkige Eiland schreef (op wien de „reekels zonder tanden” in het gedicht aan ANNA TER HAAR zouden kunnen slaan).

1) J. A. WORP, JAN VOS p. 75; ZUIDEMA, JAN ZOET in Oud Holland XXIII 84.

2) Over de aanleiding dezer vijandschap nl. de verdachte gelijkenis van „Oene” (1640) met „Jochem Jool” van J. ZOET (1637) vgl. WORP en ZUIDEMA l.c. Misschien is ook puntdicht 106 „Aan JAN S.” een repliek op J. ZOET’s puntdicht „Op de roofzucht” (afgedrukt bij WORP p. 77). Ik kan hier nog bijvoegen, dat JAN ZOET in de jaren 1640—1642 niet geregeld maar toch herhaaldelijk op den Amsterdamschen Schouwburg optrad en wel met het hooge speelloon van 2½ gl. per avond, en dat hij vooral voor rolleeren dienstdeed.

Als een derde uiting van JAN VOS moet het puntdicht nr. 87 „Op zeker blaauwboekje. Aan JAN MITS” beschouwd worden:

VOS en de Preeker zyn hier in een boek gevlyt
 VOS lacht om't schelden: maar de Preeker huilt van spyt.
 Vraagt gy naar't groot verschil van deez' gepaarde mannen?
 VOS krygt geschenken, en de Preeker wordt gebannen.

De „preeker” immers wijst weer op de kwestie in Utrecht, waar ABRAHAM VAN DE VELDE en JOHANNES TEELING den 19en Juli 1660 uit de stad gebannen waren. En wel, naar ik vermoed, op JOHANNES TEELING. Want terwijl ABRAHAM VAN DE VELDE in JAN VOS' gedichten niet voorkomt, schijnen de TEELINGS hem herhaaldelijk bezig gehouden te hebben: afgezien van de twee bovengenoemde gedichten op den vader MAXIMILIAAN, die hem toegeschreven worden, is er nog een grafdicht (Gedichten 1662 p. 745), waarin hij den zoon JOHANNES met den beruchten geestelijken schelder Broer KORNELIS († ± 1581 te Brugge) ¹⁾ vergelijkt:

Hier leit Broër KNELIS, als broër TEELING afgerecht.
 Deez' schelden op de Scheldt, en die bevecht de Vecht.
 Noch is 'er onderscheidt in hunne lasterreeden.
 Deez' wraakt zijn vyanden: die vloekt zijn Overheeden.

Maar op welken der twee predikanten het ook moge slaan, het bedoeld blaauwboekje kan alleen zijn óf „de Mot in't Vossevel” óf het straks te noemen „Utrechtsche Schuyt-Praetjen”, desnoods de „'t Samenspraeck tusschen JAN TAMBOER en JAN VOS”, want alleen in deze drie pamfletten wordt zoover ik weet, JAN VOS tegelijk met de Utrechtsche predikanten behandeld.

2.

Kort na het verschijnen van „de Mot in't Vossevel”, en wel tusschen 21 en 24 Juli 1660 ²⁾, kwam een derde pamflet naar aanleiding der Amsterdamsche vertooningen aan 't licht: „'t Samenspraeck tusschen Jan Tamboer en en Jan Vos tot Utrecht, By Simon Jaspersz. 1660” (KNUTTEL nr. 8390).

De man, met wien JAN VOS hier voorgesteld wordt te spreken, was in die dagen even bekend als JAN VOS zelve: het was de eerste komiek van den Amsterdamschen Schouwburg, JAN PIETERSZ. MEERHUIZEN bygenaemd JAN TAMBOER. Deze, geboren in 1618, speelde sedert het eigenlijke begin van den Amsterdamschen Schouwburg (1638) tot in het najaar 1667, wanneer hij kort na den dood van ADAM CARELSZ. GERMEZ (begraven 30 September 1667) van de lijsten verdwijnt en vermoedelijk ook gestorven is. De gedichten op zijn dood van

¹⁾ vgl. TH. ARNOLD, Broeder CORNELIS ADRIAENSZ. van Dordrecht. Een pleidooi. De Dietsche Warande 1879

²⁾ Eenige dagen na de uitbanning der Utrechtsche predikanten en vóór het vertrek der Amsterdamsche tooneelspelers.

G. BIDLOO (Mengelpoëzie 1719 p. 243) dragen geen datum, maar toonen aan, dat hij nog tooneelspeler en vroolijkerd was toen hij stierf. Hij speelde b.v. in 1640 de Gebroeders in VONDELS Gebroeders, in 1644 Martio in RODENBURGS Hertoginne CELIA en PROSPERO (Gids 1891 III 352); alle rollen, die hij in het speeljaar 1658/59 vervulde, vindt men in Het Nederl. Tooneel II p. 251 sqq (1873) vermeld. Zijn speelloon per avond bedroeg reeds in 1639 anderhalf gulden en klom in de volgende jaren tot 3 $\frac{1}{4}$ gl., hij was nu in 1660 na GERMEZ en het echtpaar NOOZEMAN de bestbetaalde tooneelspeler van den Amsterdamschen Schouwburg. Ook als dichter trad hij bescheidenlijk op; behalve eenige lofdichten, zooals voor „Jemant en Niemant” van JAN VOS (1645) en voor „Arfleura en Brusanges” van zijn collega J. ZEERIJP (1646) staan van hem een heele reeks liederen op bestaande wijzen in de „Amsteldamse Vrolikheyt” 1649 (eerste druk 1647?); en in het Amsterdamsche tooneelhandschrift staan drie „Jaarzangen uitgegeven op de Schouburg In Liefde Bloeyende 1650” van J. ZEERIJP, J. NOOZEMAN en J. MEERHUYZEN (vgl. HILMAN II 61 nr. 97). Het meest bekend was zijn naam door het kluchtboek „De Geest van Jan Tamboer”, dat te Amsterdam, het eerst in 1656, daarna 1664, en steeds veranderd in vele uitgaven, ook in 't Hoogduitsch vertaald, verscheen¹⁾. Het was een echt volksboek, dat bewijst o.a. een opschrift „boven aan een Boekkas bij een herbergier te Dockem”, dat begon:

QUICHOT, en THYL' zyn hier beslooten,
Met JAN TAMBOER en TABORIJN,
Zelfs ROELANT is hier niet verstooten:
Der rechte zotten medicyn.²⁾

In de Schutterij was hij tamboer „tamponistus onder Kapteyn NICOLAAS PANCRAS”, en overigens had hij een handel in oude voorwerpen, weshalve hij zich kunst koper noemde³⁾, hetgeen in het Utrechts Schuytpraetje minder deftig een handel in „oude boeken, kleederen en dergelijke vodden” heet. Ook bezitten wij zijn portret (VAN SOMEREN nr. 3556), op hetwelk D. QUESTIERS en zijn zuster CATHARINA QUESTIERS vriendelijke verzen (Amsterdamsche Mengelmoez 1658 p. 32 en 157), en JAN ZOET vier hatelijke puntgedichten schreef (Werken 1714 p. 194). Van zijn vroolijk-lichtzinnigen levenswandel getuigen de bovengenoemde gedichten van G. BIDLOO, van zijn leven met zijn boos wijf GRIET vertelt het Utrechts Schuytpraetje een anecdote al fresco. Met JAN VOS was hij bevriend, dat zagen wij aan zijn lofdicht voor „Jemant en Niemant” 1645; maar mogelijk was deze

1) vgl. BOLTE in Tijdschrift v. Nederl. Taal- en Letterkunde XIII 87.

2) J. JEROENSE, Koddige en ernstige Opschriften 1682 I 73.

3) vgl. het begrafenisbriefje van 25 Mei 1655, dat — ik weet niet met welke bedoeling — in de Amsterdamsche Kordewagen 1662 p. 108 afgedrukt werd, en vermoedelijk hieruit in JEROENSE's Koddige en ernstige Opschriften (1682 II 128) en daaruit in de nieuwere werken overging. Dezelfde benaming ook onder het portret VAN MEERHUIZEN.

verhouding veranderd, sedert JAN VOS als regent van den Schouwborg zijn meerdere was geworden (1647).

In het gesprek dezer twee tooneelmannen nu heeft ieder hunner een eigen thema dat hij behandelt, en alleen tegen het einde loopt hun gesprek meer gemeenschappelijk over een derde onderwerp nl. over de intusschen uitgezette Utrechtsche predikanten.

JAN VOS wil JAN TAMBOER overhalen hem op den Mot-in't-Vossevelmaker te wreken, door dezen in een klucht wakker uit te maken. Hij wenschte, als zij nu tegen kermis weer spelen, het den man behoorlijk betaald te zetten. Maar JAN TAMBOER, die — wij zullen zien waarom — in een allergemelijkste stemming tegen zijn „hoofd” is, en dezen onophoudelijk met scheldwoorden, aan dat paskwil ontleend, bespuutert, is daartoe geenszins genegen en stort schimp op schimp uit over dien baas, die door dwaze vertooningen al zijn prestige verloren had. Nadat echter de stortvloed van spot- en scheldwoorden bedaard is, komen beiden in een vriendschappelijk overleg tot het resultaat, dat het beter is op dergelijke paskwilen te zwijgen dan te antwoorden. Terloops komt hierbij ook alles ter sprake wat JAN VOS in het paskwil verweten wordt, ja hij bekent zelf schuld wat aangaat de onkieschheid van den derden wagen, de veranderlijkheid van politiek standpunt en de heftige uitvallen tegen het huis van Oranje in de Herstelling der Bikkers. Deze laatste dingen schrijft hij aan een eigenaardigheid der poezie toe. Ook over den vermoedelijken schrijver van de Mot in't Vossevel wordt gepraat, JAN VOS houdt JAN ZOET „dien uitgebannen Zot” voor den schuldige.

Het komt JAN TAMBOER juist van pas, dat zijn hoofd hem op straat aanspreekt, hij is overvol van wreveligheid; de hoofden behandelen de tooneelspelers slecht, de winst is ook klein, kortom zij zijn besloten — de Schouwborg is nu in Juli gesloten — morgen samen te vertrekken:

„.... sie deer, ick hebt nu voorgenomen, en ghy moeder nou af hebben, en ick segh noch eens dat ick nu den draey van jou Hoofd-luyden heb, en wiljet, en seljet, en moetjet, en keunjet begrijpen, soo letter op wat ick segh, versteeje wel wat ickje wil segghen, sie versteeje, sie soo is't met mijnder lieden den grooten Agierder tegenwoordigh, soo versteejet wel, ghelegen; dat mijnder lieden, ick JAN TAMBOER, wil ick segghen, gae rijsen op Trafijck, die ick en mijne Mede-broeders vaster hebben als ghy de Poetery... ick gae met mijn Mackers nee Zeelant, en deer selwe Commedien agieren, ja Maet't is in Zeelant noyt toegeleeten geweest, en nouw hebben wy't, spijt u Backhuys, verkreeghen, ghy sult moy staen kijken met jou Hoofdery als wy aen trecken zijn, ick mien datje de vingers wel licken selt soje ons, als wy daer gedaen hebben, keunt weer krijgen; maer licht bruswe van Zeelandt over

naer Engelandt, en van daer vorder, en je krijght ons jou leven, ja jou leven niet weer..."

Maar nog gedurende het gesprek verandert JAN TAMBOER eensklaps van meening:

„Wat mijn belanght, ben wel vast van voornemen met de Confraters te gaen reysen, maar als ick't oock wel bedenck, wat sal't wesen, souw't mijn niet wel geen gelijk die Schrobbers voor een jaer of vijf gingh, die den eenen voor den anderen naer quamen weer aandruypen met de kous op't hooft; ja lichtelijck gaet het mijn oock soo, Monsr. VOS, ick weet dat ghij soo ver geoeffent bent in de werelt, dat uwer lieden geen versmaetheyt acht, reseluyt uyt soujet mijn wel raeden, dat ick met die Scharleynen trock?... Siet eens wy hooren van de Hoofden doorgaens veel grauwen en snauwen en wy zijn al sijn wy Dienaers van de Kamer, wy zijn segh ick noch geen jongens, en 't is wel waer gelijkje flus seyden, dat ick'er wel droncken kom, maer dan ben ick bequaemst om te spelen; en wat isser aen gelegen, of ick't droncken of nuchteren doe, ick speel doch doorgaens Rollen daer de Dronckenschap soo qualijck niet by te pas komt; andere die voor Koninghen, Keysers en groote Personagien speelen, hebben 't gat wel vol, al meer als ick; maer 't schijnt sy even wel daerom niet willen toegegrauwt zijn, en dit is in't kort de Excusie die ick weet dat sy nemen; seggende met eenen wy kuenen buytens lants op sijn JAN PATISTS ¹⁾ wel treffelijck leven, als van de kleyne winst van de Kamer ofte Schouburgh, maer ick twijffel niet of gelijk ick flus geseyt heb, het sal haer rouwen; 't is waer toen ick by jou quam, waren mijn sinnen heel op ter loop, maer nu zijn sy vry bedaert; wat sal't met die Maets wesen, het zijn hier Burgers, en de meesten hebben hier Wif en Kinderen, en by 't landt loopen is waerachtigh sulcken playsier niet..."

Wij zijn in staat de beide hier aangevoerde episodes uit de geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg dokumenteel te controleeren en te staven ²⁾).

Ten eerste: Tooneelspelers van den Amsterdamschen Schouwburg zijn inderdaad in den zomer 1660 in Zeeland geweest. Hierover de volgende acte van Notaris J. DE VOS te Amsterdam:

Op huijden 6 Oct. 1660 compareerden voor mij... Mr. JILLIS NOSEMAN, ADRIANA VAN DEN BERGH desselfs huijsvrou, CORNELIS CROOCK, Heere PIETERSZE DE BOER, ADRIAEN DE LEEUW, JAN VERKAM, Mr. ROOCKUS EECKHOUT, SUSANNA EECKHOUT desselfs huijsvrou, ELISABET DE BOER, weduwe van wijlen DIRCK CALBERGEN ende PIETER BLAUW wijncoper, alle wonende binnen deser Stadt en zijnde van competenten ouderdom, ende welcke hebben gesaementlick ten verzoecke van Mr. ADAM CARELSZ VAN GERMES..

1) vgl. KOSSMANN, Nederl. Faustspiel p. 106.

2) Op het spoor dezer acten ben ik gekomen door aantekeningen van Dr. A. BREDIUS, in der tijd in het Notarieel Archief te Amsterdam gemaakt.

geattesteert, getuicht ende verclaert hoe waer ende hun attestanten seer wel bekend is dat den requirant van den 27 July ll. aff (als wanneer de zelve twee dagen te vooren zijnde 25 dito van desen stadt was vertrocken) tot den 17 Augusti daer aenvolgende toe is geweest ende hem heeft onthouden in Zeelant binnen der Stadt Middelburgh ende daer omtrent ende aldaer gecontinueert, sonder hem gedurende den voorn. tijt buijten de provincie van Zeelant te hebben begeven. Gevende zij attestanten al te samen voor redenen van wetenschap alsdat zij ten zelve tijt mede in Zeelant ende tot Middelburg voornoemt zijn geweest, ende den requirant gedurende den voorsz. tijt aldaar alle dagen gezien ende gesproocken hebben. Aldus gedaen binnen deser voorsz. Stadt Aemsteldam ter presentie van TIJMEN HOUTHAEK ende JAN VAN VELSEN als getuijgen..”

Al de in deze acte genoemde attestanten en getuigen waren toen tooneel-spelers aan den Amsterdamschen Schouwburg ¹⁾: over GILLIS NOOSEMAN en ADRIANA VAN DEN BERGH heb ik uitvoerig gehandeld in „Das Niederl. Faustspiel des 17. Jahrhunderts”, Haag 1910 p. 122 sqq. (over ADRIANA geeft deze acte het nieuwe feit, dat zij niet schrijven kon). KORNELIS LAURENSZ. KROOK (misschien de vader van ENOCH KROOK, die van 1677 tot 1732 beroemd Amsterdamsch tooneelspeler was) speelde van 1652 tot na 1667, echter niet meer na heropening van den Schouwburg 1680, en behoorde tot de bestbetaalde tooneel-spelers. Heere PIETERSZ DE BOER speelde 1649 tot October 1650, en daarna 1653 tot na 1667, en bracht het zelfs tot 4 gl. per speelavond; dat hij in 1680 niet meer optrad is natuurlijk, immers hij erfde in het jaar 1678 „eene tonne gouds” en vestigde zich te Haarlem (z. Halmael p. 25). ADRIAEN BASTIAENSZ. DE LEEUW speelde met eenige onderbrekingen van November 1647 tot na 1680, maar niet meer in 1689; hij klom van 15 stuivers tot 4 gl. 8 st. per avond (men vindt van hem een uitvoerige karakteristiek in de Voorrede tot de Gelukte List 1689). JOHANNES VERCAM is sedert 1644 nu eens te Amsterdam dan weer met een reizenden troep als tooneelspeler na te gaan, van 1655 tot 1664 was hij vast verbonden aan den Amsterdamschen Schouwburg; zijn salaris bedroeg in dezen tijt 2½ gl. per avond. Mr. ROOCKUS EECKHOUT was muzikant aan den schouwburg, zijn vrouw speelde van 1655 tot 1665 en later nog weer, zeker in 1680, te Amsterdam met een hoog salaris. ELISABETH DE BOER (een zuster van Heere PIETERSZ. DE BOER?) speelde van 1655 tot 1662, zij was getrouwd met DIRK KALBERGEN (dien ik van 1646 met onderbrekingen tot 1655 aan den Amsterdamschen Schouwburg kan volgen) en hertrouwde 1660/61 met zekeren VAN DER LINDE; haar salaris was 2½ gl. per avond. Alleen de wijnkooper PIETER BLAUW was niet als tooneelspeler, maar toch ook misschien door oude relaties van anderen aard, met den Amsterdamschen Schouwburg verbonden: immers ik vond onder de leveranciers van den Schouwburg voor 1641/42 een wijnkooper HENDRIK BLAAUW.

¹⁾ De volgende opgaven omtrent de tooneel-spelers zijn grootendeels ontleend aan de Ontvangst- en Uitsluitboeken van het Burger-Weeshuis te Amsterdam (Oud-Archief).

ADAM CARELSZ. VAN GERMEZ, de beroemdste Amsterdamsche tooneelspeler der 17e eeuw, behoeft geen nadere toelichting, hij speelde met een enkele onderbreking van 't begin (1638) tot aan zijn dood, in September 1667, en was toen met 5 gl. salaris de hoogst betaalde speler. TYMON HOUTHAAK, de boekdrukker, speelde van 1639 tot 1664 geregeld (vermoedelijk stierf hij in dat jaar, ik ken een druk van 1665, die gesigneerd is „Weduwe TYMON HOUTHAAK”), zijn salaris steeg gedurende dezen tijd langzaam van 6 stuivers tot 2 gl. 8 st. JAN (VAN) VELSEN speelde van 1655 tot 1662 voor een speelloon van 1 gl. 12 à 18 st.

JAN MEERHUIZEN schijnt dus inderdaad niet mede in Zeeland geweest te zijn. De t' Samenspraek zou zijn verontschuldiging tegenover zijne collegas kunnen voorstellen, waarom hij van zijn voornemen om mede te gaan heeft afgezien. En ook als captatio benevolentiae aan het adres der hoofden kon zij desgewenscht dienst doen, want dat deze reis der tooneelspelers werkelijk een onvriendelijke daad tegenover het bestuur van den Amsterdamschen Schouwburg was, wordt zeer waarschijnlijk, wanneer wij zien dat in dat jaar voor het eerst sedert 1654 het nieuwe speeljaar in plaats van eind Juli eerst half September kon beginnen.

Ten tweede: De meermalen aangehaalde vroegere uitwijking van Amsterdamsche tooneelspelers, die vijf jaar te voren plaats had, wordt door de volgende acte, dato 19 Februari 1655, van Notaris J. HELLERUS te Amsterdam toegelicht:

In manieren navolgende hebben ADRIAEN LEEUW, JAN DE HERIPON, JAN VELSEN DAVID SIJBAND, ROCHUS COENRADUS ende JAN VAN DALEN metten anderen aengegaen seker contract, namentlyck dat zij metten anderen sullen reijsen een jaar langh op soodanige plaatsen als zij met malcanderen sullen verstaen van op het theathrum eenige speelen te vertoonen, ingaende heden dato deses ende sullen alle winsten daer mede te doen bij haer contractanten voor gelijcke portien, te weten bij ijder voor een gerecht seste part gedeelt ende genoten werden... Ende alsoo de voorsz. JAN DE HERIPON de kleeren ende de theathrums alleen sal inbrengen, soo is geconditioneert dat hij, DE HERIPON, de selve kleeren ende theathrums wederom na hem sal nemen op expiratie van het voorz. contract. Gelijck ook hij, JAN VELSEN, uijt liefde zijn twee kleederen, die hij is hebbende, aen de compagnie sal leenen, doch daertoe niet gedwongen mogen werden....

Van deze contractanten zijn ADRIAAN LEEUW en JAN VELSEN reeds boven gesignaleerd; JAN DE HERIPON (niet te verwisselen met PIETER DE HERIPON, die van 1638 tot 1644 in Amsterdam speelde) trad eerst na deze reis, September 1655 in Amsterdam op en speelde tot 1660, voor een salaris van 1½ gl. ABRAHAM SYBANT ¹⁾ en DAVID SYBANT kwamen samen in April 1650 aan den Amsterdamschen Schouwburg, ABRAHAM met een salaris van 2 gl., DAVID met slechts 6 stuivers; zij verlieten in Juni 1651 den Schouwburg, kwamen in Augustus 1654 terug; ABRAHAM bleef dan tot Maart 1655, DAVID echter wordt reeds in Februari 1655 als „verlopen” geboekt. ROCHUS CONRADI is mij onbekend, noch onder de

¹⁾ vgl. Worp Drama en Tooneel I 333, KOSSMANN Faustspiel 104 sq.

tooneelspelers noch onder de speellieden van dien tijd komt deze naam in de boeken voor. JAN VAN DALEN speelde met eenige onderbrekingen van 1648 tot na 1680; gedichten van hem vindt men in de Amsterdamse Mengelmoez 1658; zijn salaris steeg van 10 stuivers tot 2 gl. 2 st. Van deze wegloopers was ADRIAEN DE LEEUW, met begin van het nieuwe speeljaar, half September 1655, weer op zijn post, JAN DE HERIPON en JAN VELSEN zijn op dat tijdstip eveneens weer in Amsterdam en beginnen nu hun loopbaan aan den Schouwburg, alleen JAN VAN DALEN keerde eerst in December 1656 terug. Van de beide SYBANTS is mij na dien tijd niets meer bekend.

Ziet men aldus, in hoe hooge mate de 't Samenspraeck op de nauwkeurigste kennis der in aanmerking komende toestanden berust, en voegt men hierbij dat de totaalindruk van het pamflet geenszins hatelijk voor de beide sprekers is, en dat eindelijk de hier door de sprekers geuite opinies voor zoover wij weten met die der historische personen overeenstemmen, dan moet men het voor zeer waarschijnlijk achten, dat dit gesprek inderdaad op de twee oude vrienden JAN VOS en JAN MEERHUIZEN teruggaat, en als antwoord dienen moet evenzeer op de pamfletten tegen JAN VOS als op vermoedelijke smaadwoorden der vertrekkende tooneelspelers over J. MEERHUIZEN. Wil men dit aannemen, dan hebben wij uit al deze details behalve eenige nieuwe kijkjes in de geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg ook nog eenige litteraire feiten gewonnen:

De „Herstelling der Bikkers” en dus ook de tegelijk verschenen „Bynamen der blokhuisen” zijn inderdaad van JAN VOS, en dus terecht in 1658 door J. v. DUISBURG in de „Dichtkunst van JAN VOS” opgenomen. Vermoedelijk vond JAN VOS in de verplichtingen tegenover het huis van Oranje, die hem de jaren 1659 en 1660 oplegden, en in den pennestrijd van 1660 aanleiding om in zijne eerste authentieke gedichtenverzameling 1662 deze zooveel besproken gedichten weg te laten¹⁾. Alleen deze twee, want de verzen uit de Vertooningen op de Vrede van 1654, die in de Mot in't Vossevel evenzeer geïncrimineerd werden, ontbreken in de uitgaaf van 1662 op deze plaats uit een andere eenvoudige reden: zij waren nl. in de „Vertooningen” slechts als bladvulling overgedrukt uit des schrijvers „Zeekrygh tusschen de Staaten der Vrije Nederlanden en het Parlement van Engelandt” en staan dus in de uitgave van J. v. DUISBURG, die dat niet bemerkte had, tweemaal (blz. 155 en 184). Maar waarom heeft J. VOS die twee gedichten onderdrukt en deze scherpe verzen laten staan? waarom die onderdrukt en het beruchte puntgedicht 71 op HANS SNURKER d.i. Graaf WILLEM FREDERIK VAN NASSAU laten staan? Meende hij dat deze verzen in den Zeekrygh minder in't

1) Op deze weglatingen zinspeelt de uitgever, waar hij verzekert „dat alles, wat hy [JAN VOS] voort 't zijne kent (uitgezondert vijf of zes dichten, die hy niet voor vruchten van zijn verstant houd) hier wort gemeen gemaakt”. Van de gedichten der uitgave van 1658 zijn echter slechts deze twee, niet vijf of zes, weggelaten.

oog zouden vallen en hield hij het puntdicht — waarover hij trouwens ook niet aangevallen was — door de naamverandering voor voldoende bedekt?

En eindelijk: JAN VOS hield JAN ZOET voor den schrijver van de Mot in't Vossevel, en het puntdicht nr. 287 „'k Zat op een ezel" slaat op dit pamflet. Een andere vraag is, of J. VOS met zijn vermoeden gelijk had. Dat is voorloopig niet uit te maken, maar toch wensch ik er op te wijzen dat de argumenten er tegen, die de heer ZUIDEMA (Oud-Holland XXIII 183) aanvoert, m. i. niet steekhoudend zijn. De drie predikanten der Staatskerk worden in de Mot in't Vossevel niet warm verdedigd, er wordt slechts aangetoond, dat hun oranjegezindheid de reden is geweest voor de vijandige houding van JAN VOS tegen hen, hetgeen de oranjeman JAN ZOET best kon schrijven. En dat er geen woord van Oene gerept wordt? Gesteld JAN ZOET was de schrijver, zou hij zich door Oene er bij te halen niet onmiddellijk verraden hebben? In één geval echter kan J. ZOET onmogelijk de schrijver van de Mot in't Vossevel zijn: als hij namelijk de dichter van „het Oproer in Rochel" is, dat onder zijne gedichten is opgenomen (Werken 1714 p. 189). De schrijver van de Mot in't Vossevel immers houdt dit gedicht voor een verfoeilijk product van JAN VOS, het kan dus niet van hem zelf zijn. Maar het is niet waarschijnlijk, dat de felle oranjeklant dit anti-oranje gedicht geschreven zou hebben, al heeft hij, de Amsterdammer, juist in dezen tijd in zijn gedicht op de Bikkers graaf WILLEM aangevallen (vgl. ZUIDEMA l. c. 87). Het gedicht wordt dan ook met meer waarschijnlijkheid aan VONDEL toegeschreven.

Met de t'Samenspraeck was de polemieck over JAN VOS nog niet geheel geëindigd; in een volgend pamflet „Utrechts Schuyt-Praetjen over den droevigen toestant omtrent de Kerckelijke oneenigheden der Stadt Utrecht 1660" (KNUTTEL nr. 8433) werden naast verscheidene blauwboekjes over de theologische kwesties ook de Mot in't Vossevel en de t'Samenspraeck in een voor J. VOS en J. MEERHUIZEN zeer hatelijken toon besproken, en allerlei over hen beiden verteld. Opmerking verdient, dat hier JAN VOS met den „vermaerde in botheyt Broer CORNELIS" vergeleken wordt, evenals hij in het aangehaalde grafschrift JOHANNES TEELING met Broer CORNELIS vergelijkt. Bestaat er samengang tusschen deze twee vergelijkingen, en zoo ja, welke is de oudere? En nog een pamflet schijnt zich met deze zoo uiteenloopende zaken bezig gehouden te hebben; er wordt nl. in het Schuytpraetjen nog genoemd „een weerstuyt tegen de schenders van JAN VOS, waer mede met een van de schuldighe plicht der Dienaers Godes verhandelt wort, datse haer Leer en Geloof wel scherpelyk moeten prediken." Dit heb ik echter niet kunnen terugvinden. Het zou wel interessant zijn te weten, wat er in stond.

Nalezing der tesoriers-rekeningen van 's-Gravenhage

DOOR

EDUARD VAN BIEMA.

DE verdere nalezing van de Amsterdamsche stadsrekeningen stuitte af op hunne veranderde wijze van teboekstelling. De totaalcijfers der onderscheidene rubrieken vervingen de vroegere zeer gedetailleerde opgaven der verschillende posten, zoodat het onmogelijk werd daaruit verder gegevens omtrent industrie en kunst te putten, ter publicatie in dit tijdschrift.

Ik meende nu van mijn verblijf te 's-Gravenhage gebruik te kunnen maken, om in het Haagsche archief gegevens van denzelfden aard te verzamelen.

Dit archief beschikt over eene serie rekeningen van Trosoriers van 's-Gravenhage, welke met kleine onderbrekingen van het jaar 1585 af tot op den Napoleontischen tijd loopt.

Deze rekeningen, keurig en uitvoerig gehouden, bevatten overvloedige gegevens, die naar ik meen de lezers van Oud-Holland belang kunnen inboezemen¹⁾.

¹⁾ Extracten uit enkele dezer rekeningen zijn door den Heer P. A. LEUPE, gepensioneerd majoor, ambtenaar bij het Rijksarchief, gepubliceerd in het *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*. Men zal ze hier weder terugvinden, én terwille der volledigheid, maar ook vooral omdat hunne nauwkeurigheid wel iets te wenschen overlaat, terwijl wij hier bovendien de gelegenheid hebben ze met enkele aanteekeningen te verduidelijken.

Rekening van den Tresorier Ludolp Michielsz.

1585. Fol. 137.

Betaelt HERMANUS EDLER de somme van vyer ponden uyt saicke van een Calendarium perpetuum voirden Hage gemaict ende geschoncken, hangende in de burgemeesters-camer etc. . . . . III L.

Rekening van den Tresorier Jacob Hereman.

1587. Fol. 121 vo.

Betaelt QUIRYN COENSZON glaesmaecker de somme van twee ende veertich ponden uyt saecke op reeckeninge van seeckere glaesen by hem inde Cloveniersdoelen gemaect, etc. . . . . XLII L.

Fol. 138.

Betaelt CORNELIS ZYBRANTSZON de somme van vyff ponden achtien schellingen, zeven penningen obolus uyt saecke van seecker loot ende zes nyeuwe candelaers by hem tot behouff van den Hage geleverd, etc.

V L. XVIII sc. VII denn. ob.

Fol. 141 vo.

Betaelt AERNT FRANSZON BOM¹⁾, goutsmit de somme van zeventhien ponden zeventhien schell., VII penn. obulus, uyt saecke van eenen gouden schaeckel by hem gemaict, ende by den Burgemeesteren geschoncken JACOB SPRONCXEN, bode van de Staeten van Hollandt, hem belooft van eenige dienste, by hem den Magistraet gedaen, etc. . . . XVII L. XVII sc. VII denn. ob.

Fol. 143 vo.

Betaelt ANTHOENIS VERSTREPEN de somme van negenthien ponden vyff schellingen uyt saecke van twaelf flambeaux voor den Hage geleverd, etc.

XIX L. V. sc.

Fol. 161 vo.

Betaelt MR. JAN horologiemaecker tot Delft de somme van acht ponden uyt saecke van seecker werek by hem gerepareert ende gemaect aent horologie van den Hage. . . . . VIII L.

Fol. 163 vo.

Betaelt ARENT FRANSZON BOM, goutsmit de somme van vijff ponden, zes schellingen uyt saecke van diversche merckysers by hem gemaect tot behouff van den Haege, etc. . . . . V L. VI sc.

¹⁾ ARENT FRANSZ BOM, goudsmid, was 1580-8 vroedschap. Hij was ook waard in de „Herberge van de Swane“, de prinsen van Portugal met hun gevolg vertoefden ten zynent van April tot November 1597. Zijn werk was zeker goed, immers met SIMON ADRIAENSZ. vervaardigde hij in 1597 twee gouden kettingen waarmede de heeren gezanten van den koning van Denemarken vereerd werden.

Fol. 165.

Betaelt HEYMAN GILLISZOOM de somme van een ende twintich ponden uyt saecke van een nyeuwe bancke, met twee deuren by hem gemaect in schepens-caemer, etc. . . . . XXI L.

1588.

Fol. 116.

Betaelt QUIRYN COENSZOOM, glaesemaecker de somme van achtien ponden uyt saecke van vier nyeuwe glaesen by hem gemaect, ende van 's-Haechs wegen waeren geschoncken ten huuse van den bailliu van den Hage¹⁾ etc. . XVIII L.

Fol. 138 vo.

Betaelt AERNT FRANSZOOM BOM, goutsmit de somme van een ende twintich ponden, thien schellingen zes penningen uyt saecke van diverse merckyzers ende twee silvere schaeckels voor den Hage gemaict ende gesneden, etc.

XXI. L X sc, VI penn.

Fol. 144.

Betaelt de keyzer ende deecken van de Camer van RETHORICA (2) in den Haghe de somme van vijftien ponden heml. tot een vereeringe toegevoucht van de vier teyckenen gedaen van de victorie voor Bergen op ten Zoom veroveret, ende 't vertreck van de Spaensche vloot, etc. . . . . XV L.

1589.

Fol. 131 vo.

Betaelt die van de Camer van RETHORICA alhier in den Hage de somme van dertich ponden uyt saicke heml. by den Schout, burgemeesteren en gerechte van den Hage toegevoucht voor de costen by hemluyden gehadt op te Haechse kermisse ende voor dat zij luyden met andere cameren mede geweest zijn binnen Schiedam, ende oock tot Monster als zijne Excellentie aldaer werde gehuldigt²⁾, etc.

XXX L.

Fol. 132 vo.

Betaelt FRANS REYERSZOOM, cooperslager, de somme van zeventien ponden elff schellingen uyt saecke van een nyeuwe cooperen smoorpot by hem gemaect voor de weescamer van den Haghe, etc. . . . . XVII L. XI sc.

1) De bailliu DIRK VAN ZYPESTEYN, tevens bailliu van WOERDEN werd om verscheiden excessen alsmede wegens overspel enz. den 11 Mei 1590 by sententie van den Hove geschorst en in 1596 afgezet. Hij woonde zie DE RIEMER p. 46 en vlg.

2) De kamer, de Corenbloem had tot devies: „Met Geneuchten” en was in 1562 ontstaan uit de door de Regeerders van den Haag bevolen samensmelting der beide kamers; „Met Geneuchten” en „Laet vaeren Druefheydt”. Hare voorstellingen hadden plaats op de Zale of in de herberg „De Komeet” op de Plaats Zie v. D. BERGH 's-Gravenhaagsche Bijzonderheden I p. 10 e.v.

3) Gehuldigt werd MAURITS slechts te Monster, en dat wel als heer van Polanen.

Fol. 136.

Betaelt DAVID CORNELISZOOM, schilder, de somme van drie ende dertich ponden uyt zaecke van diversche schilderije bij hem gedaen deur 't bevel van burgemeesters tot behouff van den Hage, etc. . . . . XXXIII L.

Fol. 136.

Betaelt den deecken ende hooftmans van de Camer van RETHORICA in den Hage de somme van achtien ponden uyt saecke van de triumphe bij heml. gedaen op te Victorie ende innemen der stadt Breeda, etc. . . . XVIII L.

Fol. 156.

Betaelt AERNT FRANSZOOM BOM, goutsmit, de somme van negen ende dertich ponden elff schillingen drie penningen uyt saecke van diversche merckyzers mitsgaders twee goude schaeckels tot behouve van den Haege gemaect te hebben, etc. XXXIX L. XI sc. III penn.

1590. Fol. 107.

Betaelt QUIRYN COENZOOM, glaesmaecker¹⁾ de somme van vier ende dertich ponden uyt zaecke van een glas by hem gemaect in de kercke van de Lier by de burgemeesters van den Hage nae voorgaende versouck van den gerechte ende kerckmeesters van den dorpe van de Lier aldaer gegeven, etc. XXXIII L.

Fol. 127.

Betaelt ARENT BOM, goutsmit, de somme van twee ponden zeventhien schell. uyt saecke van diversche merckysers by hem voor den Hage gemaect, etc. II L. XVII sc.

Fol. 129 vo.

Betaelt GODEFROYE DU FRIEU, coperslager, de somme van vyff ponden; twaelff schellingen uyt saecke van candelaers, beckens ende anders by hem tot behouff van den Hage geleverd, etc. . . . . V L. XII sc.

Fol. 131.

Betaelt ADRIAEN DUESSEN de somma van vier ponden van twee flambeaux tot behouff van den Hage geleverd, etc. . . . . III L.

Fol. 133 vo.

Betaelt JORIS ADRIAENSZOOM, scrijnwercker, de somme van drie ponden uyt saecke van twintich letteren by hem gesteecken in hout om te geven de backers tot hun mercken op 't broot etc. . . . . III L.

¹⁾ QUIRYN COENZ., „gelaesmaker in den Hage" leverde o.a. ook aan de Staten-Generaal in 1593 glazen vereerd aan den griffier CORN. VAN AERSSEN in zijn „Nieuwe huyzinge"; hij woonde toen in de Spuistraat. H. Jaarb. 1900 p. 229. In 1601 komt hij voor als CRIJN COENRAERTS, aldaar p. 243.

Fol. 134 vo.

Betaelt BAPTISTA VAN DALEM met zyne mede confratres de somme van vyff ponden uyt saecke zij luyden hebben gespeelt van den stadthuuse ten tijde van eenige victorie, etc. . . . . V L.

Fol. 135 vo.

Betaelt den keyzer ende deecken van de Camer van RETHORICA de somma van vyfthien ponden uyt saecke van de triumphie bij heml. gedaen tot vereeniging van de victorien van de steden Zutphen, ende Deventer, etc. . . . . XV L.

1591.

Fol. 116 vo.

Betaelt QUIRYN COENSZON, glaesmaecker, de somme van zeventhien ponden uyt saecke van twee glaesen mitte haechse wapenen gemaect te hebben in de huysinge van MS. DIRCK VAN DER DOES in de Vlamingstraet¹⁾, etc. . . . . XVII L.

Fol. 127.

Betaelt meester JAN CORNELISZON, horologiemaecker, de somme van vyff ponden, uyt saecke by hem verdient aent uyrwerck van den Hage, etc. V L.

Fol. 131 vo.

Betaelt AELBRECHT HEYNDRIXZON, bouckprenter²⁾, de somme van derthien ponden acht schellingen uyt saecke van een Cronycke ende seeckere billietten bij hem voor den Hage gedruet, etc. . . . . XIII L. VIII sc.

Fol 132.

Betoelt GOVERT DU FRIEU, cooperslager, de somme van drie ponden twaalf schellingen uyt saecke van vier beckens by hem gemaect voor de buyerwacht, etc. . . . . III L. XII sc.

Fol. 134.

Betaelt ADRIAEN DOESEN, de somme van zes ponden, thien schellingen uyt zaecke van drie flambeaux, bij hem tot behouff van den Hage geleverd, etc.

VI L. X sc.

Fol. 136 vo.

Betaelt HEYNDRICH JACOBSZON, borduurwercker, de somme van zeven ponden uyt zaecke van een wapen, bij hem voor den Haeg gemaect ende geborduert, etc. . . . . VII L.

1) DIRCK VAN DER DOES was commis ter Camere van de Thesaurie ende Reeckeninge der Ver-Nederlanden.

2) Dit zal de Delfsche drukker zijn die zich in 1591 in den Haag vestigde; hij drukte den eersten vertaalden octavo bijbel. Zie LEDEBOER p. 75. De Chronycke is niet die van J. DOUSA weer verschenen: Hagae Comitatus ex officina Alberte Henrici maar in 1599.

Fol. 140.

Betaelt CORNELIS COOLS, de somme van twaelf ponden, uyt zaecke van zeeckere diverssche geschriften van nyeuw maren bij hem den burgemeesteren geleverd, etc. . . . . XII L.

Fol. 146.

Betaelt JAN HANSZOOM, steenhouder tot Delft, de somme van twee hondert tzeventich ponden uyt zaecke bij bequaem gehouden; ende geleverd heeft seekeren blauwen arduyn steen tot een pompe die gestelt is opte merct alhier in den Hage, over de waterput voor 't wapen van Hollandt ende Zeelandt, etc.¹⁾

Iic LXX L.

1 Mey 1594 — 30 April 1595.

Fol. 149 vo.

Betaelt QUIRYN COENSSZOOM, glaesmaecker, de somme van derthien ponden uyt saecke van vier glaesen by hem gemaect int Weeshuys mette wapenen van den Hage, by den Haege den selven huijse geschoncken, etc. . . . XIII L.

Fol 162.

Betaelt JAN CORNELISZOOM, uyrwerckmaecker, de somme van twee ende vyftich ponden vyfthien schellingen uyt saecke van arbeysloon, by hem verdient aende reparatie van 't uyrwerck van den Hage, etc. . . . LII L. XV sc.

Fol. 164 vo.

Betaelt HANS BOUWENS, goutsmit de somme van acht ende tachticht ponden acht schellingen uyt saecke van twee silvere schaelen, by burgemeesters van hem gecoft, daer van d'eene schale verschoncken es aen CLAES SCHOUTEN, deurwaerder by hem bedongen inde coop van seeckere laen ende erve aende oostzijde vande Speuye by burgemeesters tot behouff van 't corpus van den Hage van hem gecoft, ende de tweede verschoncken tot een pilgifte aenden conrector vande groote schole, etc. . . . . LXXXVIII L XIII sc.

Fol. 168.

Betaelt aen handen als vooren (DIRCK CORNELISZOOM MUYZER) de somme van acht ponden zeven schellingen uyt saecke van een groote caerte van mappamundi, ten behouve van den Hage geleverd, etc. . . . VIII L. VII sc.

Fol. 168 vo.

Betaelt DAVID VAN COY wonende te Goude, de somme van twee ende tachtich ponden, vier schellingen uyt saecke van derthien cleijne wapenen, by

1) 235 ponden syn later betaald geworden aan HANS SLOOTMAN te Delft voor het leverea en plaatsen van de looden en koperen pijpen van dezen pomp.

hem gemaakt 't stuck tot drie ponden ende zes groote wapenen 't stuck zeven ponden, vier schellingen van zijdewerck om op zitcusseus te nayen, etc.

LXXXII L. III sc.

Fol. 168 vo.

Betaelt GERRIT BREUKELAER, glaesmaecker, de somma van negen ponden zestien schellingen uyt zaecke van twee spiegelglaesen mette wapenen van den Hage daer in staende in de huysinge van ADRIAEN DUYCK by burgemeesters aldaer verschoncken, etc. . . . . IX L. XVI sc.

Fol. 170.

Betaelt HEYNDRICK JACOBSZON, borduerwercker, twee ponden, thien schellingen uyt saecke van een wapen van den Haege geborduert te hebben, etc.

II L. X sc.

Fol. 175.

Betaelt CORNELIS COOLST de somme van twaelf ponden uyt saecke van dat hij eenige nieumaren gecomen van de comptoiren van Amsterdam burgemeesters heeft geadministreert, etc. . . . . XII L.

Fol. 179 vo.

Betaelt LOUWYS ELSEVIER de somme van vier ponden uyt saecke van een caerte van gansch Europa, opte weescamer van den Hage geleverd, etc.

III L.

Fol. 184.

Betaelt AELBRECHT HEYNDRICKSZON, bouckdrucker, de somme van vijff ende twintich ponden vier schellingen uyt saecke van pampier, caerten, almanacken ende andere wairen zoo tot behouff van den Hage als van de Weescamer 't zijnen huuze gehaelt, etc, ... XXV L. III sc.

Fol. 186.

Betaelt ARENT BOM, goutsmit, de somme van drie ponden veerthien schellingen uyt saecke, hy heeft gesneden diversche merckijzers tot behouff van den Hage, etc. . . . . III L. XIV sc.

Fol. 187 vo.

Betaelt GUILLAUME VLAMING, steenhoudet tot Delft, de somme van ses hondert ponden uyt saecke, hy seeckere nyeuwe steenwerck gehouwen ende geleverd heeft aende pomp voor de huysinge van Zeelant opte merckt, ende het steenwerck daer gestaen hebbende, gehouwen ende gestelt totte pompe aent Coornhuys, etc. . . . . VI c. L.

Fol. 197.

Betaelt MAERTEN VAN TONNE de somme van thien ponden uyt saecke van gemaect te hebben een houten croon met candelieren ende blicke pijpen ende die geleverd in de caemer van burgemeesters, etc. XL

I Mey 1595 — 30 April 1596. Fol. 175 vo.

Betaelt JAN HEYNDRIXSZOON HACKFOORT, schryner, de somme van zes ende vijftich ponden zeventien schellingen uyt saecke van twee portalen by hem gemaect in 't huys opte Vischmerck te weten een van delen ende een van wagenschot, mitsgaders diversche raemen, bij hem mede gemaect, zoe in 't school van GERRIT JOOSTEN, 't molenhuys, als int huys bewoont by Lamorette, mitsgaders in de Groote school ende een wagenschotte schut in burgemeesters caemer ende andere lijsten en schrijnwerkerij bij hem voor den Hage gemaect, etc. . . . . LVI L. XVII sc.

Fol. 176 vo.

Betaelt MICHEL WILLEMSZON, glaesmaecker, de somme van hondert een ende 't seventich ponden negen schellingen, uyt saecke van diversche glaeswerck ende schilderye te weten acht glaesen van spiegelglas bij de Magistraat verschoncken aen CORNELIS CLAESZ ende opte Spueye acht glaesen gemaect in 't huys bewoont bij Lamorette in 't Susterhuys ende andere glaesen bij hem verlost ende gestopt te hebben in de huijsen den Hage toebehoorende, mitsgaders geschildert te hebben het sonnecompas aen de Znytsijde van de kercke ende gestreecken te hebben met linsaeolie de twee bruggen streckende over de nyeuwe vaert mitsgaders de twee hecken op te kaede van de selve vaert, etc.

I c. LXXI L. IX sc.

I Mey 1595 — 30 April 1596. Fol. 179 vo.

Betaelt aen MICHEL WILLEMSZON, glaesmaecker, de somma van hondert twee ende dertich ponden uyt saecke van een groot kerckglas, bij hem gemaect inde kercke tot Ouderschie bij burgemeesters aldaer verschoncken, etc. CXXXII L.

Fol. 178.

Aen denselven betaelt de somme van hondert vier ende veertich ponden uyt saecke van een gelycke groot kerckglas bij hem mede gemaect inde kercke tot Wassenaer bij burgemeesters aldaer mede geschoncken, etc. . CXLIII L.

Fol. 192.

Betaelt CORNELIS COOLS de somma van twaelf ponden over een half jaer dienst bij hem gedaen in 't leveren alle wercken van de Nyeumaeren van de comptoiren van Amsterdam, etc. . . . . XII L.

Fol. 195.

Betaelt TOBIAS DE COPERSLAGER, de somme van vyfthien ponden, twaelf schellingen uyt saecke van eenen aschketel ende veerthien copere beckens by hem tot behouff van den Hage geleverd, etc. . . . . XV L. XII sc.

Fol. 195 vo.

Betaelt JAN GERRITZSOON, goutsmit, de somme van negen ponden uyt saecke van een schaeckel van zilver verschoncken aen den knecht van den Laeckenbereyders, etc. . . . . IX L.

Fol. 207.

Betaelt BRUYN VASTAERTZSOON, stoeldrayer, de somme van elf ponden uyt saecke van acht mansstoelen, twee candelaers met coopere blaeckers ende drie houte peelkens om mede te bellen by hem tot behouff van den Hage geleverd, etc. . . . . XI L.

Fol. 213.

Betaelt MICHIEL RUYS, teyckenaer, twee en dertich schellingen, over vier dagen zyner vacatien tot VIII sc. daechs, etc. . . . . XXXII sc.

1 Mey 1596 — 30 April 1597.

Fol. 173.

Betaelt JAN HEYNDRIXZOOON HACKFOORT, scrynerker, de somme van zeventhien ponden zes schellingen uyt saecke van een kasken met vier bonden gemaect tot behouff van de Weescamer; een mantel int huys bewoont by MAERTEN JONG¹⁾ mitsgaders diversche ramen ende andere schrynerkerkerie by hem voor den Hage gemaect, etc. . . . . XVII L. VI sc.

Fol. 187 vo.

Betaelt den Keyzer ende Deecken van de Camer van RETHORYCKE alhier in den Hage de somme van zes ende veertich ponden hemluyden toegevoucht tot teergeld van den Intree te doen met heurluyder camere tot Leijden²⁾ ende alle verdere costen daer mede te vervallen, zoo in t gaen als wederkeeren, etc.

XLVI L.

Fol. 188.

Betaelt AELBRECHT HENRICUSZOOON, bouckdrucker, de somme van negen ende twintich ponden vyftien schellingen zes penningen uyt saecke van pampier inckt, almenacken ende anders by hem tot behouff van den Hage geleverd, etc.

XXIX L. XV sc. VI penn.

¹⁾ In 't klooster op 't Spui.

²⁾ De rederijersbijeekomsst te Leiden had plaats den 26 Mei 1596, en gaf aanleiding tot de uitgave van: *Den Lusthof van Rhétorica, waer inne verhael gedaen wordt van de beschrijvingen en de tsamencomsten der Hollantsche cameren binnen Leyden 26 Mei 1596.* Leyden F. VAN RAVELENGIEN 1596 4°. 26 Ponden werden nog betaald voor het transport heen en terug Leiden—Den Haag van de costumes en de andere benodigdheden, die voor deze intocht dienst deden.

Fol. 194.

Betaelt den Keyser ende Deecken van de Camer van RETHORICA alhier in den Hage, de somme van acht ende seventich ponden omme daer mede te betalen diversche verwen, pinseelen, out lynwaet' pampier, foelge ende andere stoffen, ende notelicke oncosten by hemlyden gedaen tot circaet van heur cleedinge opten intre van haerlyuder camer van rethorica binnen Leyden, etc. LXXVIII L.

Fol. 195 vo.

Betaelt PIETER JANSZON VAN SANEN, goutsmit de somme van vyff ende dertick ponden twee schelingeu uyt saicke van eene silvere schale, by hem tot behouff van den Hage gemaickt de welcke es verschoncken aen BARNARDUS TAILLE, ¹⁾ dienaer des goddelicken Woorts inde kerck van den Hage tot een vereeringe opten doop van zynen zoon genaempt JACOB, daer van burgemeesters zyn geweest getuygen, etc. . . . . XXXV L. II sc.

Fol. 196.

Betaelt BAPTIST JANSZON VAN DAELLEN de somme van zes ponden uyt saecke hij met zyne medeconsorten hebben gespeelt vant stadthuys met diversche instrumenten op het accordt van Vranckryck, etc. . . . . VI L.

Fol. 197 vo.

Betaelt JAN JACOBSZON KELDER, clockstelder van den Hage de somme van drie ponden uyt saecke van seeckere extra ordinaris arbeyt aen 't horologie gedaen, etc. . . . . III L.

Fol. 213 vo.

Betaelt JAN JANSZON ORLERS tot Leyden de somme van acht ende vyftich ponden vyfthien schellingen uyt saecke van diversche boucken geleverd IJSBRANT WILLEMSZON, beursael, studeerende tot Leyden, etc. . . . LVIII L. XV sc.

Van 1 Mey 1597—30 April 1598.

Fol. 198 vo.

Betaelt meester FRANCHOYS ende zyne compaignie speelluyden alhier in den Hage de somme van zes ponden hemlyuden toegevoucht ut zaecke zyluyden opten XXIIIen Augusti XVC zeven ende 't negentich met hun vyven vant Stadthuys van den Hage gespeelt hebben op verscheyden instrumenten tot een triumphe van de veroveringe der Stadt van Rynberck, etc. . . . VI L

Fol. 206 vo.

Betaelt die van de Camer van RETORICA alhier in den Hage de somme van achthien ponden hemlyuden toegevoucht uyt saecke zyluyden hebben gemaec

¹⁾ Hij BERNARDUS ontving bovendien nog een vereering in klinkenden munt van vyftig ponden.

zeeckere refereynen ende liedekens ende 't selve gepronuncheert ende gesongen van de Stadthuys van den Hage ten tijde dat werde geviert over de victorien van de stadt Amiens in Vrankrijck ende de stadt Berck, ¹⁾ etc. . . XVIII L.

Fol. 220.

Betaelt ANNA VAN MOCHENBARCH de somme van vier ponden haer toegevoucht vant repareren van zeeckere glazen ende anders die tot laste van den ouden corrector mosten gerepareert werden, etc. . . . . III L.

Fol. 217 vo.

Betaelt HEYNDRICK LODEWICKSZOON VAN HAEFTENS, Universiteyts-drucker binnen der Stadt Leyden, de somme van twaelf ponden hem toegevoucht tot een vereeringe voor eene kaerte der stadt Jerusalem bij hem gemaect ende aen burgemeesteren gepresenteert etc. . . . . XII L.

Fol. 227 vo.

Betaelt AELBRECHT HEYNDRIXZOOM, bouckdrucker de somme van twee ende vijftich ponden twaelf schellingen zes penningen ut saecke van pampier pennen. almacken zoo tot behouff van den Hage als de Weescamer geleverd te hebben daer in gereeckent diversche billetten by hem mede voor de Hage gedruet, etc. . . . . LII L. XII st. VI penn.

Fol 231.

Betaelt MICHIEL RUYSCH, teyckenaer, twee ende dertich schellingen over vier dagen zijner vacatiën tot acht schellingen daechs, etc. . . . XXXII sc.

Fol. 234.

Betaelt JAN JANSZOOM VAN NOORENBURCH, bouckbynder, de somme van thien ponden zestien schellingen zes penningen ut saecke van diversche boucken by hem voor den Hage ende Weescamer gebonden als pampier almenacken ende andere behouften aende zelve geleverd te hebben etc. . X L. XVI sc. VI penn.

Fol. 277.

Betaelt PIETER AMEN, timmerman, de somme van hondert acht ende t negentich ponden elf schellingen uyt saecke van arbeytsloon by hem ende zyne knechts verdient aen 't maecken van de bancken aen beyde de zyden ende op beyde de eynden van de kercke mitsgaders twee portalen binnen dezelve kercke gemaect daer in gereeckent 't hout daertoe geleverd, etc.

I C. XCVIII L. XI sc.

¹⁾ Er werden aan de ederijkers nogmaals 18 ponden bejaald voor hun gelijke prestatien ter gelegenheid van de verovering van Breevoort en de Lingen.

Fol. 277 vo.

Betaelt JAN HACKFOORT, schrynwercker, de somme van vier ende vyftich ponden ut saecke van een preeckstoel met een verhemelt by hem gemaect inde voorsz. kercke¹⁾, etc. . . . . L. IIII L.

1 *Mey Anno 1598—30 April 1599.* Fol. 167.

Betaelt JAN HACKFOORT, schrijnwercker de somme van acht ende twintich ponden thien schellingen uyt zaecke van diversche raemen eene mantel voor de schoorsteen ende andere schrynwerckerye (in de groote schoole). XXVIII L. X sc.

Fol. 167 vo.

Betaelt aen handen van JAN HACKEVOORT, de somme van vier ende 't seventich ponden ut zaecke van een dubbelde bancke voor de magistraet inde kercke van den Hage gemaect te hebben, etc. . . . . LXXIV L.

Fol 170.

Betaelt QUIRIJN COENSZON glaesmaecker de somme van elff ponden ut saecke van twee glasen mette wapenen vanden Hage gemaect ende gestelt te hebben ten huysse vande Wede van FRANS PIETERSZON Collecteur in zijnen leven vanden wynexcys vanden Hage, etc. . . . . XI L.

Idem.

Betaelt LENERT PIETERSZON glaesmaecker tot Delff de somme van hondert elff ponden twaelff schellingen ut saecke vaneen groot glas by hem van wegen die vanden Hage gemaect ende gestelt inde kercke tot Stolck daer inne gereeckent elff ponden twaelff schellingen van yserwerck etc. . . . . CXI L. sc.

Fol. 201 vo.

Betaelt PIETER JANSZON, goutsmit, de somme van hondert vier ende twintich ponden ut saecke van twee silvere schalen mette wapenen van den Hage by Burgemeesters verschoncken d' eene aen JOHANNES UTENBOGAERT ende d' ander aen ADRIAEN SCHREVELSZON tot eene vereeringe van zeeckere reyse by hemlyuden inde winter anno XVc zeven ende tnegentich gedaen zoo tot Nimmegen ende andere plaetsen om te hebben eenen goeden rectoir inde groote schoole, etc. . . . . CXIII L.

Fol. 206.

Betaelt JACQUES DE GEYN tot Leyden de somme van twee hondert ponden ut saecke, hy in een plaete heeft gesneden de vleckes, vanden Hage, zulcx, de zelve int ronde es gelegen om de caerte vandien te moge binden inde nyeuwe cronycken van Hollandt, die van nyeuws gedruckt sullen werden, etc. II C L.

1) Deze beide posten hebben betrekking op het in orde brengen van de kerk van het Sint Sacraments. gasthuys.

idem.

Betaelt ADRIAEN DOEDESS de somme van twintich ponden acht schellingen ut saecke van zes flambeaus by hem tot behouff van den Hage geleverd, etc.
XX L. VIII sc.

Fol. 206 vo.

Betaelt JORIS ADRIAENSZON, schrynerwercker, de somme van vier ponden ut saecke van eene houte croon omme vier caerssen op te zetten gemaect te hebben welcke croon hangende es inde kercke vant sacramentsgasthuys, etc.
III L.

I *Mei Anno 1599—31 December 1599.* Fol. 155 vo.

Betaelt een hande van MICHEL WILLEMSZON glaesmaecker de somme van zes ende tsestich ponden ut saecke van twee cruyskesynen met glazen van spiegelglas mitte wapenen vanden Hage, by hem gemaect inde huysinge van Anthony de boode, ¹⁾ etc. . . . . LXVI L.

Fol. 164 vo.

Betaelt FLORIS JACOBSZON lantmeter de somme van negen ponden thien schellingen ut saecke van syn sallaris by hem verdient aent meten van zeeckere erven daer inne gereckent de caeite by hem daer van gemaect, etc.

IX L. X sc.

Fol. 167 vo.

Betaelt FLORIS BALTASAR de somme van twaelf ponden tot een vereeringe van zeeckere caerte aen Burgemeesters geleverd van de belegeringe van Bommel op te mate gemaect met alle zyne forten ende schanssen, etc. . . . XII L.

I *January Anno 1600—31 December 1600.* Fol. 167.

Betaelt aen handen van MICHEL WILLEMSZON RUYSCH, glaesmaecker, de somme van vier ende 't negentich ponden, uyt zaecke van acht nieuwe glazen van spiegel glas mette wapenen van den Hage int salet voor aen de straet ten huysse van den burgemeester DAMMAS GOUDT²⁾, deur last van burgemeesters gemaect te hebben, etc. . . . . XCIII L.

Fol. 168.

Betaelt ADRIAEN HUIGEN, glaesmaker, de somme van zes ende twintich ponden uyt zaecke van vier nieuwe glaesen by hem gemaect inde huysinge van

1) ANTHONIS AELBRERHTSZ KIEVIT, bode sedert 1581, wiens commissie in '99 voor het laatst voor 3 jaar was verlengd.

2) DAMMAS GOUDT woonde aan de W.-Z. van het Noordeinde, vijfde huis t.n. van de Molenstraat en hield daar de „herberge int Gulden Hoeffijzer”, waar aanzienlijke personen logeerden, zooals in 1595 de gezant van den Paltsgraaf, in 1602, Mylord GREY.

AELBRECHT HENDRICXZON schepen van den Hage mette wapenen van den Haege, etc. . . . . XXVI L.

Fol. 196.

Betaelt MR. FRANCHOIS, speelman, de somme van zes ponden uyt zaecke hy met zijne medegesellen opt Stadthuys van de peuye. hebben gespeelt met schalmeyen den Ve Juny zestienhondert over de victorie vande veltslach van Vlaenderen²⁾, etc. . . . . VI L.

Fol. 205.

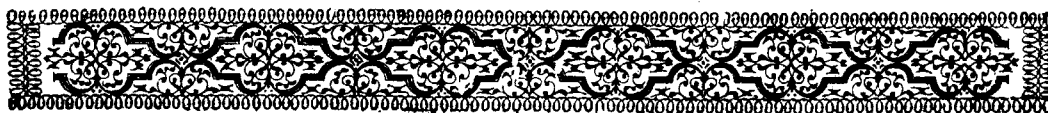
Betaelt JAN CORNELISZON, goudsmith, woonende inde Cardinaelshoet alhier in den Hage de somme van acht ende dertich ponden uyt zaecke van een silvere schael by hem tot behouff van den Haege gemaect daer mede den rectoir van den groote schoole uyt zaecke van eenige extra ordinaris oncosten bij hem gehadt int ageren van eenige comedien inde zelve schoole, etc. . XXXVIII L.

---

2) De slag bij Nieuwpoort dus.

Schilderijen op Haarlem's Stadhuis in 1692.

MEDEGEDEELD DOOR

W. M A R T I N.

E schier tallooze beschrijvingen van reizen van buitenlanders door ons land, in de zeventiende eeuw ontstaan, bevatten slechts uiterst zelden iets over onze oude kunst, dat van beteekenis is. Telkens bijna is het doorlezen ervan een teleurstelling: van schilderijen vindt men op zijn hoogst een opsomming van de namen der schilders en wat ze voorstellen en van de plaats waar ze hangen. Een opmerking over de kleur is een groote zeldzaamheid. Hierom en tevens omdat er een bijdrage tot de kennis van den toenmaligen kunstsmaak in steekt, schreef ik indertijd het volgende over uit het handschrift van een *reisbeschrijving van 1692, berustend in het British Museum te Londen* (Manuscr. Harl. 6427). De schrijver vermeldt van zijn bezoek te Haarlem o.m. het volgende:

„The Stadthys has several fine Pictures within it, Venus coming with Cupid to Vulcan and the Cyclops at work is very finely and boldly done, in 83 by Mijn heer Bray ¹⁾); the slaughter of ye innocents in 1591 bij Cornelius ²⁾), and all ye Burgomasters at dinner in a room ontother side by Francis Halls 1616; *ye colours are extremely fresh and the faces lively*, and a Magdalen of Martin van Himsherk ³⁾).”

1) Vulcaan en de Cyclopen, wapenen smedende, door DIRCK DE BRAY, 1683, thans in het Haarlemsch Museum.

2) Schilderij door CORNELIS VAN HAARLEM, thans in het Mauritshuis.

3) Vermoedelijk identiek met de uit Haarlem's stadhuis afkomstige schilderij door JAN VAN SCOREL in het Rijksmuseum te Amsterdam. (no. 2189).

DE ONDEUGENDE KNAAP.
Gewassen penttekening naar REMBRANDT in het Prentenkabinet te Berlijn.

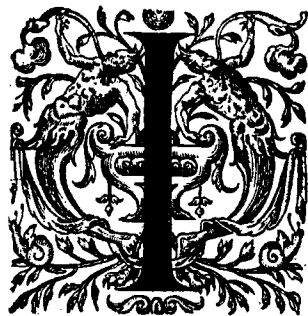

MEENINGSVERSCHILLEN OMTRENT WERKEN VAN REMBRANDT

DOOR

DR. C. HOFSTEDE DE GROOT.

I. DE TEEKENING VAN DEN ONGEHOORZAMEN JONGEN IN HET BERLIJNSCHE PRENTENKABINET.

In mijn katalogus van REMBRANDTS teekeningen (1906) heb ik er op gewezen, dat van den ongehoorzamen jongen te Berlijn in het Prentenkabinet te Budapest een tweede exemplaar bestaat. Ik zeide bij de Berlijnsche teekening (HdG Nr. 140) „wenn echt, um 1635” en „eine etwas flüchtigere, aber auch etwas bessere Darstellung in Budapest” en bij de Budapester (HdG 1386): „die gleiche Darstellung wie auf der Berliner Zeichnung aber weniger ausgeführt und etwas besser gezeichnet”.

Hierin werd: 1°. Twijfel uitgesproken of de Berlijnsche teekening wel geheel zeker echt is.

2°. Gezegd, dat de Budapester teekening „etwas flüchtiger” of wel „weniger ausgeführt” en dat zij beter geteekend is dan de Berlijnsche.

Dit oordeel wordt in de Amtliche Berichte aus den Königl. Kunstsammlungen van Maart 1910 aangevallen door den bekenden kunsthistoricus

Oud-Holland, 1912.

Prof. Dr. JARO SPRINGER, een der directeuren van het Berlijnsche Prentenkabinet, die deze verzameling door zijne langjarige vruchtbare werkzaamheid er aan beter kent dan iemand anders en wiens oordeel daarom groot gewicht in de schaal werpt. Het is niet dan na herhaalde zorgvuldige vergelijking ter plaatse zelf, dat ik het waag tegen een oordeel van zoo gezaghebbende zijde op te komen.

Professor SPRINGER dan houdt het Hongaarsche exemplaar beslist voor de kopie naar het Berlijnsche, vindt het niet vluchtiger en niet beter geteekend.

Over de uitdrukkingen „vluchtiger” en „minder uitvoerig” wil ik niet kibbelen. Mijne bedoeling is, dunkt mij, duidelijk genoeg geweest. Terwijl op de Berlijnsche teekening een binnenhuis is aangegeven, ontbreekt deze aanduiding te Pest. Deze laatste teekening bestaat zoo te zeggen alleen uit lijnen en streepen, de Berlijnsche is geschaduw en gewasschen. Waar de Berlijnsche teekening omtreklijnen, zooals die der schouders en armen der jeugdige moeder, de profiellijn van haar hoofd, de linker lijn van het rechterbeen van den knaap, de linker-schouderlijn der grootmoeder met twee-, drie-, soms viervoudige streepen aangeeft, vindt men in de Budapester teekening overal slechts één lijn. Al deze feiten wettigen dus de bewering, dat deze laatste minder uitvoerig, vluchtiger behandeld is dan de Berlijnsche.

Nu vindt Prof. SPRINGER in deze grootere uitvoerigheid der Berlijnsche teekening een vingerwijzing voor hare echtheid. Ik ben van eene tegenovergestelde meening. Ik kan mij wel voorstellen, dat een kopiïst, die de Pester teekening voor zich heeft, deze niet duidelijk genoeg vindt en gaat nadenken, waar de gebeurtenis plaats vindt en deze plaats dan in zijne kopie gaat opbouwen door toevoeging van de opening van de deur en van de teruggeslagen bovenste halfdeur, maar ik kan er mij met den besten wil der wereld niet indenken, dat een kopiïst, die de uitvoerige topografische aanduiding der Berlijnsche teekening voor zich heeft, deze in de kopie zou wegwerken en de kopie daardoor zonder eenige noodzaak onduidelijker maken. Want moeite zou het hem niet gekost hebben deze weinige lijnen aan zijn kopie toe te voegen.

Bovendien pleit het weinige van te voren reeds voor de echtheid, REMBRANDT heeft het tafereeltje kennelijk in zijn nabijheid gadeslagen en in hetzelfde korte oogenblik vastgelegd. Hoe vluchtiger een dergelijke schets derhalve is, hoemeer aanspraak zij heeft op prioriteit van uitvoering boven een meer doorwerkte teekening.

Op de Berlijnsche teekening valt den knaap door zijn tegenspartelen de schoen van zijn rechter voetje. Deze is onder 't vallen afgebeeld. Een kopiïst, die zulk een aardig motief, dat zoo van 't leven is afgekeken en zóó den spontanen indruk der voorstelling verhoogt, in zijn voorbeeld aantreft, laat dit niet in zijn kopie

DE ONDEUGENDE KNAAP.
Penteekening van REMBRANDT in het Museum te Budapest.

schieten. Veel eerder is aan te nemen, dat een kopiïst een dergelijk motief aan zijn voorhanden voorbeeld toevoegt.

Reeds boven heb ik als kenmerk der grootere uitvoerigheid der Berlijnsche teekening er op gewezen, dat deze op talrijke plaatsen twee of meer omtreklijnen heeft, waar de Pester slechts één heeft. Meestal geeft deze éénelijn zeer goed den omtrek aan. Had de kopiïst het gewirwar der lijnen in de Berlijnsche teekening voor zich gehad, dan ware het voor hem zeer moeilijk geweest in zijne Pester kopie steeds de ééne, meest juiste omtreklijn te vinden, terwijl omgekeerd, wanneer men de Pester teekening als het voorbeeld aanneemt, men zeer goed begrijpen kan, dat de teekenaar van het Berlijnsche exemplaar eenige moeite heeft, deze raak neergezette lijnen terstond te kopieeren en hierin eerst door toevoegende verbeteringen slaagt. Vooral trekt dit de aandacht in de grenslijn van 't voorhoofd en van den rechterwang der jonge moeder.

Deze loopt in de Pester teekening precies zooals men ze zich wenscht, terwijl in de Berlijnsche met vier peuterige streepjes lang niet hetzelfde rake effect bereikt wordt.

Professor SPRINGER ontkent niet alleen dat de Pester teekening minder uitvoerig, maar ook dat zij beter geteekend is dan de Berlijnsche. Nu is „uitvoerig” een begrip, waarover men het ten slotte door het opsommen van feiten eens worden moet, terwijl „beter” een subjektieve meening wedergeeft, waarover het oordeel uiteen kan loopen. Ik kan niet anders dan de onderdeelen weergeven, waarin volgens mijne opvatting de Pester teekening de Berlijnsche overtreft en laat het aan mijne lezers over te beslissen, of zij hierin al of niet met mij mee willen gaan.

Hetgeen mij het meeste treft, is de vergelijking van de beide handen der jonge moeder. Deze zijn op de Berlijnsche teekening zóó zwak, dat zij alleen reeds in staat zouden zijn ons te doen twijfelen, of de teekening wel van REMBRANDT is. De onverstaanbare lijnen, waarmee de vingers van de linker en waarmee de bovenkant van den pols en den duim van de rechterhand zijn aangegeven, moeten dunkt mij iederen beschouwer in het oog springen. Ook de grenslijnen van de beide armpjes van den knaap zijn zoo zwak en onvast, dat men ze niet op rekening van den meester kan zetten. De zeer vluchtige aanduiding der schaduwen bij den knaap te Pest bevalt mij beter dan de uitvoerige schaduwen te Berlijn. Men vergelijkte bijv. het rechter dijbeen, de ronding van het buikje en het linker scheenbeen en voetje, die te Pest beschaduwd zijn enz. enz.

Voorts wil ik nog wijzen op een punt, waarin m.i. de kopiïst der Berlijnsche teekening zijn Pester voorbeeld niet begrepen heeft. Het wil mij toeschijnen, dat de grootmoeder de huisdeur geopend heeft, om hare dochter binnen te laten. Zij wil de deur evenwel terstond weer sluiten, voordat de kameraadjes, die buiten zijn,

mee binnen komen. Zij heeft daartoe de rechterhand op de klink en de linker op den bovenrand der deur gelegd, ten einde het sluiten met al haar kracht tegen de mogelijkerwijze opdringende kwajongens te kunnen doorzetten. De linkerhand is door de vier vingers, zij het niet overmatig duidelijk, dan toch voldoende aangegeven. De kopiïst heeft dit niet begrepen, wel laat hij de lijnen, die de vingers moeten aanduiden, bestaan, maar hij geeft bovendien aan de grootmoeder een tweede opgeheven linkerhand, waarmede zij den ondeugenden knaap dreigt!

Het dreigend gebaar is bovendien niet zeer handig weergegeven: bij opgestoken wijsvinger ligt bij dit gebaar de duim tegen 't bovenste lid van den middenvinger en is hij niet naar buiten uitgestrekt zooals te Berlijn. Men probeere het slechts zelf!

Slaan wij ten slotte den blik op de geschiedenis dezer teekeningen om te zien, of zij ons hulpmiddelen geeft om de vraag van de echtheid te beslissen.

De Berlijnsche teekening komt uit de verzamelingen van JACOB DE VOS Jun. (1883), HENDRICK SIX (1851) en PLOOS VAN AMSTEL. Wel is waar komt zij niet in den veilingskatalogus van den laatstgenoemde voor, maar deze heeft er een zijner facsimile's naar gemaakt. Het eerst vond ik haar vermeld in 1789 als Nr. 13 van de veiling W. v. WESSEM (14 April te Amsterdam): Een ordonnantie verbeeldende een Vrouw die een schrijvend Kind in de armen heeft, ter zijde staat een oude Vrouw en verder twee Kinderen, fiks met de Pen, lugtig met O. Inkt door REMBRANT. Zij werd voor f 0.80 samen met het volgend nummer door NIEUWMAN gekocht. De toevoeging „lugtig met O. I. Inkt" bewijst, dat het de Budapester teekening niet kan geweest zijn. Afgaande op den prijs zou men vermoeden, dat het nog een derde exemplaar geweest is, daar f 0.80 voor twee teekeningen van REMBRANDT, waarvan de Berlijnsche één is, zelfs voor zulk een slechten tijd als 1789 opvallend weinig zou zijn.

Hoe dit zij, vroeger kunnen wij haar in geen geval aantonen, en voor den stamboom der Pester teekening ontbreken alle gegevens uit veilingskatalogi.

Toch is er een gegeven, dat voor den ouderdom dezer teekening en misschien voor de prioriteit harer kompositie pleit.

HOUBRAKEN heeft deze namelijk in zijn Schoole der wereld gekopieerd. Dit etsje geeft alleen de moeder met het kind, (zie pag. 69) de bijfiguren ontbreken, ook de aanduiding van het binnenhuis en ook de in de lucht zwevende schoen. Het schijnt mij daarom veel waarschijnlijker, dat HOUBRAKEN de Pester dan dat hij de Berlijnsche teekening onder de oogen zou hebben gehad. Bij hem is ook het linker (in 't spiegelbeeld der ets tot rechter geworden) scheenbeen van den knaap beschaduwd, evenals te Pest.

De aandachtige lezer zal uit het bovenstaande reeds de gevolgtrekking gemaakt hebben, dat ik niet alleen mijn oordeel van 1906 over de Berlijnsche

teekening „wenn echt um 1635” niet terugneem, maar dat ik thans na herhaalde en zorgvuldige vergelijking tot het resultaat kom: de Berlijnsche teekening is in geen geval van REMBRANDT. Er zijn mij geen voorbeelden bekend, dat REMBRANDT zich zelf zóó herhaald zou hebben, zulke handen geteekend en zóó veel moeite gehad zou hebben om de juiste omtreklijnen te vinden. De kopiist

DE ONDEUGENDE KNAAP.

Ets van ARNOLD HOUBRAKEN naar REMBRANDT.

verraadt zich bovendien door de overtollige hand op de onderdeur. Toch moet hij REMBRANDT zeer nauwkeurig bestudeerd hebben. Immers hij heeft er kleinigheden ingebracht, die op zichzelf zeer Rembrandtiek zijn, zooals de streep, die de wenkbrauwen boven de oogen der beide kwajongens buiten aangeeft en die vaak in de vroege teekeningen van REMBRANDT zoo gevonden wordt.

De Budapester teekening schijnt mij wel van REMBRANDT. Het is niet eene, waarin iedere lijn den meester verraadt, maar er is toch niets in waarvan ik, zooals in de Berlijnsche teekening, zou durven zeggen, dat kan REMBRANDT nooit zoo gedaan hebben. Ik houd het evenwel niet geheel en al voor onmogelijk, dat er ten slotte nog een derde teekening bestaan heeft, waarnaar òn de Pester òn de Berlijnsche gekopieerd zijn, maar dan de eerstgenoemde tienmaal beter en tienmaal Rembrandtiek dan de laatste.

N A S C H R I F T.

ARTHUR M. HIND drukt zich in zijn juist verschenen uitmuntend boek: REMBRANDT's etchings, an essay and a catalogue, with some notes on the drawings,

London, MERTHVEN and Co. (1912) blz. 56 aldus uit; "The subject (of this drawing) is "one which would have enormously appealed to REMBRANDT and I confess the "natural conclusion in this case is that the master repeated his own study with "slight variations. If the Budapest drawing is second in vigour of line, it is "easily first in *expressiveness*, but both are thoroughly characteristic of the master's "manner of feeling and presentation".

I. REMBRANDT'S "VROUTGEN MET EEN PAPPOTGEN".

In den zeven-en-twintigsten jaargang van Oud Holland heeft Dr. BRIDIUS een der belangrijkste stukken omtrent REMBRANDT, die in de laatste jaren door hem ontdekt zijn, openbaar gemaakt. Belangrijk, omdat het niet een enkel bepaald feit aan 't licht bracht, maar omdat het REMBRANDT'S werkzaamheid als graveur in den algemeenen zin van 't woord met eenige jaren (van 1661—65) verlengde, ook omdat het bewees, dat REMBRANDT in die jaren niet alleen erte, maar ook sneed. Zoodoende werd geen gering nieuw licht geworpen op zijne werkzaamheid gedurende zijne laatste levensjaren.

TITUS VAN RIJN zeide namelijk den 22 December 1664 tot den Leidsehen boekverkooper DANIEL VAN GAASBEERG: "Mijn vader snijt zoo curieus als yemant en hij heeft nu onlanghs sulcken curieusen vROUTGEN met een pappotgen bij haar hebbende gesneden dat al de wereld daerover genouchsaem is verwonderd".

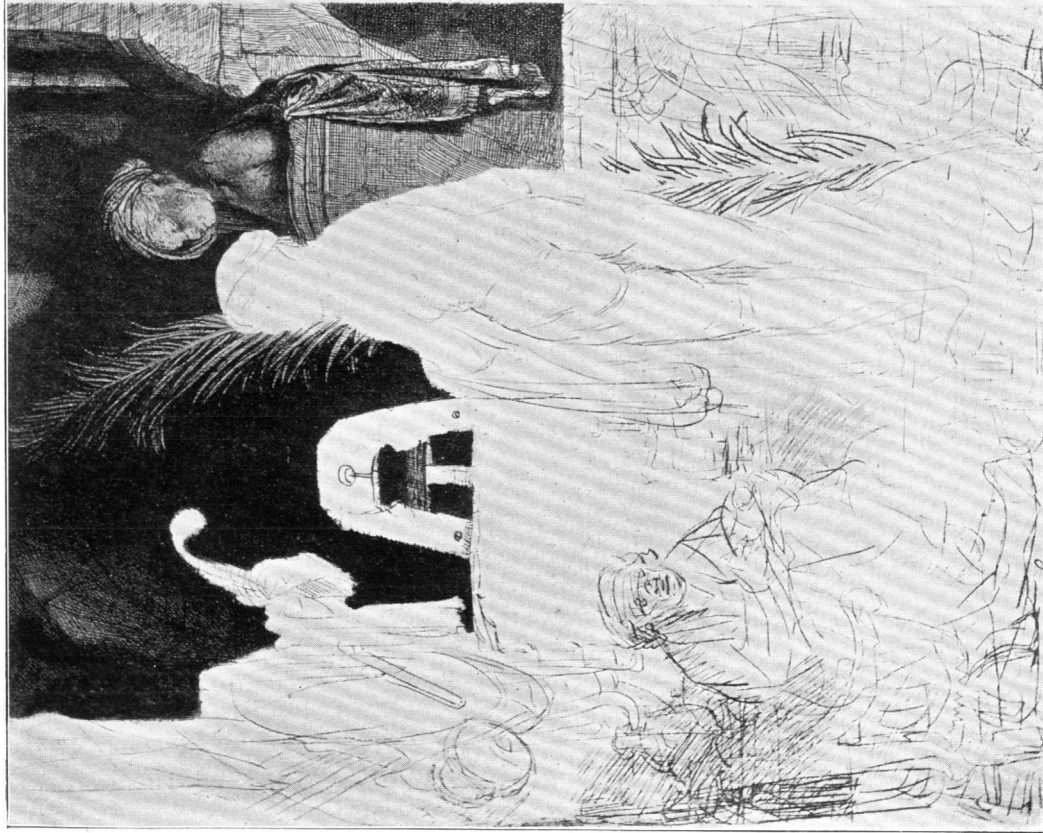
Ieder bewonderaar en bestudeerder van REMBRANDT heeft daarop gevraagd: welk prentje kan dit toch wel zijn, dat vrouwtje met een pappotje, dat tot dusver in geen der lijsten van REMBRANDT'S werk voorkomt? Dr. JAN VETH heeft gemeend hierop een antwoord te kunnen geven, door deze prent te vereenzelvigen met die, tot dusver bekend als: De teekenaar en het model (B 192) 1).

Hiertoe waren verschillende dingen noodig. De schrijver moest ten eerste aantoonen, dat deze prent, die tot dusver vrij algemeen omstreeks 1648 gedagteekend werd, waarschijnlijk omstreeks 1664 ontstaan is.

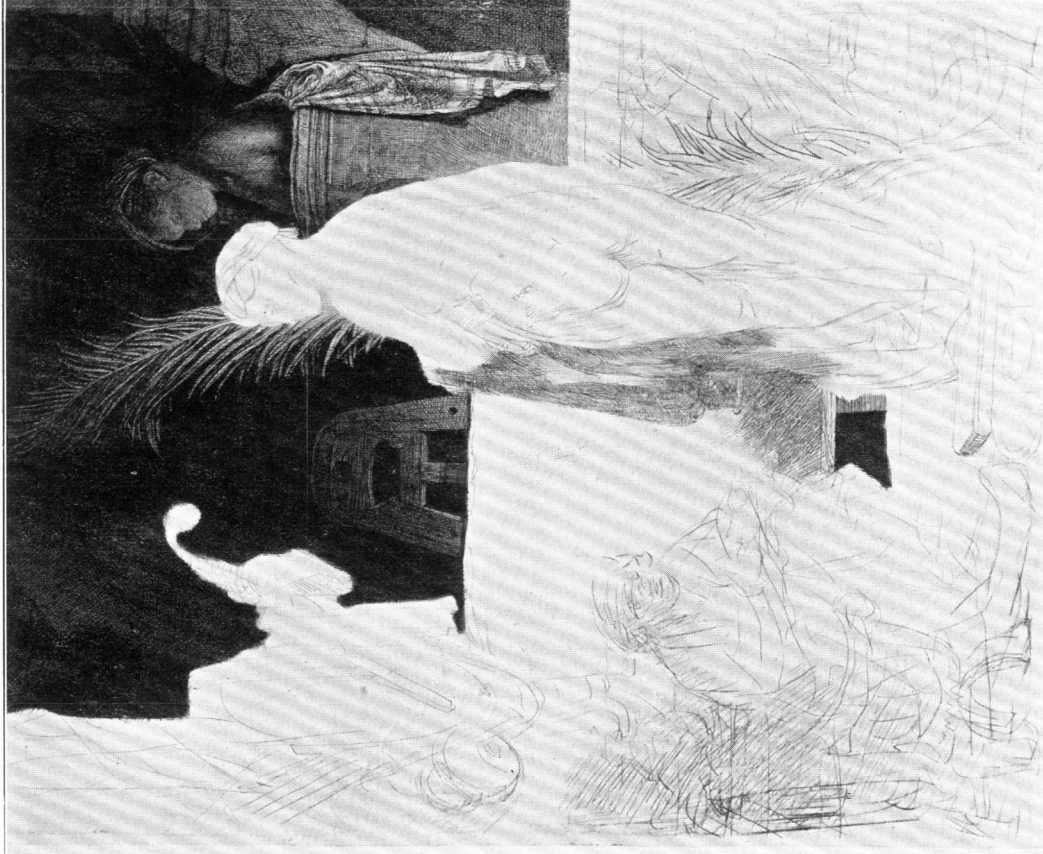
Ten tweede moest hij aannemelijk maken, dat deze prent niet geest, en verder met de droge naald behandeld, maar gesneden is en

Ten derde eveneens aannemelijk maken, dat men bepaaldelijk de tweede staat met goede gronden als een "vROUTGEN met een pappotgen bij haar hebbende" kan aanduiden, of althans in den jare 1664 zou kunnen aangeduid hebben. Over het tweede punt zal ik mij niet nader uitlaten. Het ontbreekt mij aan voldoende technische kennis, om het uit te maken en mijne ervaring is, dat zij

1) Van deze prent zegt VVER, dat zij in Holland onder den naam van Pygmalion bekend was. Een van tweeën: of men was in dien tijd al bijzonder slecht op de hoogte van de geschiedenis van Pygmalion of VVER vergiste zich en bedoelde het prentje B. 123: "de Goudsmid met zijn beeldje.

Eerste staat

Tweede staat

van REMBRANDT's ets, B. 192, de teekenaar en het model.

REMBRANDT. — DE TEEKENAAR EN HET MODEL
Teekening in het Britsch Museum.

bij wien ik een dergelijke technische kennis in hooge mate aanwezig achtte, zoo vaak met elkaar in tegenspraak waren en zich zoo vaak vergisten, dat ik aan hunne uitspraken geen al te groote waarde hecht ²⁾).

Wat de dateering betreft, zoo is, geloof ik, de heer VETH ten eenen male het spoor bijster, indien hij meent, dat deze prent omtreeks 1664 zou kunnen ontstaan zijn.

Tot dusverre heeft men aangenomen :

VOSMAER: tusschen 1646 en 48.

SEYMOUR HADEN: omstreeks 1639.

MIDDLETON en SEIDLITZ: 1647.

A. M. HIND: 1648 of later.

De veronderstelling van 1646—48 is gegrond op de gelijkenis met de andere naaktstudies uit dezen tijd en op de technische overeenkomst met den JAN SIX, den EPHRAIM BONUS en de Honderd guldens prent, de gissing 1639 daarentegen op de gelijkenis met den Ontvanger UYTENBOGAERT van dat jaar.

Ik voor mij heb geene besliste voorkeur voor een bepaald jaar, doch geloof dat de tijd tusschen 1639 en 50 stellig het jaar van ontstaan omvat.

Hiervoor heb ik volgende redenen.

De teekening in het Britsch museum, die als voorbeeld gediend heeft, is stellig uit dezen tijd. Men behoeft de uitvoering ervan slechts te vergelijken met die der kraamkamer in mijn bezit (HdG. 1299; gereprod. Lpmn. HdG. Nr. 96), die tusschen 1635 en 40 ontstaan te zijn schijnt, om tot dit resultaat te komen. De teekenaar zelf vertoont in houding en dracht groote overeenkomst met REMBRANDT in zijn schilderkamer op het schilderij te Glasgow (Bode 352), dat omstreeks 1650 (Bode) of 1652 (Valentiner) gedateerd wordt.

Behalve eenige welbekende uitzonderingen zijn de meeste etsen niet lang ontstaan na de teekeningen, die als voorbeeld gediend hebben. Het uitvoerige bijwerk der ets en de zorg, waarmede juist dit is uitgevoerd, wijst ook niet op REMBRANDTS laten tijd. Er is geen enkele ets na 1650, waarop men een dergelijk met zorg en liefde behandeld, min of meer overbodig bijwerk zou kunnen aantoonen. Het komt, om ééne vergelijking te maken, veel dichter bij dat op den SIX van 1647, dan op den FRANCEN van 1656 of den kleinen COPPENOL van 1653. Op deze laatste zijn de voorwerpen slechts aangeduid, de details zijn verwaarloosd, hier is alles zoo nauwkeurig mogelijk behandeld. Men vergelijkte den palmtak, het bovenste gedeelte van den schildersezelsel, de kinderbuste, het

²⁾ Vergelijk bijv. ook HIND in de noot op blz. 35 van zijn boven aangehaald werk: I have found etchers of great experience entirely disagree about this plate (B. 109: „het echtpaar en de dood”); one claiming that it is entirely dry-point used lightly so as to throw up little burr, another seeing a delicate groundwork of pure etching only slightly touched with the dry point.

postament, waarop deze staat, de doek die daar afhangt, de schaduw, dien deze werpt, het muurwerk er naast. Wij zouden onze denkbeelden over de ontwikkeling van REMBRANDTS kunst geheel moeten wijzigen, indien wij wilden aannemen, dat dit verbazend uitvoerige bijwerk uit zijn allerlaatste levensjaren afkomstig zou kunnen zijn.

Stellen wij ons op dit standpunt, dan wordt de beantwoording onzer derde vraag: of het aannemelijk is, dat men den tweeden staat dezer prent als „een vrouwtje met een pappotje bij haar hebbende” kan aanduiden of in 1664 aangeduid hebben, overbodig. Toch willen wij er nog enkele woorden aan wijden.

De heer VETH heeft het geheele bestaande prentwerk van REMBRANDT doorgezien en geen enkele ets gevonden met iets wat op een vrouwtje met een pappotje zóó sprekend lijkt, dat zij terstond als de gezochte in aanmerking kon komen. Op het Vrouwtje bij de Kachel (B. 197) vindt hij dat een potje eenige rol in de voorstelling speelt. Het wil mij voorkomen, dat het voorwerp, dat links beneden in den hoek staat, een vuurtest is in een stoof en niets anders. De heer VETH laat de prent verder buiten bespreking, omdat zij 1658 gedateerd is en men van haar dus in December 1664 niet kon zeggen, dat zij „onlangs” gemaakt werd. Wij kunnen dus hetzelfde doen, omdat wij er geen pappotje, maar een stoof met een test op zien.

De tweede ets zou dan onze teekenaar met het model zijn, waar op den tweeden staat rechts van het midden, onder het bankje, waarop het model staat een ondiep rond voorwerp met een vluchtig aangeduid handvat voorkomt, dat ik wegens zijn vorm en de plaats waar het staat, eerder voor een tinnen waterpot, dan voor een pappotje zou houden. In ieder geval is het zoo onduidelijk en vluchtig weergegeven, dat het mij volstrekt onaannemelijk voorkomt, dat de ets daarnaar genoemd zou worden. Dr. VETH beroept zich er wel is waar op, dat het in dezen tijd gewoonte was verschillende staten van etsen naar bijkomstige omstandigheden aan te duiden en dat van TITUS verhaald wordt, dat hij het vrouwtje bij de kachel „met en zonder 't witte mutsje” „met en zonder 't kachelsleuteltje” ventte. Ik houd dit evenwel niet voor een zuivere vergelijking. Men behoeft de verschillende staten dezer ets slechts naast elkkaar te leggen om te zien, dat het opvallend verschil inderdaad in het al of niet aanwezig zijn van het witte mutsje of van het kachelsleuteltje bestaat, terwijl bij de twee staten van den teekenaar met zijn model het opvallend verschil in de eerste plaats in de afwerking van den schildersezal en van het kleedingstuk, dat de vrouw over haar linkerarm houdt, te vinden is.

TITUS VAN RIJN was wel een kunstenaarskind en zelf ook een kunstenaar, maar hij was ook koopman. Hij dreef met HENDRICKJE den kunsthandel, waar REMBRANDT voor werkte en hij ventte, zooals wij zoo juist gelegenheid hadden op

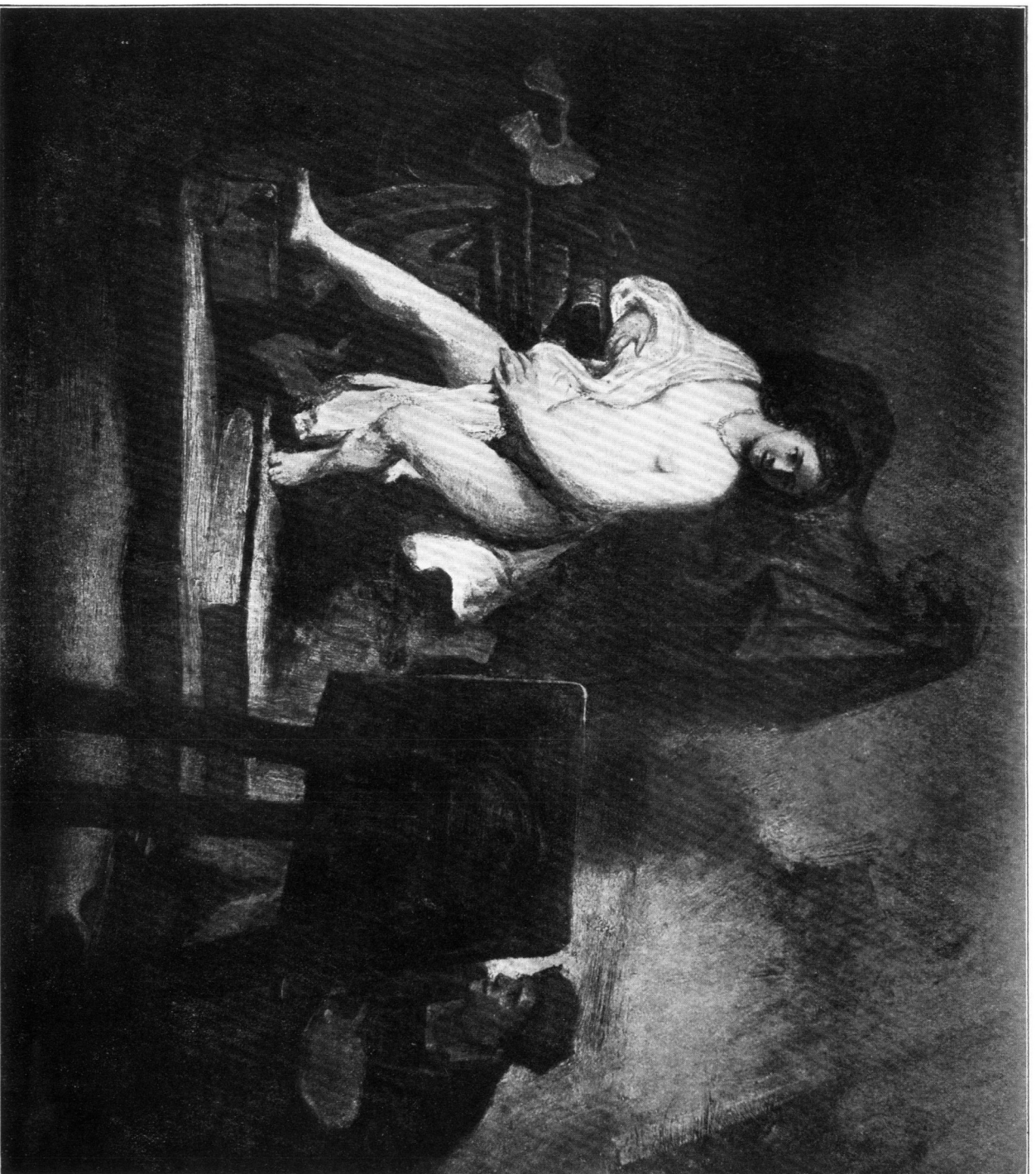

REMBRANDT. — VROUW IN HET KRAAMBED.

Teekening in de verzameling van Dr. C. HOFSTEDÉ DE GROOT.

REMBRANDT. — DE SCHILDER EN HET MODEL.
Schilderij in de Corporation Art Galleries te Glasgow.

te merken, de verschillende staten van zijns vaders prenten. Hij was er in Leiden kennelijk op uit, voor zijn vader de bestelling van het portret van ANTONIDES VAN DER LINDEN te veroveren. Maar het wil mij schijnen, dat daartoe zijn beroep op den halfvoltooiden teekenaar en zijn model qua „vrouwtje met een pappotgen bij haar hebbende” al zeer ongelukkig gekozen zou geweest zijn! Hij liep toch gevaar, dat de gebroeders VAN GAESBEECQ hem zouden vragen die prent „waar al de wereld genoegzaam over verwonderd was” eens te vertoonen. Ware dit geschied, dan geloof ik dat deze halfvoltooiden prent op de Leidsche uitgevers, die een „boekprentje” hebben moesten, juist de tegenovergestelde werking zou uitgeoefend hebben als TITUS met zijn lofspraak bedoelde en zij stellig zouden gezegd hebben: dien man moeten wij in geen geval hebben. Men vergelijkte slechts, hoe een boekprentje er omstreeks 1664 placht uit te zien.

Nu zegt de heer VETH wel: deze prent is de eenige in het geheele bekende werk van REMBRANDT, die in aanmerking komt. Van een schilderij of een tekening, die éénlingen zijn, kan men veronderstellen, dat zij in den loop der tijden verloren raken, maar van een prent, waarvan een oplaag gemaakt wordt, waarover in 1664 al de wereld genoegzaam verwonderd was, is dit onmogelijk. Van zulk een oplaag moest toch wel ergens een enkel exemplaar bewaard en bekend gebleven zijn.

Hoe onwaarschijnlijk het ook moge schijnen, onmogelijk is het toch niet, want er bestaan voorbeelden in overvloed van allerlei prenten, die bestaan moeten hebben en waarvan geen enkel exemplaar meer over is ¹⁾. Hoevele prenten bestaan slechts in één enkel exemplaar ²⁾. Voordat dit ééne exemplaar aan 't licht kwam, was toch ook de geheele oplage spoorloos verdwenen. Ik mag de lezers van Oud-Holland niet vermoeien met een optelling van dergelijke gevallen, want de heer VETH werpt mij toch tegen: Gij bedoelt werken van weinig bekende graveurs, die weinig waarde hadden, slecht bewaard werden, eenige jaren na hun ontstaan hun belang verloren hadden en daardoor te loor gingen. Maar hier hebben we een prent van REMBRANDT uit den tijd, toen het verzamelen van zijn etswerk reeds algemeen in zwang kwam, hij zelf er belang bij had zijn werk rendabel te maken en er wordt van gezegd, dat *de wereld* er genoegzaam over verwonderd was. Hierop is mijn antwoord: maar zijn er dan van REMBRANDT zelf niet ook prenten verloren gegaan? HELLE en GLOMY en na hen BARTSCH

1) Te beginnen met het portret van VAN DER LINDEN door P. HOLSTEYN, dat de uitgevers niet goed genoeg vonden

2) Van REMBRANDT bijv. B. 106 en 182, terwijl van B. 253 en 338 slechts twee; van B. 9, 27, 81 (eerste plaat) 149 en 160 slechts drie, van B. 95 slechts vier en van B. 4 slechts vijf exemplaren over zijn van de geheele oplaag! Ik spreek hier niet van de valsche etsen, waarvan er 23, slechts in één, 19 slechts in twee, 5 slechts in drie en één slechts in vier exemplaren over zijn.

beschrijven bijv. onder No. 231 B 239 een landschap met een kleinen man, dat een van hen toch waarschijnlijk zelf gezien heeft; bij CLAUSSIN, WILSON en BLANC wordt een kleine grijsaard met een spitsen baard en bij de twee laatstgenoemden nog de kop van een man met lokken en een snor vermeld. Deze drie prenten zijn thans alle zoek. Hebben wij bovendien niet de meest authentieke berichten, dat er nog meer dan een prent moet bestaan hebben, die heden niet meer te vinden is?

Met den besten wil van de wereld kan men heden ten dage onmogelijk alle prenten, die CLEMENT DE JONGE, de vriend van REMBRANDT, bij zijn dood in 1679 achterliet, (Rembrandt-Urkunden Nr. 346) terecht brengen.

Al gaat men ook zoover, dat men een der naakte vrouwen Cleopatra, een der voorstellingen van Christus in Emmaus het Avondmaal, een der Hieronymi (B. 102 niet 103 zooals op blz. 407 t. a. p. staat) Daniël onder de leeuwen, een begrafenis van Christus de begraving der dooden in 't Oude Testament wil noemen, een Geboorte van Christus met een Besnijdenis en een Simeon met een Zacharias wil vereenzelvigen, dan blijven er nog twee Tobias-voorstellingen, een „wandelende vader Abraham” en „Varkensdrijvers” over, die heden ten dage niet meer bestaan. Wij zullen goed doen, voorloopig het „vrouwje met een papotje bij haar hebbende”, daar bij voegen.

III. HET PORTRET VAN ELISABETH BAS.

Wat onder ingewijden sinds lang geen geheim meer was, is door een opstel in de vierde aflevering van 1911 van dit tijdschrift algemeen bekend geworden. De heer BREDIUS houdt het portret van ELISABETH BAS niet langer voor een werk van REMBRANDT. Dat deze onthulling opzien moest wekken, spreekt van zelf. In de dagbladders werd het geval uitvoerig besproken, de vakgenooten werden deels ondervraagd, deels gaven zij uit eigen beweging hunne meening te kennen en voordat als eerste Prof. Dr. JHR. SIX in een vakklad (Bulletin van den Oudheidkundigen Bond IIe Serie IV 311) zijn standpunt uiteenzette, was er reeds een geheele stroom van courantenartikelen verschenen, waarvan de inhoud te zeer van belang is, om ze zonder meer aan de vergetelheid prijs te geven. Ten einde latere onderzoekers in de gelegenheid te stellen deze artikelen zoo noodig te kunnen vinden, geef ik er hier een korte opsomming van.

1. Een interview van Dr. JAN VETH in het Handelsblad van 6 November 1911, in hoofdzaak overgenomen in de N. Rott. Cour. van 7 Nov. Ocht. Bl. B.
2. Antwoord van Dr. BREDIUS hierop. (N. Rott. Cour. van 7 Nov. Av. Bl. B.)

3. Wederwoord van Dr. JAN VETH. (Ibidem 8 Nov. Av. Bl. B.)
4. Alsvoren van Dr. A. BREDIUS. (Ibidem 9 Nov. Av. Bl. B.)
5. Laatste woord van Dr. JAN VETH. (Ibidem 13 Nov. Av. Bl. B.)
6. En van Dr. A. BREDIUS. (Ibidem 14 Nov. Av. Bl. B.)
7. Artikel van schrijver dezes. (Ibidem 14 Nov. Av. Bl. B.)
8. Alsvoren van Mevr. Dr. J. GOEKOOP—DE JONGH. (Ibidem 20 Nov. Av. Bl. B.)
9. Alsvoren van den heer C. G. 'T HOOFT. (Ibidem 22 Nov. Ocht. Bl. B.)
10. Brief uit New-York van 18 Nov. met het oordeel van Dr. W. R. VALENTINER. (Ibidem 29 Nov. Bv. Bl. B.)

Wij komen in het volgende op den inhoud dezer artikelen voor zoover noodig nader terug.

Der curiositeit wegen vermelden wij nog de kennelijk gekscherend bedoelde beweringen van eenen JHR. Dr. M. VAN LIMPURG BROUERIUS, waarschijnlijk een nakomeling van den schrijver van AKBAR, en de verontwaardigde antwoorden van Dr. A. BREDIUS daarop in het Nieuws van den Dag van 28 Nov. en verv.

BREDIUS is aan het twijfelen geraakt door uitlatingen van zijnen vriend Dr. O. EISENMANN. Ook mij staat nog levendig het bezoek van dien kunstgeleerde aan ons land in 1894 voor den geest, toen deze voor het eerst zijn twijfel uitsprak. Deze uitspraak van den zooveel ouderen vakgenoot, den met roem bekenden directeur van het aan REMBRANDTS zoo rijke museum te Cassel, maakte natuurlijk op mij diepen indruk en ik zocht overal bij andere meesters naar analogien met de schilderwijze der ELISABETH BAS en bij de ELISABETH BAS naar analogien met de echte stukken van REMBRANDT en anderen. Met nadruk wensch ik te constateeren, dat het meeningsverschil mij sinds zeventien jaar bekend is, en dat ik het zeventien jaar lang onafgebroken bestudeerd heb. De heer EISENMANN sprak, voor zoover mij bekend is, nooit een besliste meening uit, wat het schilderij, zoo niet van REMBRANDT, dan wel was. Ook duurde het nog vele jaren, eer BREDIUS zelf met een dergelijke meening voor den dag kwam. Hij zegt zelf, dat hij EISENMANN in 1898 tijdens ¹⁾ de Rembrandttentoonstelling nog uitlachte, maar later is hij tot de vurige, al zijnen vrienden zoo wel bekende overtuiging gekomen, dat het een werk van JACOB BACKER was. Inderdaad heeft BACKER mooie, REMBRANDT niet-onwaardige vrouweportretten geschilderd en met vlijt heb ik ze bestudeerd te Antwerpen, te Berlijn, te Darmstadt, in het Wallace museum en op het slot Gaunö in Denemarken, maar altijd vond ik wel de overeenkomst tusschen deze portretten onderling en van deze

¹⁾ *Tijdens*, niet *op* de Rembrandttentoonstelling, want daar in het schilderij wegens de bezwarende verzekeringvoorwaarden van het Rijk nooit geweest.

portretten met de gemerkte stukken van BACKER, maar nooit met de ELISABETH BAS. Het waren vooral de handen, door BACKER zoo goed, maar toch zoo kennelijk naar een van buiten geleerd recept geschilderd, die niet overeenkwamen met de individueele en voor REMBRANDT zoo karakteristieke handen van E. BAS, die mij in mijne overtuiging versterkten: REMBRANDT en niemand anders.

Thans is het niet langer BACKER, doch F. BOL, die volgens BREDIUS de ware maker van het stuk is. Zijn voornaamste bewijsstukken zijn de portretten van een echtpaar op het buiten van den heer ALFRED DE ROTHSCHILD, die REMBRANDT heeten en kennelijk van BOL zijn. Deze portretten zijn afkomstig uit de oude Galerij te Cassel, het slot Malmaison en de beroemde verzameling van Lord ASHBURTON vroeger in Bath House in London, later in The Grange bij Alresford. Deze portretten in de oudere bronnen als REMBRANDT vermeld, zijn, sinds zij in 1890 te Londen tentoongesteld waren, van hun aureool beroofd en komen in de latere lijsten niet meer voor. Ik zelf was tweemaal in de gelegenheid ze aandachtig te beschouwen, eens vóór, (in 1892) en eens na de opzienbarende beweringen van EISENMANN (in 1898) en heb geene grooter gelijkenis met de E. BAS, dan met alle andere REMBRANDTS van omstreeks denzelfden tijd kunnen ontdekken. Immers een zekere gelijkenis der vroege BOLS, juist met de werken van REMBRANDT omstreeks 1640—43 is niet te miskennen en onze meeste vergissingen in toeschrijvingen aan de beide schilders vallen in die jaren. Wil men voorbeelden? Men sla het werk over REMBRANDT van E. MICHEL op en leze daar blz. 246: „Enfin (d. w. z. na de portretten te München en bij Lord „ASHBURTON) dans deux autres portraits qui se font pendants, exposés à Grosvenor House sous le nom de REMBRANDT avec la date 1643, nous avons cru, „M. BREDIUS et moi reconnaître la main de F. BOL”. De portretten, waarom het hier gaat, zijn de „Valkenier” en de „Vrouw met den waaier”, meesterwerken van REMBRANDT, van de Amsterdamsche Rembrandttentoonstelling ook hier te lande welbekend, wier echtheid sedert dien nooit is betwijfeld. Ik haal deze vergissing hier niet aan om een blaam te werpen op de heeren MICHEL en BREDIUS, maar alleen om aan te toonen, hoe buitengewoon moeilijk het is, de beide meesters juist in die jaren (1640—43) uit elkaar te houden. Ik zelf heb BOL's „Orator” bij den Hertog van Newcastle, toen ik hem voor 't eerst te Clumber Park zag hangen, zonder nauwkeurig toezien voor REMBRANDT gehouden, doch schrok ervan, toen ik hem het volgend jaar op de Londensche Rembrandttentoonstelling tusschen de echte REMBRANDT's weerzag.

Twee beweringen van den heer BREDIUS moet ik voor alles weerleggen. In de eerste plaats wat hij schrijft op blz. 196:

„En is het niet zonderling, dat zulk een kapitaal portret van REMBRANDT

„zonder zijne handteekening zou afgeleverd zijn? Tevergeefs zal men bij de echte „REMBRANDTS *uit dien tijd* naar één ongemerkt portret van die beteekenis zoeken”.

Afgezien van het feit, dat het niet-gemerkt zijn van een kapitaal stuk op zichzelf geen argument is voor of tegen den schilder, aan wien het wordt toegeschreven, omdat het even opvallend is bij een kapitaal stuk van Jan als van Piet, is het onjuist, dat er geen andere ongemerkte kapitale portretten van REMBRANDT ook uit dien tijd zouden bestaan. In zijn verweer tegen JAN VETH N. R. C. 7 Nov. Av. Bl. B. ging BREDIUS zelfs zoover van te zeggen: „onder REMBRANDTS groote portretten is alleen de SIX niet gemerkt”. Met een dergelijke overbluffende bewering maakt men wellicht een oogenblik indruk op het groote publiek, maar bewijst men de wetenschap geen dienst, aangezien zij zonder eenige moeite weerlegd wordt. In de N. R. C. heb ik dan ook voor de lezers dier courant een lijstje van ongeveer twintig kapitale portretten uit REMBRANDTS geheelen loopbaan samengesteld, waarop tot dusver geen handteekeningen gevonden zijn. En zelfs wanneer men zich tot den tijd der ELISABETH BAS — stel dus tot de jaren 1635—45 beperkt, vindt men meer dan een kapitaal stuk zonder des meesters handteekening. Ik noem bijv.:

BODE. 101. Jonge dame met een waaijer bij Lord LECONFIELD.

„ 266. Jongmensch naast een zuil bij Mrs. HAVEMEYER.

„ 291. Oude dame (zoogen. Mevr. SYLVIUS) bij Sir G. L. HOLFORD.

Ziehier drie kapitale portretten, alle ongemerkt uit den tijd der ELISABETH BAS. Toch zou één reeds voldoende geweest zijn, om aan de stelling van Dr. BREDIUS alle houvast te ontnemen, want waar één is, kunnen er ook meer zijn.

Maar zoude dit ongemerkt zijn niet veel merkwaardiger zijn, indien het schilderij van BOL ware, dan wanneer men REMBRANDT als schilder aanneemt? Het is een algemeen erkend en zeer natuurlijk feit, dat een jong schilder, die nog naam moet maken, zijn „groote kapitale stukken” veel geregelder merkt, dan een schilder, die er al is. BOL was in 1641, vijf en twintig jaar en een beginneling, REMBRANDT was toen reeds „een van de vermaardste schilders zijner eeuw”. (ORLERS).

De tweede bewering van Dr. BREDIUS, die beter ongeschreven ware gebleven, is die op blz. 195 van „den geheel van de achtergronden van REMBRANDT afwijkenden, vlakken, groenachtigen, gladden achtergrond”. Kennelijk is zij het resultaat der beschouwing eener afbeelding van het schouderij en niet van het schilderij zelf. Immers de achtergrond is niet „vlak en glad”.

Zooals ik reeds in de N. Rott. Cour. opmerkte, wordt hij wat tinten aangaat verlevendigd door licht- en schaduwpartijen en wat teekening betreft door een nis, die aan de linkerzijde in den muur is aangegeven, flauw genoeg om den indruk,

die van den voorgestelden persoon moet uitgaan, niet te storen, niet te flauw om genoemd verwijt van vlakheid te ontzenuwen.

Overgaande tot het betoog zelf van den heer BREDIUS, zoo heeft het mij steeds verbaasd, dat hij, evenals ook de heer 'T HOOFT, de handen van ELISABETH BAS als het voornaamste bewijs voor de toeschrijving aan BOL in 't gevecht brengt, terwijl mij juist die handen het meest van al voor REMBRANDT schijnen te pleiten. En niet eerst sinds het artikel van BREDIUS verscheen. Sinds zeventien jaar ben ik telkens weer, als er mondeling een aanval op het stuk gedaan werd, er heengegaan en heb na hernieuwde studie tot mij zelf gezegd: „'t is toch al te gek; alleen aan de handen kan men immers wel zien, dat het stuk van REMBRANDT is”. Ik vind deze handen met de gouden ringen aan den eenen vinger, zoo individueel, zoo meesterlijk gedaan, zoo overeenkomend met wat wij in dien tijd van REMBRANDT verwachten, dat alle mij daartegen gerichte aanvallen volstrekt onbegrijpelijk zijn.) Er is, dit geef ik toe, aan den rechter pols een vreemde breede veeg, die ik bij REMBRANDT nooit op deze wijze gezien heb, maar deze is ook vreemd voor BOL of BACKER of ieder ander schilder. Ik neem aan, dat ELIS. BAS daar zelf iets vreemds gehad heeft, een gebrek aan het vel, een litteken van een brandwonde of iets dergelijks. Daar ontstaan levenlooze plekken zonder weefsels en kleurschakeeringen, die iemand als REMBRANDT met één breeden toets zou hebben kunnen weergeven.

In ieder geval schilderde BOL zijne handen geheel anders. Die van de Oude Dame te Berlijn zijn leeg en karakterloos, slap in de hoogste mate. BOL heeft nooit goede handen geschilderd, omdat hij ze niet individueel schilderde, maar naar een recept. De handen van de jonge vrouw in Halton Manor zijn in dit opzicht niet beter dan de andere handen van BOL. Wat nu de handen op de latere schilderijen van BOL betreft, deze worden steeds zwakker en steeds meer naar een receptje gedaan, penseelstreken, die weinig of geen rekening houden met den anatomischen bouw en leelijke, zwartachtige schaduwen zijn kenmerkend, ook voor de handen op het Regentenstuk uit het Leprozenhuis ten Stadhuize, ook zelfs voor de handen van UYTENBOGAERT op dat stuk, die ons als bijzonder met de E. BAS overeenkomend voorgesteld worden.

Dr. BREDIUS valt ook over de schilderwijze van den zakdoek, dien E. BAS in de hand houdt en vindt dezen kleiner en peuterachtiger geschilderd dan REM-

1) Sedert het bovenstaande geschreven werd, is bij een artikel van Dr. BREDIUS in The Burlington Magazine van Maart 1912 een groote plaat met afbeeldingen van vrouwehanden verschenen: die der ELISABETH BAS naast die van BOL's oude vrouw te Berlijn en naast die van een aantal niet betwijfelde REMBRANDTS. Ik kan mijnen lezers niet genoeg aanraden deze plaat zorgvuldig te bekijken. Er schijnt mij geen sterker bewijsmateriaal mogelijk, dat de handen van E. BAS overeenkomen met die der overige REMBRANDTS en niet met die van den Bol.

BRANDT en overeenkomende met dien eener oude dame van BOL in het Berlijnsche Museum.

Mij is het betrekken van dezen Berlijnschen BOL in dit vraagstuk het grootste raadsel, omdat ik dit schilderij voor een buitengewoon zwaken slapkunstwerk houd. De werken van BOL kunnen in twee opzichten opmerkenswaardig zijn. Het zij, dat zij REMBRANDT zeer nabijkomen en licht met hem te verwisselen zijn, zooals het echtpaar bij den heer ALFRED DE ROTHSCHILD en het stuk met twee figuren bij Lord NORTHBROOK, maar dan zijn het toch op zijn allerbest: goede navolgingen; — hetzij, dat zij BOL, den leerling van REMBRANDT geven met hetgeen hij van den meester geleerd heeft, maar toch ook met iets eigens van hem zelf erin en dan zijn het „goede BOL'S”. Maar tot geen dezer beide soorten reken ik de oude vrouw te Berlijn, die voor mij in het werk van BOL tot de volmaakt indifferente, om niet te zeggen minderwaardige stukken behoort. Ik onderschrijf daarom ten volle de woorden van J. VETH in de N. Rott. Cour. van 13 Nov.:

„Het vrouwspportret in kwestie mist alle greep. Het is zwak van structuur, „onbeduidend van mise-en-cadre, mergloos, leeg en weifelend van schildering, „week in de licht-kleuring en glazig in de schaduwen. De oogen die receptmatige glimlichten hebben, kijken niet, maar staren ons leegpoppig aan. De „hand, die *geen spoor van knokelbouw* vertoont, is heelemaal *opvallend zwak* en „zelfs de stijve plooi kraag is lauw geschilderd. Het stuk is — iets zeldzaams „bij een oud-Hollandsch portret — nergens ook maar eventjes echt mooi. Dit „slappe vrouweportret van BOL ook maar een oogenblik direct of indirect in „verband te brengen met de stout-expressieve ELISABETH BAS, dat zal ik nooit „van mijn leven”.

Ik durf voorspellen, dat Dr. VETH, indien hij op raad van BREDIUS naar Halton Manor gaat, om het vrouweportret daar te vergelijken, met een soortgelijk oordeel thuiskomt.

Maar keeren wij tot den zakdoek en het overige linnen van E. BAS terug.

De talloze malen, dat ik in verloop van tijd tot de ELISABETH BAS gegaan ben om te bestudeeren, of zij, die het stuk aan REMBRANDT ontnamen, niet wellicht toch gelijk hadden, ben ik steeds weer getroffen geweest door de echt Rembrandtieke uitvoering van den zakdoek, doorwerkt, maar toch breed, het karakter van de stof en de plooiën uitmuntend weergevend en zeer goed overeenkomend met ander linnen op REMBRANDTS stukken uit dezen tijd, ja zelfs met die van Mevrouw ANSLO, die door BREDIUS als voorbeeld van een echt Rembrandtieken zakdoek wordt gereproduceerd. Deze laatste is misschien iets breeder gedaan, zooals trouwens de geheele ANSLO breeder is dan de bijzonder uitvoerige en verzorgde BAS; het is trouwens ook een stuk van 3 1/2 maal grooteren omvang: 3.60 M². tegen 1,02 M².

Ook is de ANSLO bedekt met een bruingeel en vuil vernis. Werd dit verwijderd, dan zou natuurlijk menige fijnheid der schilderwijze voor den dag komen en het verschil in breedte met de E. BAS kleiner worden.

Ik heb altijd bij de E. BAS de wijze, waarop het stijve linnen van de manchetten en de muts geschilderd zijn, bewonderd. Indien men voor het schilderij zelf ¹⁾ wil opmerken, hoe REMBRANDT het licht laat weerkaatsen van de omgebogen schulpkantjes der manchetten en der muts langs den linker wang en men dan wil gaan zoeken of bij BOL iets dergelijks voorkomt, zal men zien, dat hij zoo iets *zuiver technisch* niet vermocht. Het is soortgelijk als de witte kaatslichtjes, die de stilleven-schilder KALFF weet te tooveren op de dikte van zijn porcelein en waarmede hij juist het subtiële karakter van dezen stof zoo voortreffelijk weet weer te geven. Wordt mij een KALFF ter beoordeeling voorgelegd, dat kijk ik er altijd het eerst naar, of deze lichtjes er wel goed opstaan. Noch JURRIAEN VAN STREECK, noch eenig ander navolger heeft hem hierin geëvenaard en zoo is het ook bij de E. BAS: deze glimlichtjes op de manchetten en de muts zijn voor mij een der vele punten, waar zich het schrift van REMBRANDT graphologisch zoo openbaart, dat mij geen vergissing mogelijk schijnt.

Ook de andere stoffen: het zwart van den mouw (vooral den linker) de pelsranden van den mantel en ook de veel gesmade „peuterige” rij knoopjes van het lijf zijn voor mij even zoovele bewijzen vóór REMBRANDT. Deze knoopjes zijn uitvoerig gedaan, maar tevens goed, zooals zij behooren. Bij BOL zijn dergelijke kleinigheden oppervlakkig, slecht, geesteloos. Men neme de moeite vóór het schilderij staande (want de afbeeldingen geven dit niet weer), op te merken, hoe de knoopjes op de welving van den boezem meer licht weerkaatsen, dan lager en hoe daardoor juist die welving uitmuntend weergegeven wordt.

Den kraag vindt BREDIUS ook minder vast, minder zeker en „wat peuterachtiger” geschilderd dan bij REMBRANDT. Ook hierin kan ik tot mijn spijt niet met hem meegaan. Een dergelijke pijpkraag bestaat uit regelmatig van den hals van diegene, die hem draagt, uitstralende lijnen en natuurlijk moeten deze lijnen regelmatig weergegeven worden. Ik zie in deze wedergave een hemelsbreed verschil met de onbeholpen wijze, waarop BOL zijn pijpkragen schilderde en een treffende overeenkomst met de overige pijpkragen van REMBRANDT.

Over het algemeen is de E. BAS met buitengewone liefde en zorg geschilderd, waarin ik trots den heer BREDIUS niets peuterachtigs kan vinden. Wanneer men het gelaat van dichtbij bekijkt, is iedere rimpel en plooi, ieder adertje weer-

---

¹⁾ De afbeelding in Oud-Holland geeft deze fijnheden niet weer; wel de detailprent in VALENTINERS REMBRANDT (Klassiker der Kunst, 3e druk blz. 263).

gegeven. Op eenigen afstand gezien werkt alles harmonisch en lossen de details zich in een meesterlijk geheel op.

Het is wel jammer, dat men in het van de Pollzaaltje van het Rijksmuseum niet eens een kleine tentoonstelling kan inrichten van de vrouwenportretten uit Halton Manor en Berlijn en het Regentenstuk van het Leprozenhuis. Wellicht dat daar het vraagstuk, waarover door geschrijf toch geen overeenstemming te verkrijgen is, in één dag zou kunnen worden opgelost.

Er zijn twee punten, die men bij dit vraagstuk niet uit het oog mag verliezen.

In de eerste plaats, dat de ELISABETH BAS op doek geschilderd is en dat zij bij eene verdoeking voor een veertig jaren onbarmhartig geplet is. Alle hoogsels zijn ingedrukt, vele fijne overgangen daardoor verloren gegaan. Het gevolg is, dat het stuk een geheel anderen indruk maakt dan de ANNA WIJMERS en het damesportret der familie van WEEDE, die beide op paneel geschilderd zijn en hunne hoogsels onaangetast bewaard hebben.

Van een leerling van een vroegeren directeur van 's Rijksacademie van Beeldende Kunsten heb ik tal van malen gehoord, dat deze, toen het schilderij, geplet en verdoekt als het was, in het Rijksmuseum kwam, placht te zeggen: „Jelui kunt heelemaal niet beoordeelen wat voor een mooi stuk het geweest is, toen het nog in zijn ouden toestand bij de familie van de POLL hing!”

Het tweede punt, dat de aandacht eischt, is de vraag, of dit portret werkelijk wel in of om 1641 ontstaan is. Deze datum, die op het schilderij zelf niet voorkomt, wordt afgeleid uit den leeftijd der 1571 geboren vrouw, die men op grond van haar uiterlijk den leeftijd van zeventig jaren geeft. Onbevange personen door mij gevraagd, hoe oud zij de dame schatten, waren in den regel geneigd haar voor jonger te houden en ik zelf hel hiertoe ook over op grond van de schilderwijze.

Indien men er mee akkoord kon gaan, in haar een 65 à 67 jarige te zien, dan zou dit zeer goed passen met mijne veronderstelling, dat het schilderij wellicht reeds 1636 à 38 ontstaan is. Hierin werd mij de weg gewezen door eene uitslating van BODE, Rembrandt-werk IV blz. 33, die zegt, dat het formaat en het rijkere arrangement aan de predikanten portretten van 1637 herinneren.

Deze predikanten portretten zijn de ELEAZAR SWALMIUS in het museum te Antwerpen en de zoogenaamde Burgemeester in Bridgewater House, (BODE Nr. 226 en 227). Het lijkt mij niet onmogelijk, dat BODE hierin gelijk heeft, doch zou een beslissend oordeel tot na een hernieuwde studie dezer portretten willen verschuiven.

(Wordt vervolgd.)

KANTTEEKENINGEN OP Dr. HOFSTEDE DE GROOT'S „MEENINGSVERSCHIL”

DOOR

A. BREDIUS.

IJ dunkt het maar het eenvoudigst bij het voorafgaande stuk dadelijk eenige opmerkingen ten beste te geven. Blijkbaar is het geschreven vóór het verschijnen van mijn tweede, geïllustreerd artikel in het Maart-nummer van „the Burlington Magazine”. Dit is jammer, want vooral de afbeeldingen van verscheidene handen door REMBRANDT hadden mijn geachten tegenstander tot nadenken kunnen stemmen.

Ik volg DR. H. D. G. op den voet. Bij zijne opsomming der artikelen in de N. R. Courant hadden nog genoemd moeten worden twee stukken van KAREL SCHARTEN en een tegen hem gericht stukje van Dr. VETH, die wat water in zijn wijn doet en, na de E. BAS eerste „*stout expressief*” genoemd te hebben, haar nu tot de „*minder aangrijpende werkstukken*” doet afdalen.

DR. EISENMANN heeft tegen mij wel degelijk zeer duidelijk gezegd, dat z.i. de E. BAS nooit door REMBRANDT geschilderd kon zijn. Eigenaardig is het, dat de schilder TER MEULEN mij juist dezer dagen kwam vertellen, dat JAAP MARIS

DE NAVOLGING: BOL.

HET VOORBEELD: REMBRANDT.

hem, niet ééns maar herhaaldelijk, *precies hetzelfde heeft gezegd*. Ook NEUHUYS moet deze opinie steeds gedeeld hebben.

Het is waar, dat ik dikwijls zeer ernstig bij de E. BAS aan JACOB BACKER gedacht heb. Toch is die overtuiging nooit zoo sterk geweest, dat ik haar anders dan vraagsgewijze onder kennissen geuit heb. Weldra, na nauwkeurig vergelijken, was ik er zeker van, dat een andere REMBRANDT-leerling de maker moest zijn, en ik ben er eindelijk in geslaagd voor mij zelf *de volkomen zekerheid* verkregen te hebben, dat die leerling FERDINAND BOL is, een zekerheid ook door C. G. 'T HOOFT verkregen.

Nu de ASHBURTON-ROTHSCHILD portretten, die DE GROOT ook volmondig voor BOL'S werk verklaart.

Ik heb mijne aantekeningen gevonden, gemaakt toen ik ze nog bij Lord ASHBURTON zag hangen. Ik twijfelde toen, maar vond ze zéér BOL'achtig. Eerst op de Winter-Exhibition der Royal Academy 1892 kwam ik tot zekerheid en vond ook nog de sporen der oude handteekening. Ik betwijfel zeer of DE GROOT de handen der vrouw wel speciaal bestudeerd heeft met het oog op de handen van E. BAS. Thans is dat onmogelijk, want de heer VON ROTHSCCHILD laat ze noch DE GROOT noch mij meer zien. Dit is zoo heel jammer, want een photographie naar de rechter hand zou ook de ongeloofigste overtuigen. En VETH'S denkbeeld, dat REMBRANDT daaraan geschilderd zou hebben is zoo onjuist, omdat beide handen juist een heel andere manier van schilderen verraden: die van BOL in zijn eersten tijd!

Nu komt een klein hatelijkheidje: MICHEL heeft mij eens verleid een oogenblikje te gelooven, dat de twee portretten van REMBRANDT van 1643 in Grosvenor House óók van BOL konden zijn. Ik geloof, dat dit daarvan komt omdat de man bepaald door BOL herhaaldelijk min of meer is nagevolgd voor zijn eigen portret. Ik heb deze „vergissing" dan ook weldra ingezien.

Trouwens, dit is juist de periode, waarin BOL'S vroeg werk het dichtst bij dat van zijn voorbeeld staat: ASHBURTON 1641, Berlijn 1642.

Nu iets wat DE GROOT hier verzwijgt, maar juist van pas is. Mijn geachte tegenstander bracht mij voor jaren te Londen eens bij... iemand, die een „REMBRANDT" had. Ik bekeek het stuk, zweeg, maar de deur uitgaande, riep ik uit: Maar dat is immers een „aufgelegter" BOL! Dit mansportret wandelt nog rond met een certificaat van Dr. H. D. G. verklarende, dat dit stuk een REMBRANDT is, een certificaat, dat de schrijver zeer betreurt, en ook geloof ik met een contra-certificaat heeft trachten te ontzenuwen, omdat hij óók tot de overtuiging gekomen is, dat het portret een BOL is.

Alles bewijzen voor de waarheid dat: *errare humanum est* en dat wij eerst

„aldoende leeren”. Maar Dr. H. D. G. heeft het nog niet afgeleerd BOLS voor REMBRANDTS aan te zien!

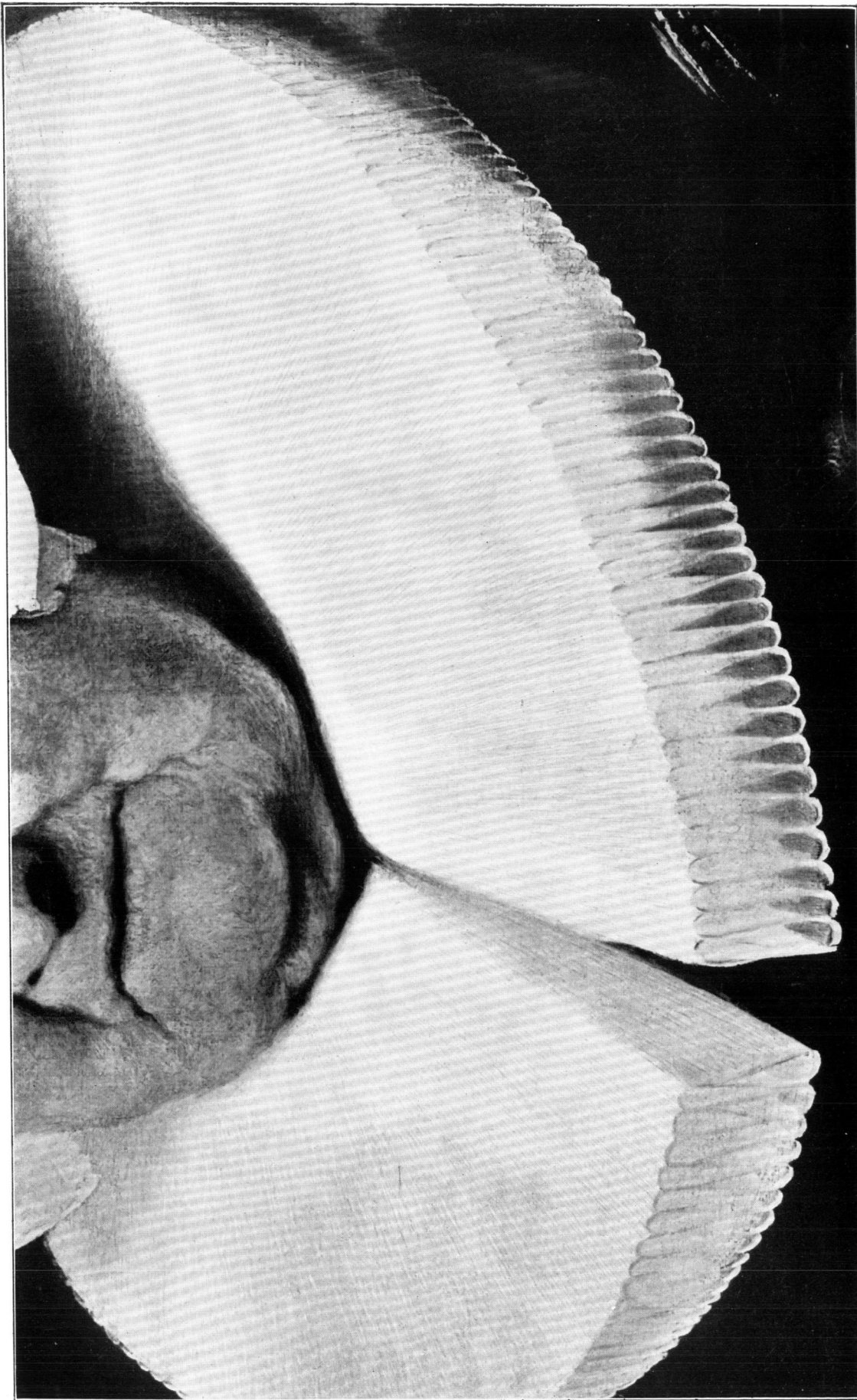
Dat ik mijne wat te vlug neergeschreven zin: „tevergeefs zal men bij de „echte REMBRANDTS uit dien tijd één ongemerkt portret van die beteekenis zoeken” — terugnam, kan uit mijn artikel in de Burlington Magazine blijken. Ik hecht dan ook heusch aan *dit* argument zelf weinig waarde, al blijft het ook bij REMBRANDT een groote uitzondering: een werkelijk *portret* van beteekenis zonder handteekening. Die lange wederlegging was dus onnoodig.

Mijne bewering over den gladden achtergrond neem ik daarentegen niet terug. Want of er al wat licht en schaduw in is aangebracht, of er al een nis en wat meer te zien is — de schilderwijze is zoo dun, glad en vlak, zoo totaal afwijkend van de *peinture* van REMBRANDT, dat ik daarin allerminst zijn hand kan herkennen.

Het verbaast mij minstens evenzeer als DR. H. D. G. mijne tegenovergestelde meening, dat hij de handen van E. B. zoo „meesterlijk gedaan vindt, zoo overeenkomend met wat wij in dien tijd van REMBRANDT *verwachten*” (waarom niet liever van wat wij van REMBRANDT uit dien tijd *kennen en ter vergelijking bestudeeren kunnen*?) Ja, hij meent „dat wij aan de handen immers wel zien kunnen, dat het stuk van REMBRANDT is”. Dit is ongeloofelijk. Ik heb al de handen die REMBRANDT van 1633—1650 geschilderd heeft er mede vergeleken, 't lijkt er niets op. Men zie slechts de afbeeldingen bij mijn artikel in de „Burlington-Magazine”. Al de handen van de echte REMBRANDT'S zijn geheel en al overeenstemmend, verraden hetzelfde *doorwerkte*, meesterlijke; de handen van E. BAS zijn waarlijk, vooral de linker, niet zoo fameus. Zelfs „geloovigen” hebben mij toegegeven, dat die hand „slapjes” was. En 't is een heel andere techniek, zooals ik in bovengenoemd artikel aantoonde. Die „gouden ringen” zijn precies, ja, heelemaal precies zoo geschilderd als op den BOL—ROTHSCHILD zooals de overigens mislukte vergrooting der kleine photographie (zie mijn Bas-artikel in Oud-Holland) duidelijk aantoonde.

De raar geschilderde pols van de rechterhand wordt nu door DE GROOT „met een gebrek aan het vel, een lidteeken van een brandwonde” goedgepraat. Als hij de handen op den BOL — stadhuis — 1649 nauwkeurig (op die donkere plaats met een electrisch lantaarntje) had bestudeerd, zou hij daar *precies zulke polsen* ontdekt hebben!

En het is absoluut *onwaar*, dat de handen van den BOL op Halton Manor even leeg en karakterloos zijn als zijn andere handen. Die zijn niet „naar een recept” geschilderd! *Men vergelijkte nogmaals de zoovevengenoemde vergrooting dier zeer goed geschilderde handen*, waarvan de rechter, ik zeg het nog eens, als twee droppelen waters op de rechter hand van E. BAS lijkt.

KRAAG VAN ELISABETH BAS (photo HANFSTAENGL).

KRAAG OP REMBRANDT'S OUDE DAME 1634 (photo HANFSTAENGL).

In de handen op het Stadhuis heeft DE GROOT, door de duisternis „zwartachtige" schaduwen ontdekt! Hij ga er nog eens heen en trachte ze in een helder licht te zien!

Nu komt de BOL te Berlijn. DE GROOT vindt dien even leelijk als Dr. VETH dat doet. De Heer 'T HOOFT, die er expres voor naar Berlijn gereisd is, schreef mij, dat hij maar niet begrijpen kan, waarom VETH dat portret zoo slecht vindt. (Men vergelijkte den kop, afgebeeld bij mijn art. in de Burlington Magazine *naast* den kop van ELISABETH BAS!) Ik weet heel goed, dat die *hand* geen knokelbouw vertoont, des te meer doet dat de hand op HALTON MANOR. Wat gaf ik er voor, daarvan een goede photographie te hebben!

Nu de zakdoek! Die heet „Rembrandtiek uitgevoerd". Men zie weer de twee geheel identiek geschilderde zakdoeken van REMBRANDT naast die van BOL en op de E. B. in Burlington-Magazine afgebeeld. Als men dat nu niet zien kan of zien wil, ja, dan houdt alle redeneeren op.

Heel naïef is het, te zeggen, dat de zakdoek op den ANSLO breeder is omdat die schilderij zooveel grooter is! De portretten, vooral dat van de vrouw, zijn niets grooter, dat is immers een schilderij met twee portretten en een groot stilleven!! En dan de zakdoek op dat vrouwenportret bij HOLFORD, *precies zoo* geschilderd, en evenbreed?

De pijpkraag. Alweer een bewijs, dat DE GROOT het portret op Halton Manor niet meer voor oogen heeft noch de pijpkraag op den BOL te Berlijn, *identiek* met dien van E. BAS (zie alweer de afb. in the Burlington). Ik heb voor mij de twee heel groote photo's van HANFSTAENGL, naar REMBRANDT'S 84jarige te Londen en E. BAS, alleen de koppen. Als men daarop de pijpkragen wil vergelijken, zal toch wel bij 99 percent der kijkers duidelijk worden, dat die peuterige en tweede rangs-geschilderde kraag van E. B. nooit door REMBRANDT geschilderd kan zijn.

En wat nu de mededeeling omtrent eene opmerking van den vroegeren Directeur van 's-Rijksacademie van Beeldende Kunsten betreft (die mij zelf zeide, steeds meer „naar BOL over te hellen, en al zelf dikwijls aan REMBRANDT'S auteurschap getwijfeld te hebben" zoover ik weet is de E. BAS hersteld lang vóór die in 's-Rijks-Museum kwam; bovendien het „pletten" *is* niet zoo erg geweest, men zie slechts de hoogsels in den zakdoek enz. en toen die schilderij onder onbeduidende portretten bij de familie VAN DE POLL hing, maakte zij natuurlijk veel meer indruk dan thans.

Dan wenscht DE GROOT het portret liever in 1638 of 1636 geschilderd te zien. (Omdat BOL het dan niet kan geschilderd hebben!) Maar de REMBRANDT van 1634 dan, de oude vrouw te Londen, die ik het „prototype" voor de E. BAS

noem, en die BOL m. i. *moet* gezien en nagevolgd hebben? Vergelijk toch eens dien meesterlijk, breed, *geniaal* geschilderden kop met den zooveel „tammeren” van ELISABETH BAS! Daartoe stel ik de lezers in de gelegenheid met de reproducties dier twee portretten.

Wat BODE betreft: toen ik het laatst met hem voor de E. B. stond, zocht hij even hard als ik naar den wezenlijken maker. Hij noemde weer BACKER, maar ik zeide hem toen reeds, dat ik dezen niet voor den schilder kon houden.

Wie ernstig zijn oordeel wil vormen over deze kwestie, ga voor de ELISABETH BAS met de grootste en beste reproducties naar REMBRANDTS portretten uit de jaren 1634 — 1640, en hij zal in elk geval tot de conclusie komen, dat dit een andere hand, een ander penseel is dan dat van den Meester!

BEZOEK VAN DE AARTSHERTOGEN ALBERTUS EN ISABELLA
 AAN DE MUNT TE ANTWERPEN, 26 AUG. 1615.
 Zilveren schaal in het bezit van de heeren DURLACHER Bros te Londen.

DE SCHAAL VAN VAN NISPEN.

MEDEDEELING DOOR

E. W. MOES.

IN het weinig voorkomende door Mr. P. S. SCHULL en A. VAN DER HOOP Jr., uitgegeven tijdschrift „Bijdragen tot boeken- en menschenkennis” staat bij het mengelwerk van het in 1834 verschenen derde deel een interessant artikel van den ijverigen G. D. J. SCHOTEL over een fraai bewerkte zilveren schaal, die de Aartshertogen ALBERTUS en ISABELLA aan BALTHASAR VAN NISPEN, den provoost van de Munt te Antwerpen, ten geschenke gegeven hebben na hun bezoek aan de Munt op 26 Aug. 1615.

Aan dat artikel, waarin de schaal uitvoerig beschreven en de voorstelling erop verklaard wordt, is een zeer gebrekkige steendruk van H. J. BACKER toegevoegd, die misschien voor dien tijd voldoende werd geacht, om een denkbeeld van het kostbare stuk zilverwerk te geven, maar waarop van het verdienstelijke drijfwerk toch niet veel te onderscheiden is.

Daarom was het mij zeer aangenaam, door een vriendelijke mededeeling van den heer FRITS LUGT er opmerkzaam op gemaakt te worden, dat de schaal, die tot op het einde der achttiende eeuw in het bezit van een Dordtschen tak der

familie VAN NISPEN gebleven is, daarna door het huwelijk van CORNELIA VAN NISPEN met HENDRIK KUIPERS aan haar zoon AART KUIPERS werd toegedeeld en die in 1834 bewaard werd door haar kleinzoon H. KUIPERS VAN MEERDERVOORT, dat die schaal thans in handen was van de firma DURLACHER BROS, antiquaires te Londen. Aan mijn verzoek om een photographie werd heuschelijk voldaan, en zoo kan ik thans het plat van de schaal, waarop de voorstelling is gedreven, hoe BALTHASAR VAN NISPEN 26 Aug. 1615 aan de Aartshertogen een dukaton aanbiedt, op een behoorlijke wijze laten zien.

Daar de verzen in den rand door de kromming hiervan op de photographie niet goed te zien zijn, laat ik ze hier volgen :

*VAN NISPEN den Provoost heeft den Penninck gegeven
Aan hunn' Hoogheden vroom van weggen het serment
Als seshienhondert jaer en vyfthien wert geschreven
Op ses en twintich Oost soot elck een is bekend.
Maer als VAN NISPEN haer de camer wilde wysen
Daer die van het serment justitie doen met raet
Kreech hy op syn versoeck voor antwoord weert om prysen
Dat in dees schael in Spaensch geschreven staet.*

Die Spaansche zin staat op de banderol onder het wapen en luidt: *Yo dexo la justicia a su cargo para administrar la bien* = Ik laat de justitie ten uwen laste, om die wel te bestieren.

Moge het kunstvoorwerp, dat meer dan twee eeuwen lang met angstvallige zorg door de nabestaande familieleden van den eersten bezitter als een relik bewaard is, weer een veilige haven vinden in een Nederlandsche verzameling.

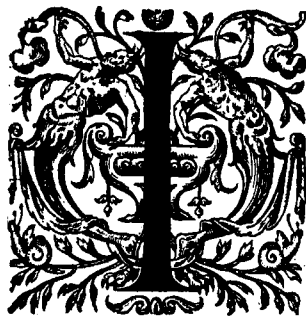

UIT HET NOTARIS-PROTOCOL
VAN
SALOMON LENAERTZN. VAN DER WUERT
DOOR
DR. J. PRINSEN JLz.

HET SINT AGNIETENKLOOSTER.

In een vorigen jaargang ¹⁾ heb ik zoo sober mogelijk de authentieke stukken laten spreken van de min stichtelijke feiten, die voorkwamen in een der Leidsche vrouwenkloosters, toen de tucht was verslapt en de stad op het punt stond van over te gaan naar de zijde van den Prins. Sedert vond ik nog een paar stukken in het protocol van VAN DER WUERT, welke betrekking hebben op den hoofdpersoon in het drama van 1572, MARYTGEN HENDRICXdr., die we als de meest wereldsche en bandeloze, de brutale aanvoerster harer zusteren leerden kennen. Bovendien geeft een der stukken een merkwaardigen kijk op den toestand van het Sint Agnietenklooster zelve een kwart eeuw na de opheffing.

Het komt mij waarschijnlijk voor, dat de dertien „personen en conven-

---

¹⁾ Zie „Oud-Holland”, dl. XXVIII, pag. 107 vlg.
Oud-Holland, 1912.

tualen", die volgens de verklaring van de mater van het Sint Agnietenklooster na de opheffing, in Oct. 1573 nog aanwezig waren, ¹⁾ met goedvinden van de Vroedschap in het gebouw zijn blijven wonen, maar dat later ook aan anderen gedeelten zijn verhuurd. Immers blijkt de hieronder volgende acte, woonden er, behalve MARYTGEN HENDRICXdr., de vroegere conventuale, ook GRIETGEN HENRICXdr., een gehuwde vrouw, JACOP FRANSZN met zijn vrouw, en bovendien het „vrouw persoon" SUFFRA.

Deze laatste maakt als huisgenoot van de temperamentvolle MARYTGEN, blijkt de acte een hoogst suspecten indruk. Uit alles blijkt wel, dat we haar zonder gewetensbezwaar mogen rangschikken onder de „zusters des gemeenen levens", om het euphemisme, dat we meen ik aan HUET danken, te gebruiken. Ik krijg ten minste den indruk, dat ze niet zoozeer verontwaardigd is over de qualificatie, die JACOP FRANSZN haar heeft toegevoegd, als wel over het feit, dat genoemde JACOP zich er op verhoovaardigde met haar in bedoelde qualiteit te hebben kennis gemaakt.

Een en ander geeft mij aanleiding, om de hypothese te stellen, dat een kwart eeuw na de opheffing van het St. Agnietenklooster, het gebouw vrij wel op weg was, om een al dan niet officieel erkend hospitium voor Breero's kort-hielde volk te worden, in welk gezelschap de 54-jarige MARYTGEN HENRICXdr., zich niet misplaatst voelde. Voor den Leidschen geschiedschrijver is deze onderstelling niet zonder belang voor de kennis van de merkwaardige buurt, waar het St. Agnietenklooster stond. Ik laat thans het stuk met weglating van eenige overtollige phrasen volgen.

Leiden 26, No. 99.

Op 7 Juni 1598 verschijnen „GRIETGEN HENRICXdr., huysvrouwe van WILLEM WILLEMSZN, turfdrager, out omtrent LIII jaren, ende MARYTGEN HENDRICXdr., eertyts conventuale inden convente van Sinte Agnyeten binnen Leyden, out omtrent LIIII jaren, beyde woonachtich inden zelve convente van Sint-Agnyeten", verklaren op verzoek van HESTER THOMSdr., huysvrouwe van JACOP FRANSZN, soutdrager, mede woonachtich inden voorsz. convente", eerst GRIETGEN HENRICXdr., „hoe dat zy, deposante, op Vrydage voorleden des savonts gesien ende gehoort heeft, dat de voorn. JACOP FRANSZN, die by den dranck was, met een vroupersoon genaemt SUFFRA, mede binnen den voorsz. convente woonachtich, kijfachtige woorden hadde, ende zoe hij, JACOP, onder de zelve kivagie vande voorsz. SUFFRA een hoer maecte, heeft de selve SUFFRA haer muylen van haer voeten genomen, werpende hem, JACOB, deene muyl op zijn

¹⁾ T. a. p. p. 112.

borst ende dander over of ter zijde zijn hoofd, waer nae zij, deposante, mede gesien heeft, dat de voorsz. SUFFRA staende was voor de deure van de voorsz JACOP, die alsdoen binnen den huuse was, roupende jegens deselve JACOP: „Ghy rabaut, ghy dief, ghy schelm, ghy zult waer maecken, dat ghy myn gehoert hebt”, deselve woorden tot meermalen repeterende. Verclarende noch, dat sy, deposante, een weynich tyts daernaer gesien heeft, dat de voorsz. JACOP weder buyten den huuse opte plaetse was ende dat een ander vroupersoon, genaemt LYNTGEN, nae hem, JACOP, quam toelopen ende hij, JACOP, raeckende onder de vuet, seyde hy: „LIJN, dat doet ghy”, daer op deselve LIJNTGEN antwoorde: „Jae, ick doet”, wyckende sy, LIJNTJEN, mitsdien weder terugge. Ende zach zy, deposante, alsdoen, dat de voorsz. JACOP bloede. Ende zy, deposante, daernaer wechgaende, heeft zy vant vorder ongemack nyet gesien. Daernaer verclaerde de voorsz. MARYTGEN HENDRICXdr. alleen, dat zy ten voorsz. tyde gesien ende gehoort heeft, dat de voorn. SUFFRA was staende voor de deure van des voorsz. JACOP FRANSZN woonplaetse, welcke JACOP alsdoen binnen den huuse was, roupende deselve SUFFRA tot meermalen: „Ghy dief, ghy schelm, ghy rabaut, compt, maect nu waer, dat ghy myn ghehoert hebt”, menende de voorsz. JACOP FRANSZN”.

Eenige maanden te voren had MARYTGEN HENDRICXdr. ten huize van notaris VAN DER WUERT in Marendorp bij den Rooden Steen, haar testament gemaakt, op 26 September 1597.¹⁾ En ook uit dit document blijkt, dat er iets bijzonders in deze vrouw zat. Zij is op dien datum nog geheel gezond en goed bij haar verstand. Ze wil begraven worden „mit luyden van clocken en anders als nae haer staet betaemt”. Universeel erfgenaam worden de huys sittenmeesteren van Leiden. Haar goederen moeten verkocht worden en het geld „den armen gedeelt”. Zij legateert „MARYTGEN ANTHONISdr., haer medezuster, het tavereel van het avontmael, het clooster eertyts toebehoort hebbende, by haer, testatrice, over een tijt van twintich jaer beseten. Ende of tzelfde tavereel haer niet zoude mogen volgen vuyt eenige oorzaecke, zoe belast zy de voorsz. huysmeesteren tzelfde te redimeeren ende te bestellen, dat zy tzelve zal mogen gecrygen”. Verder „legateert ende bespreekt zy, testatrice, dezelve MARYTGEN ANTHONISdr. het groene cantoor mitsgaders het cantoorken, gecomen vande moeder van tconvent, mit het tavereel vande gevanckenisse Christi, hangende in haer, testatricis bedstede, ende noch het bardeken, gecomen van deerste moeder van haer, testatricis convent ende hiertoe noch zeeckere stoel mit uytgesneden ruyten, staende in haer, testatricis slaep camer”.

1) In den bundel gemerkt „Leiden 25”, No. 170.

Mr. ADELBERT VAN DER NYEBURCH tot Utrecht krijgt een „coperen potgen mit het cleyne ketelgen” en HAESGEN THOMSdr. en MARYTGEN PIETERSdr., „mede conventualen van den voorsz. convente, elcx een daler”.

Is ze niet merkwaardig, die belangstelling en zorg bij MARYTGEN voor meubels en kunstvoorwerpen, die in haar bezit waren, voorwerpen, die ten deele een godsdienstig karakter hadden en hadden toebehoord aan het klooster, het tooneel van haar rumoerig en passievol bestaan? Een deel van haar ziel moet dan toch aan die dingen gehangen hebben, zou men vermoeden; ze moet iets gevoeld hebben van het ideëele, dat er uit sprak. Of moeten we onze phantasie tot een meer nuchtere beschouwing dwingen?

In ieder geval het felle, strijdlustige, heerschzuchtige, dat in haar karakter zat, komt in dit testament nog weer eens prachtig voor den dag. Ze ontfermt haar familie, de armen krijgen haar goed. Toch had ze nog een broer, KORS DIRCZN. Maar die krijgt slechts een gouden kroon. En nu komt het teekende, nijldige zinnetje: „gelyck zy uyt handen vande zelve KORS nyet meer als een croon vuyte erffenisse van haer moeder genoten heeft”.

Er zou een naar ouderwetschen trant aardig gedocumenteerde historische novelle te schrijven zijn met MARYTGEN HENDRICXdr. tot heldin.

DANIEL VAN DER MEULEN.

In jaargang XXVI van dit tijdschrift heb ik uit het notarisprotocol van JAN VAN HOUT verschillende stukken besproken, betrekking hebbende op het handelshuis van DANIEL VAN DER MEULEN te Leiden. VAN DER MEULEN heeft ook meermalen VAN DER WUERT als notaris gebruikt. Zeer beknopt noteer ik wat ik dienaangaande in het protocol VAN DER WUERT vond. Thans lijkt het meeste mij wel van zeer gering belang. Maar wanneer de brieven, die RAMMELMAN ELSEVIER in handen heeft gehad ¹⁾, ooit terecht mochten komen en misschien de geschiedenis van een groot handelshuis in het laatste kwart der 16e eeuw te lezen geven, dan kunnen bij mijne notities allerlei kleinigheden zijn, die licht verspreiden over duistere zaken.

1. Leiden 15, No. 173.

19 Juli 1585 verklaart DANIEL VAN DER MOELEN, te Leiden, dat wijlen SR. JOAN DELLA FAILLE bij testament van 21 Oct. 1582 (te Antwerpen, voor notaris LIEVEN VAN ROEKINGEN), zijn drie zoons JEAN, MERTEN en JACQUES,

¹⁾ Zie Handelingen van de Mij. van Ned. Letterk. 1857, p. 53, en mijn hiervoor geciteerd artikel in Oud-Holland.

executeurs van zijn testament heeft gemaakt en momboors van hun twee minderjarige zusters, HESTER (met wie DANIEL sedert is getrouwd) en CORNELIA. Verder, dat JEAN DELLA FAILLE „den last van de executoorschap oft momberdye niet en heeft volbracht, gelyck hy tzelve volgende den voorsz. testamente behoorde gedaen te hebben, ende dat zulx tot zynen comparants ende zyne voorsz. huysvrouwe groote achterdeele ende schade is dienende, besondere in deze gelegenthey van tyde, wesende den eenen executeur oft momboor besloten inde stadt van Antwerpen ende den voorsz. JAN DELLA FAILLE es houdende zyn residentie inden lande van Hollant”. Verder, dat hy om „alle disorderen ende inconvenienten te verhoeden”, JEAN DELLA FAILLE als nog verzoekt, het testament behoorlijk uit te voeren. „Andersints” zal DANIEL genoodzaakt zyn „te protesteren gelyck hy protesteert mits desen van alle costen, schaden ende interesten, om deselve opden voorsz. JEAN DELLA FAILLE ende op zyne goederen te verhaelen”. Hy verlangt insinuatie van deze verklaring aan JEAN en diens antwoord daarop.

Dit antwoord volgt onmiddellijk in het protocol, nl. dat JEAN met zijn beide broeders het executeurschap heeft aanvaard, dat sedert deze beiden geheel buiten zijn weten en zijn opinie in hun qualiteit zijn opgetreden, dat hij daarom „nyet en was gehouden hem vorder het voorsz. curateurschap ofte momberschap te onderwinden”. Toch is hij bereid „het gemeen beste van voorsz. sterfhuyse te vorderen zoe vele hem mogelicken is”.

2. Leiden 16, No. 85.

16 April 1586 verklaart SR. JAN DE LA FAILLE dat tot zijn leedwezen, de boedelscheiding van zijn vader SR. JAN DE LA FAILLE nog niet heeft plaats gehad, „ende dat tselve niet geschiet en es deur zyne schulde ofte weygeringe, maer eerst deur die groete beroerten van oerloge inden lande van Brabant, mitsgaders de belegeringe der stadt Antwerpen ende daerna, deselve stadt overgegaen zynde, hadde hy, comparant, voorgenomen hem zelve mit paspoorte naer Antwerpen te transporteeren om hem aldaer te gaen vougen mitten momboiren tot eyndinge van voorsz. sterfhuyse, ende inde vlote comende, heeft hy aldaer moeten blijven deur onversiene detentie, welcke aen zyn, comparants persoon gedaen ende omtrent vyff maenden gecontinueert werde by den Grave van Hohenloe”. Hij heeft nu een nieuwe paspoort van Leycester en hoopt de zaak met zijn broeders te Antwerpen in orde te kunnen brengen.

3. Leiden 17, No. 42.

Nog een stuk uit 1587 (dag en maand niet ingevuld) van CHARLES DE LA FAILLE, coopman te Dordrecht, over die boedelscheiding.

4. Leiden 17, No. 311. Testament van Joncheer JACOB VAN DER MEULEN en Joffrouwe MARIE VAN MYNDEN. 21 November 1587.

5. Leiden 21, No. 147. JAN WILLEMSZN VAN DER MEER, apotheker te Leiden, geeft volmacht aan GABINIUS SYLVIUS, student in de medicijnen, om geld te ontvangen van DANIEL VAN DER MEULEN tot Lunenburg, krachtens een obligatie van 6 December 1571. 26 Juli 1593.

6. Leiden 22, No. 4. Testament van DANIEL VAN DER MEULEN en HESTER DE LA FAILLE. 8 Jan. 1594 ten huize van D. VAN DER MEULEN op Rapenburg. Dit testament is nietig door het latere voor JAN VAN HOUT, gemaakt op 30 Juli 1599. Zie Oud-Holland XXVI.

7. Leiden 22, No. 151. Testament van de gebroeders JAN en JACOB SCHOTT. Dit testament wordt gemaakt ten huize van Joncheer DANIEL VAN DER MEULEN op Rapenburg, die mede getuige is. 15 Juli 1594.

8. Leiden 6, No. 213 (dit is een portefeuille met losse stukken uit verschillende jaren).

Op huyden den zesten Octobris anno XVC vyf ende tnegentich compareerde voor my Notaris publyck ende voor den ondergescreven getuygen S. DANIEL VAN DER MEULEN, wonende binnen der stede van Leyden, dewelcke specialicken geconstitueert ende machtich gemaect heeft, constitueert ende maect machtich mits desen AELBERT HERCULES ende GIELIS PIERENS tsamen ende elcx van hen byzonder, omme van zynen twegen binnen den staet van Marrocos ende den geheelen landen van Barbarien de guederen, haer by den schepen de Groenemolen ende Spheramundi in handen gesonden, mitsgaders alle andere goederen, die haer naer date van desen noch toegesonden zullen mogen werden, te vercopen, vertieren ofte vermangelen, voor tprovenu der zelve andere guederen ende coopmanscappe aldaer inne te copen ofte in mangeling aen te nemen ende deselve wederom op Ytalien, Engelant, Nederlant ofte andere havenen af te schepen, achtervolgende dordre, die haer tot dien eynde door GIELIS DE LA FALIA, zyn constituants dienaer, gegeven is of noch gegeven zal werden, mit machte dat de voorsz. geconstitueerden ende elcx van hem ten eynde voorsz. een ofte meer personen in haer plaetse zullen mogen substitueeren, gelycke macht hebbende, belovende van waerden te houden tgunt by de voorsz. geconstitueerden ende elcx van hem byzonder in tgeene voorsz. is, gedaen oft gehandelt zal werden onder zulck verbant als nae rechte daertoe staet. Ende de constituent versochte

hiervan te hebben acte. Aldus gedaen binnen den voorsz. stede van Leyden ten huuse myns Notarius ten dage ende jare als boven ter presentie van ARENT SYMONSZN KISTEMAECCKER ende ABRAHAM BARREWYNS, inwoonders derzelver stede van Leyden, als getuygen hiertoe versocht zynde.

9. Leiden 8, No. 228 (een dito portefeuille).

„In den name Goods, amen. Inden jare ons Heeren 1595 opten XXIIIen Octobris compareerden” voor VAN DER WUERT, „S. DANIEL VAN DER MEULEN, nu ter tyt hem binnen der stede van Leyden bevindende, voor ende vuyten name van ARENT VAN AEVLEN, burger van Lubeeck” en „Schipper SYMON CLAESZN schipper, naest God van zynen schepe, genaemt den Roden Leu”.

De schipper zorgt, dat de Roode Leeuw gereed ligt te Amsterdam, „omme te laden, dicht, wel gecalfact ende versien van anckers, zeylen, touwen, taeckels ende andere nootlicheyden tot al sulcken schip ende nabescreven voiage nodich ende gerequireerd zynde, verzien mit veerthien mannen ende twee jongens, item zoe veel geschuts als hy zyn leste reyse opgehadt heeft, mitsgaders hantgeweer, spietsen, cruyt, loot ende andere amunitie naer advenant”. VAN DER MEULEN laat het schip „vollaeden” en de schipper zal „gehouden zyn daarmede in alder diligentie mitten eersten gueden weder ende wint, die God verleenen zal, van dese landen af te zeylen ende te lopen recht door naer Lyforno in Ytalien”.

Daar wacht hy order af van „S. GERARDO MAHIEU ende BALTHASAR NOROT, Nederlantsche coopluyden binnen Napels residerende”, of hij daar de goederen geheel of gedeeltelijk lossen moet dan „of dat hy terugge op Genua of vorder op Napoli zal hebben te verseylen”. Binnen 50 dagen na aankomst te Livorno zullen MAHIEU en NOROT de goederen moeten doen lossen.

Als vracht verdient dan de schipper 1520 ducaten van elf realen. Moet hij naar Napels, dan krijgt hij 120 ducaten meer, „mitsgaders haverye ende pillottaige naer costume van der zee”. $\frac{1}{3}$ van de vracht krijgt hij direct na het lossen, $\frac{2}{3}$ wordt hier uitbetaald door VAN DER MEULEN, 2 maanden na ontvangst van het bericht, dat de goederen behoorlijk zijn gelost.

Uitdrukkelijk is geconditioneerd, „dat de voorsz. schipper noch voor hem zelven, noch voor yemant anders egeen guederen int voorsz. schip en zal mogen innenemen”, dan geheel op eigen verantwoordelijkheid.

Gedaen ten huize van VAN DER MEULEN. Getuigen WYNANT LINCLAEN en ABRAHAM BARREWYNS, inwoners van Leiden.

10. Leiden 24, No. 71. SR. DANIEL VAN DER MEULEN geeft volmacht aan WOUTER AERTSZN en ROGIER VERKUEILLE (?), „coopluyden van de Nederlantsche

natie tot Londen residerende, om te vervolgen de helfte van 104 last en 1 thonne teers", die door een Engelsch schip, de „Alseder", zijn afgenomen van „den Roden Leu, daer schipper op is SYMON CLAESZN van Haerlem". 10 April 1596.

11. Leiden 24, No. 72. DANIEL VAN DER MEULEN te Leiden verklaart, „dat hy onder den naem van ARENT VAN KEULEN" (een schuilnaam dus voor DANIEL?) in den Roden Leu in November l.l. door zijn factoir JAQUES NOIROT te Amsterdam heeft doen laden 104 last en 1 ton teer (1 last = 12 ton) om te brengen naar Livorno aan BALTHASAR NOIROT zyn dienaar. Die teer was voor de helft van hem en zijn broer ANDRIES te Bremen, voor de andere helft van JACQUES DELLA FAILLIA in Haerlem. Hij heeft zijn dienaar PIETER JANSZN te Stockholm daarin voor 5 last laten participeren en DELLA FAILLIA eveneens zijn dienaar, GIELIS DELLA FAILLIA te Haerlem, voor 5 last. 10 April 1596.

12. Leiden 24, No. 73. Volmacht als onder No. 71 van JACQUES DELLA FAILLIA aan WOUTER AERTSZN te Londen alleen.

13. Leiden 24, No. 156. DANIEL VAN DER MEULEN te Leiden geeft volmacht aan MARCUS CAMERLING uit Bel in Vlaanderen en AELBRECHT HARCULES, om in Marcos en Sus en andere quartieren van Barbarien te verkoopen en te vermangelen de goederen, die zijn in zijn schip Sphera mundi, schipper BARENT THYSSEN, en ook uit andere schepen, die hij (v. D. M.) daarheen kan zenden. Van de ontvangst mogen ze daar goederen koopen en die terugvoeren naar Holland, Engeland of Italië. 21 Aug. 1596.

14. Leiden 27, No. 129. Een kwestie over 100 balen pastel tusschen MICHIEL GERAERD en DANIEL VAN DER MEULEN. 6 Augustus 1599.

MEDISCHE ZAKEN.

Ik laat thans eenige stukken uit het protocol volgen, die alle min of meer met de medische wetenschap samenhangen. In de eerste plaats een acte, waarin een vrouwelijke arts of heelmeester misschien, optreedt, DIRCKGEN DIRCKdr, en o gruwel! in het contract, dat ze sluit, moet ze geassisteerd zijn door haar man en voogd. Vrouwelijke artsen komen reeds in de middeleeuwen voor. KILIAEN kent de *meesterse* als *medica* en in *Dat boeck onser Lieven Vrouwen miraculen* (Delft 1477—8) lezen we: „Te hant quam die mare in al dat lant, datter een meestersche gecomen was, die lazarusche gesont maecte" ¹⁾. De in

¹⁾ Mnl. Wb. IV, kol. 1331.

onze acte bedoelde DIRKJE geneest bij contract en het hoogst gewaagde en gevaarlijke in dit document lijkt mij wel, dat haar honorarium bij overlijden van den patient tweemaal zoo groot is als bij niet-genezing.

Leiden 3, No. 44.

Op huyden den XVden dach van Junio anno XVC drie ende tseventich compareerden voor my SALOMON LENAERTZN VAN DER WUERT, notaris publyck by den Hove van Hollandt geadmitteert, ende voor den onder geschreven getuygen DIRCKGEN DIRCXdr meesterce met AELBRECHT CLAESZN haer man ende voocht ter eenre ende GRIETGEN ARENTSdr, DIRCK GERVYSEN wedue met my notaris als haer gecooen voocht in dese saecke, ter andere zyde, beyde wonende binnen der stede van Leyden, ende bekenden mit den anderen veraccordeert te zyn ende zeeckere contract geconcipteert ende gemaect te hebben in maniere hier naer volgende: Inden eersten zoe heeft de voorz. DIRCKGEN DIRCXdr aengenomen ende neemt aen mits desen te cureren ende meesteren op haeren costen des voorz. GRIETGEN ARENTSdrs zeere been, twelck God haer in haer crame verleent heeft, voor welcke costen, moeyten ende arbeyt de voorz. GRIETGEN ARENTSdr. beloofte heeft ende beloofte mits desen, tzelve wettelicken stipuleerende aen handen myns notaris, den zelven DIRCKGEN DIRCXdr vuyt te reycken, up te leggen ende te betalen die somme van hondert Karolus guldens van XL groten Vlaems tstück, te betalen vyff ende twintich guldenen binnen acht dagen naer datum van desen, waer up deselve DIRCKGEN DIRCXdr. bekende ontfangen te hebben twaelf gelycke guldenen, ende die reste, wesende vyff ende tseventich guldenen, te betalen, wanneer des voorz. GRIETGENS been gecureert ende genesen zal zyn, mit conditie, by aldien de voorsz. GRIETGEN ARENTSdr geraecte te sterven, eer haer voorsz. been genesen waer, zoe zal in zulcken gevallen voorn. DIRCKGEN DIRCXdr noch hebben boven die voorsz. vyff ende twintich guldenen noch gelycke vyff ende twintich guldenen, welcke penningen des voorsz. GRIETGEN erffgenamen gehouden zullen wesen deselve DIRCKGEN terstont naer haer overleyden vuyt te reycken ende te betalen; ende omme tgundt voorsz. staet, te volcomen ende achtervolgen, zoe hebben die voorsz. comparanten hieronder ende tot dien eynde verbonden ende gestelt, verbinden ende stellen mits desen allen haere goederen, roerende ende onroerende, tegenwoordige ende toecomende actien ende crediten, geen van dien vuytgesondert, stellende deselve tot verbant ende executie van allen tsheeren rechten ende rechteren ende versochten de voorsz. comparanten aen my notario voorn. haer luyden hiervan geëxpédieert te werden openbare acten. Aldus gedaen binnen der stede van Leyden ten huysse van GRIETGEN ARENTSdr., comparante voorsz. ten dage ende jare als boven, ter

presentie van den eersamen FRANS JANSZN, eertyts snyder, ende ADRIAEN LAMBRECHTZN, speelman, poorteren der stede van Leyden, getuygen waerdich van gelove, hiertoe gerequireert ende gebeden.

Dat in de 16e eeuw ook een in Leuven en Italië wetenschappelijk gevormd medicijnmeester, toekomstig hoogleeraar, zich niet altijd met die waardigheid gedroeg, die wij thans van zijn stand verwachten, blijkt uit het feit, dat GERYT DE BONT, doctor in de medicijnen, op 3 November 1573 te Leiden, met zijn rapier gewapend, een provoost van de schutterij, die kwam om een boete van drie Karolusgulden te innen, zijn deur uitjoeg, zich op het stadhuis luidruchtig ging beklagen en daar den provoost voor schelm en meer lieflijkheden stond uit te schelden. (Leiden 3, No. 91).

Dezelfde GERARD DE BONT geeft in 1585, 27 September, volmacht om te ageeren voor alle heeren en rechteren (Leiden 15, No. 249) en maakte met zijn vrouw JACOBA JANSdr 18 Sept. 1592 zijn testament. Hij was toen „gaende ende staende”, zij lag ziek te bed. De langstlevende krijgt alles, met uitkeering aan de kinderen, als ze mondig zijn. Getuigen waren CORNELIS DE GROOT en FRANS REYERS FOCQ (Leiden 8).

Leiden 11, No. 143, 13 Juni 1580, geeft ons een doktersrekening van den medischen hoogleeraar DE BONT. Jhr. CASPER HOEP VAN COELEN had drie maanden ziek gelegen en zijn weduwe moest 31 gulden van 40 groten aan BONTIUS betalen voor medische hulp.

Ziehier een verklaring, die ons iets leert aangaande de verpleging der gewonden, tijdens den oorlog in tijdelijke militaire hospitalen.

Leiden 4, No. 397.

Op huyden den XIden Decembris anno XVC vyff ende tseventich compareerden voor my Notario publyck ende voorde ondergeschreven getuygen ¹⁾ HENRICK VAN BROUCHOVEN, Baillu van Wassenaer, oudt omtrent XXXI jaren, POWWELS VAN THOORENVLIE WILLEMSZN, oudt omtrent LV jaren ende HENRICK VAN MERENBURCH PIETERSZN, oudt omtrent LV jaren. Ende deposeerden ende tuychden by haer conscientie ende zielen zalicheyt in plaetse van eede, ten versoucke van meester JORIS OISTERMANS, chirurgyn, hoe dat haer, deposanten, wel kennelicken es, dat de voorsz. requirant overste veltscheerder is geweest int leger van Zassem, inde Kage ende opte Meer over den crychs-

¹⁾ Dooigehaald: „PIETER ADRIAENSZN VAN DER WERFF, eertyts burgermeester der stede van Leyden”.

volcke, leggende aldaer in dienste van zyne Excellentie, onder tgebiet van den Heere VAN BATENBURCH Hooch: m: als overste veltheere. Tuychden voorts de voorsz. THOORENVLiet ende MERENBURCH, depositanten alleen, dat de voorsz. requirant ten zelven tyde bestelt es zeeckere huysinge, staende binnen der voorsz. stede van Leyden, genaemt die OUDE LOMBAERT, met ettelicke beddens ende andere gereetschap daer inne, omme de soldaten, die voor den viant geschooten ende gequets werden, daer inne te brengen ende by de voorsz. requirant ende zyne dienaers gecureert te werden, tot welcken huysen ende omme upzichte up te gewonden te hebben, zy, depositanten, byde magistraet der voorsz. stede van Leyden als toesienders zyn geordonneert. Tuychden zy, depositanten, noch gelyckelicken, dat haer mede wel indachtich es, dat de voorsz. requirant met zyne dienaers overmits de menichte vande gewonden, die inde voorsz. huysinge gebracht werden ende oick tot Zassem int leger in de Kage ende opte Meer waren, groote excessive moeyte ende arbeyt gedaen hebben, omme deselve gewonden te verbinden ende cureeren, zulcx dat hy mit zyne dienaers stadich gins ende weder zyn gereyst. Tuychden voorts de voorsz. THORENVLiet ende MERENBURCH, depositanten alleen, dat up ettelicke tyden de voorsz. huysinge zoe vol gequetsten ende crancken es geweest, dat zy, depositanten, eenige buyten den huysen hebben moeten doen brengen, zulcx datter zeer groote stanck inde zelve huysinge es geweest, waer vuyt eenige siecten waren spruytende. Ende tuychden zy, depositanten, gelyckelicken, dat zy noyt gehoort en hebben, dat de voorn. requirant eenich meesterloon vande zelve gewonden ende crancken heeft genoten. Presenterende in cas van recolementen alle tselve respective tot haerluyder eede solempnelicken te affirmeren ende bevestigen voor allen heeren ende rechteren des noodt ende versocht zynde. Ende versocht de voorsz. requirant hiervan te hebben acte. Aldus gedaen binnen de voorsz. stadt Leyden ten huysen van HENRICK VAN BROUCHOVEN, depositant voorsz. ten dage ende jare als boven, ter presentie vanden eersamen DIRCK PIETERSZN schipper ende JAN CORNELISZN cuyper, poorteren der zelve stadt Leyden als getuygen waerdich van gelove, hiertoe gerequireert ende gebeden.

In de jaren van 1578 tot 1585 woonde te Leiden de medicus VALENTYN RUYSWORM. In eene acte noemt hij zich medicus spargiricus, welke term ik niet heb kunnen thuisbrengen; in een andere staat achter zijn naam „van Smalkald”. Of hij de deftige officieele wetenschap eer aangedaan heeft, valt te betwijfelen. Hij schijnt vóór zijn komst te Leiden in Engeland geweest te zijn en 't is niet onmogelijk, dat hij daar wat op zijn kerfstok had. Te Leiden

schijnt hij zoowel dames als studenten in pension gehad te hebben. Als medicus zien we hem in het protocol maar even optreden, als hospes van studenten speelt hij een rolletje in een zaak, die ons een aardigen kijk geeft op het studentenleven in die dagen en die ik hier, nu RUYSWORM toch ter sprake komt, maar tegelijkertijd meedeel.

15 October 1578 heeft VAN DER WUERT zich met getuigen op verzoek van Mr. VALENTHIJN RUYSWORM, medicus spargiricus, vervoegd bij KATHRIJN MATHEUSdr, weduwe van wijlen MOURIJN BOUWENSZn op de Hooigracht, „alwaer de voorsz. Mr. VALENTHYN in presentie van my Notario voorn. eenen NEELTGEN GERITSdr, dochterken van GERYT DAMISZn van Zassem getoont ende int bysonder voorgehouden heeft, eerst een eye, noch een stuck wit lindelaecken, een mes, een turf, een halve hollantsche daler ende anders, al welcke dingen deselve NEELTGEN gekent heeft ende perfectelicken wist te nommen”.

Mr. VALENTHYN had hiervan acte gevraagd (Leiden 6, No. 276). Het gold hier waarschijnlijk dus een officieel onderzoek naar de geestelijke vermogens van bedoelde NEELTJE, om te constateeren, of zij al dan niet als krankzinnig of idioot moest worden beschouwd.

In 1580, 10 Augustus, kreeg VAN DER WUERT uit handen van JAN JANSZn VAN SCHUYLENBURCH (komt later voor als klerk bij VAN HOUT) een „acte van protestatie” van dezen inhoud:

„Heer Notaris wilt van wegen mij hier ondergescreven gaen ten huysse van Mr. VALENTHYN RUYSWORM VAN SMALKALD ende zeggen, dat ick hem (nopende de cure, die hy pretendeert aan my volbracht te hebben) begeere te voldoen tot zeggen van guede mannen, hem dies verstaende, gelyc ick oick over lange begeert ende hem aengeboden hebbe te doen, met eenen oick van myne verteerde montkosten tzyne huysse gedaen, ende vorder, dat hy myn zynder huisinge (inde welcke hy my omtrent veerthien dagen tzyne wille ende my tonwille gesloten ende in bewaerder hant gehouden heeft ende als noch houdende es) ontledige ende vry maicke, of dat ick my by wege van justitie daer inne zal doen voorsien, daer ende sulcx ick te raide vinden zal. Ende protesteert dienvolgende, dattet by my nyet en staet, dat hy van zynen gepreterdeerden cure voorn. mitsgaders van myne verteerde montkosten als vooren, nyet voldaan en wert, mer by hem zelve; ende protesteert vorder van alle kosten etc. Ende was onderteyckent: MERRY VAN DER HORST”.

Als dit den volgenden dag RUYSWORM „geinsinueert” wordt, keurt hij alles goed. „Ende belangende de huyssluytinge ontkende hy gedaen te hebben; dan overmits de protestante aen hem ten achteren is, behoorde zy by zoe verde zy in een ander huys begeerde te vertrecken hem cautie souffisant te stellen

voor zyn cure ende verteerde costen, tot taxatie van den geenen hem dies verstaende”.

Leiden 15, No. 16.

„Op huyden den XVIIIden Januarii anno XVC vyff en tachtich compareerden voor my Notario publyck ende voor den ondergeschreven getuygen LAURENTIUS RICHWYN, out omtrent XXI jaren, HENRICUS GALLUS, out omtrent XX jaren, ende MARTINUS QUADIUS, out omtrent XIX jaren, studenten van de Universiteyt der stede van Leyden”.

Zij verklaren ten verzoeke van Mr. VALENTHYN RUYSWORM, dat ze op 11 Januari j.l. voor den middag geweest zijn „inde zael vande huysinge, die bewoont wert by CLAES BUYSER, pedel van de voorsz. Universiteyt, omme te hooren bepleyten de zaecke in cas van injurien tusschen FRANCOYS BERTI, Engelsman, ende den voorsz. requirant, die ten zelve tyde voor den Rector ende andere rechters der voorsz. Universiteyt dienen zoude. Ende zy, deposanten, gaende mitte voorsz. BERTI inde voorsz. zael over ende weder over wandelen ende de voorn. LAURENTIUS hebbende mitten voorn. BERTI in presentie van dandere voorsz. deposanten vande voorsz. zaecke verscheyden propoosten, heeft de voorsz. BERTI verhaelt, dat hy wel wiste, hoe dat de voorsz. Mr. VALENTHYN, requirant, hem in Engellant gehouden hadde. Ende byaldien VALENTHYN daer van bescheyt begeerde, dat hy daarvan mit guede getuychenisse binnen een maent zoude doen blycken, want Mr. VALENTHYN hem aldaer nyet vroom en hadde gedragen. Ende de voorsz. LAURENTIUS den voorn. BARTI vragende of de getuychenissen oick souffisant zouden zyn, heeft deselve BARTI daer op geseyt: „Ja, beter dan de brieven testimoniael, die Mr. VALENTHYN by hem heeft”, zeggende, dat Mr. VALENTHYN op een tyt zyn brieven testimoniael binnen Hooren voorgehangen hadde ende dat aldaer een Engelsman een derzelve brieven doorgesneden ende noch een tzegeel vuytgeduwet hadde, waerdeur deselve valsche ende nyet oprecht mosten zyn, want zoe diezelve guet hadden geweest, zoude de Engelsman hem wel gewacht hebben, om zulcx te doen, zoot anders een zaecke capitael geweest zoude zyn”. Volgen de gewone formules.

Getuigen: CHRISTIAEN CLEMMEN vuyt Vlaenderen.

JOHANNIS DE COXIA, student der voorsz. Universiteyt.

Ten huize van VALENTHYN wordt de acte gemaakt.

Leiden 15, No. 17.

18 Januari 1585 verklaren „SYMON THOELEMANUS, out omtrent XXIII jaren, JOANNES DE COXIA, out omtrent XXI jaren, LAURENTIUS RICHWYN, out omtrent XXI jaren, ende DAMASIUS VAN LOO, out omtrent XVII jaren, studenten van de

Universiteyt der stad Leyden", op verzoek van Mr. VALENTHYN RUYSWORM, „hoe dat omtrent de maent van Augusto lestleden ten huysse van den voorsz. requirant (alwaer zy te coste gaen) eenen THOMAS BINGELOOS een zeer miserebele ende periculose sieckte heeft gehadt ende dat zy, deposanten, als doen vuyt monde van WOUTER BINGELOOS des voorsz. THOMAS broeder, gehoort ende verstaen hebben, dat nyemant anders oorzaecke was van zyn broeders bederf dan FRANCHOYS BERTI, dewelcke hem in den Hage tot oneerlicke plaetse verleyt ende gebracht hadde, dat voorts de voorsz. FRANCHOYS BERTI, die mede mit haer, deposanten, ten huysse vanden voorsz. requirant te coste heeft gegaen, op een tyt ten huysse van den zelve requirant een sotscappe over zyn hempt aengetrocken hebbende, hadde hem mitte zelve sotscappe onder een ledicant verborgen, op welcke ledicant jonge dochteren geslapen hadden ende die aenstaende nacht noch slapen zouden ende voorsz. BERTI (zoe de voorsz. THOELEMANUS ende LOO alleen verclaeren) van zeeckere vrouwen ende jonge dochteren daer vuyt gedreven zynde, ende deselve corts daernae aen zyn camer gecomen zynde, hebben zy gezien, dat de voorsz. BERTI jegen de voorsz. vrouwen ende jonge dochteren zyn hemde, dat hy alleen aen hadde, opgelicht heeft, verthoonende mit onbeschaemptheyt alles dat hy zoe van achteren als van vooren hadde.

Vorder verclaerde beyde deselve deposanten ende de voorsz. RISCHWYN, mede depositant, dat zy gesien hebben, dat de voorsz. BERTI zyn hemde vuyt zyn bocxsens getrocken heeft gehadt, formerende int hemde gelyck het virile membrum, staende zulcx jegens eenige vrouwen, zyne buyck mede onbehoorlick en vuytsteeckende, zeggende, dat hy gesneden wilde zyn. Tuychde noch de voorsz. THOELEMANUS ende RISCHWYN, dat zy GELLIUM wel hebben hooren zeggen, dat hy ter wyle hy by BERTI woonde nyet en conde studeren. Ten laetsten verclaerden zy, deposanten, noch gelyckelicken, dat den voorsz. requirant den voorn. BERTI overmits zyn quaet regiment tweemaal vuyt den huysse heeft heeten gaen; dien nyet jegenstaende was voorsz. BERTI aldaer nochtans zeeckeren tyt gebleven ten onwille van voorsz. requirant, zoe zy van hem wel hoorden". Volgen de gewone formules.

Gemaakt ten huize van VALENTHYN.

Getuigen: WOUTER WOUTERSZN van Antwerpen.

CHRISTIAEN CLEMME vuyt Vlaenderen.

Leiden 15, No. 24.

24 Jan. 1585 verklaart JACOP DE BONT, procureur voorde vierschare van Leiden, ten verzoeke van VALENTHYN RUYSWORM, dat terwyl VALENTHYN op het

raedhuys was, vóór 7 à 8 weken, „in rechte te doen hebbende jegen de Wed. VAN GRIJSPERE”, een Engelsman, genaemt BARTI, in grammen moede den voorsz. requirant aensprack. Hij hoorde wel, dat BART „een quacksalver vande requirant maeckte, heffende oock tot meermael zyn hant op”. VALENTIJN had verklaard, dat, als BARTI meende verongelijkt te zijn, deze „hem mit rechte mochte aenspreecken”.

Eerst in 1589 schijnt de beruchte Engelschman, die zoo weinig besef van gepaste aardigheden bleek te hebben, te Leiden van het tooneel verdwenen te zijn, tenminste 2 Juni van dat jaar verklaart een pasteibakker, dat FRANCHOYS BARTI uit Engeland bij hem gewoond heeft en een koffer met eenige kleeren heeft achtergelaten. Hij had van BARTI cadeau gekregen een „vriessse nachtabbert” en een „christeleynen spieghel”. (Leiden 19, No. 134).

Daar even maakten we met een juffrouw kennis, die ter medische behandeling bij den arts inwoonde. Dit kwam meer voor. 31 Juli 1583 verklaart FRANCYNTGEN HEUGEBAERTS van Nyenkerck in West-Vlaanderen, dat zij, „naer dat zy in groote ziecte was gevallen, haer opten eersten Martii voorleden ten huysen van Mr. GUILLAME VAN NESTE, medicus binnen der stadt Leyden, mitterwoone hadde begeven, dewelcke haer vande zelve ziecte ende quale genesen hebbende, heeft zy haer tot noch toe ten huysen van den voorsz. Mr. GUILLAME in zyne coste onthouden”. Zij komt met goedvinden van haar zwager MAHIEU VAN HOUTEN overeen, dat zij tot 1 Maart 1584 bij den dokter zal blijven wonen tegen 66 Karolus gulden, „te betalen zoe haest als zy weder tot haere gueden, gelegen in Vlaanderen (die zy mits desen jegenwoordighen oirloge moet derven) zal zyn geraect ofte wanneer zy daarvan eenich profyt mach genyeten of oick eenige ander middel is hebbende om te betalen” (Leiden 13, No. 194).

Thans een contract van een leerling met een meester chirurgijn.

17 Nov. 1589 belooft Mr. PIETER PIETERSZN DORP te Leiden, Mr. JAN RUYLEN te Haerlem, gedurende een half jaar te dienen als knecht, „binnen welcken tyt de voorn. Mr. JAN RUYLEN de voorsz. Mr. PIETER leeren zal het steen ende breecksnyden mit alle secreten, die daer op loopen, leerende hem de wonden van dien weder cureren, gelyck hy oock den voorsz. Mr. PIETER binnen den zelve tyt dies aengaende zyn prouwe zal laten doen ende hem daarvan wettelicke leerbrieven doen passeren”. PIETER zal betalen zes ponden Vlaamsch, de helft te betalen na afloop van het half jaar, de rest vier maanden later. „Ende oft gebeurde, dat de voorsz. Mr. JAN RUYLEN de voorn. Mr. PIETER zyn prouwe

binnen voorsz. half jaar nyet hadde laten doen door faulte, dat hy geen patienten en hadde gecregen, zoe zal de voorsz. Mr. PIETER evenwel gehouden zyn de voorn. Mr. JAN de voorsz. drie ponden ter expiratie van tvoorsz. half jaer te betalen, mits dat de voorsz. Mr. JAN als dan gehouden den voorn. Mr. PIETER zyn prouwe te laten doen ende hem daervan behoerlicke brieven te doen hebben, zoe haest hy eenich werck zal hebben becomen, tot welcken eynden hy deselve Mr. PIETER by hem zal ontbieden'' (Leiden 19, No. 251).

Een merkwaardig voorbeeld van taatheid en van ruwheid van zeden vinden we in het volgende geval, waarbij de mogelijkheid van abortus provocatus niet schijnt buitengesloten.

VAN DER WUERT heeft zich op 2 October 1593 ten verzoeke van ROELANT VAN STAPEL, poorter der stede van Leyden, laten vinden ten huysse vanden zelve ROELANT voor tbedde van CALLEKEN CORNELISdr, die aldaer inde craem lach ende van kinde bevallen was. Ende soe ic jegen de voorsz. CALLEKEN seyde, dat de spraeck ging, als dat de huysvrouwe vanden voorsz. ROELANT VAN STAPEL, genaemt MARGRIETE, haer, CALLEKEN, geslagen ende nyet wel getraceert zoude hebben, sedert zy swanger gegaen hadde ende aleer zy verlost was, item dat de voorsz. MARGRIETE haer geraden soude hebben tot eenige drancken te besigen en daer mede haer vrucht te verdwingen ende van haer lichaem te laten vergaen ende ten lesten, dat de voorsz. ROELANT jegens haer wille ende dancke by haer gecomen soude syn ende haer becroopen zoude hebben, heeft dvoorsz. CALLEKEN daer op geantwoort ende by haer ziele zalicheyt ende henevaert in plaetse van eede, aen myn handen ter presentie vande ondergescreven getuygen verclaert, dat tvoorsz. voortstel valsschelicken gelogen ende onwarachtich was, daer by vougende, dat dvoorsz. MARGRIETE noyt geweten en heeft, dat zy swanger was, dan twee dagen voor haer verlossinge van kinde, dat oec dvoorsz. ROELANT mit haer wille by haer was gecomen ende dat zy geleden omtrent drie maenten vande solder tot beneden int voorhuys achter over op haer hoofd gevallen hadde. Ende versochte dvoorsz. ROELANT VAN STAPEL, dat ic tgeene voorsz. is, soude willen noteeren ende hem daer van acte leveren (Leiden 21, No. 193).

Ik eindig met een acte niet uit het protocol van VAN DER WUERT. Ze is van een anderen Leidschen Notaris, WILLEM CLAESZOOM VAN OUDEVLIET, een tijdgenoot van VAN HOUT en VAN DER WUERT. Hij woonde in 1581 drie huizen van het Gemeenlandshuis, naast LIPSIVS, op de Breestraat, thans No. 53 ¹⁾.

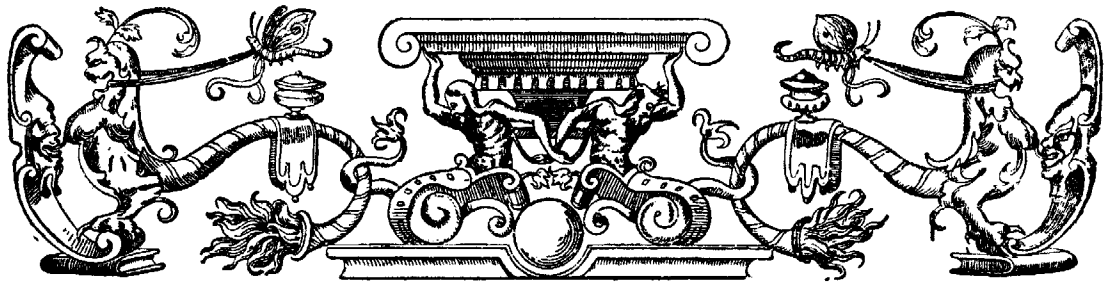
1) Zie Pleyte, Leiden voor 300 jaar, p. 78, kaart No. 2.

Blijkens stukken uit het protocol-VAN DER WUERT was VAN OUDEVLIET reeds in 1572 te Leiden notaris; zijn vader was „CLAES JANSZN den Roomschen van Oldevlyet by Reynsburch”, blijkens een acte van 2 Febr. 1576 (Leiden 5).

De hier volgende acte, die merkwaardig is, omdat ze voor een bepaald geval voorgeschreven middelen van den hoogleeraar REMBERTUS DODONEUS geeft, lag los in het protocol-VAN HOUT, dat ik in dit tijdschrift besprak.

Op huyden den XVIen dach van Meye anno XVC LXXXIII compareerde voor my, WILHEM CLAESZN VAN OUDEVLIET, notaris publyck by den hove van Hollant geadmitteert, ende mit presentie van de ondergeschreven getuygen, deersame en hooggeleerde doctoor REMBERTUS DODONEUS, wylen der Keysseren MAXIMILIUS ende RODOLPHUS lyffdoctoor, comes palatinus et professor ordinarius medicinae in hac academia, out LXVII jaren, ende heeft by zyne mannen ware woorden in plaetse van ede ter requisitie van de Wed. van SEM YSBRANTSZN getuycht ende verclaert warachtich te wesen, dat hy, getuyge, op ghistermergen tusschen ses ende seven uren ontboden es geweest by den voorsz. SEM YSBRANTS te comen, die hy sieckelick ende cortsich gevonden heeft, hem clagende, dat hy nyet hadde connen slaepen ende die voorsz. requirante seyde, hem te hebben gehadt vreemde fantasien ende dat hy drye off vyer dagen te vooren van droncke drincken seer veel overgegeven hadde ende van onder gelopen ende dat zyn camergang dairna gesloten es geweest zonder eenige dairna gehadt te hebben, soodat hy, getuyge, den voorsz. SEMPRONIO ordonneerde een clysterie ende seker ordiaet om te slapen, dwelc hy omtrent den middach ingenomen heeft, ordonnerende hem ooc gepelde garst met calffvleys gesooden, omt sop te drincken ende vande zelve garst weder te doen maken een ordiaet om tsavonts in te nemen ende tot rusten te comen ende dat hy, getuyge, ten selven dage te vier uren hem geordonneert hadde, om die fantasien ende cortse dair de fantasien deur vermeerderden, ten ader te laeten, dair inne dovergeleden consenteerde ende ten eynde van dyen Mr. HARMAN, die chirugyn gesproken es geweest, ende tuychde wyder nyet, presenterende alle tzelve des noots ende versocht zynde by zynen ede taffirmeren. Gedaen aldus binnen der stede van Leyden, tmynen huysse de Fioleten (?) in presentie van WM, CLAESZN BUYS ende JOOST STALPERT, pedel der voorsz. academie, als geloofelicke getuygen, hiertoe versocht ende gebeden.

Nalezing der tresoriers-rekeningen van 's-Gravenhage

DOOR

EDUARD VAN BIEMA.

207 vo.
BETAELT de camer van RETORICA de somme van twintich ponden hemluyden toegevoucht voort haelen vande mey ende pronunchieren van een loffdicht over de victorie vande slach in Vlaenderen, etc. . . . . XX. L.

1 Januari 1601—31 December 1601.

Fol. 190 vo.

Betaelt ABRAHAM MAERTENSZON bouckbinder de somme van dertyen ponden thien schellingen uyt zaecke van diversche boucken by hem gebonden van des requirante reeckeningen, quoyeren van de verpondingen. capitale leeningen, ende andere registeren, etc. . . . . XIII L. X sc.

Fol. 202.

Betaelt THOMAS JERONIMUS, horologiemaecker tot Delft de somme van vier ponden uyt zaecke hy van Delft gecomen is inden Hage omme te visiteren 't horloge opten thoorn alhier inden Hage, etc. . . . . IIII L.

Fol. 210 vo.

Betaelt JAN JACOBSZON, Clockstelder de somme van thien ponden uyt zake, zeeckere extra ordinaris moeyten by hem gedaen boven aen t bellefroye aent speelwerck van de clockgens, etc. . . . . X L.

Fol. 212.

Betaelt den deecken vande Camer van RETHORICA alhier in den Haege de somme van vyfthyen ponden henluyden toegevoucht voor 't vertoone vant Raethuys hoe Rhynderck was vercregen, etc. . . . . XV L.

Fol. 214 vo.

Betaelt Meester LEONARDT, cleermaecker, de somme van twaelf ponden uyt zake van arbeytsloon by hem verdient vant vermaecken vande twee vendele vande schutterie van den Hage, daer inne gereeckent de naysijde stangen ende een verguld yser daertoe geleverd, etc. . . . . XII L.

Fol. 249.

Betaelt Mr. COENRAET ANTHONISZON, schutmeester ende geelgieter, de somme van vier ende tachtich ponden uyt zaecke hy ende zyne knechts hebben boven door de slach klokken inden Haechsche toorn gedicht vier gaten omme dezelve clocken aen vier bouts te hange mits dien het moer oor bevonden worde gebroocken te sijn, etc. . . . . LXXXIII L.

Fol. 118.

Betaelt die van de Camere van RETORICA de somme van twaelf ponden uyt saiccken van dat zyluiden hebben gedaen vertooninge voor raethuys alhier inden Haege hoe de stadt Grave was vercregen, etc. . . . . XII L.

I *Fannari* 1602 — 31 *December* 1602.

Fol. 197.

Betaelt die van de Camere van RETHORICA alhier in den Hage de somme van zes ende dertich ponden over heurluider oncosten gedaen opte reyse van Noortwyck als de camers aldaer waren vergadert, etc. . . . . XXXVI L.

Fol. 205 vo.

Betaelt JAN JACOBSZN. KELDER¹⁾ de somme van vyftyien ponden uyt zaecke hy met zijne mede speelluyden hebben gespeelt van 't Stadthuys over de victorie vande stadt Grave, etc. . . . . XV L.

Fol. 219.

Betaelt MAERTE ABRAHAMSZON, bouckbinder, de somme van acht ponden vyf schellingen uyt zaecke van diversche schryffboucken by hem voor den Hage gebonden, daer inne gereeckent 't pampier er toe geleverd, etc. VIII L. V sch.

¹⁾ Stadsklokkenist, in 1617 werd hij door de Vroedschap naar Amsterdam gezonden om aldaar eenige klokken te inspecteeren.

Anno 1603.

Fol. 167.

Betaelt ADRIAEN HUIGENSZOON glaesmaecker ¹⁾ de somme van hondert twaelf ponden uyt zaecke van een glas by hem gemaect inde kercke tot Catwyck opten rijn met het Haechsche Waepen verciert ende comportemente-rontsom met zijn coleuren, etc. . . . . CXII. L.

Fol. 180 vo.

Betaelt JAN GERRITZSOON, goutsmith, de somme van vyftich ponden uyt zaecke van diversche merckijzers om mede te branden ende stempels voordien Hage gesneden te hebben inde jaren 1602 ende 1603, etc. . . . . L. L.

Fol. 192.

Betaelt LENERT VAN DER HORST, cleermaecker, uyt zaecke, van arbeytsloon bij hem verdient aen 't maecken van drie nieuwe vendels, voor de schutterie daer inne gereeckent de stengen frangen ende ijsers daertoe geleverd de XL III L. MARIA JANS DR. VAN ZUURENDAEL leverde daer voor het taf., carmosijn tot sluiers voor de drie kapiteinen ende drie vaandrighs, carteeck voor de veldteekenen van de vyf hoofdmannen en tambours tot een bedrag van 297 pond. 5 sch., terwijl de glasschrijver QUIRYN COENS voor het beschilderen der 3 vendels 42 pond. ontving. (Fol. 191 vo.)

Fol. 193.

Meester JACOB VAN DER HEIDE, rector van de Groote Schoole, de somme van drie ende dertich ponden om hem daarmede te vereeren van de moeyte by hem gehadt van zeckere commedie by de scholieren geageert den 12en July anno zestienhondert drie, etc. . . . . XXXIII L.

Fol. 194.

Betaelt HANS VAN GROLL, ingenieur, de somme van dertich ponden uyt zaecke hy den Hage binnen de grond van den huuse ende plaetsen heeft afgetrocken ende voorts rontsomme in bolwercken affgebeeldet ende afgesett ende daer van caerte aen Burgemeesters geleverd, etc. . . . . XXX L.

Fol. 197.

Betaelt PIETER VAN DEN HOVE de somme van seven ponden thyen schellingen uyt zaecke hy met syn vyfven met heurl instrumenten hebben gespeelt op 't stadthuys opten dach vande Crooninge van den coninck van Engelandt, etc. VII. L. X sc.

1) Was ook schepen, later burgemeester.

Fol. 197 vo.

Betaelt ADRIAEN HUYGENSZOON DEN OUDEN de somme van negen ponden uyt zaecke hy heeft gestelt op zes trommels het Haechsche wapen met coleuren, etc.

IX L.

Fol. 208.

Betaelt die vande Caemer van RETHORICA alhier ende Haege de somme van vier ende vyftich ponden uyt zaecke vande oncosten by henluyden gehadt, ende gedaen, dat zyluyden met haerluider camer geweest zyn tot Schiedam ende aldaer mede hebben hun conste gebruyckt, met meer andere Cameren door 'ternstich begere vanden magistraet aldaer mits de oprichtinge vande Lotherie tot behouff van een arm Weeshuys binnen der zelve, Stede van Schiedam, dat van nieuws, opgebout zoude werden, etc. . . . . LIIII L.

Fol. 212.

Aan dezelfde, vyer ende twintich ponden uyt zaecke zyl, vant Stadthuys, nade vieringe ter ordonnantie vanden Heeren, Staten gedaen vande Coronatie vanden Coninck van Engeland, hebben gepronuncieert zeecker referijn ende gesongen, zeecker liedeken ter eeren van Co. Mat voornoemt, etc. . . . . XXIII L.

1604.

Fol. 202 vo.

Betaelt de dochter van CORNELIS ¹⁾ de somme van twaelf ponden uyt zaecke van een half jaer de nieumaere van Amsterdam de magistraet vanden Hage geadministreert te hebben vervallen en Julis anno zestienhondert vier, etc.

XII L.

Fol. 109 vo.

Betaelt Mr. PIETER SPEELMAN, de somme vant achthyen ponden uyt zaecke, hy met zyne mede confraters hebben vant Stadthuijs vanden Haege gespeelt over de victorie vant overgaen der Stadt Sluys in Vlaandere, etc. . XVIII L.

Fol. 217.

Betaelt die vande Cameren van RETORICA, de somme van vier ende dertich ponden henluyden, toegevoucht uyt zake zyluiden hebben geweest tot Schiedam opte Loterye tot behouff van de weesen aldaer opgericht voor d' oncosten aldaer gedaen mitsgaders voor 't singen van 't nieuwe jaer als voor het loffdicht vande veroveringe vant Sluijs, etc. . . . . XXXIIII L.

Fol. 229.

Betaelt GUILHELMUS MERULA de somme van drie ende dertich ponden heml. tot een vereeringe toegevoucht vande translatie ende oversettinge van

1) Zij heette PETRONELLA of NELLEKEN COOLS en trad op als opvolgster van den notaris CORNELIS COOLS.

zeker bouxken van eenen heer ENGEL¹⁾, in syn leven pastoir in Heenvliet te Bergen in Henegouwen, om de religie metten viere omgebracht den Hage gedediceert, etc. . . . . XXXIII L.

1605.

Fol. 201.

Betaelt JACOB BOGAERT de somme van acht ponden vyff schellingen uyt zaecke van zeeckere Francheyt van Druynen den Hage vereert gebootseert in was ende gehecht in zeeckere houtte casse, etc. . . . . VIII L. V sc.

Fol. 210 vo.

Betaelt de zeven musikers van den Haghe de somme van acht ende twintich ponden uyt zaecke zyluiden hebben gesongen int speelen van commedianten by den franschen schoolmeester LANCEL met sijnen jongens gedaen speelen²⁾, etc.

XXVIII L.

Fol. 216.

Betaelt TOBIAS GILLISZOOM VAN LEYDEN, cooperslaeger, de somme van twee ende twintich ponden veertyen schellingen, uyt saecke van eene coopere smoorpot, twee coopere vaentgens op ten Noort ende Westmoolen, een blicke lanteern ende eene blaesbalck bij hem ten behouff van 't Corpus van den Haege geleverd, etc. . . . . XXII L. XIV sc.

Fol. 229 vo.

Betaelt ARENT VAN LANGREN de somme van vyftich ponden hem by Burgemeestere toegevoucht tot een vereeringe van de globum terrestre by hem den Hage geleverd, etc. . . . . L L.

Fol. 277.

Betaelt PIETER DIRCXZOOM SMIT de somme van zeven ende dertich ponden veerteyn schellingen uyt zaecke van twee metaele pannen gemaect te hebben daer 't onrust van 't zelve orlooge in gaet, de clauwieren vant zelve horloge recht gesett ende gemaect te hebben datse gaen op haer steeck, tselve uyrwerck schoon gemaect ende twee looden tottet onrust gegoten te hebben, etc.

XXXVII L. XIII sc.

Fol. 277 vo.

Betaelt PIETER DIRCXZOOM ende HENRICK JOPPEN, ³⁾ smeden, de somme van twee hondert zeven ponden uyt zaecke van een radt met metaele pennen ende ander speelwerck dienende tot speelen van de quartieren in 't orlooge op ten toorn, etc. . . . . II C. VII L.

1) GUILHELMUS MERULA, was de vader van den Leidschen professor PAULUS MERULA, die de *Historia Tragica* van zijns vaders oud-oom ANGELUS MERULA in het licht gaf, het door GUILHELMUS vertaalde boekje.

2) De vertooning had plaats op den Doelen.

3) Hij komt later ook voor als HENRICK JOBSZOOM.

1606.

Fol. 201 vo.

Betaelt MAERTEN ABRAHAMZON, bouckbinder, de somme van vijff ponden thien schellingen uyt saecke van eenige boucken by hem voort Corpus van 's-Gravenhage gebonden, etc. . . . . V L. X sc.

Fol. 203.

Betaelt HENRICK JOPPEN, uurwercker, de somme van veerthyen ponden thyen schellingen uyt saecke van zeecker werck by hem gerepareert aen het uyrwerck van 's-Gravenhage, etc. . . . . XIII L. X sc.

Fol. 204 vo.

Betaelt HENRICK JOBSZON, horlogemaecker, wonende in den Bryele, de somme van twaelf ponden uyt zake hy heeft helpen schoon maecken 't horloge opten toorn zoo boven als beneden, etc. . . . . XII L.

Fol. 216.

Betaelt PIETER VAN LIESVELDT, keyser van de Camer van rethorica alhier in 's-Gravenhage, de somme van hondert vyftich ponden totte reyse by de zelve Camer gedaen tot Haerlem opte beschryvinge aldaer vande Cameren van retorycken van Hollandt opte loterye van het Oude manhuys binnen der voorschreven stadt van Haerlem ende den Intree derzelve Camere, etc. . . . . CL. L. later is voor deze entree nog een post van 121 L. en een van 198 L. betaald geworden.

Fol. 226.

Betaelt ANTONI MOLCKMAN van Bergen opten Soom de somme van tsestic. ponden van zeeckere franchoische ende duytsche gebonden historien daer mede hy die van den Hage heeft vereert, beginnende van den tyde onses salichmaeckers JESU CHRISTI totten Jare zestyen honderr vyff, etc. . . . LX L.

1607.

Fol. 208 vo.

Betaelt den keyser ende Cancelier van de Camer van RETORICA alhier in 's-Gravenhage de somme van twee ende dertich ponden negen schellingen uyt sake van d' onkosten by henluyden gedaen den dertien May 1607 opte triumphhe vande geboorte van den hertoge van Orléans, etc. . . . . XXXII L. IX sc.

Fol. 211.

Betaelt SACHARIAS HEYNS de somme van vyer ende twintich ponden uyt saecke van vyer boucken vande speelen van Sinnen die de Camer van Retorica binnen der stede van Haerlem openbaerlick hebben gespeelt by hem den Schoudt ende burgemeesters vereert, etc. . . . . XXIII L.

Fol. 215 vo.

Betaelt JAECQUES DE GEYN de somme van hondert vyftich ponden in recompense, dat hy den Magistraet van 's-Gravenhage heeft vereert met vyer boucken innehoudende die wapenhandeling van roeren, musketten ende spiesen ende oock mede van dat hij de GAIN ter ernstelicker begeerte van burgemeesters heeft geteyckent zeeckere personagien, die in een steen zijn gehouden, welke steen gestelt es inde gevel van de nyeuwe dolhuys alhier 's-Gravenhage, etc.

C L. L.

Fol. 218 vo.

Betaelt JAN WYNANTSZOOM DE JONGE tot Amsterdam de somme van hondert twee ende veertich ponden acht schellingen drie penningen uyt saecke van levering van twee clockens, gehangen onder 't spelwerck inden grooten toorn wegende twee hondert dertich ponden 't pont tot XII sc. IX penn., etc.

CXLII L. VIII sc. III penn.

Fol. 220.

Betaelt TOBIAS GILLISZOOM, Cooperslager, de somme van negen ponden uyt saecke van een asketel, blaecker ende confoort by hem tot behouff van den Hage gemaect ende eenige lanterene vermaect te hebben, etc. . . . IX L.

1608.

Fol. 234 vo.

Betaelt die van de Camer van RETORICA de somme van twaelf ponden vyfthyen schellingen uyt saecke van d' oncosten by henl. gedaen opt vereeringe van de geboorte van de hartoge VAN ALLENSON, etc. . . . XII L. XV sc.

Fol. 236 vo.

Hier vind ik meester CORNELIS VAN UMMEROY? clockgieter, vermeld als aannemer van drie clockgens.

Fol. 237 vo.

Betaelt JAN GERRITSZOOM TERHORST, goudtsmith, de somme van viertien ponden acht schellingen uyt zaecke van diversche merckysers by hem voort corpus van 's-Gravenhage gesneden, etc. . . . XIV L. VIII sc.

Fol. 239 vo.

Betaelt DANIEL DE CLATSCHILDER, de somme van vyff ende dertich ponden twee schellingen uyt zaecke van diversche clatschilderie by hem voor den Haeghe gedaen, etc. . . . XXXV L. II sc.

Fol. 248 vo.

Betaelt DANIEL RIETERSZOOM CAPPERS¹⁾, teyckenaar, twee ende dertich schellingen over gelijcke vyer-daegen zijner vacatien tot acht schellingen daechs, etc.

XXXII sc.

¹⁾ Deze CAPPERS was tevens z.g. clatschilder.

Fol. 251.

Betaelt CORNELIS FRANSZON BOM de somme van vyer ende veertich ponden thyen schellingen uyt saecke van een silvere schael by hem gemaect daermede vereert is geweest den predicant van Rynsaterwoudc ten tijde burge-meesters gestaen hebben als getuygen over den doop van zyn kindt, etc.

XLIII L. X sc.

Fol. 257.

Betaelt JOCHUM VAN DEN HOVE, luytslager, de somme van twaelf ponden hem toegevoucht uyt saecke hy de magistraet op te generale maelyt twee dagen mette muysycque ende luyt heeft vereert, etc. . . . . XII L.

Fol. 257 vo.

Betaelt TOBIAS GILLISZON, cooperslager de somme van vyff ende dertich ponden zeventien schellingen uyt saecke van eenen gegooten vaen ende eene cooperen appel opden thoorn vant stadthuys ende vyer vaenen omme te setten opte schoorsteen van stadthuys, etc. . . . . XXXV L. XVII sc.

Fol. 258.

Betaelt Mr. JAN DE LA BEECKEREEL, musicien, de somme van negen ponden acht schillingen hem toegevoucht uyt saecke by de magistraet op hare generale maelyt inde jaren XVIC zes ende seven heeft vereert mette conste vande muysyque, etc. . . . . IXL VIII sc.

Fol. 260 vo.

Betaelt JAN JANSZON VAN NORENBURG, bouckbinder, de somme van negen ponden acht schellingen uyt saecke van schryftboucken, pampier ende trommelsvellen, bij hem ten behoeve vant Corpus van Schravenhaeghe geleverd, etc.

IX L. VIII sc.

Hier onder eenige beknopte opgaven van de onkosten door de magistraet betaald voor de vernieuwing van de toorn van het stadhuis.

Fol. 334.

PIETER AEMEN, timmerman, 2500 ponden voor hout met inbegrip van arbeidsloon en hout voor de steigers

Fol. 334 vo. JACOB ANDRIESZON DEN DEYL, metselaar, 201 L. 12 sc. 6 penn.

Fol. 334 vo. PIETER JANSZON, steenhouder . . . . . 43 L. III sc.

Fol. 335. REYNTGE FLORISDr., steenhoudster. . . . . 37 L. VI. sc.

- Fol. 335vo. JAN HARMANSZOOM en PIETER DIRCXZOOM, sineden, 326 L. 4 sc. penn. aan yzerwerk, lofwerk en aan een nieuwen klepel inde nieuwe klok, en voor het vermaken van den klepel van den ouden klok.
- Fol. 335vo. Den burgemeester CLAES CORNELISZOOM, 1433 L. 1 sc. 9 penn. voor de levering van lood en soldeer voor de toorn,
- Fol. 336. ADRIAEN CORNELISZOOM, leydecker 25 L. 6 sc. en 205 L.
- Fol. 337. DANIEL DE CLATSCHILDER 70 L. 10 sc. waaronder 20 L. voor 't vergulden van den appel en den weerhaan
- Fol. 337vo. Den burgemeester PIETER JORISZOOM PALESTEIJN, 30 L. 11 sc. voor lynzaad olie enz.
- Fol. 338. CORNELIS WILLEMSZ. STOLP, 29 L. 7 sc. 6 p. voor 235 wagenvrachten steen.
- Fol. 338vo. AERENT VAN PETTEN, klokgieter te Deventer, 505 L. 15 sc. voor een klok door hem gegoten en opgehangen. Deze klok woog 816 pond à 62 L. per 100 pond.
- Fol. 339. CLAES MICHIELSZ., yzercramer 197 L. 1 sc. voor geleverde spijkers
- Fol. 339. COENRAET DE GESCHUTGIETER, 22 L. 8 sc. voor twee nieuwe klokken pannen van 32 pond à 14 sc. t pond.

1609.

Fol. 248 vo.

Betaalt SEGER QUIRYNSZOOM VAN DE MAES, glaesmaker, de somma van acht ende 't negentich ponden uyt saecke van een glas by hem door last van burgemeesters gemaect inde kercke van Valckenburch mette wapenen van 's-Gravenhage met ander ciraet van wercken rontsomme versiert, etc. XC VIII L.

Fol. 269 vo.

Betaelt JAECQUES DE GEYN de somme van vier ende dertich ponden uyt saeke hy aende schutterije van 's-Gravenhage geleverd alle de postuyren vande wapenhandelingen altsamen met de coleuren affgeset wezen en in getale van hondert achtien stucken, etc. . . . . XXXIII L.

Fol. 272.

Betaelt ADRIAEN VAN OOSTERBEECK, dienaer des Woorts Christi tot Montfoort de somme van vyftich ponden van dat hy burgemeesters vereert heeft met drie exemplaren van den oorspronck van de monekerye, etc. . . . . L. L.

Fol. 272vo.

Betaelt de gemeene broeders van RETORICA, de somme van twintich ponden zes penn. over d'onkosten by henluiden opte triumphe vande Trefves gedaen, etc. XX L. VI penn.

Fol. 284vo.

Betaelt JACOB CORNELISZOOM VAN WOU ende Mr. HENRICK VAN WEERDT, de somme van hondert tachtich ponden omme daer mede te betaelen drye silvere schalen elx ter somme van t zestich gulden vereert aen JANSZOOM COCQ burgemeester JACOB CORN. VAN WOU mitsgaders Mr. HENRICK VAN WAERDEN, advocaet ter oorsake zy extra Ordinairs gebesoingneert hebben ende geoccupeert zyn geweest int deursien, visiteren en pertinentelijk tafel te maecken van alle de stucken, papieren, munimenten, secrete privilegies, octrooyen ende andere s Gravenhaeghe aengaende ende concernerende ende lange jaren in een oude casse ende camer van burgemeester staende gelegen hebbende, mitsgaders tot bewaeringe ende preservatie vandyen een nieuwe casse, gedaen maecken gefurneert met diversche laden mettet getale affgeteickent waer inne de voorn. respectieve munimenten ordentlijk elcx, byden zijn geleyt d' voorn. besoiingne begost hebbende den XIIIen Augusti Ao. XVI C zes etc. . . . . CLXXX L.

Fol. 285vo.

Betaelt GODEFROY BOOT, de somme van achtien ponden over negen exemplaren daer mede hij de magistraet heeft vereert van een bouxken innehoudende een corte verclaeringe beschreven vande voornaamste, geunieerde steden ende vlekken van Hollandt ende Vestvrieslandt, etc. . . . . XVIII L.

Fol. 307.

Betaelt JOHAN DE LA HAYE, dienaer des heijligen Evangelie de somme van veertich ponden over eenige exemplaren geintituleert Heraclitus, oft van de edelheijt ofte ellendicheyt des menschen leven door PETRUM MOLINEU, dienaer, des goddelicken woorts inde gemeijnte Christi binnen Parijs gemaect ende by hem de la Haye uyttet franchois ende nederlantsche spraecke getrouwelichen overgeset ende by de zelve de magistraet van s Gravenhage toegededicert, ende daer mede vereert, etc. . . . . XL L.

Fol. 312.

Betaelt Mr. HENRICH SPEUY, Organist der stadt Dordrecht, de somme van vijf ende twintich ponden tot een vereeringe van dat hy de magistraet van s Gravenhage, heeft vereert met eenijge muysyck boucken, etc. . . . . XXV L.

Fol. 318.

Betaelt FLORIS JACOBSZON, lantmeter, de somme van tzeventich ponden vier schellingen uyt saecke, van diversche besoiingen ende vacatien by hem voort Corpus van s'Gravenhage gedaen, ende gevaceert int betreden, betrecken ende bemeeten, mitsgaders, bepalen van zekere landen, slooten, erven ende andere besoinien daer inne gerekent de caerten by hem daervan gemaect, etc.

LXX L. IIII sc.

1610.

Fol. 216.

Betaelt Mr. HUYCK CLAESZON, Hopcooper, de somme van twee hondert ponden ter goede rekening van des Haecks quote vant Horlogie by hem gemaect op 't Clooster int Voorhout, etc. . . . . IIC L.

1611.

Fol. 308 vo.

Betaelt JAN JACOBSZON, clockstelder, de somme van zes ponden uyt zake van zyne extraordinaris vacatien ende moeyten mitsgaders verschooten gelde by hem gedaen ende gehadt omme het speel ende beyerwerck opten grooten toorn te hermaken ende herstellen, etc. . . . . VI L.

Fol. 333 vo.

Betaelt WOUTER JANSZON, swaertveger, de somme van vyff ponden uyt zaecke van een rapier by hem met kennisse van burgemeesters aen JAN THOMSZON nieuwe aengestelde dienaer van den heere bailliu geleverd, etc. . . . . V L.

1612.

Fol. 269 vo.

Betaelt HILLEBRANT JACOBS, bouckdrucker, de somme van hondert ponden zestien schellingen uyt zaecke van pampier, pennen, inckt verscheiden gedruckte ordonnantien, etc. . . . . C. L. XVI. sc.

Fol. 274 vo.

Betaelt Mr. PIETER ALEWIJNSZON, organist, inde grote kercke, alhier de somme van dertich ponden hem toegevoucht tot een jaer subsidie zyner huysuur, etc.

XXX L.

Fol. 277 vo.

Betaelt den advocaet Mr. PIETER VAN VEEN, ¹⁾ de somme van twee ende dertich L. acht schellingen uyt zaecke van twaelf exemplaren van zeker bouck geintituleert Batavorum cum Romanis bellum, etc. . . . . XXXII L. VIII sc.

---

¹⁾ Hij was de broeder van den schilder, OCTAVIUS VENIUS, den leermeester van RUBENS.

Betaelt PETRUS MONTANUS, van Amsterdam, de somme van vyfteen ponden uyt zaecke, hy de magistraet van Schravenhage vereert heeft met een bouck van GUICCARDYN innehoudende de beschrijvinge van alle de landen, etc.

XV L.

Fol. 280.

Betaelt JAN GERRITZOOON TERHORST, silversmit, de somme van negen ende dertich ponden acht schellingen uyt zaecke van verscheiden stempels van den yck ende andere bij hem deur last van Burgemeesters in yser ende stael nyeu gesneden mitsgaders d'oude gerepareert, etc. . . . XXXIX L. VIII sc.

Fol. 281 vo.

Betaelt JOHAN LA MOTTE, dienaer des goddelicken woorts alhier in 's-Gravenhage, de somme van veertich ponden voor eenige exemplaren van zeker boucxken geintituleert de ontleninge eens christen mensch bij hem getranslateert en aan den magistraet gedediceert, etc. . . . . XL L.

Fol. 289 vo.

Betaelt aen de Diaconen van de Fransche kercke alhier de somme van dertich ponden henluyden toegevoucht voor zekere caerte, voorstellende de Pauselicke Christelicke religie aen magistraet gepresenteert, etc. . . . . XXX L.

1613.

Fol. 232.

Betaelt EVERT QUIRYNSZOOON VAN DER MAES ende VINCENT HENDRICXZOOON, glaesmaeckers, de somme van twee ende dertich ponden zeventygen schellingen te weten vier ende twintich ponden twaelf schellingen uit saecke van vyer nieuwe glaesen, mettet wapen van Schravenhage gemaect, ten huysse van den advocaet Mr. PIETER VAN VEEN, ende de resterende acht ponden vyft schellingen van elf figuyrkens by den voornomden EVERT QUIRYNSZOOON, voor Schravenhage gemaect, etc.

XXXII L. XVII sc.

Fol. 233.

Betaelt ZEGER QUIRYNSZOOON VAN DER MAES, glaeschrijver de somme van vyftich ponden twaelf schellingen uyt zake, van zekere glasen, by hem geschreven ende gemaect daer mede de magistraet JAN JANSZOOON COCQ, burgemeester in zijn nyeuwe getimmerde huysinge hebben vereert, etc. . . . . L. XII sc.

Fol. 254 vo.

Betaelt HANS BOUWENS, goutsmit, de somme van twintich ponden uyt zaecke hy op twee silvere schale ¹⁾ de wapenen van Schravenhage heeft gestelt ende gesneden.

¹⁾ Deze twee schalen ter waarde van 115 L., waren door den magistraet bestemd tot een geschenck aan JHR WILLEM VAN OUTSHOORN, baljuw en schout van den Haag.

Fol. 261 vo.

Betaelt ZEGER QUIRYNSZOOM VAN DER MAES, glaesschrijver, de somme van twee ende tzeventich ponden, uyt zake hy geschildert heeft de drye vendels van de Schutterye ub men gemaect mette wapenen van de Heeren Staten van Hollant, zyne Excie ende de wapenen van de Hage, etc. . . . LXXII L.

Fol. 285 vo.

Betaelt JOHAN DE LA HAYE, dienaer des goddelicken woorts alhyer in Schravenhage, de somme van twaelf ponden hem toegevoucht voor de presentatie by hem aende magistraet gedaen van eenige exemplaren van zeker boucxken by hem onlancx uytgegeven geintituleert den gematichden christen, etc. XII L.

Fol. 286 vo.

Betaelt Mr. PIETER ALEWYNSZOOM, organist van Schravenhage, de somme van hondert vyftich ponden omme by hem verstreect te worden tot betalinge van eene clavesimbale met een staert hy hem door last ende met kennisse van de magistraet gecocht, etc. . . . . CL L.

1614.

Fol. 270 vo.

Betaelt ANDRIES STOCK, plaetsnyder wonende alhier, de somme van achtyen ponden hem tot een vereeringe toegevoucht voor de presentatie by hem aen den magistraet gedaen van eenige exemplaren van effigie vanden Prins van Orangien hooch l. mem, als mede vanden Jongen hartoge van Brandenburch by hem in cooperen plate gesneden, etc. . . . . XVIII L.

Fol. 277

Betaelt JAN GERRITSZOOM TERHORST, goutsmith, de somme van veertyen ponden veertyen schellingen uyt sake van merckysers by hem voor Schravenhage gesneden ende gerepareert, etc. . . . . XIII L XIII sc.

Fol. 378.

Aen de naegelaten weeskinderen van wylen JACOB MEESZOOM, timmerman, tweehondert vyff ponden twaelf schellingen acht penningen van 't contingent van 't maecken van 't Horloge mette Clock gemaect op 't Ghijethuys ¹⁾ in 't Voorhout.

Fol. 294 vo.

Betaelt Mr. COENRAET ANTHONISZOOM, geschutgieter, de somme van twee ende veertich ponden uyt sake van arbeidsloon ende geleverde stoff by hem

¹⁾ Tot 1617 werd de Kloosterkerk voor kanongietenij gebruikt.

verdient ende geleverd aen de nyeuwe hangysers, daer de clepels in hangen in de twee speel- off veyerclockckens opte groote toorn, etc. . . . XLII L.

Fol. 299 vo.

Betaelt NICOLAES DE CLERCK ende JOHANNES VAN LONDERSEEL, plaetsnijders tot Delft, de somme van achtyen ponden, denzelve tot eene vereeringe toegevoucht voor de dedicatie ende presentatie by henl. aen de magistraet gedaen van zekere caerte daer 's-Gravenhage, met alle de edificatien ende straten es uytgebeelt, etc. . . . XVIII L.

1615. 269 vo.

Betaelt TOBIAS GILLISZON, coperslager, de somme van zeven ponden twee schellingen uyt zaecke van een haertyzer in secretarye geleverd, etc. VII L. II sc.

Fol. 284 vo.

Betaelt JAN THYL, de somme van twaelf ponden, hem toegevoucht voor 't maken van eenyge modellen van water moolens, etc. . . . XII L.

Fol. 284 vo.

Betaelt JAN GERRITZON TERHORST, goutsmith, de somme van elf ponden zestien schellingen over t gout, zelve ende fatzoen by hem geleverd ende verdient aen eenen nieuwen bos voor eenen vande loopende booden gemaect, etc.

Fol. 285.

Betaelt JAN GERRITZ. TERRHORST, goutsmit, de somme van veertich ponden uyt zaecke van t snyden van diverse yzers, om daarmede, alle kannen maeten ende gewichten soo cleyn als groot te eycken bij hen voor 't Corpus van 'Schravenhage gesneden, etc.

Fol. 295.

Betaelt Mr. FLORIS BALTHASARS, plaetsnijder, de somme van twee ende veertich ponden uyt zaecke hy aende magistraet heeft gepresenteert de caerte by hem gesneden van 't geheele lant van Rynlandt met alle syne weegen, wateren en bruggen, etc. . . . XLII L.

Fol. 296.

Betaelt JOHANNES LAMOTIUS, dienaar des heiligen Evangely, alhier, de somme van tsestich ponden hem toegevoucht voor de presentatie by hem aenden magistraet gedaen van eenige exemplaren van zeker bouck geintituleert „den starcken helper” by hem uyt den Engelsche spraecke int Nederduyts overgeset ende aende voorsz. magistraet gedediceert, etc. . . . LX L.

Fol. 298.

Betaelt die van de Camer van Retorica de somme van acht ende veertich ponden dezelve toegevoucht tot vervallinge van d'onkosten by hem gedragen omme hen toe te rusten tot de reyse naer de Ketel alwaer meer andere camers beschreven ende vergadert waren om haer vertooningen te doen, etc.

XLVIII L.

Fol 302.

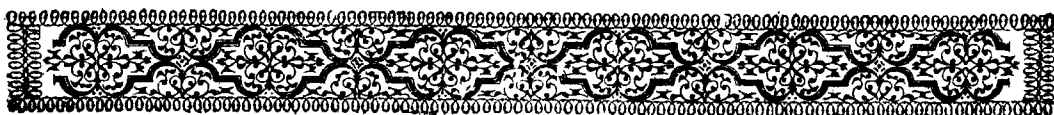
Betaelt HENRICK CHEUWEN, Schepen van sGravenhage, de somme van acht ponden vyff schellingen uyt zaecke van eenen silveren vergulden busch voor meester CORNELIS VERHOECH, boode van 's Gravenhage gemaect ende den busch van BARTELT HARMANSZON, mede boode, vergult, etc. . . . VIII L. 6 sc.

Fol. 308 vo.

Betaelt ARYEN GERRITSZON, bouckdrucker tot Delff, de somme van acht ende dertich ponden hem toegevoucht uyt zake hy eenige exemplaren van zeker bouck by hem onlancx in druck uyt gegeven aende magistraet gepresenteert, etc.

XXXVIII L.

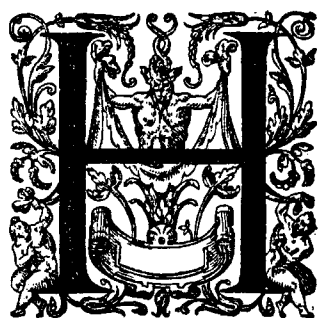

Nog iets aangaande de polemiek over de vertooningen van Jan Vos in 1660, enz.

DOOR

DR. J. A. W O R P.

ET bovengenoemde artikel van DR. E. F. KOSMANN, opgenomen in de vorige aflevering van dit tijdschrift (blz. 37—50), kan ik uit mijne aantekeningen nog eenigszins aanvullen. Mij is n.l. nog een pamflet bekend, waarin zoowel de theologische quaesties te Utrecht als de vertooningen van JAN VOS worden besproken. De titel van het boekje is: *Amsterdamsche Buuren-kout Over den handel der predikanten van Utrecht en andere zaken. Door H. van V. tot Haarlem. Bij Anthoni van Heusden, Anno 1660.*

Eén der burens is op reis geweest en heeft allerlei geruchten gehoord over dingen, die tijdens zijne afwezigheid in de Zeven Provinciën hebben plaats gehad. Weer t'huis gekomen antwoordt hij op de vraag, wat voor geruchten dat waren: „Ik zal het u dan zeggen: eerst hoorde men een groot gerucht hoe dat de *Princesse Rojaal* ende den *Jongen Prince van Oranjen* hier te *Amsterdam* zeer treffelijk en koninglijk waren ingehaald en onthaald, hoe dat men hier wel twintig *Poetische* of *Commediants Wagens* had de gantsche Stad deur laten rijden, daar verscheiden en elk besondere vertooningen op waren; maar dat 'er eene Wagen was, die de *Princesse Rojaal* niet alleen een schrik dede krijgen, maar daar van hare *hoogheid* in swijm viel of ten minsten zeer gealtereert was, om dat men haar vertoonde, hoe haar Vader den Koning van Engeland, door de Engelse Vader en Koningsmoorders, den kop wierd afgeslagen, waar voor zoo ik hoorde

den Poet of instelder gants niet en wierd bedankt, hoewel hij meende zijn dingen heel wel gedaan, en een groote vereeringe verdient te hebben. Zegt mij doch eens hoe het daar mede gegaan is. Ik had wel gehoord eer ik van huis trok dat de *Princesse Royale* met haar *Zoon den Prince van Oranje* hier verwacht wierden; maar ik dacht dat het zoude gaan gelijk het ging met zijn *Majesteit van Engeland*. Die wierd hier mede verwacht, ende waren om *zijn Majesteit* te onthalen eenige *Triumphstellagien* of vierkante bogen opgerecht, doch die en quam niet, hoewel hij lang genoeg in den *Hage* was, om eens te *Amsterdam* te komen, doch het scheen dat *zijn Majesteit* wat anders in 't hoofd, en geen lust in Comedien te zien had, en daarom geloofde ik dat zijn Zuster ook niet komen zoude; ik had anders noch eenige dagen thuis gebleven''.

Eén der burens zegt, dat hij straks op die vraag zal antwoorden, maar begint nu een gesprek over de Utrechtsche zaken, waarbij o. a. verschillende officieele brieven over het zenden van troepen worden voorgelezen. De kouters hebben het hiermee en met het bestrijden van de Utrechtsche predikanten, vooral van VOETIUS, zoo druk, dat de Amsterdamsche vertooningen geheel in het vergeetboek raken.

Of nu de *Amsterdamsche buuren-kout* het pamflet is, dat in het *Utrechts Schuyt-Praetjen* genoemd wordt „een weerstuyt tegen de schenders van JAN VOS, waer mede met een van de schuldige plicht der Dienaers Godes verhandelt wort, datse haer Leer en Geloof wel scherpelyk moeten prediken” (zie boven, blz. 49), waag ik niet te beslissen. Zeker is het, dat de Amsterdamsche burens geen kwaad zeggen van VOS en niet overdreven zijn ingenomen met het Engelsche koningshuis, terwijl zij VOETIUS, die zich zeer met de Presbyterianen had ingelaten, verwijten, dat hij een geheel verkeerd standpunt heeft ingenomen. Nu is „weerstuyt tegen de schenders van JAN VOS” zeker geene goede uitdrukking voor de boven afgedrukte passage, al kan men ook nagaan, hoe de schrijver aan die uitdrukking is gekomen. Kort geleden was toch een pamflet verschenen met den titel: *Praetjen tusschen een Soldaet ende een Snyder, Omtrent den tegenwoordigen veranderingen tijt, alias omgekeerden Hollantschen Rok. Na de Cotype, 1660*; het werd beantwoord met een ander, getiteld: *Weerstuit vande Snyder en Soldaat. Anders den omgekeerden Hollandschen Rok. Gedrukt na de Cotype, Anno 1660*. Wanneer men verder bedenkt, dat verreweg de meeste pamfletschrijvers nu juist geene groote stijlkunstenars waren, dan schijnt het mij toe, dat het, in weerwil van de woorden „weerstuyt tegen de schenders van JAN VOS”, toch niet onmogelijk is, dat in het *Utrechts Schuyt-Praetjen* bedoeld wordt op de *Amsterdamsche buuren-kout*.

Ten slotte nog een paar opmerkingen naar aanleiding der mededeelingen

van DR. KOSSMANN. De *Iemant en Niemant* (1645) is niet van JAN VOS, die slechts twee treurspelen, *Aran en Titus* en *Medea*, en de klucht *Oene* heeft geschreven, maar van ISAAC VOS, den bekenden tooneelspeler; een lofdicht van JAN PIETERSZ MEERHUYSEN op de *Iemant en Niemant* bewijst dus niets voor eene vriendschappelijke verhouding tusschen dezen en JAN VOS. De op blz. 40 en 41 aangehaalde verzen van VOS:

„Of zijn het buffels? ja, hoe krijgt men deez' aan banden?
Niet spijt de Botheid meer dan dat zij haar bedrijf
Niet waardt ziet achten om eens antwoordt op te krijgen”,

zijn m. i. een terugslag op eene passage in het *Utrechts Schuyt-Practjen*, waar men leest: „maer weet dien Buffel niet dat groote Heeren quetsing niet vergeten word.... Maer nu volgt hy de Predicatie van de vermaerde in botheyt BROER CORNELIS”....

De schrijver van dit pamflet, die zijne minachting voor den dichter VOS op zeer ruwe wijze aan den dag legt, blijkt zoo weinig op de hoogte van de letterkunde van zijn tijd, dat hij VOS, den glazenmaker, verwart met JAN HENDRIK GLAZEMAKER, den bekenden vertaler, die o. a. de werken van den wijsgeer SENECA, van Q. CURTIUS en de *Essais* van MONTAIGNE in het Hollandsch heeft overgebracht en van wien juist eene vertaling van *Epictetus* was aangekondigd.

Met *Hans Snurker* in punt dicht 71 van VOS is niet bedoeld Graaf WILLEM FREDERIK VAN NASSAU, zooals de Heer KOSSMANN meent (blz. 48), maar PRINS WILLEM II. Dat blijkt genoeg uit den inhoud — van den Frieschen Stadhouders kon toch moeilijk gezegd worden, dat hij voor Amsterdām was gekomen „te vroeg om zich tot een August te maken” — al was de Prins ook zelf niet bij den aanslag tegenwoordig en al kwam hij ook eerst twee dagen later in het leger.

VERGETEN SCHILDERS

DOOR

A. BREDIUS.

I.

GUILLIAM FREMOUTS OF FREMOUT ALIAS STRAZIO VOLUTO
(WILLEM JANSZ. FREMOUTS) (VELUTO?)

ET is eigenaardig, dat verscheidene schilders, die in hun tijd beroemd waren, thans zóó vergeten zijn, dat niet één hunner werken meer aan te wijzen is.

In de eerste plaats denk ik aan TORRENTIUS, over wien ik elders breedvoerig handelde ¹⁾.

Een ander kunstenaar, thans geheel in het vergeetboek geraakt, is FREMOUTS of, zooals HOOGSTRATEN hem noemt, FERMOU. In zijn merkwaardig boek: *Inleyding tot de hooge schoole der Schilder konst* van SAMUEL VAN HOOGSTRATEN ²⁾ schrijft hij:

„Om echter te toonen, dat de Konst, sedert de Beeltstorming in de voor-
„gaande eeuw, in Holland niet geheel vernietigt is, schoon ons de beste loop-
„baenen, naementlijk de kerken, daerdoor gesloten zijn, en de meeste schilders
„zich dieshalven tot geringe zaeken, jae zelfs tot beuzelingen te schilderen
„geheelyk begeeven, zoo zal ik eenige met naemen aenwijzen, die meest op 't
„gros der konst en de edelste verkiezing hebben gezien. Als daer is geweest:

¹⁾ In mijn boekje: De schilder TORRENTIUS. Nijhoff, den Haag 1909.

²⁾ 1678 te Rotterdam verschenen.

„STRAZIO VOLUTO of GILLIAM FERMOU, LASTMAN, MIEREVELT, THEODORUS „BABUERE, PIETER FRANSEN DE GREBBER, die d'eer heeft, dat hy nevens andere „tot discipel gehadt heeft den edelen en volmaekten PIETER LEELY 1) die in 't „hof te Withal van Koning KAREL den tweeden tans als een alderuitgelezenste „bloeme bloeit; HONDHORST, RAVESTEYN, den verzierlijken REMBRANDT, nae de „dood van mijn Vader THEODOOR mijn tweede Meester: JAQUES (DE) BAKKER „(JACOB BACKER), GOVERT FLINK, GERRIT DOUW, STOKKADE, JAN LIEVENS. „MIERIS, DOUDEINS, DE BAEN, maer holla, ik wil de tans nog levendige, om „geen jalouzie te verwekken, overslaen”.

Het is wel toevallig, dat de eerste schilder, dien HOOGSTRATEN onder de historieschilders van beteekenis (op één lijn met REMBRANDT, FLINCK, RAVESTEYN) noemt: GILLIAM FREMOUTS is.

Wij zullen later zien, dat hij te Dordrecht gewoond en gewerkt heeft; het kan dus zijn, dat hij den schilder uit zijne geboortestad het eerst wilde vermelden.

Elders 2) deelde ik mede, dat METSU's moeder, de manzieke JACQUEMYNTGE GARNIERS met GUILLIAM FREMOUTS gehuwd was vóór zij met JAQUES METSU, ook een schilder, trouwde. Daar dit tweede huwelijk in het eind van 1625 plaats vond, moet FREMOUTS (hij schrijft zich zelf zoo) vóór 1625 overleden zijn. Dat hij in 1621 nog leefde bewijst de volgende Acte, waarop de Heer VAN DER ELST VAN BLESKENS GRAAF de goedheid had mijne aandacht te vestigen:

Op huyden den VIIIen Augusti, Anno 1621, soo heeft GUILLIAM FREMOUTS, schilder, wonende binnen deser stede van Dordrecht, van JACOB CORNELISZ. aengenomen den zoon van den voorn. JACOB CORNELISZ., genaempt FRANCOYS JACOBSZ te leeren de conste van schilderen, gelyck hij JACOB CORNELISZ. die oock bekend bij den voorn. GUILLIAM FREMOUTS besteet te hebben by dezen ende dat voor den tyt van drye jaren aen den andere vervolgende, innegaende huyden datum deses, ter expiratie van deselve drye jaren geduerende. Ende es expressen conditie, dat de voorn. FRANCOYS JACOBSZ buyten costen van de aennemer voort eerste jaer alle gereetschap selffs off door syn vader sall moeten becostigen ende de resterende twee jaren sall den aennemer de costen van de gereetschappen ende anders lyden ende draegen ende den voorn. FRANCOYS JACOBSZ sall geduerende synen tijt alle vlijt ende neersticheyt doen om te leeren, ende oock synen meester gehoorsaem sijn in hetgene de conste betreft, voor alle

1) Een bewijs voor deze mededeeling vond ik in een Acte van 31 Dec. 1642 (Not. EGB. v. BOSVELT, Haarlem), waarbij Mr. FRANS PIETERSZ DE GREBBER den Procureur ANTHONY VAN DER DRIFT in den Haag machtigt om voor hem te zweren, dat Capiteyn VAN DER FAES hem f 40.— schuldig is en nog niets betaald heeft. Dit is de vader van den beroemden PIETER VAN DER FAES, genoemd PIETER LELY, en de f 40.— waren leergeld voor het schilderen.

2) Oud-Holland XXV, p. 203.

'twelck den vader van den voorsz. FRANCOYS JACOBSZ beloof heeft aen den voorsz. aennemer te bethalen gereet, ende twelck hy aennemer oock bekent op huyden ontfangen te hebben een dubbel pistoleth in specie, ende bovendien noch de somme van vyff ponden Vlaems, te weten: over een jaer naer date deses twee ponden Vlaems, item tjaer daeraen volgende gelycke twee ponden ende op de expiratie van 't derde jaer het resterende ofte leste pont Vlaems.

Voorders oft gebeurde, dat de voirn. FRANCOYS JACOBSZ sieck wyert ofte versuijmich was te werck te comen, soo sall hij de versuymde daegen naedienen, ende op sijn werck soo veel passen als een leerjongen schuldich ende gehouden is te doen. Tot naercominge van 't gene voorsz. is hebben sy verbonden hare personen ende goederen. In oirconde etc.

w. g. *Gilham Fremouts* ¹⁾

Maar zeldzaam komt zijn werk in oude Inventarissen en Catalogi voor. Maar steeds wordt het zeer hoog getaxeerd.

In den inboedel van DIRCK VAN DER WAL, pasteibakker te Dordrecht, overleden Sept. 1657 bevond zich: een Reus, van GUILLIAME FERMAET (lees FERMOU), voorts stukken van JAN OLIS, BELLEVOIS, JAC. GERRITSZ CUYP e. a. ²⁾

15 Mei 1676 werden te Rotterdam de schilderijen van den Heer REYNIER VAN DER WOLF verkocht. Daar waren meest Italiaansche schilderijen, acht aan TIZIAAN toegeschreven (één er van bracht *f* 9000.— op) twee GIORGIONE's enz. en: een ordonnantie met figuren levensgroote, tot de knie, door STRAZIO VELUTE. Dit stuk bracht *f* 150.— op. ³⁾

In den Inventaris van Juffr. JACOMINA POTTY, wed. THEODORE DE BERNARDO VAN CEULEN, Amsterdam, 23 Maart 1694, komt voor: een groot stuck Daffne, trant van STATIUS DE VLOEDE (= STRAZIO VELUTO) en in 1710 taxeert JAN PIETERSZ ZOMER, in de verzameling van MARGARETHA TULP, Wed. van den Burgem. JAN SIX te Amsterdam: twee stuks van STRAZIO VOLUTE (sic) op *f* 100.— (MABUSE *f* 40.—, OVENS *f* 30.—, Beelden in een landschap van FRANS HALS *f* 18.—, (dit is de zoogenaamde HALS en zijn vrouw in 's-Rijks Museum) een VAN GOYEN *f* 14.—, FLINCK, eene Granida, *f* 10.—.

Dat is al wat ik van FREMOUITS te weten kwam. Wie kent eene schilderij van hem?

¹⁾ Prot. Not. G. DE JAGER, Dordrecht.

²⁾ Prot. Not. VAN NETEN, Dordrecht.

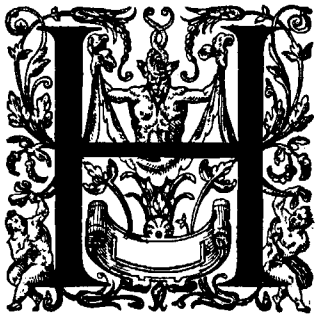
³⁾ Catalogus van HOET, IIe deel.

HINDOSTANSCH E TEEKENINGEN IN NEDERLAND IN DE XVIIIE EEUW.

DOOR

A. BREDIUS.

ET is eigenaardig, als men meent, voldoende gegevens over een onderwerp bijeengebracht te hebben en die publiceert, dan vindt men kort daarna wéer iets even belangrijks over datzelfde onderwerp. Zoo vond ik dezer dagen den reusachtigen inventaris van JOAN VAN HOORN, gewezen Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië en MARIA VAN RIEBEEK, zijne weduwe (20 Oct. 1711 opgemaakt voor not. SERVAAS te Amsterdam).

Het is ongeloofelijk wat die alles medegebracht hebben uit de Oost. Vele duizenden stuks porcelein, lakwerk, speksteen, rariteiten, vele rollen Chineesche teekeningen, 61 vellen Oostindische teekeningen, andere met bloemen, gevogelte, bergen, acht „met coffy-boomen” en dan volgen:

Mogolse, Suratse en Chinesche teekeningen:

No. 1.	Dry Capitale <i>Mogolse</i> teekeningen.	<i>f</i>	36.—
„ 2.	elff <i>Mogolse</i> teekeningen.	„	33.—
„ 3.	vyff stuks dito.	„	10.—
„ 4.	48 stuks, verbeeldende beelden in verscheyde soorten . . .	„	12.—
„ 5.	Sesentwintig diverse Chinesche Lusthuijsen	„	13.—
„ 6.	Sevenentwintig <i>Persiaansche</i> teekeningen.	„	7.—

No. 7.	Ses <i>Mogolse</i> tekeningen.	f	13.—
„ 8.	tien beelden van 't geslagt van den Mogol	„	25.—
„ 9.	negen diverse verbeeldingen.	„	25.—
„ 10.	twaalff verscheyde soorten	„	6.—
„ 11.	elf <i>Suratsche</i> tekeningen	„	15.—
„ 12.	vyff stuks blommen en beelden	„	3.—
„ 13.	21 verscheyde <i>Suratse</i> Koningen.	„	18.—
„ 14.	twintigh stuks <i>Moorse</i> Raadsheeren	„	10.—
„ 15.	agtien <i>Persiaanse</i> tekeningen	„	6.—
„ 16.	negentien Capitale beelden <i>Mogols</i> geslagt	„	24.—
„ 17.	gebouwen, lusthoven	„	5.—
„ 18.	ses en dartigh stuks Koningen, Vorsten &c.	„	18.—
„ 19.	agt soo <i>Persiaanse</i> mans als vrouwen.	„	8.—
„ 20.	22 <i>Mogolse</i> beelden.	„	11.—
„ 21.	28 verscheyde <i>Persiaanse</i> tekeningen.	„	5.—
„ 23.	30 stuks landschappen met beelden	„	15.—
„ 22.	49 <i>Japanse, Chineesche</i> &c. tekeningen.	„	6.—
„ 24.	een dito boek	„	15.—
„ 25.	Ses boekjens zijnde O. I. kaartjens	„	1.—

Enz. getaxeerd door JAN PIETERSZ ZOMER.

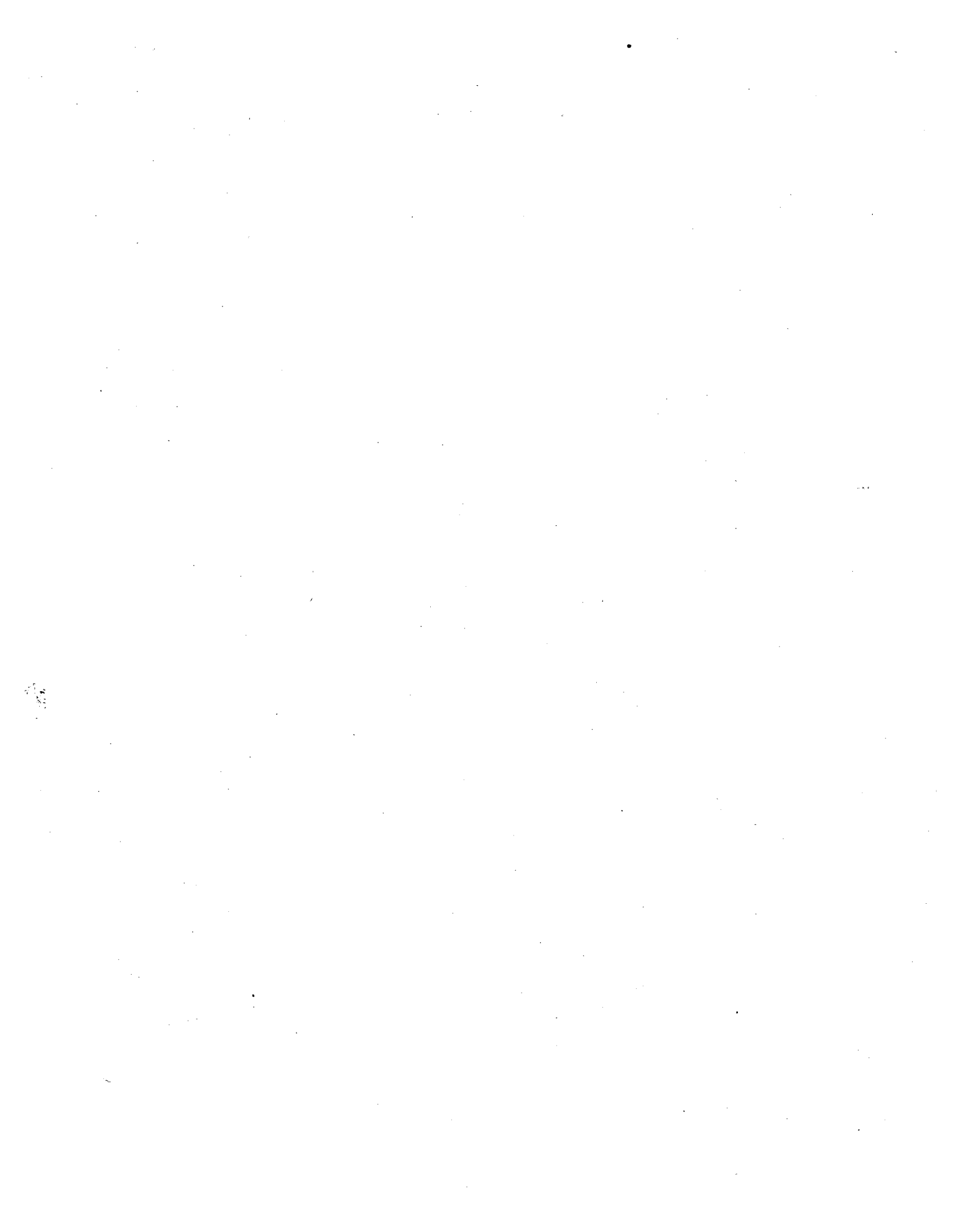
Nog:

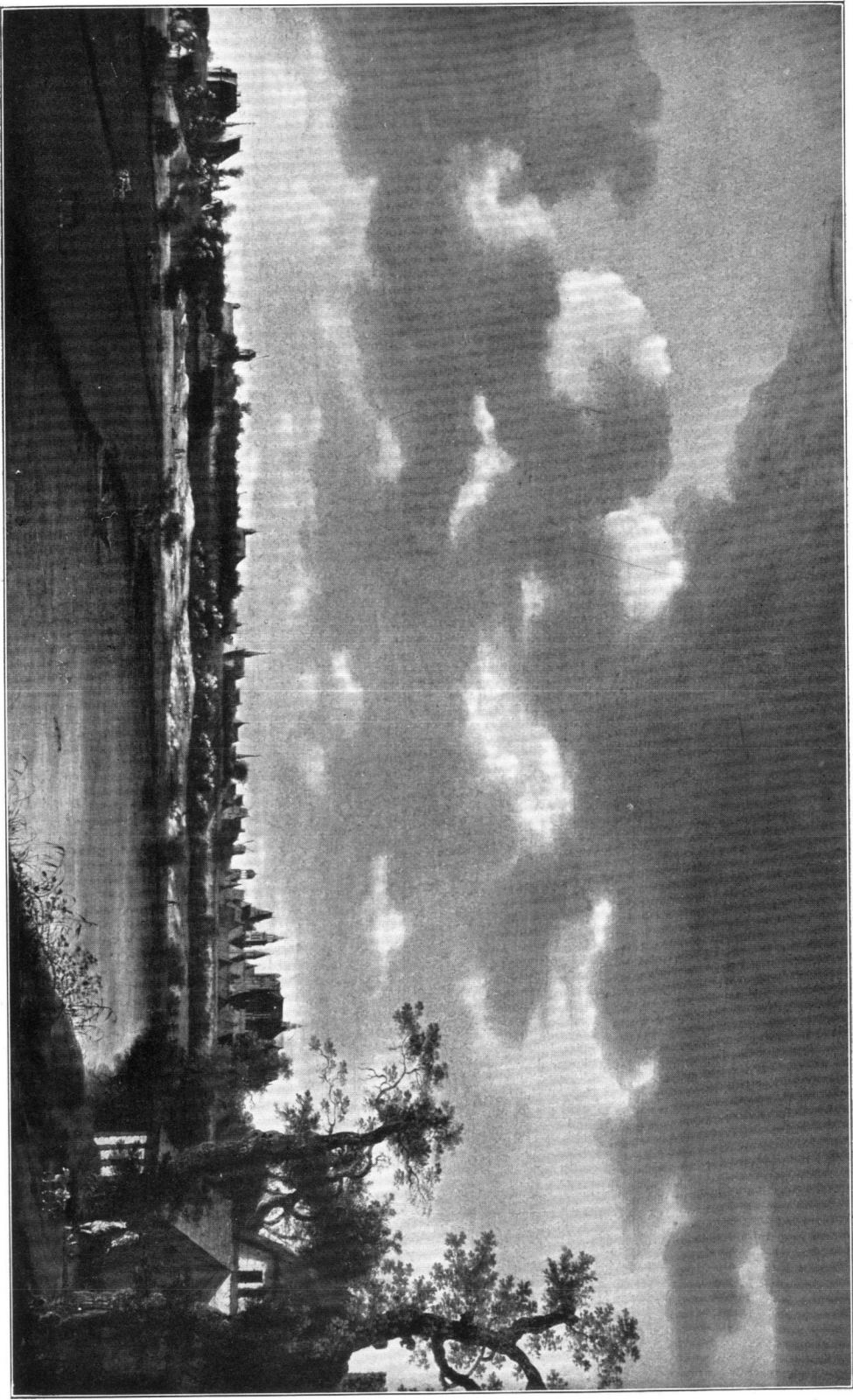
1½ pond Besoar orientaal	f	720.—
10 oncen lapis cordialis.	„	20.—
6 oncen Besoar Cormandel.	„	12.—
4 oncen amber de gris	„	96.—
een Pedro de porco in goud beslagen met een kettingje.	„	300.—
een do. met goud.	„	175.—
4 do. sonder beslag	„	650.—

enz. enz.

Juweelen f 64,000.— Enz.

REMBRANDT's verzameling was wel reeds lang vergeten. Maar het is een nieuw bewijs voor de groote liefhebberij die men in dergelijke teekeningen had. En Nederland was er wel de stapelplaats voor. Nu zijn die schatten over heel de wereld verspreid, en zonder twijfel is er veel verloren gegaan. Aan de taxatie kan men zien, dat in 1711 de waarde niet heel hoog werd geacht.

GEZICHT OP EEN STAD DOOR JAN VAN DER HEYDEN (1676 gedateerd).
Verzameling BERTHOLD RICHTER, Berlijn.

ERRATUM.

In den inhoud dezer aflevering staat vermeld dat bij het artikel van Dr. A. BREDIUS: De nalatenschap van Jan van der Heyden's weduwe twee prenten behooren. Dit moet zijn **drie**.

DE NALATENSCHAP VAN JAN VAN DER HEYDEN'S WEDUWE

DOOR

A. BREDIUS.

ONDER onze groote schilders der XVIIe eeuw neemt JAN VAN DER HEYDEN een zeer eigenaardige plaats in. Hij heeft getoond, dat een ernstig kunstenaar, met zeldzame werkkraft begaafd, tegelijkertijd een vernuftig uitvinder, een verstandig industrieel kan zijn, zonder eenige schade voor zijn kunst. Reeds vroeg hield hij zich, al schilderende, bezig met het bestudeeren van de beste wijze, waarop men een stad verlichten kan, en vooral van allerlei werktuigen, om branden te blusschen. Op het laatste gebied was hij bepaald een baanbreker. Zijn aardig fortuin had hij dan ook aan die uitvindingen meer te danken dan aan de vruchten zijner delicate schilderkunst. VAN DER HEYDEN was met dat al een gevoelig schilder.

Ik kan nooit nalaten, te Londen in de Wallace Collectie het heerlijke stukje te gaan bewonderen, dat de Westerkerk voorstelt, genomen van de overzijde van de Keizersgracht. Bij al het bijna miniatuurachtige zijner techniek is toch altoos de indruk, dat hier een grootziend kunstenaar aan het woord is. Hoe zuiver gezien is alles, hoe waar en met welk een liefde voor zijn onderwerp is het uitgevoerd. Wat moet hij van Amsterdam gehouden hebben, en hoe heeft hij het mooie er van gevoeld! Men behoeft slechts zijne navolgers er bij te vergelijken. Hoe fijntjes TEN COMPE en EKELS, BAUR en zoovele anderen zijn

techniek nabootsten, het werd klein, peuterachtig en dood. Maar een heel enkele keer gelukte het dezen meesters hem nabij te komen, maar hoe groot is toch ook dan nog het onderscheid. Een enkele keer was VAN DER HEYDEN eens wat breeder in zijn uitvoering: zoo in het merkwaardige stuk der Verzameling BERTHOLD RICHTER te Berlijn. Maar meestal volgt hij zijn uitvoerig uitbeelden van elk detail met een geduld en volharding, des te meer te bewonderen, als wij nagaan, hoe veel tijd hem zijne andere bezigheden kostten.

Zijn overlijden, dat twee honderd jaren geleden — 28 Maart 1712 — plaats vond, werd onlangs te Amsterdam onder veel belangstelling herdacht. Dr. BREEN gaf toen een belangrijke lezing over 's mans leven, de Heer 'T HOOFT herdacht zijne kunst ¹⁾ en de Heer MEIER zijne verdiensten aangaande de brandweer. Aan een en ander kan ik nog meerdere gegevens toevoegen, door mij gedurende vele jaren bijeengegaard; ik laat de documenten als Bijlagen zooveel mogelijk chronologisch volgen, om meer bijzonder bij zijne Testamenten en zijn Inventaris stil te staan.

Vooraf nog eenige bijzonderheden daaruit gereleveerd.

JAN VAN DER HEYDEN bepaalde zich niet alleen tot de Amsterdamsche lantaarns en brandspuiten. Uit eene Acte van 1682 zien wij, dat hij de lantaarns leverde van de stad Groningen en moeiten had met zijne leveranciers. Uit den Inventaris blijkt, dat hij brandspuiten geleverd had aan den Keurvorst van de Paltz (in 1695), die echter een slecht betaler scheen te zijn.

Bij zijne reizen, voor die leveranties ondernomen, schilderde hij zeker de studies voor zijne duitsche stad en landgezichten (met Keulsche en Dusseldorpsche kerken!)

Geen wonder, dat VAN DER HEYDEN, bij wien „het mes van zoovele kanten sneed” een voor dien tijd aardig fortuintje achterliet. De weduwe, die kort na haren man overleed (zij werd 22 April 1712 begraven) liet ruim *f* 83.942.— na. Er waren wel *f* 20.567.— aan lasten, maar daarvan waren *f* 11.000.— die de dochter SARA nog vooraf hebben moest; een gelijk bedrag hadden de beide zoons ieder reeds genoten.

De drie erfgenamen die deze erfenis verdeelden waren: de kinderen van den oudsten zoon JAN VAN DER HEYDEN, SAMUEL VAN DER HEYDEN, die de opvolger van zijn vader was, en de dochter SARA.

Ondanks al dien voorspoed in zaken, de genietingen, die zijn kunst onzen VAN DER HEYDEN zeker schonk, bleef hem veel leed niet gepaard. Gedeeltelijk wel eigen schuld. Eerst (omstreeks en vóór 1673) ruzie met zijn broeder was dit

¹⁾ In een aardig boekje: Amsterdam'sche Stadsgezichten van JAN VAN DER HEYDEN. Amsterdam, TEN BRINK en DE VRIES.

NICOLAAS die met hem de uitvinding gedaan had; de broeders procedeerden, arbiters werden benoemd, en 19 April 1673 eerst werd de vrede gesloten en voor Not. BROUWER een contract opgemaakt, dat bepaalde hoe de winsten te regelen zouden zijn, enz.

Met een anderen broeder, GORIS, kwam het tot veel grooter oneenigheid, die daarop uitliep, dat GORIS in 1678 een groot relaas bij den Notaris AKERBOOM DOEDENS deponeerde, waarin hij uitvoerig betuigt, wat de redenen zijn waarom hij zijne geheele familie onterft.

Dit stuk is op zich zelf zulk een kostelijk staaltje van erfenis-jagerij, in zoo'n leuken stijl opgesteld, dat ik meen met de mededeeling ervan menigeen te kunnen vermaken. Het volgt daarom in zijn geheel. Er blijkt uit, dat JAN VAN DER HEYDEN, wellicht door zijne vrouw en hare familie opgestoot, getracht hebben, zijn broeder GORIS van een huwelijk af te houden. Op een gegeven oogenblik werd de schilder echter zóó door wroeging hierover gekweld, dat hij ziek werd, niet eten noch drinken wilde en aan zijne zaligheid begon te vertwijfelen. (De families waren Doopsgezind en de fameuse Dominé GALENUS ABRAHAMSZ schijnt hierin ook nog een rol gespeeld te hebben).

GORIS VAN DER HEYDEN is echter nog getrouwd geweest (met ERMINIA NILLEKENS); zij hadden een zoon, JAN VAN DER HEYDEN GORISZ, die later als een heel deftig heer te Amsterdam leefde.

De oudste zoon van den schilder, die volgens Dr. BREEN in 1726 eerst overleed, schijnt zijn vader veel verdriet en zorgen veroorzaakt te hebben. Den 23 Juli 1708 toch verklaart men voor de ouders, dat JAN VAN DER HEYDEN DE JONGE in zijn herssenen gekrenkt is en zijne vrouw CHRISTINA LEEUW slaat. Zij „comen er veel droefheyte en ongemacken door te lyden”. Hij scheldt en lastert zijn vader, doet zinnelooze koopmanschappen, was eens in de Westerkerk met een grooten hond gaan zitten in de Burgemeestersbank, had onder de preek wonderlijke actiën gemaakt, en onder den doop zijn hoed niet afgenomen (1)¹⁾

5 December 1692 maakten Monsr. JAN VAN DER HEYDEN en Juffr. SARA TER HIEL, wonende in de Koestraat, hun Testament. Zij waren beiden kloek en gezond. Een vroeger testament van 1678 wordt herroepen; de langstlevende wordt tot boedelhouder of houdster der na te laten goederen aangesteld. Het huis in de Koestraat, nu door hun bewoond, moet onverkocht blijven. Maar daarin mogen blijven wonen hunne zoons JAN en SAMUEL VAN DER HEYDEN, of wel JAN alleen, „te weten degeen die in 't werck der Brandspuyten comt te „succedeeren, zoo lange het werck . . . door hen waergenomen wert”. Daarvoor zal SARA van hunne broeders f 500.— 'sjaars genieten. Tevens zullen zij alle

1) Prot. Not. S. WYMER, Amsterdam.

lasten betalen. Sterft de schilder eerst, dan zullen de zoons „genieten het „geheele bewint, administratie, bewercking en voortsettinge der Brantspuyten, „desselfs modellen, Octroyen enz., de figuyrplaten en afdrucksels daarvan sijnde, „maer de gemaecte en onopgemaecte wercken zullen sy moeten overnemen „ten prijse dat deselve hebben gecost en de penningen geven aen hare moeder”.

De zoons moeten *f* 500.— huur aan de moeder betalen, die ook $\frac{1}{3}$ van de winst zal blijven genieten.

Voorts *wat de Schilderijen betreft*, praelegateeren zij :

aan JAN VAN DER HEYDEN JUNIOR de schilderye synde 't afbeeltsel vant Stadthuys van Amsterdam beginnende van de Kalverstraet af tot een gedeelte van de Waegh toe ;

aen SAMUEL VAN DER HEYDEN: het stilleven met een Staten Bijbel en een aerdsche Globe in het midden; en aen hare Dochter SARA VAN DER HEYDEN:

1. het afbeeltsel van de Nieuwe Kerck met een gedeelte van de Waegh, aen de eene en een gedeelte van het Stadthuys aen de andere zyde;¹⁾

2. een van gelycke grootte met een Valbrugh en twee meule steenen omtrent 't midde ²⁾;

3. een gesichje van de Bocht van de Oude Heeregracht ;

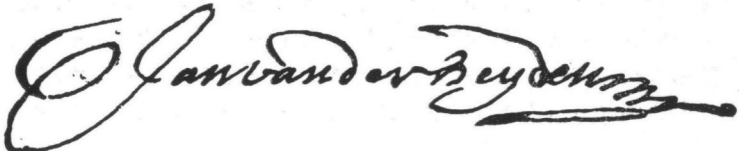
4. en een diergelyck Grachje van gelycke grootte met drie swaentjes in in het water ;

mits dat dezelve vier schilderijen tot costen van hare gesamentlycke kinderen zullen moeten werden voorsien met gelycke soort van lysten als aen de twee eerste zyn gemaect.

(Zij krijgt ook nog een mooie nooteboomen „Cas” met al wat daerin is).

De Weeskamer wordt gesecludeerd enz.

Get.

 ³⁾

¹⁾ Nu in 's-Rijks Museum, het prachtstuk uit het legaat VAN LENNEP.

²⁾ No. 1173 in 's Rijks-Museum.

³⁾ Prot. Not. A. VAN SANTEN, Amsterdam.

STILLEVEN DOOR JAN VAN DER HEYDEN
op 74jarigen leeftijd geschilderd. — Verzameling 'r Hooft.

19 februari 1710 vernietigt VAN DER HEYDEN met zijn vrouw dit Testament. De langstlevende is nu eenig erfgenaam. De drie kinderen zullen nu hunne legitieme portie krijgen. De oudste zoon heeft reeds f 11.000.— gehad, mitsgaders een bed, peluw, kussens en linnen, bovendien f 350.— 'sjaars „die de testateur wegens het brantmeesterschap ten zijnen behoeve afgestaan heeft.”

SAMUEL heeft reeds f 10.000.— genoten. Hij en SARA zullen f 300.— 'sjaars hebben in plaats van de f 350.— van haren zoon JAN V. D. H. De dochter krijgt al het porcelein dat zy meest zelf verzameld heeft, zilver en goud, benevens f 11.000.—.

Get. *Jan van der Heyden* - 1)

Uit een andere acte van denzelfden datum voor denzelfden Notaris blijkt, dat de beide zoons toen reeds ieder $\frac{1}{3}$ hadden „vant regt der Inventie, Octroy en Fabrique der Slangh Brantspuyten”.

Gedurende vele jaren had VAN DER HEYDEN te kampen met verschillende personen, die, ondanks het Octrooi, zijne spuiten namaakten en aan verschillende steden, o.a. Enkhuizen, leverden.

Slechts ruim een maand overleefde SARA TER HIEL haren echtgenoot. Er moest toen opgemaakt worden de

Inventaris van alle de goederen . . . metter doot ontruymt en nagelaten by zalr. SARA TERHIEL, Wedue en geïnstitueerde Erfgenaam van JAN VAN DER HEYDEN zalr. alhier tot Amsterdam overleden. . . beschreven op het aan en opgeven van de Heer SAMUEL VAN DER HEYDEN en Juff. SARA VAN DER HEYDEN, de mondige kinderen van den Overleden, synde de meubelen . . . getaxeerd en gepriseert door CATHARINA SCHAAK, gesworen schatster 18 Mey 1712.

Op de Solder.

O.a. 33 so grote als klyne kopere platen (niet getaxeerd).

De volgende schilderijen zijn door de overledene toegevoegt en gestelt voor de Staek van JAN VAN DER HEYDEN DE JONGE.

In de Klyne Sy Kamer.

1. 't Stadhuis van Amsterdam door my self . . . . . f 320.—
2. een Os en Hond van A. VAN DE VELDE . . . . . „ 60.—

1) Prot. Not. J. BACKER, Amsterdam.

3.	een Os en Varke van dito	f	50.—
4.	een Krygsgeselschap van TER BURGH	„	25.—
5.	een Beeste weyerey van VERDOES (VAN DER DOES)	„	40.—
6.	een Verschiet land VAN BORSEM	„	25.—
7.	een groot landschap van HEMINE (HENNIN?)	„	50.—
8.	een Cinaasappel Stilleven	„	16.—
9.	eenige Castanjes dito	„	16.—
10.	een Noords gesigt van EVERDINGE	„	45.—
11.	een puttertje van GEENRAARS (dit staat er GEERAARDS?)	„	12.—
12.	een landschap, nieuw van J. LIEVENS	„	6.—
13.	twee klyne stikjes van JAN MAAT (BLANKERHOF)	„	6.—
14.	een Waapen op rood fluweel		

In de groote Sykamer.

15.	de doos dood (dit staat er zoo — dootshoofd?)	„	25.—
16.	een Spelent Joffertje DE JONGE LIEVENS	„	25.—
17.	een Conterfeit van GOVERD FLINK	„	30.—
18.	een landhuysie int geboomt door my	„	40.—
19.	een marktje tot Weerga, dito	„	40.—
20.	een hard wintje van NAWINGHS (NAIWINCX)	„	16.—
21.	een Osje van A. VAN DE VELDE	„	16.—
22.	een dito van dito	„	16.—
23.	twee klyne stickjes van my, saame	„	40.—
24.	een Rotsje, onbekent	„	10.—
25.	Den Dom van Keulen		
26.	't Casteel van Dusseldorp		

Tot haer toed¹⁾ gelatene onder JAN VAN DER HEYDEN DE JONGE
exemt de twee schilderyen No. 15 en 17 die int sterfhuys syn.

27.	De plaats van KROMHOUT op zy	„	80.—
28.	Dito van voore, zonder lyst	„	75.—
29.	De plaats van EVERHARD SCHOT ²⁾	„	100.—
30.	Een Keuls gesicht met een cierlycke Kerkgevel vooraan	„	70.—
31.	de Voorgevel van de Beurs van deese Stadt	„	40.—
32.	Een gezigt van Bergen, 't grootste	„	30.—
33.	Een waterval, donker geschilderd	„	40.—
34.	De plaats Goudenstein, van voore, klyn	„	20.—
35.	Dito van achteren, klein, met leist	„	30.—

1) Dit staat er duidelyk zoo. De spelling van dit heele stuk is singulier. 2) Lees: SCOTT.

36.	Een klyn landschap met een brugje	f	20.—
37.	Een dito met 2 boerehuysen en groote boom	"	24.—
38.	Een rotsje, daer een voor te slapen legt	"	12.—
39.	Gelyke grooten, met een landhuysje	"	10.—
			<hr/>
		f	1480.—

De volgende Schilderyen zyn door de Overledens toegevoegt en gestelt voor de Staek van SAMUEL VAN DER HEYDEN.

1.	't Stilleven met een ope Bybel, globe etc.	f	200.—
2.	Een Brussels gezigt met een witte poord	"	120.—
3.	een Schape weyery van A. VAN DE VELDE	"	80.—
4.	eenighe Bloemen hangende aen een blau lint van COR- NELIS KIK	"	60.—
5.	een Koreacker van JACOB RUYSDAEL	"	50.—
6.	een Grote See stryd van ABRAHAM VERWER	"	40.—
7.	een Corps de Garde van GEEVAARS	"	200.—
8.	de Vegt met de Herberg vant Swarte Varke	"	80.—
9.	de Warande met hartjes gestopt van Brussel	"	50.—
10.	een Mard (markt) met een Kerk en groote Boom	"	60.—
11.	de bogt van de Heeregraft met de Warmoessluys int Verschiet	"	50.—
12.	een Kerkgevel met een uurwijser boven op, en een Casteel int Verschiet	"	50.—
13.	een Rynstream, tot hier toe met lysten voorsien	"	60.—
14.	de Pantillioen (Pantaleon) Kerk tot Keulen hebbende twee torens met drie Kruysse daer voor	"	100.—
15.	een gezigt opt Princesse huys int Bos met een groote Boom van voren	"	70.—
16.	een Burgwalletje donker van bomen	"	42.—
17.	de Voorpoort met een gedeelte vant huys te Nieuwenrode	"	32.—
18.	De beurs van Amsterdam van binnen vol beelden door BERCHEYDE	"	32.—
19.	de Plaats van EVERHARD SCHOT int klyn	"	20.—
20.	een vier verschiet gezigt buyten Brussel	"	16.—
21.	een stenig voorgrondje tot weerga van gelyke groten	"	16.—
22.	een Bosje met een Bedelaarstertje voor een Boom sittende	"	32.—
			<hr/>
		f	1480.—

De volgende Schilderyen zyn door de Overledens toegevoegt en gestelt voor de Staek van SARA VAN DER HEYDEN.

1.	de Keuke met de Schuurster	f	140.—
2.	een gezigt van den Dam, de Nieuwe Kerk met een gedeelte vant Stadhuis	”	120.—
3.	een gezigt op een Wipbrugh, op de voorgrond of straet twe meulestenen	”	100.—
4.	de bogt van de Heeregraft met een ope deur zigt . . .	”	70.—
5.	een Gragtje met 3 swaantjes int water tot Weerga . . .	”	50.—
6.	een Koore acker van A. VAN DE VELDE	”	40.—
7.	twe eende gejaagt van een hond van dito	”	36.—
8.	een Kerk van binnen van DE WITT	”	80.—
9.	een Zeeetje met Schepies van WILLEM VAN DE VELDE .	”	48.—
10.	de brand van Troyen	”	18.—
11.	een Zeehave met een Italiaense poord ¹⁾	”	50.—
12.	een distelblom tot weerga (?).	”	25.—
13.	de Groote Kerk van Dusseldorp op een copere plaat . .	”	
14.	een merkt van Santen (Xanten) waerop een Kerk met twe torens	”	80.—
15.	't princehuys int Bos buyten den Haag	”	50.—
16.	den Hof ent Speelhuys van dito	”	50.—
17.	een Stadvestinkje	”	36.—
18.	een Ruïntje	”	36.—

Tot hiertoe de gelyste.

19.	Het Hof van Brussel	”	100.—
20.	de Kerk van Maarse onder andere met verkens gestoffeerd	”	45.—
21.	een Stadspoord waerby een witte toren int verschiet is	”	40.—
22.	een Italiaens gezigt heel langwerpig	”	36.—
23.	een Poord van Emmerik ongestoffeerd ²⁾ dogh met lijst	”	35.—
24.	een Neergaande gezigt op Bergen met een water int verschiet	”	30.—
25.	een gezigt op Bergen met een water of revier int midden	”	25.—
26.	een klyn Bosje met hartjes gestoffeerd	”	30.—
27.	een groote Boom int klein met een witte tuynpoord int verschiet, een klyn stikje	”	20.—

f 1480.—

1) Dit stuk is nu eigendom van den Heer C. G. 't HOOFT.

2) Hieruit zou men toch opmaken, dat anderen deze schilderij nog hadden moeten stofferer.

HÄVENGEZICHT (in den Inventaris vermeld) DOOR JAN VAN DER HEYDEN.
Verzameling 't Hooft.

De volgende schilderijen en tekeningen zyn niet verdeelt of ymant toegevoegt. Een stuk met een Haen, Hennen en Duyven hangende in de groote Zy-kamer tegen de Voorhuysmuur.

2 stukken hangende in dito kamer tegen de middelmuur boven 't ledikant.

Een klyn Ovaal Schilderytje op een lyst geschildert (?) in dito kamer naast de schoorsteen.

Op de Groote Kamer.

Een stuk met een kerkgevel en een schoenmakerswinkel daar naast, getekent A.

Een lankwerpig stukje met een vinketouw getekent B.

Twe schilderyen in een Blikke doos getekent C.

Een lantschap met een schuytje en swemmers, getekent D.

Een klyn stukje bergagtigh gezigt met 2 bomen 3 beelties en een hond getekent E.

Een klyn stukje daerin een vrouwtje op een Ezel, getekent F.

Een Rosagtigh gezicht met een huysie daerin, getekent G.

Het slot van Abcoude getekent H.

Het stadhuys, Nieuwe Kerc en de Waegh ongestoffeert, getekent J.

Op 't Comptoir.

Twe onopgemaakte Schilderyen getekent K.

Vyf stillevens getekent L.

Twe groote stucken int Grauw getekent M.

Een begonnen stuck, met een kaart van Amsterdam, getekent N.

De plaats van Rendorp, getekent O.

De plaat van het Stadhuys, getekent P ende de drukken daarvan gemaect.

In de Zy-Kamer.

Een bergachtigh lantschap met beesten van . . . . getekent Q.

Een klyn stukje zynde een bosje getekent R.

Een tekeningh de beurs van Londen in een lyst met een glas daervoor.

Boeken.

26 folianten, 16 ongebonden, 38 in quarto, 119 in acht en twaleven, eenige ongebonden boekjes.

Nogh op 't Comptoir.

Een yser Kissie, een Horologie in een cristalyn Cassie.

Nu volgen de *Obligatien op Hollant, Frieslandt en Amsterdam*, samen tot een bedrag van f 16.520.—.

Op particulieren ongeveer *f* 47.000.—. Waarbij *f* 26.000.— ten laste van zijn zoon SAMUEL.

In de Hollandse Lotery van 6 miljoen Guldens had hy *f* 2000.—.

Contant gelt, in het sterfhuis gevonden: ca. *f* 1300.—.

Aengaende de *Brantspuyten*, materialen enz., aangaende de vader en zonen in compagnie daeruyt comt desen boedel voor capitael *f* 4802 — 17 st.

Verder zal de zaak geliquideerd moeten worden. SAMUEL VAN DER HEYDEN zegt, dat zijn vader uit de winst *f* 9000.— genoten heeft.

Hiervan kwam SAMUEL de helft toe; hij had er reeds *f* 3000.— afgeschreven.

JAN VAN DER HEYDEN was voogd geweest over JACOB COORNHART. Deze moest nog ruim *f* 2328.— hebben.

Voorts de gewoonlijke doodschulden, (31 dragers à 7 gld. ieder!)

De honderdste penning van Vaders tractement van 't jaar 1711 *f* 360.— SAMUEL en SARA moeten ieder *f* 11.000.— uit den boedel hebben, die JAN reeds genoten heeft.

Dan volgt er nog een lijstje met oud koperwerk, spuitpijpen, cranen, schroeven en clappen, oude spuijbalansen met pompstaven, backspuyten met wielen. De Keurvorst van DE PALTZ staat schuldig voor geleverde brandspuyt-instrumenten van de Jaere 1695: *f* 1000.—.¹⁾

Een aantal dezer schilderijen kan men nog wel thuis brengen. Het schijnt dat hij vele buitenplaatsen „portretteerde”. De meeste stukken, waarbij geen naam van een schilder staat, zijn zonder twijfel van JAN VAN DER HEYDEN zelf.

Zoo vond ik in den Inventaris van Juff. SUSANNA VAN HOECK, Wed. wijlen d'Heer PIETER DE WOLFF, 12 Jan. 1695:

de Hofstede Wolff en Hoeck in de Purmer door JAN VAN DER HEYDEN.

Nog eens: de Hofstede Wolff en Hoeck in 't cleynd door JAN VAN DER HEYDEN.

en: een brandspuytje van VAN DER HEYDE met syn toebehooren en noch een cleynder dito en toebehooren. (Dus hij leverde ook spuiten voor particulier gebruik!)

Uit de scheiding 8 April 1713 eerst gemaakt onder de kinderen noteer ik: „De schilderijen, door hen Vader selff gepriseert en verdeelt *f* 4440.—

Bij die gelegenheid kreeg ieder der drie staken $\frac{1}{3}$ van *f* 63.374: 13 st. en $\frac{1}{3}$ gedeelte der schilderijen.²⁾

Hier volgen nu chronologisch een aantal gegevens over onzen veelzijdigen kunstenaar.

¹⁾ Prot. Not. J. BACKER, Amsterdam.

²⁾ Prot. Not. N. BROUWER, Amsterdam.

19 April 1673. Contract tusschen JAN VAN DER HEYDEN en NICOLAES VAN DER HEYDEN.

2 Juny 1672 reeds een voor Not. LOOSDRECHT. (Niet aanwezig.).

JAN VAN DER HEYDEN zal „van de brandspuyten, die hy onderhanden „heeft, reeckeningh doen, en de helfte van de winste NICOLAES VAN DER HEYDEN „laeten genieten; oock de verdere slangh-brandspuyten die te maecken moogen „koomen, de eerste die mochte koomen by JAN VAN DER HEYDEN, de tweede „by NICOLAES VAN DER HEYDEN, en indien er meer tegelyck mochten te maecken „syn, ieder half en half gemaect sullen worden tot ieder syn particuliere „kosten en profijt . . . [Is overeengekomen] dat de aanbestedingh met haer „beyde sal geschieden en een vaste prijs gestelt worden; dat ieder sal gehouden „syn syn werck trouw en oprecht te maecken tot de meeste reputatie van de „gemeene Compagnie. Oock de particuliere inventien die ondertussen mochten „uytgevonden worden tot meerder volmaecktheyt malkanderen aenstonts te com- „municeeren.

Jan van der Heyden

Uit verdere stukken blijkt dat er een proces is geweest tusschen de twee VAN DER HEYDEN'S. Er waren arbiters die beiden herhaaldelijk hoorden. Het ging om het octrooi; JAN VAN DER HEYDEN zal niet krijgen de som die hij vooruit bedongen had, maar later iets dat door de arbiters naar billijkheid zal bepaald worden. Mochten er nog moeilijkheden ontstaan dan zal ieder een arbiter kiezen, en deze twee samen een derden.

24 January 1682. WILLEM PARSYN moest maken 24 lantaarns voor een zekeren BOUMAN. BOUMAN had aangenomen een groot aantal te leveren aan JAN VAN DER HEYDEN voor de Stad Groningen. VAN DER HEYDEN had ze afgekeurd; er was te veel koper aan, ze zouden voor VAN DER HEYDEN te duur worden, enz. 2)

3 Mei 1683. CATARINA VOLLENHOVEN, Wed. van zalr. NICOLAES VAN DER HEYDEN verkoopt aan JAN VAN DER HEYDEN het recht en de gerechtigheden die de eerste heeft of zou mogen hebben „tot de inventatiën der brandspuyten met slangen en 't Octroy deswegen geobtineerd (1677) alle de winsten daarmede

1) Prot. Not. N. BROUWER, Amsterdam.

2) Prot. Not. AKERBOOM DOEDENSZ, Amsterdam.

na den dood van NICOLAES v. D. H, behaald van *f* 2500.—. Er zijn echter nog kwesties ontstaan en verschillen, waarvoor twee arbiters worden benoemd. ¹⁾

18 Juni werd er nog een derde arbiter bij gekozen, daar de twee het niet eens waren!

21 Oct. 1683. Nadere overeenkomst tusschen de Wed. van NIC. v. D. HEYDEN en JAN VAN DER HEYDEN. Over alle Octrooien enz. Nog zullen aan JAN VAN DER HEYDEN volgen: „alle de Patroonen, voorbeelden, gereetschappen „opgemaakte werkjes, item de kopere drukplaat van de figure der Brandspuiten „ende de afdruksels van dien, in 't geheel geëstimeert op 50 guldens.

VAN DER HEYDEN zal nu *f* 1000.— aan de weduwe en *f* 2000.— aan hare kinderen uitbetalen. Die zullen bij de Weeskamer worden geadministreerd. Voorts kleine bepalingen. ²⁾

7 July 1684. Men verklaart voor JAN VAN DER HEYDEN, dat THEODORUS LATTENHOUWER op straat aan VAN DER HEYDEN bekend heeft, dat hij, na in 1682 door de twee VAN DER HEYDEN'S gegijzeld te zijn over 't maken van brandspuiten met slangen, hij toch nog twee brandspuiten met slangen aan Enkhuizen had geleverd en vóór 1682 ook nog zulke brandspuiten voor Alkmaar had gemaakt.

Hij is weer in gijzeling gebracht, doch er nu uitgelaten, en belooft heel plechtig in een Acte, nooit weer slangbrandspuiten te zullen maken! (16 Aug. 1684) ³⁾.

29 Augustus 1685. Verklaring over vele bezoeken, die JAN VAN DER HEYDEN bracht aan een Mr. Smid, die voor hem ijzerwerk moest maken voor zijne brandspuiten. Hoe hij veel weer liet veranderen, omdat het niet paste, „nae het concept dat hy alsdan hadde” alles „wel nauw heeft besichtigd &c.” ³⁾.

20 Aug. 1687. Men verklaart weer voor JAN VAN DER HEYDEN over een WALTHUYSEN, die brandspuyten met slangen maeckte, o. a. voor Zaandam. Die getuigen hadden de slang gezien, die wel 50 voeten lang was. Lange Acte, om te bewijzen dat W. spuiten maakte, wat hij niet mocht wegens 't octrooi. ⁴⁾

8 July 1689. Juff. JACOBMINA VAN DER PLAS, weduwe zaliger SAMUEL TER HIEL maakt hare zuster, huisvrouw van JAN VAN DER HEYDEN, voor een vierde erfgenaam. Zij is zeer rijk; groote legaten: aan de doopsgezinde Kerk, Weeshuis enz. *f* 6000.—, aan de kerk van GALENUS ABRAHAMSZ *f* 4000.—, aan hunne armen en aan hun Weeshuis ieder *f* 3000.— enz. ⁵⁾.

¹⁾ Prot. Not. N. BROUWER, Amsterdam.

²⁾ Prot. Not. N. BROUWER, Amsterdam.

³⁾ Prot. Not. D. v. D. GROE, Amsterdam.

³⁾ " " " "

⁴⁾ Prot. Not. N. BROUWER, Amsterdam.

⁵⁾ Prot. Not. A. VAN SANTEN, Amsterdam.

17 Augustus 1697 verklaren HEERE RUBEN en JACOB VAN DER HELLINGH onder presentatie van eede voor Sr. JAN VAN DER HEYDE, generale brandmeester deser stede, hoe waer is . . . dat voor ruym twintich jaren door den requirant diversche Slangbrandspuyten syn gemaekt geweest, welke het water te gelyk uyt de Burghwallen optrocken of opzogen en weder uytspuyten ende spetialyck dat een Stads Spuyt (mede sodanigh geappropriert synde) aen de eene syde hadde een buyggelyke buys off staert uyt leer en coper te samen gestelt, welke tot in het Water ahangende, wiert het water tegelyk uyt de Burghwal door gemelde buys opgetrocken, en ter andere zijde weder door de leere slang uytgedreeven en gespuyt; dat oock gemelde spuyt zoodanigh is gebruykt by den brand in de Nieuwstraat by een backer den 19 Nov. Ao. 1672 voorgevallen, gelyk oock een tweede spuyt, mede het water tegelyk uyt de burghwal opwerkend en uytspuytende met goet effect gebruyckt is by de brand tot een garentwijnder op de Princegraft den 12 Nov. Ao. 1673 voorgevallen, gevende sy voor redenen van wetenschappen, dat sy sulcx niet alleen hebben gesien, maer ook zoo by gemelte brand als meermaels in 't probeeren en vertoonen aen 't Stadthuys en elders daeraen mede hebben helpen arbeyden. Deze verklaring werd onder eede voor de H.H. Burgemeesteren herhaald ¹⁾.

27 Juny 1698. JAN VAN DER HEYDEN generale Brandmeester deser stadt laat insinueeren JAN VASTRICK.

Deze zou gaan maken en leveren een slang-brandspuyt. Dit strijdt tegen het Octrooi hem VAN DER HEYDEN verleend, hij komt dus daar tegen op. VASTRICK vraagt copie. ¹⁾

1 Febr. 1701. De heer JAN VAN DER HEYDEN is executeur van 't Testament van SAMUEL TER HIEL zaliger en verkoopt Obligatien. ²⁾

20 Mey 1704. De Heer JAN VAN DER HEYDEN, als getrouwd hebbende Juffr. SARA TER HIEL, krijgt $\frac{3}{11}$ in de erfenis van JACOMYNTGE VAN DER PLAS, weduwe van zaliger SAMUEL TER HIEL. Haar Testament Not. N. v. LOOSDRECHT

3 Oct. 1617. Invent. 24 Nov. 1700. JAN VAN DER HEYDEN krijgt *f* 6326: 8 ¹⁾

12 April 1712. SAMUEL VAN DER HEYDEN bekent aan zyn moeder nog *f* 26,000.— schuldig te zyn. Hij zal die over zes maanden betalen. ³⁾

9 Nov. 1716. d'Heer GORIS VAN DER HEYDEN en ERMINIA NILLEKENS, echteluyden schenken vrijwillig aan de Waalsche Françoise Gemeente te Wezel een huis en erve in de St. Teunisstraat te Wezel.

Hij teekent reeds wat bevende. ⁴⁾

¹⁾ Prot. Not. D. VAN DER GROE, Amsterdam.

²⁾ " " " " " "

³⁾ " " J. BACKER, "

⁴⁾ " " F. MEERHOUT "

16 Febr. 1719. de Hr. GOMARUS VAN BOXTEL administreerende de goederen die de kinderen van de Heer JAN VAN DER HEYDEN van hun za. grootmoeder SARA TER HIEL, Wed. van JAN VAN DER HEYDEN Zal. hebben geerfd kiest nog 2 administrateurs.¹⁾

Ten slotte volge hier de merkwaardige acte van GORIS VAN DER HEYDEN, te curieus in haar soort om niet in haar geheel afgedrukt te worden.

Op huyden den 24e Augusti anno 1678 compareerde voor my CORNELIS AKERBOOM DOEDENS, notaris publicq etc. in presentie van de naer genoemde getuygen Sr. GORIS VAN DER HEYDEN, coopman wonende binnen dese Stadt my notaris bekend, dewelcke by syn volcomen oordeel ende verstant synde, by dese verclaerde als dat hij comparant op den 23en dagh deser maent Augusty in den jare 1678 voor mij notaris ende seeckere getuijgen binnen dese Stadt gemaect heeft sijn testament ende uijtterste willens dispositie, waerbij hij comparant tot sijne erffgenamen geïnstituert ende gesubstituert heeft JAN VAN DER HEYDEN soone van sijn comparants broeder zaliger GIJSBERT VAN DER HEYDEN ende die sonder wettige naesaet komende te overlijden sijns comparants oom CORNELIS JANSZ MUNSTER ofte desselfs kinderen ende descendenten gelyck als breeder bij 't selve testament is te sien, waeraen hij sich bij desen is refererende, ende dewijle hij comparant bij 't geseijde testament sijne suster ende broeders is voorbijgaende ende uijtsluytende, ende dat deselve ongetwijfelt daerover grotelijcx sullen wesen misnoegt, soo heeft hij comparant, ten eynde sij luijden ende al dewerelt sullen kunnen sien, als dat sij sulx op hun hals gehaelt ende hem comparant daertoe groote reden gegeven hebben, goetgevonden bij desen te doen de volgende verclaringe ende daerbij uyt te drucken de voorseijde redenen, die hem daertoe hebben bewogen, te weten: omdat alle de getrouwde aan de TERHIELS voor omtrent twaelf jaren geleden seer trouweloos tegens hem comparant sijn aengespannen, om hem comparant d'occasie tot goede houwelycken, eerst voorbedachtelijck door list, ende daernaer met puyr geweld, te benemen, om haer ende hare kinderen alsoo te verrycken onaengesien hij comparant haer luyden met borghtochte ende 't affleggen ende leenen van eijgen geldt eene somme van ses duijsent guldens hadt gefourneert, omme alsoo d'eene tot een wijncooper, de tweede tot een zijde-lintwinckelierster, ende de derde tot een laeckendrapier te maecten, want om achter sijns comparant goederen ende middelen te geraecken, ende dat hij comparant niet elders sijn ooghs soude werpen, soo hebben de TERHIELS door alle middelen eerst getracht hem comparant aen haer luijder

¹⁾ Prot. Not. J. BACKER, Amsterdam.

suster SARA te verknochten, stellende tot dien eijnde verscheijde speelreijzen aen, om hem comparant bij haer te locken, ende voerende hem comparant aen haer SARA'S zijde door Gelderlandt, Cleefslandt ende 't Sticht Uyttrecht, om heur comparant alsoo door 't dagelyx plaisieren aen haer te gewinnen; dan alsoo hij comparant sijne genegentheijt op deselve SARA niet en konde laten vallen, soo is niettemin de selve in den Jare 1662 door het aenprijsen van Ds. GALENUS, noch getrouwt aen sijn comparants tweede broeder JAN VAN DER HEYDEN, doch sijluijden echter sijns comparants goederen ende middelen alsnoch beogende, soo hebben sij wederom, nae verloop van twee jaren daer naer, op nieuws getracht hem comparant door een houwelyck te verknochten aen haer luijder jongste suster, stellende tot dien eijnde mede een speelreijzen aen door 't landt van Overijssel, doch sulcx mede niet willende lucken, soo is dat tweede beooght houwelyck mede tot niet gelooopen, sulcx dat deselve jongste suster in den jare 1664 of 65 getrouwt is met sijns comparants derde broeder CLAES VAN DER HEYDEN ende alle de TERHIELS hieromme seer verbittert sijnde, soo hebben se de drij aen haer getrouwde broeders ende sijn comparants suster, aende welcke hij comparant twee jaren te voorens, door SARA TERHIEL'S aenraden, sijn meeste gewonnen goet ende stijle bij openbaer testament hadde gemaect, bewogen, om benefens haerluijden door list ende geweld, hem comparant voort van alle houwelijcken te houden, beginnende haer goddeloos dessein met die suster's bruiloft, nodende de vriende gepaert ende hem comparant niet, onaengesien hij comparant de machtichste van gewonne middelen ende d'eenige helper der ongetrouwde broeders ende susters was, ende des Bruijdegoms outste broeder; als hij comparant dit sagh, gingh hij om 't schendigh affront te ontgaan, moeijte MUNSTER halen ende wierd hem comparant SAMUEL SPRUYT door SAMUEL TERHIEL op de hien naegesonden als wanneer hij comparant wijcken most, maer 't advocaetje, TERHIEL'S vrouw, wist met kunstigh spreecken vergeevinge te versoeken, ende te verkrijgen, ende doen was elck wederom 't gediensstigst ende seyden tot haer eere, dat daer ick geen houwelijcken kon beogen, dat ick mijn schaepjes al op 't droogh hadt, ende voor hare kinderen welsorgen soude, ende daer hij comparant sulcx beoghde, taptten sij door ersucht ende nijdt, weeder uyt een heel ander vaetje als blijcken sal; 't advocaetje, TERHIEL'S vrouw, siende hem comparant daer nae wederom even blijmoedigh, seijde als doen tegens haer man in sijn comparants presentie: Lieffste, VAN DER HEYDEN is altijd soo blijde ende dartel, maer hij en weet niet dat sijn houwelijck aen ons hanght, 't welck haer man, suijsiende, besweegh, ende hij comparant weijnigh achtende was, doch hem comparant, door 't overdencken, weder droevig maeckte, ende hem, om off hij 't vinnigh noodlot eenighsints mocht ontgaen, oock deed resol-

veren, dewijle doch de neeringh door de pest ende oorlogh kleijn was, den Dam, die hij negen jaren bewoont hadt, te verlaten, omme alsoo de listen der erffsuchtighen t' ontvlieden.

Maer helaes wie kan de listen van soo veel erffsuchtighen ontgaen, die wel konden sien, dat als hij comparant in sijne neeringh ongetrouwt bleeff woelen hij metter tijdt een goet capitael bijeen soude vergaderen voor haer ende hare kinderen, ende oversulx soo rieden sij allegader seer sterck wederom in te huijren seggende dat Ds. GALENUS haerluyden gevraeght hadt, off hij comparant van 't opbreecken niet aff te raden was, dat droevigh beneende, meest om SARA TERHIEL, wiens man ende suster hij comparant de beneringhde stijle vooruijt gemaect hadt, mitsgaders den imboel, kleedinge ende vierentwintigh hondert guldens aen geldt, sijnde dese helfte van 't vooruijt gemaecte alleen meer als vijffduysent guldens waerdigh, ende als d'erffsuchtighen sagen als dat de op haer gemaecte beneringhde stijle tot niet liep, ende vresende waren, dat door sijns comparants trouwen, 't geheele prelegaet mitsgaders alle d'andere prelegaten ende legaten eijndelijck met de geheele erffnisse noch tot niet soude lopen, soo quam den arghlistighen SAMUEL TERHIEL, op bedrogh affgerecht in faveur van sijne drij erffsuchtighen susters ende swagers met een blij gelaet in sijn comparants huijs op den Dam, het vermaeckelijckste van sijn huijs op de Keyzersgracht hem comparant aenvijlen seggende dat sijn comparants goet bij hem seer wel ende bewaert soude sijn, ende dat hij om 't selfde hondert guldens meerder verwoonde; het getimmer hem comparant bekent sijnde ende sijn ooghwit niet, soo bood hij comparant hem geldt, doch veel minder alsde helft van sijn eysch, waerop hij al lachende hem comparant besloegh, maer dien loosens mensch wist wel waerom, ende hij hiermede gelegentheijt krijgende om sijn comparants goet in sijn huijs te sien ende te hebben ende te weeten off het eygen goet ware, soo was dien schalck ongemeen in sijn schick, ende hij comparant sijn ooghwit onkundigh, oock om de goede plaets ende lage prijs, menende dat sijn comparants goet ende hij comparant bij hem ende sijn suster wel bewaert was, soo kregen juijst de wolven 't schaep met sijn wol in bewaringh, ende als sijns comparants goederen daer ingebracht wierden, soo hield SAMUEL TERHIEL sich op sijn comptoir, elck stuck nauwkeurigh beglurende, ende sijn vrouw aen d'achterdeure, die staegh vroegh: hoe groot ende hoeveel, daer Ds. GALENUS als tot geselschap quam. De loose SARA TERHIEL, door schijndeught mede eenigh goet ende hem comparant selfs in haer huijs krijgende, soo doorsnuffelde haer man, *onder 't decksel van te schilderen*, sijn comparants goet tot VAN EYCK ende hij comparant viel van SARAS trappen, daer hij comparant in 't heetste van 't jaer een heete koortse op kreegh, die door Godts hulp met verkoelende blaeuwe besien ende

kropsalaet sleet ende bijna herstelt sijnde, soo quam de valsche SARA TERHIEL van boven ende seijde; al dat rauwe goet is ongesont, stovende een hoentje, dat hem comparant ijets daarvan genutticht hebbende, door al 't kruijt 't ingewant ende de heete koortse opnieuw schrickelijck ontstack, ende als sij om des comparants klagen, dickwils seijde dat het gesonde kost was, wiert hij comparant indachtigh, dat als de doctores het goet moet erven, men reeckeningh moet maecken om te sterven, dit dorst sij bestaen, daer sij selfs op haer gastmael, om hem comparants wille geen kruijt gebruijckt hadt, waerdoor haer suster vroegh: SARA sus, hoe smaecte de kost soo wonderlijck, 't is off er geen kruijt in al de kosten is, daer SARA op seijde: ick heb 't om Goris broer gedaen. De leepe seijde weer: is aen VAN DER HEYDEN alleen meer gelegen als aen ons allegaer, ende als hem comparant acht dat een schotel sonder kruijt genoegh waer, soo seijde SARA: sij wist niet wat hij comparant 't liefste at, soodat het scheen als off sij hem comparant meerder achte als haer eijgene susters ende swagers, haer broeder ende broeders vrouw, ende daer naer in brandende koorts gaff se hem comparant schrickelijck heet gekruijt nat in 't lijff, ende als hij comparant tegens haer ingeven weder gesont wierdt, soo sprack den schalck SAMUEL TERHIEL om hem comparant ende sijn gecoomen goedt in sijn ende sijn susters huijs erffelijck te behouden: is dat al welgedaen, dat ghij soo van huijs treckt, latende al uw broeders hier, die ghij hier blijvende behulpigh kont sijn, daer hij comparant om sijn darde bedriegen t' ontgaen weynigh op sprack ende vertrock, naer Wesel, daer men hem comparant, meer als drij maenden langh, ongemeen aent hoogh ende des taeffels, tracteerde met groot gunstige belofte tot haer eenige suster maer als 't ondanckbare MAGDALEENTJE, in d'eerste vier wecken geen tael noch schrijvens kreegh, dat vreemt scheen, soo sprack sij bly uyt erfsucht tegens haer meijt: ick moet een beste behanghsel hebben, en broer heeft sijn huijsraet mij vooruijt gemaect, nu wil ick wachten tot ick weet off hij doot is, hij heeft in lange niet geschreven, daer de meijt op seijde: wel foeij, sout ghij daerom uw broeder doot wensschen, daer hij uw in den stijl gestelt heeft en rijckelijck kont leven, doen kreegh sij d'een couleur op d'andere, ende haete de trouwe meijt alschoon sij veele jaren haer moeder gediend hadt, ende als d'erffsuchtige vernamen, dat hij comparant tot Wesel was, en ongemeen onthaelt wierdt, toen merckten sij met droefheijt het dessein, en toen quam d'een erffgenaems wijff staegh droevigh d'ander vragen offte geen tijdinge van sijn comparants wederkomst kreegh, ende deedt haer schrijven, dat hij comparant behoorde een huijs te huijren, om tot Amsterdam weder neringh te doen, 't welck hem comparant seer ontroerde, doch noch meer 't ophouden van moeders brieven ende 't onbeantwoorden vant schrijven aen SARA TERHIEL'S man.

Ende als d'erffsuchtige sagen, dat hij comparant op haer ontbieden niet en quam, soo deedt JACOMYNTJE TERHIEL oock door MAGDALEENTJE aen hem comparant schrijven, dat hij comparant de sleutel van de sael most senden, om een ingebleve leegh kasje aen een arme vrouw te geven, 't welk hem comparant, als wel siende watter gaende was, noch meer verschrickte, ende als de meer gemelte SARA en JACOMYNTJE ende SAMUEL TERHIEL sagen, dat hij comparant, op alle 't schrijven niet en quam, soo deedt dien loosen schalck nochmaels door haer aen hem comparant schrijven al sonder 't jaer te noemen: dat sijn hujs te huijre ende hij comparant overmost komen off de sleutel senden, off hij soude de deur opsteecken, dat hem comparant soo vinnigh int hart troff, dat hem 't hooft omliep van geweldige bekommeringh off hij oock eeniger wijze hare onontganelijcke listen mocht ontgaen. Toen sagh hij comparant, dat sijn houwelijck volgens het voorige seggen van TERHIEL'S wijff aen haer ende haer man hingh, dat hij comparant eerst niet en gelooffde, terwijl hij comparant sagh, dat dien schalck 't plaisierigh hujs daer hij langh nae verlanght hadt, verliet, ende dat om hem comparant van Wesel te krijgen. Hij comparant, noch al niet denckende, dat MAGDALEENTJE uijt erffsucht, soo trouwloos met de TERHIELS aenspande, omdat sijn voorgaff dat sijn met het geldt, dat hij comparant haer beschaert hadt, al twee a drij duysent guldens geprosperceert was, gelovende dat sijn daerom tot soo een trouweloos feijt niet was te brengen; maer helaes hij comparant was bedroogen en bleeff droevigh tot Wesel. Doch neeff ende sijn lieve huijsvrouw ijts merckende, soo meenden die, dat het was door kleijne lust om aldaer te wonen (onaengesien neeff, dewijle daer geene mennisten wonen en mogen, op sijn huijsvrouwes begeeren van Burgemeesteren en Raedt der Stadt 't selve voor hem comparant al versocht, ende oock al verkregen hadt, ende dat hij in cas van weygeringh, om selve te verkrijgen bij haer Ho Mo oock geen gelt ontsien souden hebben, het koste dan dat het koste, ende toen verclaerde hij comparant dat hij soude leeven ende sterven daer 't sijn toecomende beliefdde, ende dit benam haer die gedachte doch hem comparant sijn droeffheijt niet tot dat MAGDALEENTJE voor t laeste schreeff, dat moeders sieckte toenam. Toen quam hij comparant van Wesel moeder besoecken tot Amersfoort, maer niet een van alde broeders, noch haer wijven van Amsterdam, maer als moeder seer Christelijck overleeden was, toen was SARA TERHIEL'S man d'eerste en eenige die 't goet stracks bij 't lijck opschreeff, ende hij comparant trock met de sleutel van sijn comparants goet naer Amsterdam, daer MAGDALEENTJE hem comparant voor al sijn trouwe hulp en gelt ongemeen danckbaer scheen t'onthalen. Ende als hij comparant hierdoor misleijt, om de meergenoemde sleutel, bij haer bleeff, ende haer uijt al te goet vertrouwen, haer bevenderwijse sijn wedervaren tot Wesel

verhaelde, soo verachte sij de nicht en bracht het altemael heel trouweloos aen SARA TERHIEL over, daer de TERHIEL'S toen seer boos, eerst met verachten, opwerckten, maer als dat geen ingangh en kreegh, soo rieden sij haer, die mij eerst in de heele kost hadt ende socht te houden, dat se tegens neeffs overcomste, hem comparant uijt de kost, off in de halve kost op halff gelt souden doen gaen, om tegens sijn comparants neeff te seggen, dat hij comparant soo min bij haer verteerde; waerdoor hij comparant dan off arm off gierigh scheen, verswijgende dat sij hem comparant daertoe drongen, ende dat het maer voor de halve kost was, ende andere loose ptactijcken meer die hij comparant om de kortheijt voorbijgaet.

D'erftsuchtige, op bedrogh onderrecht, als neeff hier was, hielden haer stil tot int laeste van syn vertreck naer Wesel, om hem comparant, die van sulcke trecken niet en wist, dan onverwacht, met een noijt geroerde questie, te overvallen, opdat hij comparant dogh geen tijdt om op antwoord te dencken en soude hebben, om soo voort affgeschreven te werden op die laeste stip. Toen quam de deurtrapte SARA TERHIEL haer man, uijt het midden van haer, om tegens hem comparant, in sijn neeffs ende behoudt ooms presentie, eene gepractiseerde quaestie te maecken, ende dat over 't seggen van ijets, dat doen maels tien d'halff jaer geleden was (dat als d'een te kort quam, dat d'ander sijn last dan soude helpen dragen) acht d'halff jaer over de tijdt om hier van te sprecken; op den tweeden December 1656 hadden moeder zaliger ende hij comparant ende JAN VAN DER HEYDEN, op den Dam een hujs gehuyrt voor twee jaren voor achthondert achttien guldens ende een halff jaerlijx, ende volgens hun accoort, betaelde elck sijn part alle halffjaer, die twee geaccordeerde jaren om sijnde soo heeft hij geen rekeningh van tekort komen gedaen noch gepresenteert, ende in de seven volgende jaren ook niet als Godt bekent is; maer nae soo veel jaren, toen sij wisten wat hij comparant beoghde, toen quam SARA TERHIEL'S man JAN VAN DER HEYDE en begeerde eerloos van hem comparant in neeffs ende ooms presentie, dat hij comparant de vierhondert guldens, die hij van moeders capitael, volgens haer manier, sonder obligatie op interest heeft, ende noch niet betaelt en heeft voor hem soude betalen, voorgevende dat hij over acht d'halff jaren syn goedt te hoogh gewaerdeert hadt; acht d'halff jaer over den tijdt, om te bewijsen, dat hij waerlijck ten achteren was geweest en hoe veel. Sijn loos wijff ende d'andere TERHIELS hadden dit soo Godtloos met hem uijtgevonden ende gepractiseert om sijn comparants goederen, die sij alsdoen door list alrede in hun hujsen hadden, ende oock alrede op haer gemaect waren, te houden ende te erven, door questie te moveren, ende het naervolgende verhael, seggende tegens neeff ende oom in sijn comparants presentie: hoedat sijn broeder CORNELIS

VAN DER HEYDEN zijn vrouws suster HEYLTJE TERHIEL hadt bedroogen en wijs gemaect, dat hy veel overgewonnen hadt, daer hij veel meer ten achteren was; en hoe zijn andere broeder CLAES VAN DER HEYDEN, zijn vrouws andere suster HENDRICKJE TERHIEL oock hadt bedrogen, breet opgevende van groote winsten, daer hij oock ten achteren was, en hoe hij JAN VAN DER HEYDEN zijn vrouw SARA TERHIEL vrijende, niet en hadt bedrogen, seggende dat hij niet en hadt en dat hij oock niet ten achteren was, maer door slechten tijdt en anders was hij toen oock veel ten achteren; in somma hij maeckte zijn broeders tot bedriegers, ende hem met haer veel ten achteren, gevende mijn neeff dus loos ende bedriegelyck te kennen, dat hij comparant oock soo konde sijn.

De deurtrapte TERHIELS ende de drij broeders daer aen getrouwt, wisten seecker dat neeffs vrouws suster, die seer jongh ende rijk was, niet trouwen en soude in een geslacht, dat sich selfs soo leelijck voor hem tot schande ende ten achteren maeckte, al quam hij comparant al te bewijzen, dat hij waerlijck doen kon, dat hij comparant door Godts zeegen, met enckel eijgen gewonnen goet sijn coopmanschap gedaen hadt, het echter niet soude toestaen om d'overgroote lasten, die hij comparant soo als 't scheen te verwachten hadt, van al de ten achteren sijnde broeders, alle drij belast met vrouw en kinderen, en veel ten achteren, soo hij seijde; ende als JAN VAN DER HEYDEN als uyt het midden van haer luyden dit soo leelijck tegens sijn comparants neeff in sijn comparants presentie, verhaelt hadt, vraeghde hij comparant, waerom dat hij dese saeck, en het ander soo leelijck voor neeff bracht, daer hij, in sijn hart overtuight, dogh gewapent met treecken, valselijck op sprack („Claes oom is vooght en neeff komt als vooght in sijn vaders plaets") ende als 't geene hij comparant door te goed vertrouwen, sijn trouweloose suster raet bevender wijse geopenbaert hadt, gingh hij, toen neeffs hujsvrouw van Wesel hier quam om hem comparant geheel ende al uijt haer luijder gunst te krijgen, in een seer quade zin haer overdragen, die daer oock seer door verbitterde, ende als hij comparant dus, door nijdt, van den schalck TERHIEL ende al d'erffsuchtige, uijt neeff ende nichjes gunst was, om d'overblyffsels van haer gunst voorts te ruïneren, soo sprack JAN VAN DER HEYDEN ende sijn wijff SARA TERHIEL (door sijn moeders doot, op een ander schelmstuck gewapent, als neeff weder van Wesel hier quam) uijt het midden van hun en in hun aller naem, aldus: de oomen MUNSTER en KORVER hebben de handen aen moeders boedel geslagen, want sij hebben 't goet vercocht, ende wij sijn geresolveert, moeders boedel met de voet te stooten, begerende van hem comparant 't selfde, ende als hij comparant om d'onverwachte voorslag ontroert sweegh, ende daernaer seijde alsdat het selve te laet was, soo seijde dien schalck: ick hebbe tot Sr. MATTHIJS CRAIJERS geweest, ende die seijt,

dat het niet te laet is, begerende daerop dat hij comparant met hun bij de notaris soude gaen, 't welck hij comparant weygerde, toen sprack hij: *wij* sullen 't dan doen, ende wij sullen u in uw vryicheijt laten. Hij comparant wel siende, dat het houwelijck heel ende gantsch aff most, daer 't om te doen was, gingh 't selve aen syn neeff klagen, die het in 't eerste niet en gelooffde, doch Meutje JANNEKE MUNSTER gingh evenwel ten huijse van den curateur voornoemt, om te onderstaen off JAN VAN DER HEIJDEN hem hadt gevraeght, off men een boedel van ijmant die soo langh doot was geweest, noch met de voet kon stooten, dewelcke haer seer verwondert sijnde vroegh: hoe weet ghij, dat JAN VAN DER HEYDEN mij dat gevraeght heeft? Toen neeff dit hoorde, gingh hij aenstonts met oom ende hem comparant bij JAN VAN DER HEYDEN, die het seer beteutert ende bedeest, eerst ontkende, ende daerna bekende en begeerde dat hij comparant, den onversoelijcken haet tersyde stellende, 't hem vergaff, ende sprack schaemachtigh tot verschoningh, 't selve kon sulcken groote schande voor hem ende sijne kinderen niet sijn, als neeff ende oom hem voorhielden, omdat het banckroet maer onder de vrinden was (te weeten onder die hem comparant belooft hadden gunstigh te sullen sijn bij haer eenige suster, dat sij verklaerden niemant belooft te hebben, ende oversulcx boven het langhdurigh tractement, het vrij woonen aldaer voor hem comparant al versocht en oock al verkregen hadden) ende dit wilde SARA TERHIEL'S man, met d'andere getrouwde aen de TERHIELS doen, sooals het scheen, om de betalingh van drij en vijftigh Rijxdaelders en ses stuivers t' ontgaen, maer het was waerlijck, om hem comparant daermede dit en alle andere goede houwelijcken te beletten, ende erffgenamen te blijven van het testament dat hij comparant drij jaren te vooren door sijn wijffs raet, hadt op den tienden Juny 1664 doen beschrijven, door wijlen de Heer JUSTUS VAN DE VEN, openbaer notaris ende Burgermeesterlijcke Gecommitteerde, in de verbitteringh van Ds. GALENUS ende APOSTOOL, wonende doenmaels mede aen den Dam, waerinne hij comparant SARA TERHIEL'S man ende sijn suster voor uijt hadt gemaect sijne beneringhde stijl en vier en twintigh hondert guldens aen gelt, en al den imboel en al de cleedingh ende dat sij als een legitime portie vier prelegaten en twee legaten die met d'inbegrepe ses d'halff duysent guldens aen gelt, ruijm negen d'halff duysent guldens waerdigh, eerst affgetrocken waren, dan voor 't met al de broeders ende susters noch gelijk souden deelen de legitime portie door moeder zaligers doot, oock voor 't gemeen sijnde, ende andere voordelen meer, seggende hij comparant tot besluit, dat het SARA TERHIEL'S man JAN VAN DER HEYDEN ende d'andere erffsuchtige niet te doen en was om de betalingh van die arme dryen vijftigh Rijxdaelders t'ontgaen, maer om hem comparant onder desen listigen schijn, voor eeuwich uijt sijn

neeffs ende nichts gunst te houden ende erffgenaem te blijven van zijn comparants gewonnen goet, haer bij dat testament gemaect. Ende dewijle hij comparant seecker wist dat sij dit gedaen hadden, om wederom vergeven te worden, gelijk als hij comparant SAMUEL TERHIEL zijn boosheijt tot Emmerick ende dat van de bruijloft, op zijn wijffs aenhouden vergaff, als mede 't bedriegelijck brengen tot het contract, 't overtreden van 't leet daerdoor geleden, mitsgaders de trouweloosheijt ende list om 't selve tegens zijn gegeven woort ende zijn vrouws borghtocht, te verscheuren, 't welck zijn wijff hem, besturven, belette, als oock 't onredelyck maecken van de huurcedulle, ende 't eerloos drijgement van zijn comparants deure op te steecken, indien hij niet van Wesel en quam: dat hij comparant alles, volgens haerlijder vermaningh van 't gebot Christij vergaff, ende als JAN VAN DER HEYDEN over 't laeste ende 't erghste van alles, in neeffs ende ooms presentie van hem comparant vergevinge begeerde, soo weygerde hij 't hem ende toen verviel hij kort hierna in sulcken verschrickelycken wanhoop ende vertwyffelingh, dat hij, als geheel van Godt verlaten in veele dagen tot Godt niet en konde bidden, ende als de TERHIELS hem eerst door predicant ende diaconen ende daerna door CLAES broer zijn wroegende conscientie sochten te benemen, soo wierdt hij noch desperater, soodat de Godt vresende dagh ende nacht mosten waecken, maer dat hielp mede al niet ende 't wierdt al erger, tot dat hij comparant voor 't alderlaest, den onversoelijcken haet aen een syde stellende, uyt meedoogen nacht ende dagh bij hem waecte, ende om hem de vertwijffelingh aen de genade Godts, te benemen, noch veel erger sonde hem voorhielt als 't overspel ende de dootslagh van de propheet DAVID, ende 't versaecken des apostels PETRI, ende dat Godt bij sich selfs sweert, dat hij de doot des sondaers niet en begeert ende 't hem vergaff ende selfs voor hem badt, soo badt hij eyndelijck, nae veele dagen in sulcken verschrickelijcken vertwijffelinghe geweest te zijn, Godt wederom aen als wanneer hem comparant ende zijn vrouw van blijdschap, de tranen uijt d'oogen sprongen, ten deele, om het seggen, van dat de soodanige meest eyndigen door strop off mes. Ende als hij comparant een chinaesappel snee, riep zijn wijff seer verbaest, och broer kom bij mijn man met geen mes, en 't stuckje weygerende gaff hij voor geen droogh broot waerdigh te syn. De predicant en diaconen, besoeckers en waeckers waren de grondt ende oorsaek van zijn wanhoop onkundigh, en daerom viel haer troostelycke aanspraek hem oock lastigh: alle de TERHIELS ende zijn wijff, die hem tot het feijt gebracht hadden, hielden haer, als oorsaeken van dit onheijl, nae zijn comparants komste meest wegh, ende als zijn wijff hem eens, stil leggende, genaecte, om goede nacht te seggen, soo vloogh hij tegens haer op ende stack sulcken naren keel op dat sij verbaest ende verschrickt vluchte, ende hij comparant trilde

ende beeffde, doch hij wierdt eijndelijck, door Godts genade, en sijn comparants gedurigh waecken en vrundelijcke aenspraeck, weder herstelt, als Godt almaghtich bekent is; uijt alle welcke voorseijde redenen, sijne voorseijde suster ende broeders, als oock alle de werelt genoeghsaem sullen kennen sien, dat sij hem comparant meer als wettige oorsaecken ende motiven hebben gegeven, om hen luyden voorbij te gaen ende van sijne nae te latene goederen ende middelen, soodanigh te disponeren als hier vooren is verhaelt, ende opdat een iegelijck vastelijck geloven magh, waer ende waerachtich te sijn, 't gene hiervooren verclaert ende beschreven is, soo is hij comparant bereijt 't selve met de doot te confirmeren, daghvaerdende daerop de voornoemde SAMUEL TERHIEL mitsgaders SARA TERHIEL ende JACOMYNTJE TERHIEL, voor de hooge vierschaer Godts, die een kender is van alle harten ende voor wien geene dingen, door practycq nochte listicheden, sijn te verbergen, om aldaer hun te verantwoorden over de trouweloosheden, ongelijcken, hartseeren ende moeyelijckheden, hem comparant met hunne arghlisticheden ende deurtrapte boosheden aengedaen ende toegebracht, ende deswegen haer rechtvaerdigh oordeel ende straffe t'ontfangen. Versoeckende aen mij notaris dit alsoo ad notam te willen nemen ende aen een jegelijcken ende desversoeckende daervan te verlenen acte in forma, 't welck aldus ter goeder trouwen gepasseert is binnen Amsterdam, present PIETER PADTHUIJSEN ende JAN AEMS, als getuigen hiertoe versocht.

P. PADTHUIJSEN.
JAN AEMS.

w. g. GORIS VAN DER HEYDEN

Ita attestor rog.

C. AKERBOOM DOEDENS
Nots.

Een Spaansche leening in Nederland

DOOR

A. W. WEISSMAN.

DE Hoogleraar DR. H. BRUGMANS is in zijn studie „De Koopman” er met recht tegen opgekomen, dat men zoo vaak de achttiende eeuw als een tijdperk van verval voor den handel van Amsterdam beschouwt.

Nog in 1780 werden er te Amsterdam belangrijke leeningen geplaatst. Reeds in 1773 wilde, zooals „De Koopman” vermeldt, de Spaansche regeering in Holland een leening sluiten van twee en een halfmillioen gulden tegen zes percent. Prof. BRUGMANS zegt, dat deze Spaansche leening, waarvan de opbrengst bestemd zou worden tot het graven van kanalen, tot stand schijnt gekomen.

Op deze leening heeft betrekking een acte van den volgenden inhoud.

* * *

Op den Agtienden October des jaars Zeventienhonderd en Tagtig compareerde voor mij CORNELIS VAN HOMRIGH, openbaar Notaris te Amsteldam, bij den Hove van Holland geadmitteerd: de Heer MANUEL SANCHEZ, koopman,

wonende binnen deeze stad, voor en in den naam van zijn Huis van Negotie, canterende ten name van ECHENIQUE en SANCHEZ, in qualiteit hierna gemeld.

Ende exhibeerde aan mij Notaris de Acte van Authorisatie in de Stad Madrid den 15en September 1780, door de Vergadering tot de Directie en het Bestier der Canaalen Imperial en Tauste, in de koningrijken Arragon en Navarre, op zijn Heer Comparants Huis van Negotie, tot het negotieeren van een Capitaal van:

Twee Millioenen, Viermaal Honderd en Zestien Duizend guldens, de helfte in geld, en de wederhelfte in oude Obligatien der Negotiatien gedaan door BADIN en COMPAGNIE, verleend; benevens het gedrukte Exemplaar van het daarbij geinsereerde Patent van zijne Catholijke Koninglijke Majesteit, gegeven in St. Ildefonso den 12 September 1780 en geteekend door DON PEDRO ESCALANO DE ARRIETA, waar aan, naar luid van het zelve Patent, even gelijk geloof en crediet als aan het origineel moet worden gegeven, mitsgaders een authenticq Translaat van de gemelde Acte van authorisatie, luidende hetzelfde Translaat woordelijk als volgd:

In de stad Madrid den Vijftienden van de maand September Zeventienhonderd en Tagtig, vergaderd zijnde de Heeren MIQUEL JOACQUIN DE LORIERI, Ridder van de Koninglijke gedistingueerde Orde van KAREL DE DERDE en Minister van den Koninglijken Hoogen Raad van Castilien; DON JUAN BAPTISTA CONDOM, inwoonder en koopman deezer Hoofdstad; den Licentiaat DON FRANCISCO MARIN Y MELGARIGO, Advocaat der Koninglijke Raaden van Hoogst deszelfs doorluchtig Collegie; en DON LUIS DE LANGIER, als President, Leeden, Reekenmeester en Interventeur van wegens Zijn Catholyke Majesteit in de Vergadering tot de Directie en het Bestier der Canaalen Imperial en Tauste, in de Koningrijken Arragon en Navarre; zo hebben de voornoemde Heeren, in tegenwoordigheid van mij Notaris en de ondergeteekende getuigen verklaard, dat aan de voornoemde Vergadering is verleend een Koninglijk Patent, zijnde woordelijk van den volgende Inhoud:

DON CARLOS, door Godts genade Koning van Castilien, van Leon, Arragon, de beyde Sicilien, Jeruzalem, Navarre, Granada, Toledo, Valencia, Galicien, Majorca, Sevilien, Sardiniën, Cordova, Corsica, Murcia, Jaen, van de Algarves, Algeciras, Gibraltar, de Canarische Eilanden, de Oost- en West-Indien, van de Eilanden en het Vaste Land van den Oceaan, Aarts-Hertog van Oostenrijk, Hertog van Bourgondien, Braband en Milaan, Graaf van Augsburg, Vlaanderen, Tirol en Barcelona, Heer van Biscayan, Molina, etc.

Aan die van Mijnen Raad, Presidenten, Regenten en Auditeuren van mijne Cancelarijen en Audientien, Provoosten van mijn Koninglijk Huis en Hof, en aan alle mede-Regenten, Adsistenten, Gouverneurs, Opper- en Onder-Provoosten

en verdere Rechters en Gerechten, Ministers en Persoonen van deze Koninkrijken en Heerschappijen int particulier; en specialijk aan de Vergadering van de Directie in het Gouvernement, betreffende het Canaal Imperial van Arragon en het Koninklijk Canaal van Tauste in het Koninkrijk van Navarre; alsmede aan den Protecteur van dezelve, resideerende in de Stad Saragossa!

Zij u bekend:

Dat Ik ten respecte van de meerdere bevordering en voortzetting der Werken van voornoemde Canaalen, ten nutte en voordeele 'twelk aan Mijne Onderdaanen daardoor werd toegebracht, heb goed gevonden een Koninklijk Patent uit te vaardigen, in dato den Twaalfden February van het jaar Zeventienhondert Agt en Zeventig, waarbij het Mij behaagd heeft, (onder andere poincten) te beveelen:

dat uit eenige Takken van Mijn Koninklijk Thresor een Fonds zoude geformeerd worden; 'twelk in geval van eenige onverwagte gebeurtenissen en veranderingen, van welken aard zulks zoude mogen zijn, sufficient en zeeker zoude zijn ter betaaling der Interessen, ten einde alzo aan de Vergadering der Directie van het Canaal altoos nieuwe Sommen te presteeren, ingevalle zij zoude in gebreke blijven dezelve te betalen, mits dat voor als toen door dezelve Vergadering niet meerder ter leen wierd opgenomen dan Twee Millioen Guldens Hollandsch, en dat derzelve Interessen niet hoger zouden loopen, dan tot Drie en een Half ten Honderd;

en dat, ingevalle de Geldschieters van andere voorgaande Negotiatien haare daarbij bepaalde Interessen zouden willen reduceeren en voor het geheel of ten deele in de nieuwe Geldleening faciliteeren, men als dan middelen zoude beraamen, om het Fonds te vergrooten, ten einde dezelve evengelijke securiteit als de nieuwe zouden kunnen genieten; moetende dan teffens cesseeren alle zwaarigheden als extraordinaire belastinge van de Compagnie, ter oorzaak van de voorschreeve geldleeninge.

In deezen toestand, en ter Onzer kennisse gekomen zijnde met welke promptitude de uitvoering van ons voornoemd Koninklijk Patent zijn beslag heeft bekomen in Holland: Zo heb Ik door Mijn Koninklijk Patent van Ampliatie, geexpedieerd den Eenentwintigsten Juny van gemelde Jaar, goedgevonden het weder openen en publiceeren van eene nieuwe Inschrijving voor nog Twee Millioenen Guldens, tegen gelijke Interest van Drie en Een half ten Honderd; admitteerende dezelve in gelijke forma, de eene helft in geld en de andere helft in Obligatiën van de voorgaande Negotiatie; zo als Ik wijders bij Mijne Koninklijke Order, in dato den Dertienden Juny, gecommuniceerd aan Mijnen Raad, door den Grave van FLORIDA BLANCA, mijn Eerste Staats-Secretaris, heb verleend

de faculteit aan de Vergadering voorschreven, omme in te trekken of te ontvangen de Een Duizend twee Honderd en Agt resterende oude Obligatiën van de Compagnieschap van BADIN, en te negotieeren Twee Millioen en Viermaal Honderd Zestien Duizend Guldens, de helft in geld en de wederhelft in oude Obligatiën van gemelde Compagnieschap;

Onder het verband van Mijn Koninglijk Persoon, ten welken einde Ik heb geordonneerd, het Fonds, gedestineerd ter betaling van de Interessen (ingevalle zulks door de Vergadering niet punctueel mogte geschieden) te augmenteeren, door Jaarlijks de vereischte Sommen te neemen uit Mijne Koninglijke Inkomsten van de Posterijen en andere Takken van Mijne Koninglijke Revenuën, en dezelve te depositeeren in de Cassa welke alleenlijk is gedestineerd ter betaaling van voornoemde Interessen, welke Cassa met geen Hypotheek noch Belasting, hoe genaamd, is, noch kan zijn, bezwaard, en afgezonderd blijft van alle andere Obligatiën van Mijne Kroon, ten einde zodanig deposito ongeschonden blijven zal;

In diervoege, dat alle de Deelhebbers wegens de Compagnieschap van BADIN zonder exceptie kunnen genieten het zelve faueur en beneficie, doch met dien verstande, dat degenen welke hunne oude Obligatiën niet verwisselen voor andere nieuwe in deeze derde en laatste Negotiatie, binnen den tijd van zes Maanden, te reekenen van den Dag af dat deeze mijne Koninglijke Resolutie in Holland zal zijn gepubliceerd, daarvan zullen ontstoooken zijn, doordien na verloop van gemelde termijn, de Obligatiën welke niet zullen zijn verwisseld van geener waarde noch effect zullen zijn.

Ik beveele dat Gijlieden, zoodra hetzelve door U ontfangen of aan U gepresenteerd zal worden, zult hebben in te zien deze Mijne Koninglijke Resolutie, alsmede dat Gijlieden dezelve onderhoudt, nakomt, volbrengt en uitvoert, zonder dezelve te contravenieeren, veel minder de geringste contraventie van dien te permitteeren. Zijnde dit Mijn Wil; en dat aan het gedrukte Exemplaar van dit mijn Patent, onderteekend door Don PEDRO ESCOLANO DE ARRIETA, mijn Schrijver van de Kamer en het Gouvernement van mijnen Raad, voor zo veel betreft de Koningrijken van de Kroon van Arragon, het zelve geloof en crediet worde gegeven als aan deszelfs origineel.

Gegeven in St. Ildefonso den Twaalfden September Zeventien honderd en Tachtig.

Ik de Koning.

Ik Don PEDRO GARCIA, Opper Secretaris des Konings onzen Heer, heb dezelve doen schrijven door Zijn bevel.

* * *

Aan dit stuk is toegevoegd een legalisatie van „JACQUES GODEFROY, Grave van RECHTEREN, Extraordinair Envoyé en Plenipotentiaris van de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden bij Zijne Catholyke Majesteit”.

Verder blijkt uit de acte, dat de firma ECHENIQUE & SANCHEZ „een Capitaal van Twee Millioenen Viermaal Honderd en Zestien Duizend Guldens Hollandsch Courantgeld” aan de Directie van de Werken der Kanalen zou verschaffen, tegen een rente van drie en een half percent. Van dit kapitaal behoefde slechts f 1.208.000 in contanten gegeven te worden; de andere helft der som kon volstaan worden in „oude obligatiën van de compagnieschap van BADIN”.

De aflossing der schuld zou plaats hebben in 1797, 1798, 1799 en 1800, telkens voor een vierde deel. De Directie van de Kanaalwerken verzekert „in naame van Zijn Catholyke Majesteit: dat er nooit de minste ophouding zal plaats hebben ten opzichte van de betaalingen”.

Maar dat zij gelijk hebben gehad, die, zooals „De Koopman” zegt, dachten :

„Ik ken hun wind en hou mijn geld”,

leert ons een „Memoire pour plusieurs sujets de Sa Majesté le Roi des Pays-Bas, créanciers hypothécaires privilégiés sur les canaux Impérial d'Arragon et Royal de Tauste, représentés par M. M. A. TEYLER VAN HALL et G. W. VERWEY MÉJAN à la Haye et leurs Agents à Madrid”.

Van deze memorie, die in 1820 gedrukt werd, bezit het Gemeente-Archief te Amsterdam een exemplaar. Het stuk begint met een geschiedkundig overzicht van wat er met de leeningen plaats had.

In 1767 vatte Koning KAREL III van Spanje het voornemen op, de werken van het Keizerlijk Kanaal, dat KAREL V had laten beginnen, om de Middellandsche Zee met de Golf van Biscaye te verbinden, te doen vervolgen. De Spaansche gezant te 's-Gravenhage kreeg last, om een Nederlandsch ingenieur te verzoeken, het maken van een ontwerp op zich te nemen. De keuze viel op den Kapitein-Ingenieur CORNELIS JAN KRAYENHOFF, 3 Januari 1722 te Vechel geboren. KRAYENHOFF kreeg verlof van den Stadhouder en kwam in 1769 te Saragossa aan.

Inmiddels had zich een compagnieschap gevormd met JUAN ANTONIO BADIN aan het hoofd, die 22 Februari 1768 van den Spaanschen Koning het recht had gekregen, het kanaal te graven, en gedurende veertig jaar alle kanaalgelden te ontvangen.

In 1770 zond BADIN een zekeren PEDRO PRADEZ naar Holland, om te trachten daar een leening voor de kanaalwerken te sluiten. PRADEZ „negocieerde” deze leening met A. J. HESHUYSEN & COMP. te Haarlem, en A. & S. BOAS te

's Gravenhage. KAREL III keurde haar bij patent van 12 Mei 1770 goed en stelde zich borg voor het betalen van rente en aflossing. Het bedrag der leening was *f* 1.300.000, de rente 6 percent. In de jaren 1785, 1786, 1787, 1788 en 1789 zou telkens *f* 260.000 worden afgelost, zoodat in laatstgenoemd jaar de schuld zou zijn gedelgd. Bovendien zou van 1776 tot 1789 ieder jaar een premie van *f* 50.000 onder de aandeelhouders verloot worden.

De Compagnieschap BADIN zou van 1771 tot en met 1779 *f* 50.000 'sjaars, van 1780 tot en met 1782 *f* 100.000 'sjaars, van 1783 tot en met 1785 *f* 150.000 'sjaars, van 1786 tot en met 1800 *f* 250.000 'sjaars van den Koning ontvangen, en dus in het geheel *f* 4.950.000 krijgen. FLORIS VISSCHER HESHUYSEN had 11 October 1772 te Madrid voor een achtste in de Compagnieschap BADIN deelgenomen. Kort te voren, 9 Mei 1772, had de Raad van Castilië een Commissie van Toezicht benoemd, waartoe ook de in het medegedeeld Patent bedoelde Don JUAN BAPTISTA CONDOM behoorde.

In 1778 werd de concessie aan de Compagnieschap BADIN door den Koning ontnomen, en werd ingesteld de „Vergadering tot de Directie en het Bestier der Canaalen Imperial en Tauste”, waarvan in onze acte sprake is. De Koning bepaalde, dat de obligatiehouders der negotiatie van HESHUYSEN en BOAS, wanneer zij voor een gelijk bedrag op een nieuwe leening inschreven, het recht kregen hunne oorspronkelijke obligatiën tegen nieuwe in te wisselen. De rente werd echter van 6 percent tot $3\frac{1}{2}$ percent teruggebracht. Dit is bedoeld met het „reduceeren der Interessen” en het „faciliteeren”, waarvan het Patent spreekt. Den oorspronkelijken obligatiehouders was hypotheekrecht op de kanaalwerken gegeven. Dit werd hun door den Koning ontnomen en daarvoor kwam het „Fonds uit eenige Takken van het Koninklijk Thresor” in de plaats, in het Patent bedoeld.

Deze transactie wordt in de nota van 1820 dus beschreven: „De Spaansche regeering heeft aan de obligatiehouders gezegd: gij moet mij nog ééns zooveel leenen, als gij mij reeds geleend hebt, uwe rente moet worden verminderd van 6 tot $3\frac{1}{2}$ percent en gij moet uwe hypotheekrechten opgeven; doet gij dit, dan erken ik uwe vordering, doch doet gij dit niet, dan verklaar ik haar van onwaarde”. Wij begrijpen nu, wat in de acte bedoeld wordt. De firma ECHENIQUE en SANCHEZ moest aan de 1208 houders van 6 percents obligatiën vragen, andermaal 1208 obligatiën à *f* 1000 te nemen; die obligatiën zouden slechts $3\frac{1}{2}$ percent rente geven, doch de houder van iedere obligatie had het recht... een 6 percents obligatie tegen een $3\frac{1}{2}$ percents in te wisselen!

Het schijnt, dat niet alle obligatiehouders hiermede genoegen hebben genomen, al had de Koning van Spanje gezegd „dat de obligatiën welke niet zullen

zijn verwisseld, van geene waarde noch effect zullen zijn". Want in de memorie van 1820 komen hunne erfgenamen voor hunne rechten op.

Ook de erfgenamen van CORNELIS JAN KRAYENHOFF, in 1782 gestorven, luchten in de memorie hun grieven tegen de Spaansche regeering, die het met dezen verdienstelijken ingenieur al zeer Spaansch had gemaakt.

Immers ofschoon KRAYENHOFF drie reizen naar Spanje had gedaan en er telkens lang had vertoefd, waren hem nimmer reis- en verblijfkosten vergoed! Als honorarium was hem *f* 3500 per jaar beloofd, en daarenboven één percent van de *f* 4.950.000, die de Compagnieschap BADIN zou ontvangen. Maar ook hiervan had hij niets gekregen.

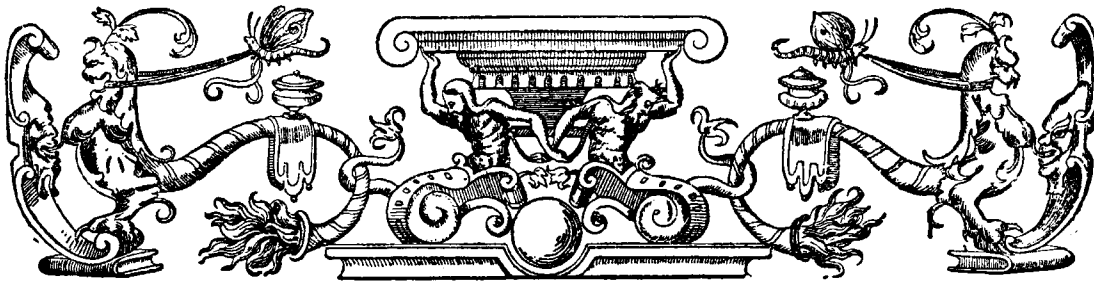
De brief aan „De Koopman”, door HENRY HYCARDO BAPTISTE fils uit Sevilla den 24 Mei 1773 geschreven, en door den Hoogleraar BRUGMANS aangehaald, moet gefingeerd zijn. Immers de leening, 12 Mei 1770 ten behoeve van het kanaal, bij HESHUYSEN te Haarlem en BOAS in den Haag aangeaan, beliep niet *f* 2.500.000, doch *f* 1.300.000, en het kanaal werd niet in Murcia, doch in Arragon gegraven. Blijkbaar zijn ook de „Vijfduizend Ducaten” die de emittenten der leening zouden ontvangen, gefingeerd. Misschien heeft de tot nu toe onbekend gebleven redacteur van „De Koopman” een toespeling bedoeld op de transactie van HESHUYZEN en BOAS, die meenden, het hooge bedrag, hun in 1770 door den Koning van Spanje toegezegd, te zullen ontvangen. Zij hebben dat echter niet gekregen, gelijk uit de nota van 1820 blijkt.

„De Koopman” heeft gelijk gehad, toen hij zijn lezers aanspoorde, hun goede geld niet in zulke buitenlandsche ondernemingen te steken.

Of de stappen, bij Koning WILLEM I een halve eeuw na 1770 door de schuldeischers der Spaansche Regeering gedaan, eenig gevolg hebben gehad, is mij onbekend.

Maar wanneer wij bedenken, wat Spanje in die vijftig jaar doormaken moest, en in welken treurigen staat zijn financiën na de Fransche overheersching verkeerden, dan wordt het zeer onwaarschijnlijk, dat de schuldeischers hun geld hebben ontvangen.

Nalezing der tresoriers-rekeningen van 's-Gravenhage

DOOR

EDUARD VAN BIEMA.

1616.

Fol. 279 vo.
BETAELT CORNELIS BOSCH ende JEUREFAES JACOBZOOM
VAN HARN, plaetsnyders, de somme van vyftich ponden,
dezelve tot een vereeringe toegevoucht voor de presentatie
by henluiden aende Magistraet gedaen van twee
exemplaren vande Caerte by hem gesneden daer inne
Schravenhaeghe met alle de straeten ende edificien pertinentelicken
es affgebeelt, etc. . . . . L. L.

Fol. 285 vo.

Betaelt HENRICH CHEUWEN, goutsmit, de somme van vyer hondert vyftich
ponden zestyen schellingen over het silver ende fatsoen van een becken ende
lampet by hem gemaect ende geleverd daer mede de heeren burgemeesters,
schepenen ende vroetschappen van 's-Gravenhage hebben vereert Jonchr. WILLEM
VAN OUTSHOORN, balliuw ende schout alhier op den doop van zijn jongen zoon
daer haere Ed. als getuijgen over hebben gestaen, etc. . IIIIC L L XVI sc.

Fol. 288.

Betaelt JOHANNES FENACOLUS, de somme van t zestich ponden, uyt zaecke
van gelycke somme hem toegevoucht voor de presentatie bij hem aende magistraet

gedaen van vyff exemplaren van de Historie van CORNELIUS TACITUS by hem uyt Latynsche Spraecke int Nederlants overgeset, etc. . . . . LX. L.

Fol. 307.

Betaelt PIETER ADRIAENSZ. QUYRANTUS, schoolmeester tot Loosduynen de somme van zes ende dertich ponden uyt zake vande presentatie bij hem aen de Magistraet gedaen van zes exemplaren van zeecker bouck vande gereduceerde tafelen van interest by hem onlancx in drucke uytgegeven, etc. . XXXVI L.

Fol. 315.

Betaelt mr. JOHANNES LAMOTIUS, dienaer des Goddelicken Woorts alhier in 's-Gravenhage, de somme van zes ende dertich ponden tot een vereeringe vande presentatie by hem aende magistraet gedaen van eenige exemplaren van zeecker boucken geintituleert de heilige A. B. C. voor Sions scholieren by hem de heeren van de Reekeningen gedediceert etc. . . . . XXXVI L.

Fol. 319.

Betaelt HENRICK CHEUWEN, goutsmit, de somme van twee ende tzeventich ponden vyff schellingen uyt zaecke van eene zilveren schael daermede vereert is zeker persoon, etc. . . . . LXXII L. V sc.

Fol. 325 vo.

Betaelt meester MAERTEN MYTENS de somme van vyff ponden over 't maecken van een groen cussen inde nyeuwe gemaecte gestoelte inde groote kerck alhier, etc. . . . . V L.

1617.

Fol. 282 vo.

Betaelt JAN JACOBSZON ¹⁾, clockstelder de somme van negen ponden hem toegevoucht voor zijn verschoote reys en teerkosten int varen naer Amsterdam omme aldaer eenige clocken te besichtigen, etc. . . . . IX L.

Fol. 284.

Betaelt JOHANNES LAMOTIUS, dienaer des Goddelicken Woorts alhyer, de somme van vyftich ponden over de presentatie van zeeckere boucken by hem over geset geintituleert : Eerste deel der historissche betrachtinge Philippi, etc. L. L.

Fol. 286 vo.

Betaelt de Weduwe van wylen mr. FLORIS BALTHASAR, lantmeter, de somme van zess en dertich ponden haer toegevoucht voor zeker caertbouck

1) JAN JACOBZON KELDER.

vant dyckgraeffschap ende hooge heemraetschap van Rynlandt, daarmede zy de magistraet heeft vereert, etc. . . . . XXXVI L.

Fol. 288.

Betaelt HENRICUS POTAMONTIUS de somme van zes ponden hem toegevoucht voor dat hy de magistraet heeft gepresenteert eenige bouwkens inhoudende den poetische discours ende beschryvinge vande oorloge ende victorien der kinderen van Israehl uyt het oude testament, etc. . . . . VI L.

Fol. 288 vo.

Betaelt HILLEBRANT JACOBSZON, bouckdrucker, over het drucken van verscheiden billietten, etc. . . . . IIC VII L X sc.

Fol. 304.

Betaelt JAN JACOBSZON KELDER, clockstelder, de somme van acht ponden hem toegevoucht over zyn extra ordenairs moeyten ende vacatien by hem opten grooten toorn alhyer gedaen int repareren ende herstellen vande clauwyeren ende iserdraden vant horloge door den storm gans gebroocken ende ontrainponeert zynde, etc. . . . . VIII L.

1618.

Fol. 257 vo.

Betaelt de Weduwe van CLAES JANSZ, in syn leven glaesmaecker, de somme van zessendertich ponden over een gebacken glasch op ende neder mette Haechsche wapenen daer mede vereert is den ambassadeur VAN DYCK in syn nyeuwe gemaecte huysinge, etc. . . . . XXXVI L.

Fol. 258.

Betaelt SEGER VANDER MAES, oudt Schepen van 's-Gravenhage de somme van negen ponden, uyt zaecke van een spiegelglas met het wapen van den Hage by hem gemaect inde huysinge van mr. JACOB VAN DER DOES, daer mede hy by de magistraet es vereert, etc. . . . . IX L.

Fol. 288.

Betaelt die vande Camer van Rhetorica de somme van zessendertich ponden dezelve toegevoucht tot vervallinge van haer gedaene oncosten int reysen naer Bleywyck opte beschryvinge dienthalven aen henluyden ende andere camers meer gedaen, etc. . . . . XXXVI L.

Fol. 296 vo.

Betaelt DOMINICUS VINCKEMIO, dienaer des Heiligen Evangely tot Schardam, de somme van vyff ende twintich ponden den zelven toegevoucht voor de presentie
Oud-Holland, 1912.

tatie by hem aen Burgemeesters gedaen van eenige exemplaren van zeker bouxken by hem licht uytgegeven, geintituleert den Spiegel der Theologie, etc. XXV L.

Fol. 302 vo.

Betaelt TOBIAS GILLISZON VAN DER LEYE, cooperslager, de somme van elff ponden dertyen schellingen uyt zaecke van een coperen weerhaen met zijn toebehooren opten tooren vant Sacraments gasthuys geleverd, ende eenige lantteernen ten dienste vanden Hage gerepareert te hebben, etc. . . . XI L XIII sc.

Fol. 305 vo.

Betaelt STEVEN VAN DER CRUYCE, de somme van acht ponden, hem tot een vereeringe toegevoucht voor de presentatie by hem aende magistraet gedaen van eenige exemplaren van zeeckere boucxkens vervattende een aenmerckinge opte jegenwoordige steertsterre, etc. . . . . VIII L.

1619.

Fol. 262 vo.

JAN LENERTSZOON BERREWOUT ende zyne medestanders de somme van vier ende twintich ponden uyt zake zyluiden aende magistraet alhier hebben vereert vyftien boucxkens, geintituleert het oordeel van het Synodus Nationael gehouden binnen Dordrecht, etc. . . . . XXIII L.

Fol. 262 vo.

JOHANNES FENACOLIUS, dienaer des Goddelicken Woorts tot Maeslander Sluys, de somme van vier en twintich ponden vuyt zaecken hy aen Burgemeesters heeft vereert vyff exemplaren van SÜETONIUS by hem in Nederlantsche tale overgeset, etc. . . . . XXIII L.

Fol. 263 vo.

JAN KELDER de somme van zes ponden hem toegevoucht tot zyn reise naer Amsterdam omme te sien naer clocken dienstich inden toorn alhier, etc. VI L.

Fol. 266 vo.

MAERTEN REYNBOUITS, tapissier van Bruyssel wonende alhier in 's-Gravenhaege, de somme van zestich ponden tot subsidie van zyne gedaene oncosten met dat hy hem alhier metter woon begeven heeft ende zyn hantwerck een half jaer geexerceert volgende de toesegginge hem den Ven December Anno XVIC achtyen gedaen, etc. . . . . LX L.

Fol. 282.

Doctor JOHANNES LAMOTIUS, bedienaer des Goddelicken Woorts, de somme van tsestich ponden hem toegevoucht voor de dedicatie ende presentacie van zekere bouxkens van Mr. BEJAMA, gewesene rector vande grote Schoole alhier, wezende d'uytlegginge opt Hooge Lyet SALOMONIS, etc. . . . . LX L.

1620.

Fol. 265.

JAN JACOBZOOM KELDER, clockstelder, de somme van acht ponden uyt zaecke vant verstellen ende schoonmaecken vant horloge opten grooten tooren, etc. VIII L.

Fol. 286.

ARYEN CORNELISZOOM tot behouve vant dorpe ende kercke van Schipluyde de somme van vyff ende veertich ponden henluyden toegevoucht tot het maecken van een glas inde voorsz. haere kercke, etc. . . . . XLV L.

Fol. 288 vo.

PHILIPS MICHIELSZ., Craemer, de somme van vyff ende tzeventich ponden uyt zaecke van een nieu blaeu vaendel van doubelen taff ende andere behoufften tot het zelve vaendel behoorende daer toe geleverd by hem tot behouff vand Schutterie gemaect, etc. . . . . LXXV L.

Fol. 289 vo.

HEYNDRIK VAN DEYL, Craemer, hondert ende vyftich ponden over 't maecken van twee vaendels, etc. . . . . CL L.

fol. 298 vo.

HEYNDRIK GEUWEN, goutsmit, de somme van vier ende tachtich ponden uyt zaecke van twee zilvere zoutvaeten wegende twee ende twintich ons drye eyngelssen daer mede CAREL DE WINTER haeren Caembewaerder vereert es tot eenen pillegifte in regardt dat burgemeesters hebben gestaen als getuyge over den doop van zijn kint, etc. . . . . LXXXIII L.

fol. 303 vo.

CLAES CORNELISZOOM, outburgemeester, de somme van vyff ende twintich ponden vier schellingen uyt zaecke van twaelf tinne schaelen tot twee ponden twee schellingen tstuck bij hem tot behouff van de hooffmans van Sebastiaens confrerie geleverd, etc. . . . . XXV L III se.

1621.

fol. 277.

SAMUEL GOVERTSZOOM, glaesmaecker, de somme van twaelf ponden uyt zaecke van twee spiegelglaessen daert waepen van den Hage in staat bij de Magistraet van den Hage vereert. HENDRIJCK AERTSZOOM SOUDYNS, commys van finantie van Hollant. etc. . . . . XII L.

fol. 277 vo.

NANNINCK CORNELISZOOM, glaesmaecker, de somme van vyff ende tnegentich ponden twaelf schellingen uyt zaecke van glaessen met 't Haechs ende der heeren Magistraeten wapenen by hem gemaect ende gesteld inde nyeuwe gebouwde gasthuis tot Scheveninge, etc. . . . . XCV L XII se.

fol. 291.

PIETER BOR CHRISTIAENZON, de somme van tsestich ponden hem toegevoucht tot eene vereeringe voorde presentatie van zyne historie geintituleert begin ende vervolch van de Neederlantsche Oorlooghen ende dedicatie vant negende bouck derzelve historien uytgegeven in den jare XVIC ende een en twintich, etc. LX L.

fol. 292 vo.

JAN COOLEN, glaesvercooper, de somme van ses ponden achthyen schellingen uyt zaecke van groote, middelbaere ende andere glaesen by hem geleverd op zeeckere maelyt by de magistraet ende officieren vande Schutterie opte Cleveniers doelen gehouden, etc. . . . . VI L. XVIII sc.

fol. 297 vo.

Mr. FLORIS JACOBSZON VERNUFT, geswooren lantmeeter, de somme van vyff ende twintich ponden thyen schellingen over tmaecken van caerten, vacatien ende modellen by hem tot behouff vant Corpus van Schravenhaege gemaect, etc.

XXV L. X sc.

fol. 317 vo.

JOHANNES FENECOLIUS, de somme van achthien ponden hem toegevoucht tot een vereeringe van seecker bouck geintituleert de stadt Godts gemaect by den Oudtvaeder AUGUSTINUS ende by den voorn. FENACOLIUS int nederduyts overgeset, etc. . . . . XVIII L.

fol. 318.

EGBERTUS BERKELO de somme van acht ponden hem toegevoucht tot een vereeringe van de dedicatie ende presentatie van zyne theses fot Leyden gedefendeert, etc. . . . . VIII L.

1622.

fol. 268.

Mr. PIETER ALEWIJNS, organist, de somme van dertich ponden over een jaer zyner gaige verschenen den eersten Mey 1622 ende dy voor de laeste mael also de voorsz. dertich ponden voortsien zullen coemen te cessen deurdien opte augmentatie deszelfs gaige es gedisponeert alst volcht, etc.

idem.

Mr. PIETER ALEWYNSZON voorn. de somme van tnegentich ponden.

fol. 305.

. . . . . STARTER de somme van zes ponden hem by burgemeesters toegevoucht tot een vereeringe over twaelf exemplaeren by hem aende magistraet

gepresenteert vande laeste tocht van zyne Extie prins HEYNDRICK in Brabant by hem in Nederduyts dicht beschreven . . . . . VI L.

fol. 310.

HENRICUS FABRITIUS, student inde Theologie tot Leyden, de somme van twaelff ponden over de presentatie ende dedicatie van zyne theses de S. Scripturae versione by hem tot Leyden public gedefendeert, etc. . . . . XII L.

328 vo.

DOMINICUS VAN HOTTINGA de somme van thyen ponden hem toegevoucht over de presentatie van zeecker bouck geintituleert polygraphie daer meede hy burgemeesters heeft vereert, etc. . . . . X L.

fol. 331 vo.

Rethorica van Schravenhaege de somme van twaelff ponden henluyden toegevoecht tot vervallinge van de oncosten by henluyden gedaen tyde zy hebben gespeelt ende gesongen vant ontset van Bergen op ten Zoom, etc. XII L.

fol. 333 vo.

HENRICUS HONDIUS de somme van vyff ponden veerthien schellingen uyt zaecke van zes cooninghen van Bohemen ende eene caerte van Bergen by hem ten behouwe vande Magistraet geleverd etc. . . . . V L. XIII sc.

fol. 336 vo.

PIETER MANDER, dienaer des H. E. tot Gissen ende Ryswick inden lande van Altena, de somme van achthyen ponden over de presentatie van vyer exemplieren van zeecker bouck geintituleert Adelycken Rosencrans, etc. XVIII L.

1623.

fol. 297 vo.

EGBERT GERRITZON glasmaecker tot Woudrichem de somme van acht ende tzeventich ponden uyt zaecke van een glas by burgemeesters aen die van Woudrichem in haere nyeuwe gebouden kercke neffens andere steeden vereert ende by hem aldaer gemaect, etc. . . . . LXXVIII L.

fol. 314 vo.

JAN WILLEMSZ., tambouryn, de somme van elff ponden overt hermaecken ende 't repareren van twee trommels voor de Schutterie van Schravenhage, etc.

XI L.

fol. 319 vo.

JOHANNES LAMOTIUS bedienaer des goddelijcken woorts alhyer de somme van veertich ponden hem toegevoucht voor eenige exemplieren van zeecker

tractaet geintituleert de medecine der zielen by hem in neederduytsche taele overgezet, etc. . . . . XL L.

fol. 321.

JAN VAN DE VELDE ende JAN STARTER de somme van achthyen ponden uyt zaecke hy aen burgemeesters heeft gepresenteert vyff exemplaren van zeeckere prent geintituleert Triumphwaegen van den Prince van ORAINGEN hooch loffelycker memorie ende een gedicht by den voorn. STARTER daer onder gemaect, etc. . . . . XVIII L.

fol. 330.

SEBASTYAEN SACHS, kunstschryver, de somme van twaelf ponden uyt zaecke hy d' Magistraet heeft vereert mette figure van den prince van ORAINGEN in plaets van gravinge met letteren geschreven ende verciert etc. . . . . XII L.

fol. 330.

HENRICUS HONDIUS de somme van twee ende veertich ponden vier schellingen zes penningen uyt zaecke van eenige nyeuwe prenten, caerten ende anders by hem aen de magistraet geleverd, etc. . . . . XLII L. III sc. VI d.

fol. 331.

HENRICUS HONDIUS de somme van achthien ponden uyt zaecke van vier printen van den prince van ORAINGEN op Satijn ende met vergulde rollekens, etc. . . . . XIII L.

fol. 347 vo.

HEYNRICO FABRITIO, proponent, de somme van veerthien ponden over de dedicatie ende presentatie van zeeckere Theses by hem tot Leyden publice gedefendeerd, etc. . . . . XIII L.

fol. 349.

DANIEL CAPPERS, cladtschilder, de somme van zes ponden over 't groenen ende geelen vande veerthien bossgens voor die collecte ¹⁾ van de ambachtsjongers ende 't stellen vanden oyevaer op yder vande zelve, etc. . . . VI L.

fol. 360 vo.

AERT MEURS, bouckdrucker, de somme vant zeventich ponden vythien schellingen uyt zaecke van verscheyde nyeuwe prenten ende boucken, etc.

LXX L. XV sc.

---

1) Voor deze collectie gebruikte men ook 24 blikken dozen geleverd door den ijzerkramer CLAES MICHIELSZ. SCHOUTEN voor 14 ponden acht schellingen.

fol. 360 vo.

De Weduwe ende Erffgenaemen van HILLEBRANT JACOBSZON VAN WOU de somme van twee hondert drie ende dertich ponden vier schellingen uyt zaecke vant gunt by haer ten behouwe van de magistraet gedruet ende zoo aent pampier als anders geleverd is, etc. . . . . II C XXXIII L. IIII sc.

1624.

fol. 321.

ADRIAEN VAN BEYEREN, goutsmit, de somme van vier ende veertich ponden achtien schellingen uyt sake van diverse ijsers by hem gesnede soo tot 't Haechs ijcke als anders, etc. . . . . XLIV L. XVIII sc.

fol. 332.

JOHANNES LAMOTIUS, bediender des goddelicken woorts, de somme van twintich ponden, hem toegevoucht ter sake hy de Magistraet heeft geoffereert eenige exemplaren van een bouxsken geintituleert de geestelicke wapenen, by hem uytet Engels inde Nederduytsche tale overgeset, etc. . . . . XX L.

fol. 348.

Meester EVERT SPLINTER, clockgieter tot Haerlem, de somme van hondert een ende twintich ponden acht schellingen uyt sake van tvergieten van twee vande accoortclocken ¹⁾ van den groten toorn alhier ende d'overwichte van de spyse, etc. . . . . CXXI L. VIII sc.

fol. 349.

Meester PHILPS VAN VELSEN, organist der Stadt Haerlem, de somme van veertich ponden uyt saecke vant gunt hem by de Magistraet es toegeleyt tot vervallinge verscheyde wagenvrachten en voor de moeyte by hem gehadt met het vergieten ende stellen van de twee nieuwe clocken opten groten toorn alhier, etc. . . . . XL L.

fol. 352 vo.

JAN WOLFSHERTZON VLESSER, bouckvercoper, tot Schiedam, de somme van vyftien ponden uyt sake vant gunt hem by burgemeesters es toegevoecht voor de dedicatie ende presentatie van eenige exemplaren van APPIANUS ALEXANDRINUS uit Nederduyts overgeset, etc. . . . . XL L.

fol. 356 vo.

AERT MEURS, bouckdrucker, de somme van ses ende veertich ponden negen

---

¹⁾ 10 ponden werden bovendien nog betaald voor het ophangen ende op syn pas te stellen der twee klokken.

schellingen uyt sake van verscheyden nieuwicheyden ende bouckskens by hem geleverd, etc. . . . . XLVI L. IX sc.

1626.

fol. 326 vo.

JOHANNES EDINGIUS, uytter Hage, student, de somme van zestien ponden by burgemeesters hem vereert tot subsidie ende presentatie van eenige exemplaren van zijn theses de temperantia by hem in de Universiteyt tot Leyden opentlycken gedefendeert, etc. . . . . XVI L.

fol. 333.

PIETER BORRE, de somme van zestich ponden ut zaecke van gelycke somme by burgemeesters hem vereert voor de presentatie van 't IIIe ende IIIIe volumen van zyne historie weesende tvervolg van de Nederlantsche oorlogen, etc. LX L.

fol. 334.

De moeder van JAN JACOBSZN. (KELDER)¹⁾, clockstelder, de somme van vier ende twintich ponden over gelycke somme, by burgemeesters haer toegeleyt in haren hoogen ouderdom ten regarde vande langhe diensten van haren man so als van haren voorn. zoon de plaetsse van Sgravenhage gedaen, etc. XXIII L.

fol. 338 vo.

Jonckhr. JACOB VAN EYCK de somme van drie hondert vier ende tzestich ponden zeventhien schell. over 't leveren ende stellen van eenen nieuwen beyersteel langduyrige vacatien opten groote thoorn alhier int ordonneren van veele goede reparatien ende verbeternisse aent horlogie aldaer mitsgaders vereeringe aen hem ende zijnen dienaar gedaen, etc. . . . . IIICLXIII L. XVII sc.

fol. 343 vo.

FR. SCHREVELIO, rector van Latynsche schoole tot Leyden, de somme van dertich ponden over gelycke somme by burgemeesters hun toegeleyt voor de dedicatie en presentatie van eenige exemplaren van zeecker boucxken geintituleert palaemon sive diatribae scholasticae etc. . . . . XXX L.

fol. 346 vo.

De huysvrouwe van JAN JANSZ., bouckdrucker tot Aernem, de somme van thien ponden hem toegevoecht van dat hy de magistraet heeft vereert met een

¹⁾ KELDER overleed omstreeks 1628 en burgemeesteren schonken zijn zoon 50 ponden om hem in staat te stellen een reis naar Oost-Indië te ondernemen. De dochter van JAN JACOBS kreeg de opdracht het geld aan haren broeder te doen toekomen.

exemplaar vande voorneempste Nederlantsche geschiedenissen van XVC zes en t zestich totten jare XVIC een, etc. . . . . X L.

fol. 347 vo.

ADRIAEN ADRIAENSZ. VAN BEYEREN, goutsmit, d'somme van twee ende t zestich ponden over verscheyde yzers zoo groot als cleijn dienende om daarmede te ijcken alderhande maeten by hem voort corpus van den Hage gesneden t sedert den XIXen Auguste XVC vier ende twintich, totten XXIen Septemb. XVIC zes ende twintich daer inne begrepen de yzers gesneden totten generalen yck, etc. . . . . LXII L.

fol. 348.

JOHANNES LAMOTIUS d'somme van zes ende dertich ponden over gelycke somme hem by Burgemeesters vereert voor de presentatie van eenige exemplaren van zeecker boucxken geintituleert de Proffitelicken Coop by hem vuyttet Engels in onze taele overgeset, etc. . . . . XXXVI L.

fol. 348 vo.

AERT MEURS, bouckvercooper de somme van vier ende dertich ponden achtien schell. over eenige nieuwe vytgegaene boucxkens ende nouvelles, etc.

XXXIII L. XVIII sc.

fol. 350.

LENERT RAVENSZ. de somme van negen ponden over drie flambeauwe tegen drie pont t stuck by hem ten behouwe van de Magistraet geleverd ten tyde die Magistraet by de Prince van ORANGIEN neffens andere steede te bancquet waren genoot, etc. . . . . IX L.

fol. 355.

GARBRANT WILLEMSZ., stoelmaker, de somme van acht ponden vyftien schell. over acht matte stoelen by hem zoo voor de heeren Magistraet als secretarie gemaakt ende geleverd, etc. . . . . VIII L. XV sc.

fol. 355 vo.

FLORIS JACOBSZ., landmeter, de somme van negen ende t zestich ponden over verscheyde meetingen, peylingen ende caerten by hem ten behouwe ende door last van Magistraet gedaen ende gemaakt, etc. . . . . LXIX L.

fol. 361.

Doctor CASPER NOLLENS ¹⁾ de somme van zes ende dertich ponden hem by burgemeester vereert voor de dedicatie ende presentatie van eenige exemplaren

¹⁾ NOLLENS was docter van 's-Gravenhage en genoot als zoodanig een jaarlijksche wedde van honderd ponden. *Oud-Holland*, 1912.

van zeecker boucxken by hem uytten latyne overgeset geintituleert, het bedriegelick oordeel der wateren, etc. . . . . XXXVI L.

1627.

fol. 273 vo.

JACOB BLANCKENBURCH, aangenomen kloekstelder, de somme van drie hondert vyftich ponden over een jaer zyner gaige hem verschenen den eersten November XVI zeven ende twintich, etc. . . . . IIICL L.

fol. 307 vo.

ANTHONI VAN AECKEN, glasmaecker, de somme van honderd negen ende twintich ponden over ende in betalinge van sestien glazen by de Magistraet van Schravenhage, vereert aende substituyt Baillue ANDRIES DOENS, etc. CXXIX L.

fol. 326.

DANIEL SOUTERIUS, bediende des H. Evangelii tot Haerlem, de somme van zessendertich ponden over de presentatie van seecker bouck geintituleert Historich verhaell over het sterven ende begraeffnisse van Prins MAURITS Prince van ORANGE etc. onsterffel. Memorie, etc. . . . . XXXVI L.

fol. 329.

JOHANNES LAMOTIUS, bediender des H. Evangelii alhier, de somme van zes ende dertich ponden hem by burgemeesteren vereert voor de presentatie van eenige exemplaeren van seecker bouck geintituleert Phosphorus, by hem uyte Engelsche taele int nederduyts overgezset, etc. . . . . XXXVI L.

fol. 334.

De Rethoryckers alhier de somme van twaelf ponden, hemluyden by burgemeesteren toegeleyt voordat sy ten tijde vande Victorie van GROLL ietwat hadden gecomposeert ende gespeelt, etc. . . . . XII L.

1628.

fol. 341 vo.

TOBIAS GILLISZON VAN DER LEYE de somme van vier ende dertich ponden ende negen schellingen over verscheijde cooperwerck by hem ten behouve van Schraevenhaege geleverd, etc. . . . . XXXIIII L. IX sc.

fol. 356.

ANTHONY JANSZON, bouckvercoper, de somme van negen ponden thien schellingen uyt saecke van eenen duytsche bybel in folio gebonden met slooten bij hem geleverd inde Clooster kercke alhier, etc. . . . . IX L. X sc.

fol. 358.

CATHARINA DE LA PLANCA, wede. wijlen JOHANNES LAMOTIUS, in zyn leven bedienaer des H. Evangeli alhier, de somme van vyff ende tseventich ponden haer by Burgermeesteren toegeleijt voor de presentatie van eenige exemplaren van seecker bouck by haer voorss. man zal. in syn leven uytte Engelsche tale in nederduyts overgezet, ende dat voor deze ende laetste male, etc. LXXV L.

fol. 358 vo.

JACOBUS IJSBRANDII, Student, opte nominatie van de magistraet van Sgravenhage int collegie van de Gr. Mog. Heeren Staten van Hollandt en West Vrieslandt tot Leyden de somme van sestien ponden over de dedicatie ende presentatie van syne theses de sensibus externis by hem publice gedefendeert, etc.

XVI L.

1629.

fol. 292.

Rekg. van Mr. JASPER VAN KINSCHOT.

NANNINCK CORNELISZOOM, glasmaecker, ses ende sestich ponden acht schellingen over verscheyde glasewerck sedert Mey XVIC XXVIII etc.

LXVI L. VIII sc.

fol. 313 vo.

HENRICUS HONDIUS de somme van twee en veertich ponden veerthien schellingen over caerten ende printen de Magistraet den tijdt van vier Jaeren toegesonden, etc. . . . . XLII L. XIII sc.

fol. 320. vo.

COENRAEDT CORNELISZOOM VAN ALTENA de somma van ses ponden, over het presenteren van seeckere almenacken naer ouder gewoonten, etc. . VI L.

fol. 321.

AERT MEURS de somme van sestich ponden twee schellingen over diversche gedruckte nieuwigheden sedert feb. 1628 tot Feb. 1629 geleverd, etc. LXL II sc.

1630.

fol. 246. vo.

ANDRIES DE MOET ende JACOB DAVIDTSZOOM de somme van vier en veertich ponden over een jaer haerder gagie voor het stillen vande jongens onder de predicatie ende het spelen vant orgel, vervallen den lesten Nov. anno voorsz., etc. . . . . XLIIII L.

fol. 249. vo.

PR. ALEWIJNSZOOM ¹⁾, organist, de somme van hondert ponden over drie

¹⁾ DE VOIS.

vierendeel jaers ordinarise ende drie maenden syner geaugmenteerde gagie verschenen den lesten Dec. anno voorsz., etc. . . . . C. L.

fol. 252. vo.

ABRAM ROBBERT de somme van ses en dertich ponden voor dat hij een geheel jaer lanck de magistraet heeft toegezonden de weeckelycke advysen van verscheyden quartieren comende, etc. . . . . XXXVI. L.

fol. 300,

ARVE SIMONZOOON ROTTERMONT de somme van ses en tachtich ponden drie schellingen over het maecken van vier silvere schaeckels ten (behoefte) van de schuttersknechts alhier, etc. . . . . LXXXVI. L. IIIse.

fol. 304. vo.

PIETER BOR CHRISTIAENZOOON de somme van seshien ponden hem toegeluydt voor het presenteren van een exemplar van seecker bouck vande gelegentheyth van s Hertogenbosch ende van Wesel, etc. . . . . XVI. L.

fol. 305;

JOHANNES EDINGIUS ¹⁾, student inde theologie tot Leijden, de somme van seshien ponden over de dedicatie ende presentatie van syne thesis, de Perseverantia Sanctorum, etc. . . . . XVI. L.

fol. 308.

PETRUS DURANT, student inde theologie tot Leijden, de somme van seshien ponden over de dedicatie ende presentatie van syne theses de Sancta Scriptura by hem tot Leyden gedefendeert, etc. . . . . XVI L.

fol. 309.

PIETER BOR CHRISTIAENZOOON de somme van tsestich ponden over het presenteren van 't derde deel zyner historien geintituleert Vervolch van de Nederlandsche Oorlogen totten inneemen van Breda toe, etc. . . . . LX L.

fol. 310.

AERT MEURS, bouckedrucker, de somme van vyff en vyftich ponden twee schellingen over verscheyde nieuwigheden ende couranten aende magistraet geleverd sedert den maent van Meert 1629, etc. . . . . LV. L. III sc.

Over 1630 beliep de rekening van AERT MEURS . . . 91 L. XIII sch.

---

¹⁾ Deze EDINGIUS overleed in 1631, en zijn zusters kregen van de magistraat toen 60 pond voor zijn begrafenis.

fol. 310. vo.

JOHANNES TAURINUS de somme van vyff en twintich ponden over thien exemplaren van seecker boucken geintituleert Bedenckinge over de historie vant Samaritaensche vrouwen, etc. . . . . XXV. L.

fol. 311. vo.

COENRAED CORNELISZOOM VAN ALTENA de somme van ses ponden over het presenteren van seeckere almanacxkens als voor desen, etc. . . . . VI. L.

fol. 313. vo.

MACHTELT AELBRECHTS, de Wede. wylen HILLEBRANT JACOBSZOOM VAN WOUW, in syn leven bouckedrucker vande hooch mogende heeren Staten Generael als mede van 's Gravenhaghe, de somme van hondert negen ende vyftich ponden vyfthien schellingen ses penningen over geleverd papier, pennen, ende drucken van eenige billieten, leveringhe van diversche couranten, schrijfboucken, segelgaren ende anders, sedert den 1 Januari XVIC acht en twintich totten lesten Decemberis daeraen volgende van welcke parthie inde reeckeninge van de voorsz. jaere XVICXXXVIII niet en is verantwoordt ter saecke 'de Heeren Magistraten van Sgravenhaghe over de nieuwe gemaecte straet over de brugge by 't Scheelhol nu genoempt de Heeregracht eenige pretensien jegens de voorsz. Wede. waeren hebbende van de welcke alsnu contentement gedaen is, etc. . . CLIX L. XV sc. VI d.

MEENINGSVERSCHILLEN OMTRENT WERKEN VAN REMBRANDT

DOOR

DR. C. HOFSTEDE DE GROOT.

II.

III. HET PORTRET VAN ELISABETH BAS. (*Vervolg*).

E woorden: (*Wordt vervolgd*) onder mijn vorig artikel over dit onderwerp hebben bij verscheiden lezers den indruk gevestigd, dat ik over het meeningsverschil omtrent de Elisabeth Bas nog een vervolg wilde leveren. Dit was mijn oorspronkelijk voornemen niet, maar nu mijn geachte tegenstander mijne opmerkingen onmiddellijk van zijne kantteekeningen heeft voorzien, heb ik mijn plan gewijzigd en kom ik op enkele punten terug.

Ik begin met een vervolg te geven op het lijstje der kouranten-artikelen, waarvan het mij de moeite waard schijnt, de heugenis langer te bewaren dan in den regel met dergelijke ééndags-vliegen geschiedt.

Het zijn de volgende:

II. Antwoord van Dr. A. BREDIUS op het artikel van Prof. Jhr. Dr. J. SIX in het Bulletin van den Oudh. K. Bond., „Nieuwe Rott. Courant” van 4 Febr. 1912, Ocht. Bl. A.

12. Uittreksel van een brief van CAREL SCHARTEN aan A. BREDIUS, ibidem 5 Maart Av. Bl. A.

13. Uittaling van Dr. J. VETH naar aanleiding daarvan, ibidem 8 Maart Avondblad B.

14. Ingezonden stuk van CAREL SCHARTEN, ibidem 15 Mrt., Av. Bl. B.

Vervolgens moet mij deze opmerking van 't hart: de heer BREDIUS oppert herhaaldelijk het verwijt, dat hij, die het niet met hem eens is, een of ander punt niet nauwkeurig genoeg bestudeerd heeft (blz. 83: „ik betwijfel zeer of DE GROOT de handen wel speciaal bestudeerd heeft” enz.; blz. 84: „als hij de handen op den Bol nauwkeurig bestudeerd had enz. en blz. 85 „hij ga er nog eens heen en trachte ze in een helder licht te zien”). Welken grond heeft hij daarvoor? Is hij er bij geweest, toen ik mijne studies maakte? Weet hij of ik iets niet in een helder licht gezien heb? Sta ik bekend wegens vluchtig kijken, slecht bestudeeren van kunstwerken, waarover ik schrijf? Bega ik blunders, die dit bewijzen? Deze vragen zouden bevestigend beantwoord moeten worden, eer de bewering, dat ik iets onvoldoende bestudeerd heb, recht van bestaan zou krijgen.

Thans moet ik er even op wijzen, dat de heer BREDIUS, als hij op blz. 82 zegt, dat de afbeeldingen van de verscheidene handen door REMBRANDT, gevoegd bij een artikel in het Maartnummer van The Burlington Magazine „mij tot nadenken hadden kunnen stemmen”, blijkbaar mijn noot op blz. 78 over het hoofd heeft gezien, waarin ik zeg: „er schijnt mij geen sterker bewijsmateriaal dan juist deze afbeeldingen mogelijk, dat de handen van E. BAS overeenkomen met die der overige REMBRANDTS en niet met die van den BOL”.

Er was, toen mijn artikel reeds in proef stond, geen gelegenheid meer eene dergelijke opmerking in te lasschen omtrent de plaat bij hetzelfde artikel, waarop BREDIUS den kop van den Berlijnschen Bol naast de E. Bas en een aantal andere oude vrouwen van REMBRANDT heeft afgebeeld. Ook deze plaat schijnt mij zeer sterk tegen, en niet vóór de stelling van BREDIUS te pleiten: E. Bas past m. i. volkomen in de reeks van REMBRANDTS oude vrouwekoppen, de Berlijnsche Bol valt er geheel en al uit.

Dat Dr. EISENMANN zeer duidelijk gezegd heeft, dat volgens hem de Bas niet van REMBRANDT was, heb ik nooit ontkend; ik heb alleen gezegd: dat hij voor zoover mij bekend, nooit een besliste meening uitgesproken heeft van welken schilder *zij wèl was*.

Het feit dat de schrijver CAREL SCHARTEN, de kopiïst KLIJN, de schilders TER MEULEN, JACOB MARIS en NEUHUYS niet aan het auteurschap van REMBRANDT gelooven of geloofd hebben, legt voor mij niet het minste of geringste gewicht

in de schaal. Ik neem met de grootste belangstelling kennis van het *subjectieve* oordeel der heeren kunstenaars, schrijvers en van iederen anderen beschouwer, wie hij ook zij, over de artistieke eigenschappen van een oud schilderij en over het mooie of leelijke daarvan, maar iets geheel anders is het *objectieve* punt, of een oud schilderij echt of onecht, door dezen of genen schilder vervaardigd is. Dienaangaande hecht ik alleen waarde aan de meening van hen, die van dit onderwerp kennis hebben, die er hun levensstudie van hebben gemaakt en dit hebben uit den aard der zaak schrijvers, kopiïsten en schilders niet.¹⁾ Het vak is te moeilijk, om zoo maar als bijzaak geleerd te worden; het eischt de toewijding van een geheel mensch, een geheel leven.

Tijdens de Amsterdamsche Rembrandttentoonstelling heb ik het voorrecht gehad daar een groot aantal binnen- en buitenlandsche schilders van grooten naam te ontmoeten (ik noem bijv. SARGENT, LENBACH, HANS THOMA, BONNAT) en mocht van hen hun kritisch oordeel over het tentoongestelde vernemen. Het was buitengewoon belangwekkend te hooren, hoe de eene dit, de andere dat schilderij voor onecht hield. Aan het einde der tentoonstelling waren de Nachtwacht, de Staalmeesters en het Joodsche bruidje vrijwel de eenige schilderijen aan wie geen enkel schilder getwijfeld had: de Poolsche ruiter was door AERT DE GELDER, de dame van SANDERSON door FRANS HALS, het mansportret van POURTALÈS door TH. DE KEYSER geschilderd, de Titus van R. KANN was veel te elegant om echt en oud te zijn, het kinderkopje van Lord SPENCER was uit de Spaansche school, de Broeder van REMBRANDT was modern, en zoo ging het verder. Het eene nog doller dan 't andere!

Ik neem akte van de verklaring van Dr. BREDIUS, dat het niet gemerkt zijn der E. BAS voor hem een argument van weinig waarde geworden is. Als hij nu ook nog maar wilde toegeven, dat het eerder tegen den vijf en twintigjarigen BOL, dan tegen den wijdvermaarden REMBRANDT zou spreken.

Over het Rembrandtieke of Bolachtige van de handen en andere onderdeelen der E. BAS zullen BREDIUS en ik het, vrees ik, nooit eens worden: het is wellicht onverklaarbaar maar waar: waar hij in de BAS BOLS penseelstreek ziet, herken ik dien van REMBRANDT, wat hij peuterig vindt, is voor mij doorwerkt, en daarentegen wat hij bij BOL zeer goed geschilderd acht, is voor mij zonder leven en naar een recept gedaan.

De heer BREDIUS vindt het van mij naief te zeggen, dat de zakdoek op den Anslo breeder is, omdat die schilderij zooveel grooter is. Misschien naief, wijl vanzelf sprekend, maar daarom niet minder waar. Een schilder, die een doek van 3,60

¹⁾ De heer BREDIUS zelf hecht aan een oordeel van niet-kenners evenmin waarde als ik, zelfs al zijn 't schilders van de beteekenis van JOZEF ISRAELS (Broeder van REMBRANDT!)

vierkanten meter te beschilderen heeft, loopt over de onderdeelen steeds wat vlugger heen, dan bij een doek van 1,02 vierkanten meter. Dit geldt voor iedere menschelijke bezigheid: hoe omvangrijker de taak, hoe minder verzorgd de onderdeelen: de mensch zou een machine moeten zijn, indien het anders ware!

Ten bewijze, dat de pijpkraag der E. BAS niet van REMBRANDT kan zijn, geeft de heer BBEDIUS vergelijkende afbeeldingen van dezen pijpkraag en van dien der 84jarige dame in de National Gallery.

Het wil mij voorkomen, dat de heer BREDIUS hierdoor een principieele vergissing begaat. Men kan nooit bewijzen, dat iets niet van een schilder is, door te zeggen: kijk maar eens hier: de factuur lijkt niets op die van dat ééne bepaalde andere soortgelijke ding, dat wèl van hem is. Ware dit wèl zoo, dan zou ik, om slechts één voorbeeld te noemen, gemakkelijk aan de beide vroege zelfportretten in het Mauritshuis: het lachende en dat met het boordje over den ijzeren kraag, kunnen bewijzen, dat één er van niet van REMBRANDT kan zijn: immers zij zijn uit denzelfden tijd, stellen denzelfden persoon voor, ongeveer in 't zelfde formaat en toch is het eene met breede toetsen, die zonder overgangen naast elkaar staan, en het andere geheel doorwerkt geschilderd, een hemelsbreed verschil, nog tienmaal grooter dan tusschen de twee pijpkragen! Wilde men den breed geschilderden pijpkraag der 84jarige dame als maatstaf aanleggen voor de echtheid van REMBRANDTS overige portretten uit dien tijd, dan zouden zeer weinige, ik durf zeggen geen enkele den toets der kritiek kunnen doorstaan. Tegenover den éénen, waarvan die van E. BAS afwijkt, staan alle andere, waarmede hij overéénkomt en waarmede hij samen van dien der 84jarige afwijkt.

Wat de heer BREDIUS bedoeld met de zinsnede: „toen de E. BAS onder de onbeduidende portretten bij de familie VAN DE POLL hing, maakte zij natuurlijk veel meer indruk dan thans” is mij een raadsel. Immers zij hangt in het Rijksmuseum nog steeds onder dezelfde onbeduidende (?) portretten van het legaat VAN DE POLL!

De woorden „dan wenscht DE GROOT het portret liever in 1638 of 1636 „geschilderd te zien, omdat BOL het dan niet kan geschilderd hebben” had BREDIUS niet moeten neerschrijven. Hij weet heel goed, dat een dergelijke beweegreden mij geheel en al vreemd is. Ik opper geene veronderstelling, omdat zij in mijn kraam te pas komt, maar omdat ik aan hare waarschijnlijkheid geloof. BREDIUS kent mij lang genoeg, om dit te kunnen weten. Mijn eenig streven gaat naar waarheid; ligt deze aan de zijde van BREDIUS, dan zal ik dit even grif erkennen als ik dit van hem verwacht, in het geval het omgekeerd mocht zijn.

Wanneer ik van iederen onbevooroordeelde, dien ik vraag: hoe oud schat gij die dame? antwoorden krijg afwisselend van 65—67 jaar en nooit 70 jaar

of daarboven, dan wil het mij voorkomen, dat de vraag gerechtvaardigd is: schuilt hierin niet soms een kern van waarheid en is de thans aangenomen leeftijd van 70 jaar niet te hoog? Wanneer ik dan bij BODE lees, dat hij langs geheel anderen weg, door de hem in 't oog gevallen overeenkomst in formaat en in rijker arrangement met twee portretten van 1637 een aanwijzing in dezelfde richting geeft, en wanneer ik zelf ook tot deze meening overhel op grond van de schilderwijze, dan zijn dit toch waarlijk redenen genoeg om er bescheidenlijk op te wijzen (meer doe ik immers niet), dat deze vraag nog een punt van nader onderzoek moet uitmaken.

Tot dat dit geschied is, stap ik van dit onderwerp af.

IV. DE EENDRACHT VAN HET LAND EEN VOORSTUDIE VOOR DE NACHTWACHT?

Een der meest begaafden onder onze jongere kunsthistorici, de heer F. SCHMIDT DEGENER heeft in *Onze Kunst* van 1912 een uitvoerige studie gewijd aan REMBRANDTS grauwtje: „de Eendracht van het Land”. Hij toont daarin aan, dat het jaartal, dat tot dusver voor 1648 gehouden werd, ook omdat men in het stuk een allegorie op den Westfaalschen vrede placht te zien, klaarblijkelijk 1641 moet gelezen worden en dat dit jaar als jaar van ontstaan ook zeer goed past bij REMBRANDTS stijl uit dien tijd. Hij wijst op tal van inderdaad zeer treffende analogien met de Nachtwacht en vele andere werken ¹⁾ en slaagt in zijne bewijzen zoo overtuigend, dat men wel kan zeggen: deze meening zal algemeen ingang vinden: van nu af zal niemand meer de Eendracht van het Land met den Vrede van Munster in verband willen brengen en in het jaar 1648 willen plaatsen.

Maar zegt hij: indien de Vrede van Munster niet de uitwendige aanleiding was voor het ontwerpen dezer allegorie, dan moet er eene andere, van buiten komende aanleiding bestaan hebben en vraagt, welke kan dit geweest zijn. Zijn antwoord luidt: dit was de opdracht tot het schilderen van de Nachtwacht.

Deze veronderstelling, dat BANNING COCQ'S opdracht aan REMBRANDT, om hem en zijn korporaalschap op gemeenschappelijke kosten in een schutterstuk te vereeuwigen, REMBRANDT aanleiding zou gegeven hebben, de als de Eendracht

---

¹⁾ De eenige vergelijking, die hij beter weg had gelaten, is die met de beide geëtte kleine leeuw-jagden, B. 115 en 116. Deze zijn toch stellig niet, zooals vroeger werd aangenomen uit hetzelfde jaar 1641 als de groote leeuw-jagd, maar, zooals ik reeds in 1894 heb aangetoond, van omstreeks 1629. De techniek van de schaduwpartijen past in het geheel niet bij het overige etswerk van omstreeks 1641, maar wel bij dat der overige prenten van 1629. Zoo ook SIX in O. H. XXVII, blz. 85; Hind, voor zoover betreft B. 116 e.a.

van het land bekende schets te maken en daarmee naar BANNING COCQ te gaan en hem te vragen: als we 't eens zóó deden, schijnt mij op zijn minst genomen fantastisch en onbewezen, wjl onbewijsbaar, en alleen ontsproten aan des schrijvers neiging, om de nuchtere werkelijkheid te vervangen door mooi omkleede, doch inwendigen grond missende veronderstellingen ¹⁾.

De schrijver voert geen enkelen wetenschappelijken grond voor deze veronderstelling aan en kan dit ook niet, want zij zijn er niet: wij weten niets hoegenaamd over de besprekingen van REMBRANDT met B. COCQ. Wat hij aanvoert ter verklaring van de Eendracht in verband met de rol, die de stedelijke schutterijen gespeeld hebben mist, voorzoover ik zie, elken historischen grondslag. Er is nooit „aaneensluiting”, „kracht door samengaan” van de schutters uit verschillende steden geweest, allermint omstreeks 1642, toen BANNING COCQ zijn opdracht gaf.

„Eendracht van 't land” kan alleen gezocht worden in de Colleges van staat: de Staten-Generaal en de Provinciale Staten en tusschen deze Colleges en den Prins-Stadhouder, omstreeks 1640—42 wellicht ook nog in 't samengaan dezer factoren met Frankrijk in zake de verovering en verdeeling der Zuidelijke Nederlanden. Het resultaat dier „Eendracht” was het toestaan van gelden voor een sterk huurleger, in geen geval een eendrachtig ten strijde trekken van stedelijke schuttersvendels.

De schrijver beschikt over een welversneden pen en weet de dingen mooi te zeggen. De mooie vorm doet echter te kort aan den inhoud: wat beteekent het bijv. ter verklaring van het schilderij te zeggen: „de leeuw, Hollandsch „wapendier ligt met een korte, zware keten gekluisterd aan Holland's grond”, in den Hollandschen tuin. Hiermede is immers wel iets omschreven, doch niets verklaard, de eigenlijke verklaring, waarom de Hollandsche leeuw, in het wapen door een tuin tegen den vijand beschermd, hier in den tuin gekluisterd ligt en woedend kijkt, niet naar den vijand maar naar den troon der gerechtigheid, ontbreekt geheel.

Dat de schrijver er niet in geslaagd is, van het produkt van REMBRANDT'S dichterlijk penseel eene aannemelijke verklaring te geven, is hem niet kwalijk te nemen; het is vóór hem aan niemand gelukt en zal wellicht nog lang aan niemand lukken. Dat hij evenwel zijne fantasie geen teugelen heeft aangelegd en met geheele miskenning der geschiedkundige feiten een verband tracht te leggen, waarvoor geen zweem of schaduw van bewijs voorhanden is, meen ik in

---

¹⁾ Ik denk hier bijv. aan zijne theorien over de Hollandsche gravenbeeldjes en over de vroegste ontwikkeling van ADRIAEN BROUWER.

hooge mate te moeten betreuren, vooral omdat ik gaarne aan het scherpe oog en den boeienden stijl van onzen vakgenoot alle hulde breng.

V. REMBRANDT EN DE MARKIES VAN ANDELLOT.

Dr. JAN VETH heeft eerst in de Kunstchronik van 18 Juni 1909, daarna in Onze Kunst van Maart 1912 de aandacht gevestigd op een versje van DE SCUDÉRY in Mei 1646 te Parijs (Chez Aug. Courbé 4°. Dl. I blz. 171) verschenen, luidende:

Le Portrait de Monsieur le Marquis D'ANDELLOT¹⁾ De la main de Rheimbrand.

Tels les Perses autresfois,
Vouloient que fussent les Rois,
Qu'ils esleuoient sur le Thrône:
Chacun en le voyant en demeure charmé;
Il paroist Adonis, lors qu'il n'est point armé,
Et lors qu'il a son Casque, une Reine Amazone.

Deze Markies VAN ANDELLOT, de eenige, die in aanmerking kan komen, is GASPARD, zoon van GASPARD DE COLIGNY en ANNE DE POLIGNAC, geboren 9 Juni 1620 en overleden 9 Febr. 1649. Deze was als knaap, in de jaren 1633 en 34 reeds 21 maanden in Holland geweest en kwam er waarschijnlijk in 1640 terug.

In een brief van 22 Maart van dat jaar hoopt de moeder, dat hij RIVET zal bezoeken, vóór dat hij naar het *Hollandsche* leger gaat. Of dit gebeurd is, hooren we niet, wel weten we, dat de Markies zich in 1640 in het *Fransche* leger voor Atrecht onderscheidt en daar gewond wordt. Dit leger sloeg het beleg voor deze stad op 13 Juni 1640. Later was hij steeds in het Fransche leger bij la Marée, Houversant en Rocroy aanwezig. Den 26 October 1644 werd hij Kolonel van een Hollandsch regiment infanterie en ritmeester van een compagnie curassiers.

REMBRANDTS portret moet naar alle waarschijnlijkheid tusschen 1640, het eerste tijdstip, waarop D'ANDELLOT min of meer volwassen in Holland wordt aangetroffen en Januari 1646, het tijdstip waarop SCUDÉRY'S boek het privilege des konings verkreeg, geschilderd zijn.

Dr. JAN VETH vereenzelvigt het met het portret van een jeugdig geharnast krijgsman, die een gesp van zijn gordel vastmaakt en die links naast en achter zich, slechts ten halve zichtbaar, een grooten helm heeft staan. Dit portret werd tot dusver geplaatst tusschen de werken van 1634 en 1635. (Bode III

¹⁾ Monsieur le Marquis D'ANDELLOT wordt in 't drukfoutenlijstje verbeterd in Monsieur DE CHASTILLON. Weliswaar met verkeerde opgave van de bladzijde, maar toch slaande op ons vers, als zijnde de eenige plaats in het geheele boek, waar onze markies voorkomt.

Nr. 205). Ware deze dagteekening juist, dan vervalt de mogelijkheid der vereenzelving, want toen was de markies nog slechts 14 à 15 jaar oud.

Pour besoin de la cause wordt dit schilderij thans door VETH op eens omstreeks 1640 geplaatst en worden daarvoor bijkomstige redenen gezocht in het schilderij zelf. De voornaamste dezer redenen vindt de heer VETH in het transitorische der voorgestelde handeling: het gespen van den gordel, maar eigenlijk praat de schrijver hier maar wat om en over heen en verklaart zich ten slotte (blz. 76 bovenaan) toch niet bij machte het stuk nauwkeuriger te dateeren. De meeste voorbeelden van een dergelijke momentane beweging *in een portret* (want hierop komt alles aan!) pleiten dan ook eerder tegen dan vóór zijne dateering: het zijn de portretten op TULPS Anatomie, de zoogen. Coppenol te St. Petersburg, de mansportretten te Weenen en bij Mr. TAFT, de scheepsbouwmeester, het zelfportret met SASKIA op schoot, die alle veel vroeger zijn en dus *tegen* en eigenlijk slechts de REMBRANDT met den roerdomp, de Nachtwacht en de jonge man bij LADY COWPER, die *voor* hem spreken. Maar ik wil hier niet aan blijven hangen. Het instantané-momentane, het spontane komt nog veel meer voor en wel gedurende REMBRANDTS geheelen loopbaan. Ik denk bijv. aan den Connétable de Bourbon, aan den Anslo, aan de opstaande beweging van den eenen Staalmeester en constateer daardoor alleen, dat dit argument voor de dagteekening van het schilderij volkomen waardeloos is: wanneer het voorkomt in 1632 (Anatomische les) en 1661 (Staalmeesters), is het onbruikbaar, om ons aan te toonen, dat een schilderij niet van 1634—35, maar van 1640 is.

Een argument, dat kracht van bewijs heeft, kan men alleen vinden in de schilderwijze en daarover deelt de heer VETH ons niets mede en kan ik zelf tot mijn spijt ook niets mededeelen. omdat ik het schilderij nooit gezien heb. Ik vind het derhalve, teneinde de qualificatie van „voorzichtig Rembrandtvorscher”, die de heer VETH zoo vriendelijk is mij te willen geven, niet op het spel te zetten, gewenschter, mij aan de oude dagteekening te houden. Ik doe dit des te eerder, omdat ik in dit schilderij niet terugvind, wat ik volgens het gedichtje van de SCUDÉRY in het portret van D'ANDELOT verwacht.

SCUDÉRY toch zegt ongeveer het volgende: als D'ANDELOT ongewapend is, dus er gewoon uitziet, is hij zulk een mooi jong man, dat hij wel een Adonis, een type dus van jeugdige *mannelijke* schoonheid lijkt. Maar — volgt er als een climax op — als hij zijn helm op heeft, lijkt hij *vrouwelijk*-krijgshaftig als een koningin der Amazonen.

Nu schijnt het mij de eerste eigenschap van een schilderij, waarop dit gedicht zou kunnen slaan, te moeten zijn dat de climax er in voorhanden is en

dus de voorgestelde persoon *ook den helm op heeft*. Hoe kan men bij een toeschouwer instemming opwekken met de bewering: „als deze jonge man zijn helm „opheeft, lijkt hij op een vrouw, en wel op een koningin der Amazonen”, indien hij dien helm niet ook op heeft? Dit ophebben van den helm is *het* element, waardoor een Adonis van een jongmensch als het ware in een Amazonenkoningin veranderd wordt. Maar dan moet dit element toch voorhanden zijn! De dichter kan wel van 't voorstellingsvermogen van den beschouwer verlangen, dat deze een jonge *man*, die er met zijn helm op als eene *vrouw*, eene Amazonenkoningin uitziet, zonder dien helm voor een man, eenen Adonis houdt, maar niet het omgekeerde.

Staat dus de tijd van ontstaan aan de toeschrijving in den weg en beantwoordt de voorstelling evenmin aan onze verwachting, dan zullen wij onze nieuwsgierigheid naar de trekken van den jeugdigen D'ANDELOT voor 't oogenblik nog moeten trachten te bedwingen. Misschien dat er in verloop van tijd een betere oplossing aan de hand kan worden gedaan.

Persoonlijk ben ik geneigd, in den jongen man, die zijn pantsergordel dichtgespt, de studie naar een model te zien, waaraan REMBRANDT zijn eigen gelaatstrekken gegeven heeft. Niet dat ik het schilderij ooit „REMBRANDT zijn pantsergordel dichtgespend” zou willen noemen. Maar evenals hij zoo dikwijls aan zijne modellen gelijkenissen gegeven heeft, die hem in 't bloed zaten: die van zijne ouders, zijne zuster, zijne vrouw, zoo geloof ik ook, dat hij hier den persoon, die hem tijdens het schilderen van het lichaam in deze bepaalde houding als model heeft gediend, trekken gegeven heeft, die min of meer aan zijn eigen trekken verwant waren en dat wij allerminst een portret in den eigenlijken zin van het woord voor ons hebben. Of trouwens een jeugdige elegante Fransche Markies er wel genoeg mee zou genomen hebben, in deze houding door REMBRANDT te worden vereeuwigd?

(*Wordt vervolgd*).

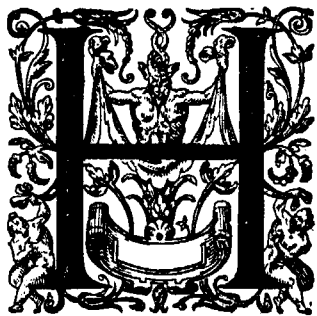

KANTTEEKENINGEN OP DR. HOFSTEDE DE GROOT'S „MEENINGSVERSCHIL”

DOOR

A. BREDIUS.

(Slot).

OE ongaarne ook, zie ik mij genoodzaakt bij deze nieuwe opmerkingen van Dr. DE GROOT een paar kantteekeningen te maken.

Hij verwijt mij, herhaaldelijk het vermoeden geopperd te hebben, dat hij en anderen een detail op de E. BAS of een BOL niet nauwkeurig genoeg bestudeerd te hebben. De reden is eenvoudig deze: mij komt het soms onbegrijpelijk voor, dat een zoo geoefend kunstkenner als bijv. Dr. HOFSTEDE DE GROOT, die zoovele REMBRANDTS goed en herhaaldelijk gezien heeft, bij de handen van E. BAS nog kan uitroepen: „'t is toch al te gek, „alleen aan de handen kan men immers wel zien, dat het stuk van REMBRANDT is”.

Maar na al wat er nu weer verder over die handen volgt, kan ik niets anders meer aannemen — en het spijt mij — dan dat mijn geachte tegenstander op dit punt met blindheid geslagen is”.¹⁾

Wij zijn allen opgegroeid in de leer, dat E. BAS een prachtportret van REMBRANDT is. Het *is* een mooi portret. Wij hebben het allen hier en daar in onze geschriften, wellicht wel eens wat te uitbundig geprezen. Daar behoort een beetje moed toe te bekennen: ik heb gedwaald, ik dacht dat het een mooie REMBRANDT was, maar, op de keper bekeken is het er geen. En hoe langer

¹⁾ Wat de „blunders” betreft, wij begaan die alle op zijn tijd en Dr. HOFSTEDE DE GROOT zou een Uebermensch moeten zijn, indien hij een uitzondering op dezen regel maakte.

sommigen nu volharden bij het oude geloof, des te moeilijker wordt het dien stap te doen.

Toch wordt het aantal der „geloovigen” met den dag kleiner. Ook op dit punt zal de waarheid, waarna Dr. HOFSTEDÉ DE GROOT streeft, even oprecht als ik, eindelijk zegevieren.

Wat het oordeel van schilders betreft, geef ik gaarne toe, dat kunstenaars niet altijd betrouwbare critici van oude schilderijen zijn. Maar het is toch wel een opmerkelijk feit, dat een groot aantal kunstenaars deze schilderij altijd met wantrouwen hebben beschouwd, te vergeefs daarin zoekend wat hun altijd bij REMBRANDT aangreep: wat ik de „patte du lion” noemen wil?

Wat de zakdoek op den ANSLOO betreft: nu heeft Dr. HOFSTEDÉ DE GROOT werkelijk de zakdoek op het niet groote vrouwenportret bij Col. HOLFORD nooit goed bekeken. Want die is veel breeder getoetst dan op de groote schilderij van ANSLOO en zijn vrouw. Veel breeder! Waardoor heel het argument van Dr. H. D. G. vervalt (Zie de afbeeldingen bij mijn artikel in „the Burlington Magazine”). Dan bega ik „een principieele vergissing” als ik zeg, dat de factuur van ééne schilderij, niets lijkende op die van een ander stuk, aan denzelfden meester toegeschreven, bewijst dat dit van een ander schilder moet zijn. Dit is hier nu de kwestie niet, en daarom gaat het hier niet. Ik heb herhaaldelijk gezegd: ik zie REMBRANDT'S „schrift”, zijn toets, zijn penseel niet in de E. BAS. Dat is iets anders! Ik zie in de meest verschillende „factuur” van REMBRANDT, op zijn Simeon van 1631 en zijn Staalmeesters van 1661 REMBRANDT'S „schrift”, zijn krachtige, zekere hand, zijn vast penseel, dat ik reeds zie op zijn vroegst bekende werken van 1627 en 1628, maar wat ik niet terugvinden kan in de peinture van E. BAS. Zoo tart ik hier nogmaals Dr. DE GROOT en een ieder uit, mij op één portret van REMBRANDT een pijpkraag te toonen, zoo monotoon en zelfs peuterachtig met kleine dunne streepjes geschilderd als die van E. BAS. De kraag op de schilderij bij Baron ALFRED VON ROTHSCHILD van BOL nu is *precies zoo* geschilderd, wat men op mijne photographie beter kan zien dan op de reproductie in „Oud Holland” en wat ik kan betuigen na nauwgezette studie van dat stuk. Kon men dat maar eens naast de E. BAS hangen, al mijne tegenstanders zouden wel spoedig verstommen. Juist omdat Dr. DE GROOT het stuk vroeger geschilderd wil zien, publiceerde ik in de laatste aflevering van O. H. de kraag van een REMBRANDT van 1634. Dat die zoo hemelsbreed in opvatting en toets van de kraag van E. BAS verschilt, moet iedereen zien. Ik hoop dat Dr. DE GROOT nu eens kragen wil publiceren, omstreeks 1635-37 door REMBRANDT geschilderd, die op die kraag van E. BAS lijken!

Totdat dit geschied is, stap ook ik van dit onderwerp af.

Wanneer is Episcopijs student te Leiden geworden ?

DOOR

P. C. M O L H U Y S E N.

OLGENS al zijn biografen is EPISCOPIUS in 1600 te Leiden student geworden. Maar in het gedrukte Album Studiosorum is zijn naam niet te vinden, en ook het origineel, het z.g. Volumen Inscriptionum, in het Archief van den Senaat, dat ik er op heb nageslagen (immers het kon zijn, dat de naam bij vergissing in het gedrukte niet voorkwam) noemt hem niet, noch in 1600, noch in de jaren daarvoor of daarna.

Dat het Album met voorzichtigheid moet worden gebruikt, en dat men het zoeken maar niet terstond moet opgeven, als men den gezochten naam niet in het register vindt, heb ik reeds eerder betoogd ¹⁾, en ik wil daarom hier nog eens op een ander hulpmiddel wijzen, dat ons bij het zoeken naar studenten in het Leidsche Album goede diensten kan bewijzen, ik bedoel de z.g. pedelsrollen. De studenten, die voor de eerste maal te Leiden kwamen, werden, en worden nog, door den Rector Magnificus in het Album ingeschreven, maar de volgende jaren geschiedt de inschrijving door den pedel, wat men toen recenseeren noemde. Nu plachten oudtijds de pedellen op 8 Februari, het academische Nieuwjaar, een lijst te maken van alle studenten, die zich het vorige jaar hadden laten recenseeren — voor zoover het niet bekend was, dat zij sedert vertrokken waren — en van

¹⁾ Oud-Holland XXVII (1909), p. 231.
Oud-Holland, 1912.

hen, die zich bij den rector hadden laten inschrijven; in de eerste weken na 8 Febr. meldden de studenten zich nu bij den pedel aan, die vóór hun naam op deze lijst (of rol) den datum der recensie plaatste; men vindt op zoo'n lijst dus steeds namen zonder datum er voor, dat zijn dus de namen van hen, die sedert de recensie van het vorige jaar vertrokken waren; m. a. w. op de pedelsrol van Febr. 1600 staan de namen van hen, die Febr. 1599 zich hebben laten recenseren, en van hen, die zich na 8 Febr. 1599 hebben laten inschrijven, maar alleen van hen, voor wier naam een datum is geplaatst, staat het vast, dat zij Febr. 1600 nog te Leiden studeerden. Terloops zij hier nog opgemerkt, dat de pedel ook wel eens een enkele maal noteerde, wanneer iemand promoveerde, maar dat komt toch zelden voor.

Nu zijn in deze rollen de studenten alfabetisch naar de voornamen geplaatst, dus alle Jannen bijeen, en dat maakt het zoeken zooveel eenvoudiger, daar alle kwesties van orthografie hierbij vervallen. Jammer echter, dat de pedelsrollen voor de eerste 17 lustra zoo onvolledig zijn ¹⁾, eerst van 1659 af zijn zij volledig.

Om dan nu op EPISCOPIUS terug te komen: in de pedelsrol van 1601 vindt men hem werkelijk als „SIMON EGBERTI in 't Collegie”, en daarmee staat dus vast, dat hij te Leiden student is geweest. Hoe komt het echter, dat zijn naam niet in het Album voorkomt? Ik geloof dat het antwoord vrij eenvoudig is. Toenmaals waren er twee partijen, die belang hadden bij de inschrijving van een student, n.l. de professoren, die het inschrijvingsgeld ²⁾ onder elkaar verdeelden en dus zorgden, dat de studenten zich lieten inschrijven, en de student, die door zijn inschrijving (en door zich jaarlijks weder te laten recenseren, waarvoor een geringe som betaald werd) recht kreeg op de privilegia, den cives academici toegestaan, n.l. vrijdom van accijns op wijn en bier, het forum academicum d. i. rechtspraak door eigen rechters, en vrijstelling van schutterlijke lasten of plichten, naar men het wil noemen. Maar voor den alumnus Collegii, den leerling van het door de Staten van Holland gestichte internaat tot vorming van predikanten, die gratis ingeschreven werd, die zijn spijs en drank van het College kreeg, die een zeer ingetogen leven moest leiden en echt „kleingehouden” werd, van wien het, als het er op aankwam, toch uit zijn opneming in het College reeds vaststond, dat hij een cives academicus was, voor hem deed het er veel minder toe, of hij ingeschreven werd, en we zien dan ook telkens in het Album, dat er een heel aantal alumni Collegii te zamen is ingeschreven, waaruit men niet de gevolgtrekking mag maken, dat die alle op één dag te

¹⁾ Zie mijn Inventaris van de Archieven der Rijks-Universiteit te Leiden, p. 15 No. 87.

²⁾ 15 Stuivers per persoon, maar dit bedrag is natuurlijk veel meer naar onze tegenwoordige munt zoo was het salaris der eerste professoren *f* 400 à *f* 500, en een wedde van *f* 1000 was iets zeer buitengewoons.

Leiden zijn aangekomen, maar wel deze, dat van tijd tot tijd door den regent van het College aan den rector een lijstje werd gegeven van de nieuwe alumni in den laatsten tijd gearriveerd. En zoo zal, daar niemand bij die inschrijving belang had, die van EPISCOPIUS eenvoudig vergeten zijn. Of dit nu bij hem alleen gebeurd is, dan wel of er nog meer alumni niet in het Album voorkomen, zou moeten blijken uit een bepaald daartoe ingesteld onderzoek; ik geloof echter niet, dat het de moeite zou loonen, want het zou alleen bewijzen, of mijn onderstelling juist is of niet. Dat E. nu, hoewel hij niet is ingeschreven, toch op de pedelsrol voorkomt, spreekt van zelf, immers ook de alumni werden ieder jaar gerencenseerd.

Nu het dan eenmaal vaststond, dat E. werkelijk hier had gestudeerd, ben ik eens verder gaan zoeken in de Archieven van het Staten-College. Van alle universiteits-archieven zijn deze echter het minst goed geconserveerd; een gedeelte is in het Oud-Archief van Curatoren, een ander in het Leidsche Gemeente-Archief, maar heel veel is er in den loop der tijden verdwenen; zoo kon voor eenige jaren een groot pak brieven enz. op een publicke auctie worden aangekocht, en in het Archief van Curatoren teruggebracht. Oorspronkelijk hebben in dat Archief van alle alumni de acten van admmissie en demissie berust, maar ze zijn lang niet meer alle aanwezig; voor hem, die zich na SCHOTEL nog eens met de geschiedenis van het College wil bezighouden, zal het in de eerste plaats noodig zijn, een volledigen inventaris te maken van alle stukken, die zich in beide genoemde archiefdepôts bevinden. Ook de acte van aanneming van EPISCOPIUS is er niet meer, maar wel komt in het Register van Acten het Staten-College betreffende 1) d.d. 9 Nov. 1599 een afschrift van E's acte van inschrijving voor, die ik hier laat volgen, en waaruit blijkt, dat EPISCOPIUS 9 Nov. 1599 als student te Leiden kwam.

„1599, ten 9 Novembris es SIMON EGBERTI in den Collegie gecomen, presenteerende getuygenisse van zijnen rector, die aldus luydt:

„Quamquam hic adolescens SIMON EGBERTI F. ipse suos mores, studia et pietatem haud dubie omnibus probaturus sit, tamen quum meum quoque testimonium flagitaret, nolui honestissimae eius voluntati deesse, quod supra modum me semper delectaverit eius vigilantia et studium flagrans ex nimio erga bonas literas amore profectum. Quamobrem testor hunc lectiones audivisse frequenter, avide dictata excepisse et non intellecta sedulo a praeceptoribus exquisisse; quae vero audiverat ita repetivisse ut in singulis immoraretur donec penitus cognosceret et memoria teneret; saepe etiam suum fraudantem genium vidi, cibum et somnum neglexisse, ut animi desiderium in literis expleret. Huic

1) Zie Inventaris, p. 10 No. 50.

studio et vigilantiae accedit morum probitas et singularis pietas, unde effectum est ut retinere eum in hac schola maluissem, nisi ita rationes eius tulissent. Quum igitur ob aetatis et studiorum progressum academia illum dignum indicaverint scholarum, bona cum venia et gratia a me demissus est. Deum precor ut studia eius regat atque fortunet, ut organum salutare ecclesiae et reipublicae evadat. Amen.

(Onder stont): PETRUS VEKEMANNUS, scholae Amstelredamensis ad Novum Latus rector manu mea haec vera esse declaro. Actum Nonis Novembris anni ab incarnato Christo servatore nostro 1599.

Waerop hy in den Collegie aengenomen es naer voorgaende belofte van hem te reguleren naer de Wetten ende Statuten van den Collegie”.

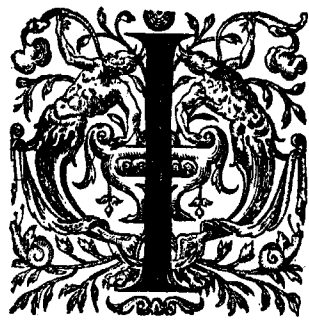
CAREL FABRITIUS. — ZELFPORTRET, gedateerd 1645.
(Museum BOYMANS, Rotterdam.)

Het Geboortjaar van Carel Fabritius

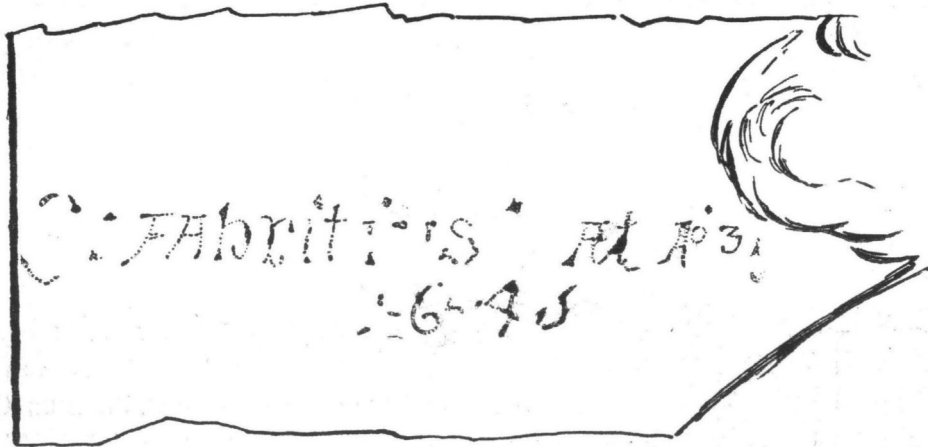
DOOR

F. SCHMIDT—DEGENER.

In zijne *Beschrijving van Delft* geeft BLEYSWYCK op, dat CAREL FABRITIUS in 1654 door 't springen van het Cruythuys omkwam, ongeveer 30 jaren oud. BREDIUS (O.H. 1890 p. 226), en na hem anderen, trokken de juistheid hiervan in twijfel, daar de kunstenaar dan reeds op negentienjarigen leeftijd weduwnaar en vader zou geweest zijn — een omstandigheid die, hoewel mogelijk, toch zeer ongewoon mag heeten. Maar slechter nog kwam de datum 1640 op het portret van ABRAHAM DE NOTTE in Amsterdam uit: een werk door een dieper geest gewrocht dan waar een zestienjarig jongeling op boogen kan. Er zat dus niets op dan of dien datum 1640 in twijfel te trekken (hetgeen ten onrechte geschiedde daar de cijfers volgens bevoegde informatie intact zijn) of geloof te slaan aan een miraculeuze vroegrijpheid en bezonkenheid van het kind FABRITIUS. Maar we weten nu dat de zaken anders staan: een gelukkige vondst deed een juisteren datum aan de hand (1614) waaruit blijkt dat CAREL FABRITIUS noch in het matrimoniaale noch op kunstgebied zoo'n „early riser” geweest is.

Zoals van algemeene bekendheid is, droeg het fraaie contereitsel in BOYMANS vroeger een valsche signatuur van REMBRANDT; deze verdween bij een reiniging van den achtergrond en in de verf gekrast stond toen te lezen „FABRITIUS”. Door deze trouvaille geraakte echter een ander opschrift benevens een datum, op hetzelfde schilderij, in vergetelheid. Het scherpe oog van BURGER had de aanwezigheid van dit opschrift reeds bespeurd: „une signature et même une date, presque indéchiffrables (se trouvent) sur le fond à gauche, derrière la tête du personnage” (Burger, Galerie Suermondt p. 25). Maar men zoekt geen twee signaturen op één schilderij en de ongelezen inscriptie ontsnapte in het vervolg aan de aandacht. Dat twee signaturen wel meer voorkomen bewijzen o.a. de Staalmeesters. Het bleek, onder gunstige omstandigheden, mogelijk de tweede inscriptie te ontcijferen en er de onderstaande afbeelding van te maken:

BLEYSWYCK vergiste zich dus 10 jaren toen hij den meester op dertigjarigen leeftijd liet omkomen. FABRITIUS was 29 toen hij weduenaar werd en 36 toen hij hertrouwde. Hij schilderde ABRAHAM DE NOTTE, toen hij 26 jaar oud was. Buitendien volgt hier uit, dat de FABRITIUS, welke met HOOGSTRATEN aesthetische samenspraken hield op REMBRANDT's atelier, niet CAREL was, maar volgens de meeste waarschijnlijkheid BERNHART. Ik kan niet nalaten het vermoeden uit te spreken, dat BLEYSWYCK het geboortejaar van BERNHART opgeeft in steê van dat van CAREL; na hem zouden de broeders nog herhaaldelijk met elkaar verwisseld worden. Hetgeen HOOGSTRATEN overigens meedeelt over zijn FABRITIUS, de man van deurzichten en perspectieven, klopt merkwaardigerwijze uitnemend met BERNHART, zoals ik later uitvoeriger hoop aan te toonen.

Een tweede, belangrijke wetenswaardigheid is door het opschrift aan het

B. FABRITIUS. — ZELFPORRET.
(Pinacothek, München.)

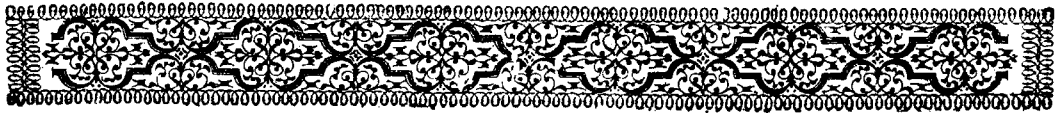

licht gebracht: het conterfeitsel in BOYMANS is een zelfportret. Met deze kennis kunnen we in allerlei opzichten ons voordeel doen. De wezenstrekken van den kop in BOYMANS toonen een merkwaardige verwantschap met een portret in de München'sche Pinacothek. Dit schilderij, dat nadrukkelijk de allure van een zelfportret heeft, is, wat schilderwijs betreft, een zeer karakteristiek werk van BERNHART FABRITIUS. En nu blijkt het, dat we gerustelijk van de *broeders* FABRITIUS mogen spreken, waar tot nog toe geen document ons het volstrekte recht toe gaf. De familie-gelijkenis is zoo frappant — bouw van voorhoofd, hoekig jukbeen, de typische plebejische neus — dat de beide reproducties, naast elkaar geplaatst, voldoende bewijs zijn voor de verwantschap der voorgestelden. De vergelijking der conterfeitsels leert ons buitendien, dat de jongere broeder zich afbeeldde volgens een school-recept, handig en gratieus, zooals een niet alledaagsch talent dat doet, maar dat de oudere echter, genius die hij was, zich met hart en ziel aan de verlokkingen van een zelf-ontleding overgaf.

Wat het zelfportret van CAREL betreft, in den text der Premie-uitgave van *Arti et Amicitiae* van 1911 wees ik er reeds op dat een dergelijke tronie voorkomt op het beroemde *Bezoek van Petrus bij den centurio Cornelius* in Brunswijk. Ik aarzel nog te zeggen of dit een verwant is of de persoon van CAREL zelf. Onafhankelijk van mij werd deze gelijkenis eveneens gesignaleerd door Mej. A. BRUNT in „Elsevier” Dec. 1911. Voorts vertoont een werk uit REMBRANDT'S atelier, de *Ongetrouwe Dienstknecht*, in de Wallace Verzameling, de markante facie van CAREL, ditmaal in profiel. Ook deze opmerking werd onafhankelijk van mij gemaakt door den directeur der Wallace Verzameling, den heer MC. CALL.

BERNHART FABRITIUS heeft zich nog eens geportretteerd, en wel op zoetelijk arcadische wijze, als *Jeugdig Herder*, halffiguur in de Academie te Weenen. De trekken, hoewel een weinig meer gevuld, zijn onmiskenbaar dezelfde als op het portret in München. We kunnen hier terloops aan toevoegen, dat wie dit Weenske schilderij goed beschouwt en daarbij acht geeft op het modelé van voorhoofd en neus, wel in moet zien, dat BREDIUS volmaakt gelijk heeft, wanneer hij den ENGEL, in de collectie SCHLOSS op REMBRANDT'S naam staand, toeschrijft aan BERNHART FABRITIUS.

Govert Raefelsz. Camphuijsen, schilder

DOOR

A. BREDIUS.

BIJ al de schilders CAMPHUYSEN, die mijn mede-redacteur met mij opgesomd heeft in ons artikel in dit tijdschrift (1904), kom ik er nog een voegen, blijkbaar een zoon van den verdienstelijken RAPHAEL CAMPHUYSEN. Het schijnt dat hij eerst ook te Amsterdam gewoond heeft en omstreeks 1659 zijn woonplaats naar Enkhuizen overbracht.

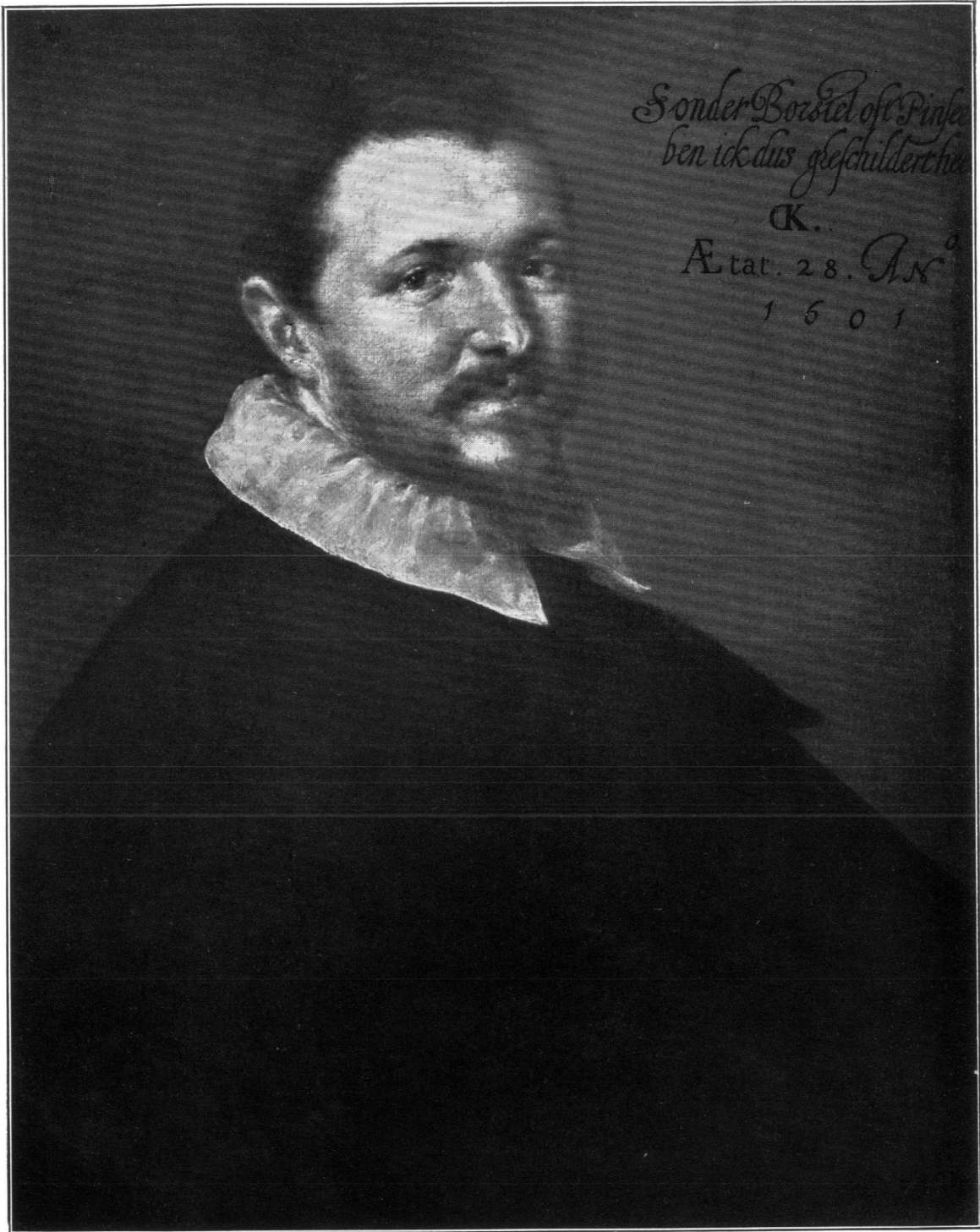
Wellicht zijn enkele zijner schilderijen wel verscholen onder de stukken aan GOVERT DIRCKSZ CAMPHUYSEN toegeschreven. Hier volgt het document dat ons met dezen schilder in kennis brengt.

19 Mey 1659. Eenige personen verklaren ten versoecke van GOVERT RAEFELSZ CAMPHUYSEN, schilder, jegenwoordich woonachtich binnen der stadt Enchuysen, hoe waer is . . . . dat sy getuygen den requirant eenigejaren herwaerts hebben gekent, ende altoos niet anders als eer en deucht aan hem hebben gesien en bespeurt en van anderen altijt gehoord ende verstaen, dat hij hem in alle syn ommegangh ende conversatie wel ende behoorlijck heeft gecomporteert gelijk een eerlijck persoon toestaet te doen, sonder dat sij anders van hem weeten te seggen, ... als alle eer en vroomicheijt. CAMPHUYSEN was ook „dagelijck ten huijse van sijn suster CATHALYNTJE CAMPHUYSEN, hun getuige's buurvrouw gecomen, als mede bij deselve sijne suster oock een gerijmen tijt, soo getrouwt als ongetrouwt, heeft gewoont¹⁾.

Ik dacht eerst dat hier eene vergissing in 't spel was en de *bekende* GOVERT bedoeld was. Maar deze vertoefde in 1659 en nog lang daarna in Zweden.

---

¹⁾ Not. A. DE JAGER, Amsterdam.

CORNELIS KETEL.
Mansportret, zonder penseel 1601 geschilderd.
(Firma KNOEDLER, Londen.)

Een merkwaardig portret van Cornelis Ketel

DOOR

A. BREDIUS.

AN MANDER, de betrouwbare biograaf van KETEL, den m. i. nog steeds te weinig gekenden, grooten kunstenaar, vertelt ons breedvoerig hoeveel deze schilder in zijn lateren tijd zonder penseel, alleen met zijn handen en *voeten* geschilderd heeft. Hij zegt o.a. :

„In't Jaer 1599 quam hem in den sin eenen lust, „te schilderen sonder Pinceelen metter handt, welck by „velen wort ghehouden voor eenen belachlycken wanschappen lust, gelyck gemeen is by eenige bevruchte Vrouwen, die vreemden, „rouwen, oft ongekoochten cost tot spyse te gebruycken gelusten. Doch om „maetlijcken hiervan te spreken, soo is seer te verwonderen, dat het hem soo „wel gheluckt is, en datter geen wanschappen vruchten van zyn ghecomen. Het „eerste dat hy dede, was zyn eyghen Conterfeytsel, welck hy op verscheyden „manieren dede, en geleeck so wel oft beter, als een ander met reetschap ghedaen, en stondt wel uyter handt . . . . Onder ander Conterfeytselen dus gedaen, „wesende besich met t' Conterfeijtsel van d'Heer MOROSINI, nae het nette met „den vingheren te schilderen, quam den Pinceel-maker op den aengang, welcke „hem wenschte aen elcken vinger een Exter-oogh: want hy was alleen die door „sulck gebruyck te cort comen soude. Een man woonende in der Mosco, liet „hem oock dus conterfeyten, om dat te toonen den grooten Vorst daer hy seer „gemeen mede was. Hy heeft oock ghedaen met duym en vingheren dry tronien, „een Maria en S. Jan, met eenen Salvator, hebbende op 't hooft een doorn Croon, „wonder net en suyver gedaen, besonder het bloedt, en bovenal de vloeyende

„tranen uyt den ooghen, dat het onmogelyck schynt, sonder reetschap te zyn „ghedaen. Nu, dat noch vreemder is, A^o 1600. werdt hem voor te comen te „schilderen sonder handen, met zyn voeten, of hy daervan yet te weghe mocht „brenghen. Dit heeft velen vergeefs tot lacchen en spotten verweckt, meer als „t' voorgaende, omdat de voeten daertoe noch onbequamer zyn, en so tot arbeyden „niet verordineert: maer hier can doch niemant by verhindert worden, als den „Pinceel-maker (als verhaelt is): en wat yemant so uyt zyn sinlyckheyt doet, „behoorde men niet qualijck te nemen noch te duyden, dat men dinghen die „ondoenlyck schynen toont doenlyck te wesen, en dat een handeloos Const- „verstandigh schilder soude connen hem behelpen. . . . . Eyndlinge, stel ick „tot verantwoordingh en onschult, sonderlinghe de wercken die soo ghedaen „zyn, dat men die uytter handt siende soude meenen, dat se met handt en reet- „schap waren ghedaen. D'eerste proef was den Godt van het swygen, Herpocrates, „t'welck hem wel geluckte, de myne van t'swygen wel treffende, als oock den „lachenden en schreyenden Filosooph. Dese verhaelde dinghen doende, heeft „altijd seer sorghvuldigh gheweest, geen dinghen met ander lidt oft reetschap „te willen aenroeren, dan alleen met t'gheene hy dat voor had te doen, als van „velen can worden getuyght. Het hebben verscheyden Heeren hierin behaghen „gehad. Den Hertogh van Nemeurs (Nemours) cocht den schreyenden Filosooph, „om de vremdicheyt: want hy ooc de Const door lust somtijden oeffent. Een „Poolsch Graef ANDREAS LESCINSKI, Graef van Leschno gheheten, heeft van hem „oock eenigē troniën met den voet. Nu wil ick niet verswijghen, hoe hy heeft „geschildert op verscheijden wijsen voor zyn huys: aen de rechterzijde van den „ghevel, DEMOCRITUS, en HERACLITUS, met een Weerelt tusschen beijden, dede „hy met den rechter voet: op de slincke syde MOMUS, en ZOYLUS, met den „slincke voet in 't midden, recht boven den ingangh des huys, comt den snel- „vlieghenden Tydt, becranst met Roosen, in d' een handt een seysen oft sickel, „in d'ander een sandtlooper, verselschapt met twee vliegende kinderen, het één „Verstandt, t'ander den Gheest beduydende, omdat door Geest en Verstandt „metter Tydt alle Consten voortcomen: dits sonder Pinceel ghedaen, met de „slinkerhandt: dese verhaelde stucken zyn de beelden so groot als t' leven, en „met de verwen oft van coleuren. Daer tusschen staen twee stucken van uyt den „coper: (koperkleurig) t' ghene op de rechter syde van den Tydt, is, daer Pictura „schildert met de handen en met de voet: t' ander op de slincke sijde, is t' lacchende „Gedult, sittende op een Aenbeeldt, aengevochten van Valscheyt, die met dry „pijlen teffens schiet, teweten, afgunst, achterclap en laster: Nydicheyt treckt haer „by de vlechten des haijrs schricklyck over rugghe: Den vinnighen Haet hist „op haer eenen rasenden Hondt, om te verslinden. Dootlyck ghewelt, een Man

„met een doots-hoofd, uijt wiens oogen vlieghen vier vlammen, beteyckent de groote „sterft binnen Amsterdam in 't Jaer 1602, in welck Jaer dit wiert gemaectt.”

Dan volgt een heel verhaal over een geestige allegorie, door hem geteekend voor een edelman, d'Heer VAN WULP, zoo vernuftig bedacht en fraai geteekend, dat het „in den Haghe van velen behaeghlyck werdt belacchen, en „gheruchtich, oock by den Prins van Oraengien”.

Eindelijk volgt nog een zeer uitvoerige beschrijving van een scherpzinnige allegorie op zijn schilderen met handen en voeten, zonder „reetschap”. Hierbij heeft KETEL, die ook een verdienstelijk dichter was, het volgende vers gemaakt:

Waer Gheest en lust de hers'nen terghen,
 Met vlam en pyl de Liefde werckt.
 En t'ondersoeck den Mensche verghen,
 T'ondoentlyck doentlyck men bemerckt.
 Ghedult en Vlijt in arbeydt staegh,
 T'Verstandt gheoeffent openbaren,
 Met hulp van t'Oogh, des lusts behaegh,
 Of handt en voet Pinceelen waren.
 Pictura siet, laet toe en lydet,
 Dat met de voet gheschildert wordt
 Invidy boos, die 't al benydet,
 Haer herte knaeght van spyt en mordt.
 Besluyt,
 Den Vliegheer met zyn sickel dreijght
 Op t'onversiens elck af te maeyen,
 Dus die tot winst hier is gheneyght,
 Neemt waer den tydt bequaem om (tot) saeyen.
 Deught verwint.

VAN MANDER roemt dit stuk zeer en zegt uitdrukkelijk dat de Nijdigheid alleen met den voet gedaan was, het overige „met den vingheren en duym”. Ik ben uitvoerig in het citeren van VAN MANDER omdat nog te weinig algemeen bekend is, welk een merkwaardig figuur KETEL in het tijdvak: 1570—1610 onzer schilderkunst geweest is.

Helaas heeft „de Tijd” door hem zoo dikwijls geschilderd, wreed aan zijne kunstwerken geknaagd: bitter weinig is er van al zijn werk overgebleven. En zijne schutterstukken hebben bijna allen zoo gruwelijk door mishandeling van slechte „restaurators” geleden, dat zij nog maar een flauw beeld van KETEL's kunstvermogen achterlaten. Gelukkig zijn er hier en daar nog fraaie portretten in particuliere verzamelingen zooals bij Douairre GEVERS te Noordwijk, waarvan ik er een mocht afbeelden bij mijne studie in „Amsterdam in de XVIIe eeuw”, een portret dat tot het beste behoort wat er in dat tijdvak op dit gebied bij ons ontstond.

Temeer valt het te betreuren, dat misplaatste zuinigheid Jhr. VAN RIEMSDIJK dit belangrijk portret van KETEL in Engeland deed blijven, terwijl het in 's-Rijks Museum een blijvende plaats verdiend had. Het uitnemende werk dat hierbij wordt afgebeeld, is eindelijk een staal van KETEL's kunst „met duym en vingeren.”¹⁾ Hij zelt zette er met sierlijke, groote letters op:

Sonder Borstel oft Pinseel
Ben ick dus gheschildert heel.

CK

AET 28 ANo

1601.

Het is een breed, in italiaanschen trant geschilderd, levendig portret, dat wel spreekt van KETEL's kennis van italiaansche kunst. Het is van iemand die TIZIAAN en TINTORETTO wel bestudeerd heeft.

Gedurende zijn verblijf te Parijs en te Londen, waar hij niemand minder dan Koningin ELISABETH mocht conterfeiten, zal hij zeker veneziaansche portretten gezien hebben, die een diepen indruk op hem maakten. Te Fontainebleau, waar men in italiaanschen geest schilderde, heeft hij mede zeker veel in dien trant gewrocht.

Bij alle uitvoerige beschrijvingen van VAN MANDER, die niet moede word over KETEL's vernuftige allegorieën uit te weiden, — diens biografie beslaat twaalf bladzijden van zijn „Schilderboek” — geloof ik toch dat zijn portretten wel het hoogtepunt van zijn kunst vormen. En dit exemplaar bewijst, dat hij 't werkelijk best zonder zijn „reetschap” kon stellen. In dit portret is een breedheid van opvatting, een uitdrukking van karakter, waarbij menig portret van MIEREVELT en RAVESTEYN het moet afleggen. Waarlijk, in plaats van het reeds zoo overvolle Rijks Museum op te proppen met middelmatige werken van meesters die reeds voldoende in dit Museum aanwezig zijn — onlangs werd alweder een damesportret van HENDRIK VAN VLIET aangekocht, terwijl er reeds een dergelijk portret aanwezig was — had men de 400 £ die voor dit meesterwerk gevraagd werden niet moeten weigeren.

Met VAN MANDER bewonder ik dezen kunstenaar, „wesende een goed „Meester, die in alle deelen der consten, oock in Metselrije, Geometrie, Symmetrie „en Perspective, oock in de gheestige Poeterye oft Dicht-const (was) wel ervaren.”

1) In KETEL's testament van 1610 legateert hij zijn eigen portret „by hem met duym, vingeren ende „den voet alleen gemaect” en in den Inventaris van zijne Weduwe, AELTGEN JANS — zij overleed niet onvermogen in 1631 — komt voor: een groot stuck schilderij, zonder pencheel geschildert, maer met vinger voet en duym. KETEL was in de drie of vier laatste jaren van zijn leven geheel hulpbehoevend en kon niets meer doen. Hij werd zeer deftig in de Oude Kerk 8 Aug. 1616 begraven, en twee uren beluid met de groote klok wat f 20.— kostte. Een eigenaardigheid is, dat hij in 1581 een zontje RAFAEL liet doopen!

IETS OVER DE COPIE VAN GERRIT LUNDENS NAAR REMBRANDT'S „NACHTWACHT”

DOOR

A. BREDIUS.

OT nu toe is de geschiedenis van deze copie bekend tot 1712, toen het stukje opdook in de Collectie PIETER VAN DER LIP te Amsterdam¹⁾. Thans kan ik aanwijzen waar het vroeger was en bijna met zekerheid zeggen, dat die copie voor FRANS BANNING COCQ gemaakt werd. Dit doet dan de waarschijnlijkheid toenemen, dat de teekening in diens „Album” naar den LUNDENS en niet naar de oorspronkelijke schilderij werd gemaakt.

Door erfenis is het gekomen, met de copij naar de vier Doelheeren van VAN DER HELST, nu in het Louvre, aan CATHARINA HOOFT, Wed. van den Heer CORNELIS DE GRAEFF, Heer van Purmerland &c. en by haar overlijden, in den Inventaris, 24 Dec. 1691 voor Not. D. VAN DER GROE te Amsterdam opgemaakt, aldus beschreven :

een schilderye, verbeeldende een Corporaelschap borgerye . . . f	63.—
een schilderye van de vier Doelheeren . . . . . „	80.—

¹⁾ By HOET, I. p. 147.

Weder door erfenis kwamen deze stukken in het bezit van PIETER DE GRAEFF, Vrijheer van Zuyd Polsbroek, Purmerland ende Ilpendam &c. &c. 8 Maart 1709 bevonden zich in diens sterfhuis op de Heerengracht tusschen de Reguliersgracht en Utrechtsche straat de volgende

Schilderijen.

De taxatie is van J. P. ZOMER en ANTHONY DE VOS.

Deze stukken moeten verdeeld worden.

Op de Kamer solder.

2 portraicten, d'een van den Heer VOLCKERT OVERLANDER 't ander van zyn Edts. Huysvrouw, gedaen door GOLTZIUS	f	15.—
2 ovale portretten, soo van Mr. VOLCKERT Soon van GREBBE (DE GREBBER) als van syn vrouw	"	10.—
2 gebakerde tweelingen.	"	6.—

Op de groene Kamer.

2 pourtraicten van Heer PIETER DE GRAEFF en Syn Edts. huys- vrouw door JANSSENS (v. CEULEN).	"	40.—
een minne met een kindje van FRANS HALS (nu in het Museum te Berlijn)	"	30.—
een man met een bonnet van HEEMSKERCK	"	.....—
een zittende vrouw met een pilaer agter haar.	"	15.—
(volgen stukken zonder namen)		
een poirtraict van Vrouwe AGNES DE GRAEFF door de Jonge MIRIS	"	80.—
2 poirtraicten van de Heer PIETER DE GRAEFF door TER BURGH en 't ander van Vrouwe JACOBA BICKER door GERARD VAN ZIJL	"	160.—
een poirtraict van Vrouwe AGNETA DE WIT, huysvrouw van den Heer ALEWIJN door MUSSCHER.	"	40.—
<i>een do van de Doelheeren</i> door VAN DER HELST.	"	250.—
een Jongentje verbeeldende den Heer CORNELIS DE GRAEFF boven de schoorsteen door de oude JAN LIEVENSZ	"	25.—
een poirtraict van den Hr. JACOB DE GRAEFF door TER BORCH	"	80.—
2 dito van den Heer PIETER DE GRAEFF en Vrouwe JACOBA BICKER door NETSCHER	"	160.—
een do van den Hr. Raadpensionaris DE WIT.	"	80.—

Op de Kamer van Vrouwe AGNETA DE GRAEFF:

een Schilderije van Zuydpolsbroek door JACOB RUYSDAEL . . . „	36.—
een do van Soesdyk . . . . . f	36.—
een van 't Y met het Jacht van den Hr. JACOB DE GRAEFF . . . „	25.—

Op 't Klyn Kamertje.

een portraict van de Heeren PIETER en JACOB DE GRAEFF door BACKER gedaen . . . . . „	20.—
---	------

In de Klyne Zydelkamer.

een portraict van den Heer JACOB DE GRAEFF door VANDER HELST . . . „	60.—
een do van den Hr. JAN BICKER . . . . . „	60.—
2 portraicten 't eene van den Heer PIETER DE GRAEFF ende 't ander van den Heer JACOB DE GRAEFF, beyde gedaen door THOMAS KEYSER . . . . . „	120.—
een dito van den Hr. ANDRIES DE GRAEFF door REMBRAND (NB. de schilder ontving hiervoor f 500.— nadat er nog een strijd over den prijs geweest was die door arbiters werd beslecht ¹⁾ . . . . . „	120.—

In d' eetzaal.

<i>een schilderij van een Compagnie burgers van GERARD LUNDENS</i> . . . „	100.—
--	-------

In de slaapkamer van den Heer VAN POLSBROEK.

een schildery van de Heerlykheyd van Ipendam en 't Hof door door de Jonge MOUCHERON . . . . . „	20.—
een do van de Heerlijkheid van ZUYD-POLSBROEK . . . . . „	40.—

Bovendien waren de volgende stukken „volgens resolutie van Vrouwe AGNETA DE GRAEFF 7 Juli 1708 in 't Oude Heeren Logement by puplicque opveylinge verkogt:

Lazarus verwekking, Christus met 't Kruys, paardjes enz. Een van PHILIP WOUWERMAN en de weerga.

2 stucx van JACOB VERDOES (VAN DER DOES) met beesjes en landschap
Nogh een van deselve.

een avondstond van ASSELYN.

¹⁾ Zie Oud-Holland III p. 93. Waar mag dit portret zich bevinden?

een doctertje van ADRIAEN VAN OSTADE.
 4 ongemeen curieuse landschappen verbeeldende de 4 getyden des jaars.
 een Autaerstuk van SWART JAN, 't binnenste.
 Christus aan 't Kruys.
 een Agar, en een Diana, van de jonghe PALMA.
 een landschapje van CONINXLO.
 een van Oud Amsterdam van BEERESTATEN.
 2 stuks, de familie van NETSCHER.
 een Pomona van SIMON VAN DER DOES.
 een Ovale bloempot van J. v. B.

Zeer eigenaardig is het, dat in de 29 April 1723 beschreven: Scheiding
 tusschen Mevrouw AGNETA DE GRAEFF en Mr. DANIEL HOOFT en Vrouwe
 JOANNA HOOFT (Not. SERVAES) wel voorkomt:

een schilderij van de Doel Heeren . . . . . f 250.—
 doch de copie van LUNDENS verdwenen is.

Reeds 16 Febr. 1719 kwamen de Doelheeren alléén voor in een „Staat
 en begrotinge” van alle goederen..... aen den Heer & Mr. CORNELIS DE
 GRAEFF..... aenbestorven. De LUNDENS niet.

DE REDERIJKER LOURIS JANSZ

DOOR

RENA PENNINK.

U Elckerlyc populair geworden is, Dr. MULLER zijn uitvoerige studies over Everaert gepubliceerd heeft, en Dr. KNUTTEL, vooral uitgaande van COLIJN V. RIJSSELE een rederijkerseerherstel beproefde, mag ook nog wel eens gewezen worden op den Noord-Nederlandschen rederijker LOURIS JANSZ.

L. JANSZ was factor van de jonge Haarlemsche Kamer de Wijngaerdtrancken in de tweede helft der 16e eeuw. Alle verdere biografische bijzonderheden ontbreken. Te Haarlem is noch in 't Stedelijk, noch in 't Doopsgezind Archief iets over hem te vinden. Zijn spelen, ten deele gedateerd, vallen tusschen 1559 en 1598 ¹⁾, en worden, zooals bekend uit de Bijlage van Dr. KALFF'S bundel Trou moet Blycken, in hs. door die oude rederijkerskamer, nu societeit te Haarlem, bewaard. Behalve *van tCooren* zijn de stukken genoemd in Bijlage F: *van den eenvoudigen mensch, van den afval van tgodsalig weesen, van tgeslacht der menschen, van mennich goet hart verlangt nae trijcke goodts*, ook van een onderschrift: LOURIS JANSZ fecit, voor-

---

¹⁾ Een overheidsverbod belette rederijkersopvoeringen te Haarlem in 1567. Eerst in 1577 werd weer gespeeld. GERLINGS de Wijngaerdtrancken.

zien. ADRIAAN LOURISZ. LEPPEL was de afschrijver, die van 18 spelen LOURIS JANSZ als den dichter noemt. Proloog en conclusie van *Jesus onder die Leeraers* werden met onbelangrijke wijzigingen gedrukt in een zeldzaam boekje van 1606: *een gheestelijck spel van sinnen, seer leerlijck: Hoe Christus sit onder die Leeraers* ¹⁾, de verdere inhoud is vrijwel gelijk aan dien van 't hs., doch de dialoog zeer omgewerkt. Het vermeldt geen naam van auteur of drukker.

Van LOURIS JANSZ zijn alleen uitgegeven 't zinnespel 't *Cooren* ²⁾ en de klucht van *Ons Lieven Heeren Minnevaer* ³⁾.

DE BRUYN KOPS noemt nog een, nu verloren (?) klucht, *Slecht en Recht*, ⁴⁾ waarvan hij in 't kort den inhoud vertelt: Sl. en R. zoekt, als Diogenes, met een lantaarntje menschen.

Dr. MOERKERKEN roemt 't *Coren* ⁵⁾ als een van de beste 16e eeuwse zinnespelen, om de betrekkelijke soberheid en levendigheid, vooral om de werkelijk democratische gezindheid. Dr. KALFF ⁶⁾ en Dr. TE WINKEL ⁷⁾ vermoeden dat hij buiten de godsdienstige partijen stond, Libertijn was. Een nader bronnenonderzoek heeft dit vermoeden bevestigd.

De data toonen aan, dat LOURIS JANSZ geleefd heeft in de jaren van geloofsvervolging en opstand; fel partijman is hij niet geworden; hij eischt gewetensvrijheid voor een ieder; de materiele ellende in oorlogsdagen, 't onchristelijk krijgsbedrijf treffen hem te diep om fanatiek geus te kunnen zijn, maar als vroom Christen doet hij zijn best, oorlogsplagen met nasleep van treurige oeconomische toestanden „dierentyt” te zien als straf voor 's menschen zonden.

Een verlangen naar vrede, zoo noodig voor neering en welvaart, spreekt al dadelijk uit zijn oudste spel: „*Van meest al die om pays roepen*”, een gelegheidsstuk voor den vrede van CATEAU CAMBRÉSIS in 1559. Groot was de vreugde over het eindigen van den zevenjarigen strijd, en LOURIS JANSZ vertolkt de algemeen gevoelde malaise, als hij zegt: „al hadtmen pays gecoft om thien million van croonen, thadt geweest een verscoonen voor dees contreyen”. Onpopulair ⁸⁾ waren de oorlogen van KAREL V en PHILIPS II tegen Frankrijk, in deze gewesten; maar steeds moesten de rijke Nederlanden gelden opbrengen voor een strijd, waar

---

1) In 't bezit van de firma de Vries te Amsterdam, waar ik het door mocht zien. In de tooneelcatalogus van de Bibliotheek der Maatsch. v. Nederl. Letterk. te Leiden, gecatalogiseerd als 6981, doch ontbrekend.

2) KALFF, Tr. moet Bl.

3) VAN VLOTEN, Kluchtspel I.

4) Schets eener gesch. der Rederijkeren.

5) Satire in de Nederl. Kunst der middeleeuwen, bldz. III.

6) Ned. letterk. III 263.

7) Ontwikkelingsgang I bldz. 244.

8) PIRENNE, Histoire de la Belgique, III 369.

zij feitelijk buiten stonden. LOURIS JANSZ spreekt het uit in zijn spel: 't volk is gekweld „met scatten, met sceeren”; ten allen tijden geeft oorlog twist tusschen vorst en onderzaten. Verder betoogt Gheleerde Onderwijzinge, hoe, in hoogste instantie, Meest Al door zijn vele zonden zelf schuld is aan alle oorlogsrampen; maar Goodts Gracy en 't maagdeken Hemelsche Wijsheyt, hopen PHILIPS met den Franschen Koning te verzoenen. Onschuldigen hebben 't meest geleden: PHILIPS krijgt meelij met zijn onderzaten. En democratisch klinkt het: 't doel van alle ellende is slechts den Koning meer gebied te bezorgen, terwijl toch 's volks welvaart zijn voordeel is; hoe kan het volk, de leedjes, den Koning, 't hoofd, dragen, wanneer hun het voedsel benomen wordt? Moedeloos wordt 't volk, dat vroeger den Koning placht te sterken. Dan ontbiedt de Koning, meer geneigd tot onrechtvaardigen vrede dan tot rechtvaardigen twist, Pays en bespreekt met zijn raad de groote misère; frontieren verwoest, steden gesloopt; 't volk verjaagd of vermoord; geen landbouw op de velden, geen haringvangst op de onveilige zee. Pays en Oorloch (int harnas ende after hem drie of vier met alle Iselickheyt van bloedich aen armen en beenen over haer schouderen hangende) moeten zich voor PHILIPS verantwoorden. Pays, bij Oorlochs eerste optreden het land ontvlucht, voor

„dit groote elent, dit swaere versuchten
dit deerlick screyen van die gemeent meest al”,

spreekt van haar roeping: alle menschen vreedzaam in liefde te doen leven. Oorloch wijst op zijn hemelsche zending, hij is Gods geesel.

„Als die roede volbesicht is daer se toe voechde waer isse dan nut toe, dan om te verbranden?” en Oorloch, gebonden met broederlijke liefde, wordt „adt perpetuos carseris” veroordeeld. Meest Al moet van Gheleerde Onderwijzinge veel vermaningen hooren: zich voor zonden wachten, God voor zijn genade danken, anders keert Oorloch terug.

Ook Everaert klaagt over oorlogsellende, maar voelt tevens voor militaire glorie:

„dies moet Bourbon en Piscare prijs ontfaen ¹⁾
mids le Vicheroy v. Napels clouck van daden
ende met al dandre edele zaeden
baenraedtsen rudders ende cnechten
die zoo clouck hebben geweest int vechten
datse behouden hebben stryt ende velt
ende hebben gekregen in saerns geweld
de lelye met syn principale bladeren”

terwijl LOURIS JANSZ zich in een spel van 1579, in 't hartje van den strijd tegen Spanje, als rechtaf anti-militair doet kennen:

¹⁾ Hooge W. en de Zoete R.

„deen wert een gouvernuer om landen te regeeren ¹⁾
dander een cappiteyn in hoocheyt vermaert
die derde een leuytenant die na haren begeeren
die borst dagelicks smeeren/ met vroomer aert.
Vaendragers, adelborsten tdient nv verchaert
al synse naw gebaert men eertse als den vroomen
veltveijfelaers scrijvers rotmeesters bedaert
met meer diergelycken niet al om te nomen
sijn door discoort en oorloch tot hoocheyt gecomen
en op alle stroomen werdense verheeven,
waer can eendracht suleke officien becomen
ten sijn niet dan droomen/ die sy can geven”

Eenige Refreinen uit twee bundels van 1596 en 1598 ²⁾, voortgekomen uit de Wijngaerdtrancken, moeten misschien nog aan hem als factor van Liefd boven Al toegeschreven worden; ze geven een opsomming van vele wapendaden en moeten de voortreffelijkheid der Nederlanders boven de Romeinen bewijzen: de Nederlanders gaven Gode de eer. In de spelen echter ontbreekt elke toespeling op heldenfeiten; terloops wordt 't beleg van Haarlem ³⁾ aangestipt; voor den Prins wordt gebeden; eveneens voor PHILIPS: moge God zijn hart verlichten! de Spanjaarden heeten addersch gebroed; verder klinken er klachten over den langen twist met de ellendige verwoestingen, 't geplunder en vermoord; 't stille lijden binnenshuis is groot, de duurte ondragelijk; door de troebelen kwijnt neering, kwijnt de brouwerij, de mouterij, de „traperij”, „'t fundament van de stad” die honderden werk gaf! Christelijke overtuiging, meelij met de kleine luiden heeft de overhand op vaderlandsch gevoel.

Wellicht wijst zijn afkeer van strijd op doopsgezindheid; hij was noch katholiek, noch calvinist; misschien een vrome buiten kerkverband. In zijn spelen predikt hij: God zoeken „in simpelheyt des herten” zonder onnutte theologische geleerdheid, innig gelooven maar vooral dat geloof beleven; der wereld afkeerig zijn, aardse staat en waardigheid los bezitten, overvloeien van broederlijke liefde, liefde beschouwen als 't hoogste, waar alle „stuckwerck” voor moet wijken. Hij gelooft in 's menschen zaligwording door „pure” genade van Christus. Hier naast de opvatting: Christus 't middel waardoor de goddelijke kracht kan doordringen in de harten der menschen, die door „tzondich bevelecken” zelf niet kunnen zien. Verdoemenis neemt hij niet aan, Christus spreekt: „ich die heere ben niet gecoomen/ yemant ⁴⁾ te veroordelen/ ofte verdoomen”.

¹⁾ Hoe dat goetheit en de lyfde presenteren haer eenyge dochter genaemt Eendracht te geven aen veel volcx.

²⁾ Leydens Lusthof rhetorica. Rederijck constliefhebber stichtelijke recreatie.

³⁾ Geboorte van Johannes.

⁴⁾ Hoe dat menich bedriet hart door eyghen vernuft en valsche perswaey gebrocht ende verleijt wert aen een drooge ehysterne.

„ick weet die gedachten dien ick op u dencke
gedachten van vreedem/ en niet van verdriet”.

en Wet:

„tot deewige verdoemenis ben ick niet raende ¹⁾
slechts tot beteringe is mijn straff en niet tot bederven”

De Bijbel is maar een „wyser tottet opperste goet” en karakterriseert
zichzelf zoo :

„ick ben maer een scaedw / hij isset weesen
teewich licht gepreesen en ick die lantaerne
ick alleen die bulsten maer hij is die kaerne ²⁾

Heeft de schriftuurlijke wet uitgediend, dan werkt de wet des geestes
't Oude Testament is hard, maar onmisbaar als spiegel van 's menschen zonden
en bron van zelfkennis. Ceremonieën, offeranden zijn overbodig:

„die rechte offerant die ick wil dat ghijt weet
en van u begeere es een gebrooken hart
dat door kennisse van sonden heel leyt versmert.” ³⁾

Waarschijnlijk mag in Jesus onder die Leeraers, in de schriftgeleerden, die
zich tegen Gods leering „verhitten”, geleerdheid, eer en rijkdom zoeken, wel een
toespeling op tijdgenoot-predikanten gezien worden.

Een zuiver godsdienstig spel is o.a. „*Hoe Mennich Goet Hart verlangt nae
trijcke Goodts*”, waarin uitvoerig geanalyseerd wordt 't zoeken van een vrome ziel
naar innerlijke tevredenheid. „Onkun doet doolen” klaagt pelgrim Mennich Goet
Hart; niemand wijst hem den weg naar Gods rijk. Hij valt in handen van de
Zinnekens Schoon Ghelaet en Bedriechelick Waen, die hem raden zijn tocht naar
Gods rijk uit te stellen tot hij van ouderdom hinkt. M. G. H. wenscht niet oud
te worden, als zijn leven zoo'n zoeken blijft. Hoe te komen in Gods Rijk, dat
volgens de schrift gerechtigheid, vrede en blijdschap in den Heiligen Geest moet
zijn? De Zinnekens geven hem een ouden vertrouwden gids, TONVERSTANT, al
een leidsman in ADAM'S tijd! Dezen volgt hij langs de straat Erreure tot Diversche
Opijnijen. Ze schenkt hem 't pak Verwarringe; steeds onbevredigd komt hij
tot Creaturen, van wie hij 't juweel Ongestaedicheyt krijgt. Een derde bezoek
bij Schadw vant Weesen, die, wegsnellend haar hoed, Duisternis verliest. Als
M. G. H. die opgezet heeft, raakt hij uitgeput, belemmerd in 't zien, doodop

1) Van den afval vant gotsalige weesen.

2) Hoe dat menich Goet Hart doer valsche Perswacy verleyt wert aen een drooge Chysterne.

3) Jesus onder die Leeraers.

door de zware pakken. Reden verschijnt hem tot troost en leidt hem naar Waerhey, die hem hoed en pakken afneemt en zijn hart ontsluit :

„int binnenste ws gemoets daer rust goodts rycke”,
 „dit ryck is alleen tleevende goodts beelde
 twelck hij nae hem selven heeft gescheepen
 alle volmaetheijt wert hier in begreepen
 vrede is daer ten eersten beginne
 en waer vrede is daer is eewige minne
 twelck genoch godt selfs is”

Met vrede wonen in dit rijk volkomen Gerechtigheid, Naastenliefde en Blijdschap in den Heiligen Geest.

„Want waer vrede en gerechticheyt hebben vereeninge
 is blijscap sonder weeninge heerlick en crachtich”

't Stuk eindigt met een opwekking aan 't publiek in zichzelf te keeren :

„Soo heerlick en goet is die mensch van binnen
 ja geheel een beelt Goodts/ naet schrijfts ontwinne
 dit sout ghij bevinnen/ const ghy u oogen behendich
 maer slaen inwendich”

Uit LOURIS JANSZ' weinig dogmatisch, echt godsdienstig gevoel vloeien ook voort zijn afkeer van gewetensdwang, zijn klachten over 't gekibbel tusschen verschillende partijen en secten. Letterlijke Schriftverklaring is de voornaamste oorzaak van die oneenigheid :

„gaet vrij heen, letters verstant ¹⁾
 slechter als een kint is gans u beromen
 alle verscheyden opijnijen vert ende ontrint
 met alle secten sijn meest doer u gecoomen”

„Ghij (letters verstant) maect cussens wel sacht en valsch geweven ²⁾
 daer op doet ghij sluijmeren al het menschen hart” ³⁾

Het is Gods wil

„dat men onpertijdich leeft”.

Hij dramatiseerde, ter prediking van verdraagzaamheid, de parabel uit MATHEUS (3. 24—30) „die sayer die goet saet in zijn ackker seyden” met de moraal: laat 't goede en slechte zaad samen opwassen, in gewetenszaken mag God alleen richten

„Wacht u toch wel van iemant te verdoomen
 by sonder in saeken dat die consieneij aengaet
 twelck Godt alleen toe comt off Asow u niet vroomen
 maer oordeelt vrij u selfs in werck ende daet”

¹⁾ Van den afval vant godtsalige weesen.

²⁾ Idem.

³⁾ Vgl. een tafelspel van de letter en de geest Ts, v. N. T. en L., V 157—166.

Merkwaardig voor zijn neutraal standpunt zijn de prologen van dit stuk en van „Johannes geboorte” (1578). De eerste wordt gezegd door een Roomsche gezinde en een Hervormde, „God moet alleen oordeelen”, vindt de laatste, hij slechts kent waarde en waarheid in de menschen; verdraagt dus alle meeningen. Katholiek wijt de treurige toestanden aan de Duitsche doctoren, Hervormde aan de zonden der menigte. Redelick Gevoelen verklaart zich voor vrijheid van spreken en schrijven, wat Christus zelf heeft toegestaan, men kan nog geen oordeel vellen over de nieuwe richtingen :

„Menich slecht mensch soomen dagelicks siet
wil die boom vuytroyen eer die vruchten rijpen
van tkint een man hebben eert verstant mach slijpen”

Gewetensdwang, niet de nieuwe secten, zijn oorzaak van 's lands ellende
En in de tweede proloog wordt o.a. gezegd:

„tis niet int versmaen van andere geleegen
deen roept nv papist dander luteriaan
en die rechte paen/ diemen hoort te bejegen
werden verde gemist want die eenyge seegen
twelck is die lyefde sietmen niet aenvaten
die en leert geen tweedracht noch pertyschap dregen
noch niemant verworpen verachten noch haten
maer elck een beminnen enz.

„Suvert eerst v selfs gaet den heer spreeken
En dan doer liefden vermaent wen broeder”.

Met zijn godsdienstige overtuiging gaat samen een groote menschenliefde. Sympathiek is hij in zijn warm meevoelen met maatschappelijk misdeelden, geoorloofd vindt hij geld verdienen voor vrouw en kinders: „dits redens bevroen”, maar: „'t overschot tot behoeff van den armen ter lijefden van Godt” en: „Godt salten laesten int oordeel van u eyschen tgebreck van u naesten”.

Al in 't oudste stuk ¹⁾ moet Meestal zich verantwoorden :

„hebdy u overschot oick den armen gaen deelen?
syn u juweelen voor delendigen gebrocht?
en die hongerigen daer mee gespyst, die sieken versocht
die gevangens bedocht die niet mochten winnen?
hebdy die naecten gecleet, ende wat ghij vermocht
was dat voor delendigen, als ghijse const vinnen?
was soberheyte en liefde in u van binnen?
streckken al v sinnen tot v snaesten voerdel?”

1) Meestal die om pays roepen.

En Pays wil Meestal bijstaan, maar :

„dat ghy v goet in weelden mennichfout
onnuttelick verdoet buyten recht off reden,
ende den armen laet versmachten, jonck en out
die Godt selfs acht als sijn leeden
dat ghij laet verdwijnen en v selfs gaet becleeden
met nobele pompa maer sijdt en fluweel
en banketten hout tot diversche steeden
niet denckende wattet cost om te hieten eel
dat ghyt altyt acht te weesen te veel
dat ghy den armen doet al isset niet waert
met sulck rigement soudij mijn geheel
weer quyt werden.”

Nog eenige citaten uit andere spelen :

„alle daechs most die buyck op die leest ¹⁾
al lach den armen in tempeest, in lyen half dol
hij sorcht maer syn eijgen buijcksken vol”

„ghij hadder(kleeren) alsoo veel datse die motten ²⁾
altemet op aten ick moetet vertrekken
en u even naesten ginck bloet ghij mocht hem niet deckken”

„ghij hadt alle daechs gesooden en gebraeden ³⁾
treesooren scappaeden het liep al over
hier behoordij mee te versien die arm sijn en pover
en voor v selfs niet neemen dan nootruff totten live”.

„Pompa” in kleeding, overvloed van spijs en drank, brooddronkenheid, het is hem een gruwel. Niemand is tevreden: „elck dunct hij heeft te luttel en tes altoos vetter in een andermans scuttel”; ieder leeft voor zichzelf.

Voor al in „*Hoe dat die werlt haer versufte maeltyt gheeft*” en „*Meestal hoe dat hij door sijn mijsbruyck neering en welvaert verjaecht*” wordt de strijd tegen brooddronkenheid en egoïsme gevoerd. Een overzicht van 't eerste stuk, dat tot LOURIS JANSZ' levendigste werk hoort: Roeckeloos Opwassen, Ongetemde Wulpsheyt, Vluyjende Weelde („met ons drien al swerlts regierders”) zullen de toebereidselen maken voor 't feestmaal door Werlt te geven in het hof van ABUYSE Door hun invloed is Werlt vrijwel zinneloos geworden. Met Werlts wapenen en Quade Gewoonte wordt de zaal versierd, waar Werlt troonen zal op de stoel Logenachtige Hoop en het kussen Valsche Vrijheijt. Gekleed, half als man, half als vrouw, geschoeid op „plaetynen” komt Werlt „swindelbollend” binnen, 't hoofd bedekt door een gekskapje. Zijn dienaars zullen de gasten nooden. Ondertusschen

1) Meest al hoe dat hij doer sijn mysbruyck neering en welvaert verjaecht.

2) Idem.

3) Idem.

belachen en beschreien Boertelich Beschouwen en Ernstich Aenmerken Democrates (sic.) en Eraclitesgewijs de wereld. Hoe is de wereld veranderd, klaagt E. A.:

„daerse soo salich
voormaels leefden in alle eenvoudige slechticheyt
doen wasse gecleet met alle gerechticheijt
simpel en duechtsaem was doen haer wandelinghe”

De werelt wordt „van daghen grys en blijft het kint van 100 jaer”. Het kleed van Gerechtigheid is verwisseld voor Waan en Schijn, haer caproen is Verburgen Zotheijt, ze loopt op Loch en Bedroch, ze „geneert haer met verkenndraff”. De drie dienaars dekken de tafel van Overdaet met het laken Brootdronckenschap; Vluvende Weelde trompettert de gasten bijeen:

„ick noose al sij syn van wat staeten
heeren prelaeten en ambachsluyden meede.... maer vooral bij namen
ghij schijnende wysen sonder wijse wercken
ghij gierijge rycken die niemant en verstercken
ghij ouwe oncujske vreeseloos voor Goodts sentencien
ghij jonge ruckelooze sonder obediencie
ghij vrouwen off maechden sonder eerbaarheeden
ghij chrijstene die niet dan twist en verbreedden
ghij heeren potestaten sonder reden off duecht
ghij hovaerdige armen die niemant en verhoocht
ghij hurgers tirannich buijten iusticie
ghij onverstandige pertyers ras ter pumcij
ghij wethouders sonder discipline
en ghij werltse gemeente dees doesijne
doent dat dit hoff van abuijs is geheeten
en dattet al verwildert”

en na deze echt rhetorische opsomming, klaagt BOERDELICK B., uit zijn rol vallend, mee:

„Wysheyt, miltheyt, vreesse en roeptse niet mee
eerbaerheyt duechde rust en vree doetse niet noodden
obediencij sachtmoedicheyt heeftse verboden
hier te coomen/ en liefst sluyt sy buyten.”

De wereld is niet langer slecht en recht, niet meer de gulden wereld. Ziet haar wapens, haar „eeldom!” een adder, een basiliscus, een pauw; geen lam of duif!

Werlt zet zich met zijn gasten: Eigen Baet, Dubbelt v. Harten, Heymelycke Haet, Versiert Gelaet, „laet ons eeten en drincken, toemt haest dat wij sterven”. tBrood Versierde Loogen en de spys Menichfoudige Valscheyt wordt opgedischt; uit de kanne Onversaedlycke Begeerte (sij heeft op haer steerte clagen en carmen)

wordt het zweet en bloed der armen geschonken. Als de beker lustig rondgaet, kijkt(!) de stem des Allerhoogsten over 't tooneel en klinkt het:

„Hoort die stemme des alderhoogste
o werlt werlt wat gaedij versieren
Vreesdij Godt noch syn woort hoe muechdij dus tieren.”

Een waarschuwing voor 't laatste oordeel maakt geen indruk, de slempartij wordt hervat. Voorafgegaan door vreemd gerucht verschijnt als een gewapend man de geweldige Dach des Heeren; de sidderende gastheer en gasten weten niet waar zich te bergen. 't Spel eindigt met een stichtelyk woord aan de toehoorders: de goddelijke straf kan onvoorziens de menschheid treffen: „verwacht den Heere met herten geboogen”.

't Publiek wordt in dit stuk niet gespaard, evenmin als in 't tweede genoemde. Daarin moeten losbandigheid en modezucht 't ontgelden. Hoog en laag wordt onder handen genomen: prinsen, heeren, knechten, allen springen buiten den lijn. Brouwers willen niet onder wet of keur staan, kooplui bedriegen met het wicht; schoenmakers, wevers, kistenmakers, snijders, niemand deugt. Meest Al moet zijn vele grillen voldoen: „dat ghij snachs droomde dedij bij daech”. Dierentijt zal Meest Al gezelschap houden, want tegen weelde is hij niet bestand. Meest Al's beroep op zijn negatieve deugden: „ick heb immers gemoort noch gestolen, geruijt noch gerooft” wordt beantwoord met Dierentijt's vinnige opmerking: „dat mach hij dancken galch en rat”. In een paar aardige regels worden vrouwen en mannen gekapitteld over hun modezucht; ook hier de klacht van alle tijden over gediensstigen, die niet van hun meesters te onderscheiden zijn!

Veel slechte praktijken worden afgekeurd: 't opkopen van laken en koren, hondsche behandeling van de werklui door de werkgevers, zoete winstjes op beleende panden, te groot bezit aan land of huizen. In „wat een fleur was over een wijl die traperij”; nu kwijnt de lakenindustrie ten gevolge van onderlinge jaloezie. De dichter wil 't spel niet sluiten: „wij hebben gespeelt sooveer als meest al haer leven nv is streckkende”.

In „*Hoe Goodts Ordonancy elck mensch een staet stelt om in te leven*” probeert LOURIS JANSZ — naast een hekeling over gebrek aan verstand en te veel aan zelfzucht — een oplossing te geven voor 't ongelijke lot der menschen: God heeft iedereen zijn bijzonder maatschappelijk bestaan geleend; 't leven is gelijk voor wie 't gelijkelijk opvat. God laat als hoogste factor op 't tooneel der wereld de rollen voor een batement uitdeelen: „besidstte met losheyte soo mach u niet verveelen thebben noch tderven”. Koning, officier, magistraat, burger, landman, koopman, slaaf, bedelaar, ieder krijgt een bijzondere vermaning. Dan wordt in 't

batement vertoond, hoe REDEN tot allen komt en door niemand wordt bemind, hoe G. ordonancy de geleende staten omruilt.

REDEN wijst op de nieuwe plichten, ieder denkt slechts aan eigen voordeel. REDEN neemt afscheid met een aardige parabel: de menschen zijn als ezels onder een meesters hand. Sommige beladen met hooi, stroo of water, andere met kostbare vrachten; zouden die ezels niet zot zijn als ze tegenstribbelden? de meester kan de vrachten afladen „synt dan niet weer esels van eenderleij faetsoen?”

Scherpe dingen worden in dit spel gezegd: over de macht van 't geld, over 't geschraap en geraap der kooplui. Overheidspersonen worden aangevallen. Zoo zegt burger van „officier”:

„hoe dick soomen siet wert in die saeck gemist
 donnooselen gestraft met groot verdriet
 en op die rechtschuldige weijnich gegist
 hier duer wert den burger geploct getist
 opgesloct gegeeten van sulcke pertyen
 paciencij est slot/ alst lang es gevist
 een cranck confoort/ om in te verblyen.”

en Reden geeft hem de raad:

„dat ghy selfs voor al leyden een onschuldich leven
 dat sal meer doen bevcn dan bitterheyt gestrengt
 en laet die justicij altoos syn gemengt
 met barmherticheyt.”

En wanneer magistraat ter verantwoording wordt geroepen over 't „buigen” der Justitie is 't antwoord:

„Holla madamme hooger niet
 met sulcken liet soudij wel hessen
 tgemeen volck op ons”

't Coren, belangrijk als hekeling van oeconomische misstanden, is onlangs nog eens uitvoerig besproken door Dr. H. E. v. GELDER ¹⁾ en vraagt hier geen verdere behandeling. Oeconomische toespelingen vindt men verder slechts hier en daar in de spelen verspreid. Ook Ons Lieven Heeren Minnevaer is bekend genoeg ²⁾ Analyse van andere stukken zal ik niet geven; ze zijn op dezelfde motieven gebouwd; sommige zedelijk-maatschappelijk of subjectief godsdienstig; enkele bybelsch; de meeste vol ethiek en getheologiseer.

LOURIS JANSZ heeft in den tijd, dat zijn stadgenoot COORNHERT in geleerd

¹⁾ Oud Holland 29e jaargang, 4e afl. bldz. 201. Satiren der 16e eeuwsche kleinburgerij.

²⁾ TE WINKEL, Ontwikkelingsgang, bldz. 244.

dispuut of zwaar theologisch tractaat voor verdraagzaamheid vecht, zijn eenvoudig publiek in den ouden beproefden vorm van 't zinnespel verteld „dattet niet int versmaen van anderen is geleegen”. Maar voor alles vroom Christen, heeft hij willen opwekken tot zelfinkeer en verdiept godsdienstig leven; voor maatschappelijk misdeelden springt hij voortdurend in de bres; wat hem, ernstig man, in de oppervlakkige, zondige wereld stuit, heeft hij verontwaardigd gehegeld.

Zijn godsdienstige opvatting is die van v. MANDER, de geest van zijn godsdienstig werk de geest van Gulden Harpe en Schrifuurlijke liedjes. Een zelfde Christelijke terminologie, eenzelfde inweven van bijbelplaatsen en bijbelsche toespelingen. Oncalvinistisch, van naiever vroomheid, klinken zijn woorden, bijv. waar hij Samaritaan laat zeggen: „al dat teer en cranck is wil ick draegen in mijn schoot” ¹⁾ of waar Jozef klaagt: „ach onnoosele lammeken, suver onbesmet, suldy dus werden verplet om swerlts sonden? ²⁾

Ook zijn aandringen op eenvoudige kleedy doet denken aan v. MANDER, die wel toestaat „een tamelyk cleet soo de schriftuer leert”, maar overvloed van zijde, fluweel en lobben uit den booze acht. Trouwens ook de minder puriteinsche EVERAERT neemt zijn modezieke tijdgenooten onder handen. Overeenkomst toonen EVERAERT en LOURIS JANSZ, meer verschil. Om te beginnen natuurlijk 't groote onderscheid in religie, dat EVERAERT zijn Mariaspelen met de echt middeleeuwsche motieven, LOURIS JANSZ zijn hervormd-godsdienstige moraliteiten doet schrijven, dat den eerste 't verval van Brugge aan de minachting der clergie ³⁾, den tweede de ellende van zijn volk aan de zonden der menigte laat wijten. Beiden keuren af wat hun maatschappelijk verkeerd dunkt, maar EVERAERT'S slotmoraal sluit slecht op zijn heftige spelen, wat hem zelfs den naam van „bourgeois satisfait” bezorgde; ⁴⁾ 't is, of hij zelden tot verontwaardiging toe bewogen wordt, maar hij durfde zijn meening uiten, was een handig opmerker, die zijn Brugsch volkje kende, die ook hun verlangen naar welvaart, naar levensgenot, zij 't dan ook een weinig verfiynd, mee kon voelen.

Om zijn publiek tot deugd te brengen, versmaadt hij geen practische overwegingen, geen dreigen met hellestraf. Zijn godsdienstig gevoel lijkt mij bijkomstig, terwijl LOURIS JANSZ' geheele hekeling voortvloeit uit zedelijke overtuiging: zijn religie beheerscht zijn levensopvatting. Hij begrijpt niet als EVERAERT de lustige liefde voor 't leven; een vergelijk tusschen EVERAERT'S „scamel gemeente” ⁵⁾, die schamel en ellendig nog verzucht „tes soo langhe

1) Vant geslacht der menschen.

2) Jesus onder die leeraers.

3) MULLER, 'n rederijker uit den tijd der Hervorming. Onze eeuw, 8e jaargang 4e deel, bldz. 111.

4) MOERKERKEN Satire, bldz. 177.

5) Van Scaemel gemeente ende Trybulacie.

doot te zijn" en JANSZ' bescheiden Menich Goet Hart, dat met „vrije elexie" voor een hoogen ouderdom geen lang leven begeert, waar zooveel innerlijke onrust hem kwelt, kan 't verschil van beider kijk op de wereld duidelijk maken.

EVERAERT'S kluchten zijn onverbloemd zinnelijk; onverkwikkelijke huiselijke tooneeltjes als hij graag geeft, treft men niet bij LOURIS JANSZ: bij hem vormen vader, huisvrouw en kindertjes 't godvruchtig gezin, waarvoor de man in 't zweet zijns aanschijs moet zwoegen. Hij ziet overal den ernst van het leven: „eerlycke vruecht willen we niet verbieden" klinkt al als een heele concessie aan de levenslust. Ook Ons Lieven Heeren Minnevaer blijft een stemmige klucht. EVERAERT'S spelen zijn korter, levendiger, de dialoog is vlotter, er is in zyn werk een zekere bonte woeligheid, een genoeg aan alledaagsch leven ¹⁾, dat de stille, meer ingetogen Noord-Nederlander, in zoo gedrukte tijden levend, niet kent.

LOURIS JANSZ' compositie is zwak; de handeling sleept, hij vervalt in herhalingen; de omvang van zijn spelen is van 900- 1200 regels. Veel personen, tusschen 7 en 15, allegorieën en levende wezens, rijgen hun moraliseerende gesprekken aan elkaar. In 't spel „van den Sayer" een streven om allegorie en werkelijkheid te scheiden: afwisselend treedt op de groep abstracties en de groep van de meer realistische bouwlui, die spittend en gravend, technisch hun werk bespreken. In „Jezus onder die Leeraers" ontbreekt elke allegorie.

In zijn spelen vindt men tot elt pauzen toe aangeteekend; de meeste stukken hebben proloog en conclusie. Voor refrainen heeft hij de ware rederijkerspieteit; binnenrijm gebruikt hij veel. Zinnkens treden dikwijls op, ze personificeeren de macht ten kwade, en trachten de zoekende menschheid op dwaalwegen te voeren. Hun namen geven duidelijk te kennen, wat hij als grootste beletsel voor een godsdienstige ontwikkeling beschouwde; ze heeten Begeerte tot Hoocheyt, Valsche Perswacy, Eygen Baet, Bedriehelick Waen, Lust om Weeten enz.

Vrij kalm, een tikje ironisch, is hun optreden; wel maken ze gewoonlijk hun entrée met clownachtige onstuimigheid.

LOURIS JANSZ' vers is zonder pretentie: hij is karig met uitheemschen rhetorischen pronk, kwistig met stoplappen. Hier en daar weet hij een aardige volkstümliche uitdrukking of wat kalme humor te plaatsen. Bij hem niet als bij VAN MANDER een vermenging van renaissance-kunstenaar ²⁾ en vroom Christen; hij wil leering, moraal, en houdt zich met jambenmaat niet op.

De Renaissance wordt in zijn werk vertegenwoordigd door een enkele klassieke toespeling. Zoo kan ook de rolverandering in „Goodts Ordonnancy" een herinnering zijn aan HORATIUS, 1e satire, die hem uit v. GHISTELE'S vertaling

¹⁾ Zie de voorbeelden KALFF III, bldz. 66.

²⁾ JACOBSEN CAREL v. MANDER, bldz. 36.

bekend kon zijn. Iets Latijn kende hij zeker: hij citeert in die taal EZECHIEL en PAULUS, zelfs CICERO¹⁾; waarschijnlijk heeft hij ook Stoïsche litteratuur gekend. Stoïsche invloed lijkt mij gewerkt te hebben in „Goodts Ordonnancy”; uitspraken als: „neemt alle dinck gelijk soo leefdi in ruste” en: „een weinich ommeslach maeckt groote rust” zijn toch meer filosofisch dan Christelijk.

Litterair genot geeft LOURIS JANSZ niet, men moet de goede regels uit zijn werk opdiepen, meer dan een tweederangsch rederijkerstalent heeft hij niet gehad. Maar door zijn onbeholpen vers heen voelt men den ernst van zijn godsdienst; verontwaardiging, meelij doen hem soms zichzelf overtreffen. Voor de 2de helft van de zestiende eeuw in de Noordelijke Nederlanden is hij een goed representant van stil- godsdienstige, niet- Calvinistische burgers, die het ethische sterk op den voorgrond brengen. Hij heeft, democraat in merg en been, willen zijn, trouw leeraar van en warm woordvoerder voor de onbemiddelde kleine gemeente. Zeker een voortreffelijk Hollandsche burger, geen groot poëtisch talent, maar aantrekkelijk door zijn onopgesmuktheid en ernstige levensopvatting. Wat hem zijn bijzonder plaatsje geeft in de rij van rederijkeren, is vooral 't overwegend persoonlijk-religieus, hervormd karakter van zijn werk. Oeconomische misstanden treffen hem, hij hekelt ze; maar meer is hij doordrongen van de zedelijke verbetering die de mensch behoeft, 't meest van Gods genade en liefde:

„Wie vuyt Godt is gebooren tsy arm off ryck
die sal van die werlt victory dragen.”²⁾

Wat er van zijn spelen opgevoerd is? Alleen aan het slot van 't fragment uit 1579 wordt uitdrukkelijk vermeld: gespeelt op St. Jansmis 1582. Misschien is „Jesus onder de Leeraers” vertoond bij 't bezoek van Willem I aan Haarlem in 1580³⁾, in de proloog wordt begroet: „de Prins van Oranje ons stadhouder met eeren”. 1598 onder dit spel ziet op 't jaar, waarin LEPEL zijn afschrift voltooide.

Historisch leek LOURIS JANSZ mij belangrijk genoeg om nog eens den aandacht op hem te vestigen, ook als een der weinige Noord-Nederlandsche rederijkers die door een uitgebreid bewaard gebleven „oeuvre” ± 18000 regels, vrij volledig gekend kan worden.

Vriendelijken dank aan 't bestuur van de sociteit „Trou moet Blijcken” voor de gastvrijheid mij in haer bestuurskamer ter overschrijving van de spelen verleend, — en mede aan prof. TE WINKEL voor zijn zoo zeer gewaardeerden steun.

1) Of heeft hij zijn „quot consuetudo est altera natura aan AUGUSTINUS ontleend?

2) Hoe die Mensch die Werlt wil bevechten.

3) GERLINGS, de Wijngaerdtrancken.

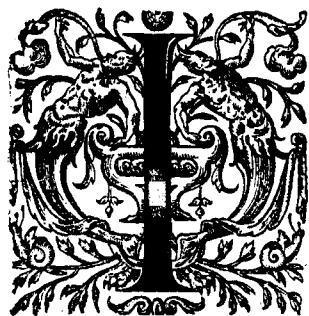

EEN ONBEKEND RUBENS-DOCUMENT

DOOR

A. BREDIUS.

IN zijn voortreffelyk RUBENSwerk vertelt ons MAX ROOSES al de heerlijkheden van RUBENS' vorstelijke woning, op den Wapper gelegen. Eigenlijk heette de oorspronkelijke woning, waarnaast de Meester zijn paleis bouwde, zelf „de Wapper”, zooals uit de volgende acte blijkt. ROOSES schrijft: „den 4en Januari 1611 kocht RUBENS een huis „en een aanzienlijk stuk grond tot bleekerij dienende... „op den Wapper”. Er stond op de vaart, die men zoo noemde, een wip of wapper, waarvan de brouwers zich vroeger bedienden om water te laden.”

Volgens ROOSES vond de overdracht te Antwerpen den 4 Januari 1611 plaats. Maar reeds vroeger was de eigenlijke koop gesloten, en dit geschiedde bij Notariëele Acte te Amsterdam, omdat daar de eigenaar van „de Wapper”, HANS THYSZ, woonde.

De prijs, ver over de *f* 10,000.— was voor dien tijd aanzienlijk. RUBENS zou dan ook niet alles in eens betalen. Maar hij belooft nog twee extra's. Eerst zal hij, eigenhandig, voor den verkooper een stuk schilderen, (hij behoudt zich voor de grootte er van nader te bepalen) en den niet verder genoemden zoon

van den verkooper zal hij de schilderkunst leeren, geheel en al kosteloos, en „niets voor hem secreet houden.”

Tevergeefs heb ik in de „Liggeren” naar dien zoon gezocht. Maar vele leerlingen van RUBENS komen op die lijsten niet voor. De koop is blijkbaar doorgegaan, maar wellicht zijn er sommige bepalingen in gewijzigd.

De vertegenwoordiger van RUBENS, NICOLAAS COOP, schijnt de vader van een gelijknamigen schilder geweest te zijn. Ik vond omtrent hen het volgende. 30 Aug. 1616 maken NICLAES COOP, schilder, en SUSANNA VAN LEMENS hun testament. In den boedel van AERT COP (COOP), 16 Juli 1621 voor Not. MEERHOUT te Amsterdam beschreven, komt „een bancquetgen op doeck” voor van NICOLAES COP DE JONGE; ook een groote copie naar een Petrus van RUBENS. AERT COOP was zoon van den ouden NICOLAES COOP en was met „Coopmanschappen” naar Venetië geweest. Uit eenige andere acten blijkt, dat de vader omstreeks 1619, de zoon 1627 of 1628 overleed. 29 Nov. 1612 wordt Mr. CLAES COOP out omtr. 45 jaren, onder clavecimbel- en instrumentmakers genoemd (Not. BRUYNINGH). Later heet hij „Waert in de drie Coninxhoofden.”

Ik laat hier de geheele acte getrouw volgen:

Op huyden den eersten Novembris Anno Sestienhondert ende tien, compareerden voor my JAN FRANSEN BRUYNINGH etc. ter presentie van de ondergeschreven getuygen d'eersame HANS THYSZ, coopman binnen der voorsz. stede, ter eenre, en NICOLAES COOP, burger der selver stede, uyten name, en van wegen Sr. PIETRO PAULI RUBBENS, wonende tot Antwerpen, ter andere syden, ende verclaerden, dat sy comparanten in der voorsz. qualité geaccordeert en verdragen syn, over de conditien ende voorwaarden van coope hierna beschreven, te weten, dat de voorn. HANS THYSZ vercocht heeft en vercoopt mits desen aen den voorsz. NICOLAES COOP, dewelcke voor ende ten behoeve van den voorsz. PIETRO PAULI RUBBENS van denselven HANS THIJSZ bekendt gecocht te hebben een huijs ende Bleeckerye off erven ende gronden met eenen vryen gangh aen 't Bleeckvelt, streckende nae de Lammekens raem, in allen schijne 't voorsz. huys, genaemt *de Wapper* binnen de stadt van Antwerpen voorsz. op de Wapper gestaen ende gelegen is, beheymt en betimmert staet, met alle vrydommen ende gerechtigheden, daertoe behoorende ende belendt wesende, alles vermogens die Schepenbrieven ende bescheyden daervan synde, te leveren tegens Kersmisse eerstcomende; ende dat voor de somme van vijfhonderd en tsestich carolus guldens erfelyck tot 40 gr. den gulden, bedragende in hoofdsomme (tegens den penninck sestien te reecken) achtduysent negen honderd ende tsestich carolus guldens, welcke coopenningen de voorsz. PIETRO PAULI RUBBENS gehouden sal

wesen (als hij aenneemt en belooft mits desen) aen den voorsz. HANS THYSZ oft sijnder actie hebbende costeloos en schadeloos binnen Antwerpen voorsz. te voldoen ende te betalen; namentlijk een gerechte derdepart gereet, nevens de leveringende ende opdracht, Item een gelycke derdepart een Jaer daerna, wesende Kersmisse 1611, ende 't leste derdepart totte volle en geheele betalinge toe van de voorsz. Cooppenningen Kersmisse Anno 1612, alles vrij, costeloos ende schadeloos gelt, sonder eenige cortinge. Met dese expresse conditie (alsoo 't voorsz. huys, gronden ende appendentien van dien belast is mette somme van vijffende tachtich guldens effelyck, mede ter losse den penninck sestien, wesende in hoofdsomme dertien hondert en tsestich guldens corent,) dat de voorn. cooper alsulcke effelycke rente t'sijnen laste sal moeten nemen ende den vercooper mitsgaders sijnen erven en naecomelingen daarvan ten eeuwigen dagen bevrijden, dies dat hij de voorsz. hoofdsomme van dertienhondert tsestich guldens aen de eerste paye van de voorsz. cooppenningan gereet te betalen, den vercooper sal defalcqueren en aftrecken; voorts vrij huys en erve, sonder vordere belastinge. Dies is noch geconditioneert, soo verre den voorn. PETRO PAULI RUBBENS eenige difficulteyt soude mogen moveren, oft hem beswaert vinden wegen de belastinghe van tsestich guldens effelyck, oft wat meerder off minder, die op andere panden uijtgaen en betaelt werden, daervooren dese pant eertijts mede mochte sijn ge(h)ipotequeert en verbonden, dat hij alsdan vermogen sal en alleen sijn vrije optie en keure hebben, omme alsulcke effelycke renten t'sijnder meerder verseeckeringe en bewaringe op dit voorsz. vercochte huijs mette appendentien van dien te houden, ende in de leste paye van de cooppenningen die hoofdsomme tegens den penninck sestien te defalcqueren, en de renten daarvan alle Jaers aen den voorsz. vercooper oft sijnder actie vercrijgende, opleggen en betalen, costeloos en schadeloos als voyren. Is mede geaccordeert, dat de voorsz. PIETRO PAULI RUBBENS boven de voorgeroerde cooppenningen tot een recognitie ende gedachtenisse van dese coope den voorsz. HANS THYSZ *sal toegeven en leveren een stuck schilderije by syn eijgen handt gemaeckt, soo groot en cleyn als hem RUBBENS goetduncken sal, daer hy eere van sal begeren, en noch bovendien een soon van den voorsz. HANS THYSZ leeren en onderwysen sonder daer vooren yets te genieten de conste van schilderen en voor hem niets secreet houden, volgende syne belofte, mits dat de Fonghman syu eygen coste sal doen, alleen de vrye leringe sal hy by de Meester genieten, en daertoe by hem vrij acces hebben.*

Eyntelyck is noch bevoirwaert, dat den voorsz. vercooper oft sijn commis tot Antwerpen ende den voorn. PETRO PAULO RUBBENS beyde haer beste ende uysterste vlijt sullen doen, voor en alear dese coope voortganck sal hebben, t'voorgeroerde huys metten appendentien ende de gronden van dien te ontlasten

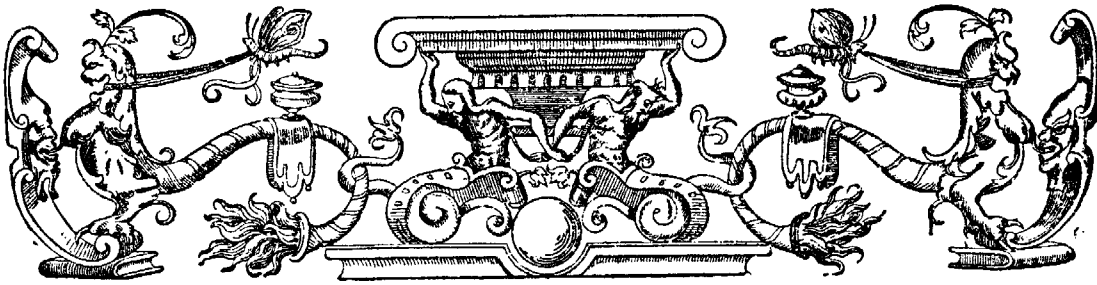
ende te bevrijden van den Exu, en dat voor soodanigen redelijcken penninck als doenlijck sal wesen. Ende soo sulcx niet en conde geschieden op thoochste ter somme van tien ponden grooten vlaems, die den voorsz. HANS THYSZ, soo 't van noode is, daertoe gehouden is te betalen aen den Exu-meester, dat in dien gevalle dese coope ende alle de conditien vooren breeder uytgedrukt nul en van geen der waerden sal en sullen wesen min noch meer, oft desen niet en ware beschreven, ende de coope effect hebbende, sal de levering en opdracht geschieden binnen Antwerpen voorsz. naer costume aldaer geobserveert soo by den Erentfesten Doctor ANDRIES BACKER, raedt en Medicus van syne Fe Dt van Bruynswyck als by den voorn. HANS THYSZ vercooper selfs oft hare respective volmachtigers. Sonder fraude, ende versochten sy comparanten etc.

Gedaen binnen der voorsz. stede van Amsterdamme ten huijse van den voorn. NICOLAES COOP ter presentie van HANS BOUDAEN, HARMEN GORIS en CORNELIS VELT, getuygen hier toe versocht.

Get.: JOHAN THYS.
NICOLAES COOP.
HANS BOUDAEN.
CORNELIS FELDT.
HERMAN GOORIS.

1) Prot. Not. J. F. BRUYNINGH, Amsterdam.

Denalatenschap van Joannes Lutma (den Jongen)

DOOR

A. B R E D I U S.

NDER REMBRANDT'S vrienden wordt de oude LUTMA, vermaard goudsmid te Amsterdam, geteld, vooral omdat REMBRANDT'S etsnaald ons zulk een magistraal contereitsel van dezen kunstenaar nagelaten heeft. Zijn zoon, de jonge JOANNES LUTMA, was ook zilversmid, maar tevens schilder en hoogstverdienstelijk graveur. In 's Rijks Prentenkabinet kan men de prachtige portretten door hem naar zijn vader, zich zelf, Vondel en Hoofd gegraveerd bewonderen. Ook de curieuse ornamenten, door zijn vader ontworpen en door hem geëtst. Kramm deelt nog een en ander over zijne verdere prenten mede.

Maar hij heeft ook geschilderd. In zijn boedel komt voor: een contereitsel van P. VAN VIANEN, dat nog in 1858 berustte bij Mr. M. C. VAN HALL en daar gold als door LUTMA den Jonge geschilderd. Het is niet onmogelijk dat REMBRANDT zijn leermeester geweest is. Een ander portret, dat van zijn vader, op 72-jarigen leeftijd door den zoon geschilderd, „1657, in den trant van Rubens” werd 1 Mei 1849 in het Huis met de Hoofden te Amsterdam verkocht. Ook dit portret is in den Inventaris vermeld. In den boedel komt dan ook „schildersgereetschap” voor; 30 November 1689 werd, nadat bij den Hoogen Raad 24 November de aanvaarding onder beneficie van Inventaris verkregen

was, de boedel van den kunstenaar door Notaris BACKER beschreven, ten verzoeke van de executeurs, Professor ALEXANDER DE BIE en DAVID BACKER.

Op de Voorkamer :

Bedden, dekens, meubelen, enz.

een conterfeijtsel van den overledene	f	2 — 10 —.
2 lantschapjes	"	3 — 0 —.
een conterfeytsel van Abraham	"	2 — 10 —.
vier oude conterfeijtsels	"	1 — 0 —.
vyf pleyster soo borst als andere beeltjes	"	4 — 0 —.
een lange Rouwmantel.		

Voorts porcelein, vele kleederen, een koffer, enz.

Op de Achterkamer :

een boekekas	"	2 — 0 —.
4 folianten	"	3 — 0 —.
<i>eenige modellen van pleyster en schildersgereetschap</i>	"	20 — 0 —.
22 quarten en cleynder boeckjes	"	—————
een doos met koper en loo(den) plaatjes	"	2 — 10 —.
1 Narcissus zonder lijst	"	2 — 0 —.
een conterfeytsel van P. V. VIANEN	"	— 10 —.
13 beschilderde doecken met 2 lijsten	"	10 — 0 —.
<i>een conterfeytsel van R. VAN RYN</i>	"	1 — 10 —.
1 cleyne schilderijtje	"	— 5 —.
twee lantschapjes	"	1 — 10 —.
1 cassje met copere en loo(den) Patronen	"	2 — 10 —.
1 dito met eenige Printen	"	3 — 0 —.
1 hellebaert, 1 sabel, 1 piek, 2 reyszacken, Japonse rock, huysrock enz.		

Op het Comptoir en Portaal.

Eenig gout en silversmits gereetschap	f	3 — 0 —.
Boeken van Erasmus, een Josephus, etc.		
eenige printeboecken en van de Architecture	"	5 — 0 —.
7 schilderijtjes met een loo plaetje	"	4 — 0 —.
1 caertboek	"	5 — 0 —.
1 foly Bijbel	"	12 — 0 —.
1 cassje met 7 soo kunst als andere boecken en een plaet	"	10 — 0 —.
2 schilderijen	"	1 — 10 —.

In de Sydelcamer.

een bed met twee peuluwen	f	18 — 0 —.
een schilderij en een spiegel	„	5 — 0 —.
verder meubelen, enz.		

Int Voorhuys.

I Hercules borstbeelt	„	5 — 0 —.
I cas met printen en ses koperen platen met twee platen van de Fonteyn van Romem	„	15 — 15 —.
(Deze prent, in 1656 door hem gegraveerd, behoort tot zijn zeldzaamste werken. Zie Nagler in Voce).		
twee conterfeytsels van des overledens vader en moeder	„	10 — 0 —.
(Deze portretten, meesterstukken van JACOB BACKER, bevin- den zich in de Verzameling de Ridder te Cronberg).		
twee dito's, van ISAACQ LUTMA en huysvrouw	„	6 — 0 —.
twee dito's van JOHANNES en JACOB LUTMA	„	3 — 0 —
een lantschapje van BERCHEM	„	10 — 0 —.
Linnen, tafelgoed, beddegoed, enz.		

In de beste Kamer.

I Abraham's Offerhande (REMBRANDT?)	„	50 — 0 —.
I Verrysenis Christi	„	10 — 0 —.
2 lantschappen van COREN (COORN)	„	20 — 0 —.
(De schilder MARTINUS COORN, die 1655 te Amsterdam jong en arm overleed).		
I conterfeytsel van REMBRANDT VAN RYN	„	2 — 0 —.
I conterfeytsel van JOANNES LUTMA de Oude	„	4 — 0 —.
4 cleyne schilderytjes	„	6 — 0 —.
I borstbeelt op een pedestal	„	5 — 0 —.
I Coelback met drie ballen	„	4 — 0 —.
I Playster Kintje	„	2 — 10 —.
I orologie met een silvere kas	„	15 — 0 —.

In de gangh.

I schilderye van Pomona	„	10 — 0 —.
4 schilderijen	„	2 — 0 —.

In de Keucken.

Niets van belang.

Silver.

Veel oud zilvergeld, oude zilveren penningen, (voor circa *f* 610.—) en voor *f* 262.— aan goud.

Een groote en twee clene toetsstenen; een gedreven lampet en kan, wegende volgens de aenteekening van den overleden 271 oncen silver. (Niet getaxeerd).

Contant gelt . . . . . 221 — 19 —.

De boedel competeert . . . . . 1421 — 0 —.

Een graf in de Oude Kerk, Zuidzijde, de 6e laag, gefolieert No. 45.

De helft in een huys en erf in de Nes, op de hoeck van de Pieter Jacobsstraet.

Nota: den overleden heeft intrest gelden, zoo capitael als intrest, die ten laste van zijn vaders boel waren lopende, betaelt, hoedanig de liquidatie tusschen den overleden en zijn broeder ABRAHAM gereguleert moet worden.

Wert alhier opengelaten . . . . . Pr Memorie.

Nalezing der tesoriers-rekeningen van 's-Gravenhage

DOOR

EDUARD VAN BIEMA.

1631.

fol. 315.
DANIEL SOUTERIUS, predicant tot Haerlem, de somme van vyftich ponden over een exemplaar van seecker boeck by hem gemaect ende de magistraet gepresenteert, geintituleert: Seer uytmuntende Nederlandsche Victorien, etc. . . . . L £

fol. 315 vo. en 316
Aan JACOBUS LATIUS, student in de Theologie te Leiden, 16 L. voor zyn theses de Verbo Dei en aan PETRUS DURANT, idem 20 L. voor zyn theses de bonus operibus.

fol. 316 vo.
JACOBUS LEEWIUS, predicant, de somme van twaelf ponden over de presentatie van eenige exemplaren van twee evangelische historien by hem uyt het Engels overgesedt, etc. . . . . XII L.

fol. 317.
AERT GERRITZ., bouckedrucker tot Delff, de somme van acht ponden over de presentatie van een exemplaar van CORNELIS TACITUS, bij den Secretaris der Stede Delft int Nederduytsch overgeset, etc. VIII L.

fol. 321 vo.

JAN BARTHOUTSZ. VAN LOO, clerq in de nieuwe reeckencamer van de Generaliteyt, de somme van vyfthien ponden over de presentatie van seecker boucxken geintituleert: Beschryvinge vande Forestiers ende Graven van Vlaenderen, etc. . . . . XL.

fol. 325 vo.

D. ARENT VINNEN de somme van vyftich ponden over eenige exemplaren van't IIe en IIIe bouck van syne jurisprudentia contracta sive partitiones juris by hem gemaect ende aende magistraet vereert, etc. . . . . XL.

fol. 327.

SIMON REYERSZ., horlogier tot Haerlem, de somme van twintich ponden over verteerde kosten ende moeyten by hem gedaen int besichtigen vant groote horlogie alhier ende de fauten daer inne bevonden aen te wysen, etc. . . . . XX L.

JOHANNES HEUVELMANS van Amsterdam de somme van hondert vyftich ponden over seeckere nieuwe geinventeerde waterspeuyten instrument bequaem om ten tijde van brandt deselve daer mede te blussen, by de magistraet ten dienste van 'sGravenhaghe van hem overgenomen, etc. . . . . CL.

1632.

fol. 262 vo.

ABRAHAM ROBBART de somme van ses ende dertich ponden over een jaer syner gagie van het bestellen ende oversenden van alderhande nouvelles verschenen in April anno voorsz., etc. . . . . XXXVI L.

fol. 300 vo.

PIETER BOR de somme van tsestich ponden over de vereeringe voor de presentatie van seecker bouck in folio geintituleert: het 5e deel der Chronycke Carionis, etc. . . . . LXL.

1633.

fol. 313 vo.

FLORIS JACOBZ. VERNUFT, lantmeter, de somme van ses en tsestich ponden over het doen van diverse metingen ende het maecken van caerten ten dienste van 'sGravenhaege etc. . . . . CCL.

GUILIELMUS VELDIUS de somme van twintich ponden over de dedicatie ende presentatie van eenighe exemplaren van seecker gedicht by hem gemaect geintituleert: Versaekinghe syns selfs, etc. . . . . XX L.

fol. 319

JACOBUS ISBRANDI DE LAET de somme van sestien ponden over de dedicatie ende presentatie van syn theses de fructu mortis D. nostri Jesu Christi, by hem tot Leyden gedisputeert, etc. . . . . XVI L.

fol. 322 vo.

SEGER VAN DER MAES de somme van dertich ponden over eenige glazen met wapenen, by hem gemaect ende geleverd op Haechsche wooningen. XXX L.

1634.

fol. 355.

PIETER BOR CHRISTIAENZ. de somme van tsestich ponden over gelycke somme by burgemeesteren hem toegeleyt voor de presentatie van 't beste volumen vande continuatie der Nederlantsche historien, etc. . . . . LXL.

fol. 358.

MR. PIETER ALEWIJSZ. DE VOIS, organist ende beyerman alhier, de somme van hondert veerthyen ponden twaelf schellingen over het leveren van een nieuw clocxken wegende hondert elf ponden ende het verder voor de clepel, etc.

CXIII L. XII sc.

fol. 358 vo.

AERT VAN MEURS, Clockgieter tot Utrecht, de somme van drie hondert twintich ponden thyen schellingen over twee nieuwe clocxkens tegen vier en twintich schellingen het pondt, mitsghaders over syne moeite ende onkosten geduyrende het juysten ende ophangen van de voorsz. clocxkens, etc. IIICXXLX sc.

fol. 362.

LUDOLFF BREECKERVELT de somme van achtien ponden seven schellingen over verscheyde gedructe nouvelles de magistraten toegezonden, etc. XVIII L VII sc.

fol. 362 vo.

ADRIANUS BUBBENIUS die somme van thyen ponden hem toegeleijt voor eenige exemplaren van seecker latijns boucxken, wesende het leven ende loff van syne Princelijcke Extie by hem de Magistraet gepresenteert, etc. . . . XL.

fol. 363.

COENRAEDT JANSZ. de somme van ses ponden hem over de presentatie van eenige almanacxkens als voor desen jaerlycx toegeleijt, etc. . . . VII.

fol 397.

Den 6en December THOMAS SCHOT, bouckebinder . . . . . VI L.
Oud-Holland, 1912.

1635.

fol. 385.

AERT VAN MEURS de somme van twee hondert vyff en twintich ponden
twaelff schellingen over het maecken ende leveren van een clock totten grooten
thooren, etc. . . . . IICXXV L. XII sc.

1637.

fol. 413 vo.

BARTHOLT VAN BASSEN de somme van vyff ende dertich ponden thyen
sc. over verscheyde teeckeningen bij hem voor de magistraet gedaen, etc.

XXXVL. X sc.

1638.

fol. 366.

ADRIAEN SNOUCK de somme van seven en twintich ponden derthien
schellingen over het maecken van een schaeckelplaet voor de knecht van de
schutterie vant witte vendel, etc. . . . . XXVII L. XIII sc.

fol. 408.

MATHYS MILLER, goudsmit alhier, de somme van hondert ses en dertich
ponden twee schellingen ses denier over een silver vergulde kop by hem gemaect
ende door de Heeren Burgemeesteren vereert aen den gewesen fabryckmeester
GERRIT VAN DRUVESTEYN, etc. . . . . CXXXVII L. II sc. VI d.

fol. 410.

AERT MEURS, boeckvercooper, de somme van twee en dertich ponden
zeventhien schellingen over verscheyde nouvelles de magistraet toegesonden
sedert den XXVen November 1637 totten selven daghe des jaers 1638, etc.

XXXII L. XVII sc.

fol. 424.

HERMAN VAN DER BOL, schilder, de somme van hondert ponden over
verscheide clatschilderye ten behoeve van den Hage gedaen ende verdient, etc.

CL.

1639.

fol. 356 vo.

ABRAM ROBAERT de somme van ses en dertich ponden over een jaer
gagie wegens het schryven ende bestellen van alle voorvallende nouvelles ver-
schenen den lesten Aprill Anno voorsz., etc. . . . . Dus hier XXXVI L.

fol. 400 vo.

MATHIJS MILLER, goudtsmit, de somme van acht en 't sestich ponden vyffhien schellingen over twee silvere soutvaten voor de magistraet gedaen maecken ende vereert aen seecker predicant eenige tydt alhier by leeninge gepredickt hebbende, etc. . . . . Dus hier LXVIII L. XV sc.

1640.

fol. 322.

PIETER ALEWYNSZ. DE VOIS de somme van twee hondert negentich ponden, over twee mael ses maenden gagie als beyerman alhier, verschenen den XXVen Juny ende Decembris anno voorsz., etc. . . . . Dus hier IICXC L.

fol. 342 vo.

PIETER ALEWYNSSZ. DE VOIS de somme van hondert dertich ponden, over viermael drie maenden gagie hem als organist alhier, verschenen den lesten Decembris anno voorsz., etc. . . . . Dus hier ICXXX L.

fol. 347.

ABRAHAM ROBART de somme van sessendertich ponden over een jaer gagie wegen het schryven ende bestellen van alle voorvallende nouvelles verschenen den lesten Aprilis anno voorsz. etc. . . . . Dus hier XXXVII L.

fol. 348.

LOUIS FRANZ. de somme van hondert ponden, over tweemaal drie maenden, hem als clockestelder verschenen den ten Feb. ende May anno voorsz., etc. . . . . Dus hier ICL.

fol. 348 vo.

LOUIS FRANZ. voornoemt de somme van hondert ende vyftich ponden, over tweemaal drie maenden zyner gagie als clockestelder, alsoo de zelve mits het overlijden van HANS HENRICXSZ. met hondert gulden jaerlycx is geaugmenteert, verschenen den laetsten July ende Octobris anno voorsz., etc.

Dus hier ICL L.

fol. 350.

JOHAN ORISANT de somme van 't zestich ponden, over een jaer zyner gagie als schrijffmeester in de Latynsche schoole, verschenen den VIIen Martii anno voorsz. . . . . Dus hier LXL.

fol. 351.

COENRAEDT HERMANZ. van Delff de somme van twaelf ponden voor dat hij vier maelen des jaers gevisiteert heeft het horologie van den grooten thooren alhier, verschenen den lesten Decembris anno voorsz. Dus hier XII L.

fol. 367 vo.

COENRAEDT HERMANZ., horlogiemaecker tot Delft, de somme van vyer hondert een en tachtich ponden, over verscheyden reparatien by hem aen 't groote horlogie op den thoeren gedaen, etc. . . . Dus hier IIICLXXXI L.

fol. 391

MACHTELT AELBRECHTS DR., wede van HILLEBRANDT JACOBZ. VAN WOUW, de somme van twee hondert tzeftich ponden VIII sc. over druckeryen, papier etc. tzedert January 1639 tot den laetsten Aprilis 1640 ten behouve van 's Gravenhage geleverd, etc. . . . Dus hier IICLXL VIII sc.

fol. 394.

BARTEL VAN BASSEN, contrerolleur van 's Haechs wercken, de somme van een hondert een pondt, vyfthien schellingen, over extraordinaris vacatiën, maecken van caerten etc. zedert Januario 1639 totten XVIIen February 1640 ten behouve van den Hage gehadt ende geleverd, . . . Dus hier ICIL XV sc.

fol. 395.

DAVIDT RUSSELAERT de somme van zessen't zeventich ponden, thien schellingen, over achtthien Haechsche wapens tot nieuwe kussens ten behouve van 's Gravenhage gemaect, ende geleverd. . . . Dus hier LXXVIL X sc.

JAN VAN STEENBERGEN, de somme van twintich ponden, over leverantie van een lijste, by hem gemaect aen zeeckere schilderye, hangende in de Vertreck-Camer van het Stadthuys alhier, etc. . . . Dus hier XX L.

fol. 396 vo.

HENRICK POTT, de somme van vyer ende vyftich ponden over gelycke somme hem toegeleyt ter zaecke van derthien exemplaren van den Admirael TROMP by hem aen de Heeren Magistraten vereert, etc. . . . Dus hier LIIII L.

1641.

fol. 288.

COENRAET HARMENSZ. ¹⁾ de somme van twaelf ponden over een jaer gagie hem over 't onderhouden van 't uyrwerck op den grooten toorn alhier verschenen den letsten Decembris anno voorz. etc. . . . Dus hier CXCVL.

fol. 329.

SYMON DE PUTTER, de somme van hondert seven en twintigh ponden over verscheyde boecken tot premia op 't examen van Februari tot Augusti deses

1) Volgens de rekening van 1642 was COENRAT HERMANZ., horlogemaker te Delft.

jaers aen verscheijde discipulen in de Latynsche schoole alhier vereert naer ouder gewoonte, etc. . . . . Dus hier CXXVII L.

fol. 329 vo.

De Wede en Erffgenamen van HILLEBRANT JACOBSZ. VAN WOUW, de somme van vier hondert vyf en tseventigh ponden, over coop ende leverantie van verscheyde boecken pampier, pennen ende anders, etc.

Dus hier IIIICLXXV L.

fol. 330.

JAN VAN VELY, de somme van twee hondert ponden over coop en leverantie van verscheyde nieuwe tydinge, boecken, allemenacken ende anders, etc.

Dus hier IIC L.

fol. 334 vo.

Aen LODOVICUS ZUGGERAET de somme van sesthien penningen hem toegevoecht over de presentatie ende dedicatie van syne theses, etc.

Dus hier XVII L.

1642.

fol. 312.

MR. PIETER ALEWYNSZ. DE VOIS, de somme van drie hondert ende vyftich ponden, over twee mael ses maenden zyner gagie, hem als beyerman van 'sGravenhage verschenen den XXV^{en} Juny ende Decembris Anno voorsz.

Dus hier IIIICL L.

fol. 332.

PIETER ALEWYNSZ. DE VOIS, de somme van hondert ende dertich ponden, over twee half jaeren tractements, hem als organist van 'sGravenhage verschenen den laetsten Juny, ende Decembris anno voorsz. etc.

Dus hier ICXXX L.

fol. 336 vo.

ABRAHAM ROBART, de somme van zes ende dertich ponden over eenjaer gagie weghen het schryven ende bestellen van alle voorvallende nouvelles, verschenen den lesten Aprilis anno voorsz. etc. . . . . Dus hier XXXVI L.

fol. 337 vo.

LOUYS FRANZ. BONAERT de somme van drie hondert ende drie ponden, namentlyck drie hondert ponden over vier mael drie maenden zyner gagie als clockestelder van 'sGravenhage, verschenen den laetsten Octobris

anno voorsz., ende de verdere drie ponden over het stellen vant uyrwerck aen den aenslach van de Delffsche schuyten, etc. . . . . Dus hier IICIII L.

fol. 374.

OTT REYERSZ., pottebacker, de somme van vyff ende tzestich ponden vier schellingen, over 't leveren ende stellen van een hondert dryentzestich cachelsteenen, tot een cachel in de Latynsche schoole, blyckende by verclaringe van den contrerolleur, etc. . . . . Dus hier LXV C. IIII sc.

fol. 397 vo.

ARNOLDUS VINNEN, professor in de Academie tot Leyden, de somme van tzestich ponden over de presentatie van ses exemplaren van zynen Ed. Commentaria op de Institutiones Juris, etc. . . . . Dus hier LXL.

fol. 399 vo.

De gedeputeerde van 't Classis van den Briel de somme van een hondert ponden hunluayden toegeleijt tot subsidie tot opbouwen van de kerck van Piershill, etc. . . . . Dus hier ICL.

fol. 404.

ABRAHAM ELSEVIER de somme van thien ponden thien schellingen over 't leveren van de Historie van Nederlandt by P. C. HOOFT uitgegeven, etc.

Dus hier XL. X sc.

fol. 405 vo.

LUDOLFF BREECKVELDT, bouckvercooper, de somme van een hondert vyer en twintich ponden negenthien schellingen over verscheyden nieuwigheyden tzedert den jaere 1634 aen de magistraet geleverd, etc.

Dus hier ICXXIIII L. XIX sc.

fol. 406.

YSAAC BURCHOORN, bouckdrucker, de somme van acht ponden twaelf schellinghen over verscheyden nieuwichheyden tzedert den Xen Juny XVICXLII tot den Ven Martii XVIC XLII daer aen volgende aen de magistraet geleverd, etc. . . . . Dus hier VIIIL. XII sc.

fol. 416.

Mr. FRANÇOIS SIJMON, de somme van twee hondert vyffentwintich ponden over de coop van een clock wegende twee hondert vyff ende tzeventich pondt, tot XV sc. boven de vereeringe van drye rycxdalers, etc. Dus hier IICXXV L.

1643.

fol. 330.

JACOB GILLISZ. BORM, in plaetse van LOUIS FRANZ. BOONAERT de somme van drye hondert ponden, over vier mael drye maenden zyner gagie als clockestelder van sGravenhage verschenen de laetsten Octobris anno voorsz., etc.

Dus hier IIIC L.

fol. 356.

COENRAET HERMANZ., horologiemaecker woonende tot Delft, de somme van drije hondert achtenvyftich ponden acht schellingen, over 't maecken ende leveren, over 't stellen van zeecker horologie by het Delffsche schuytveer, als mede eenige reparatie aen 't horologie op den grooten toorn, etc.

Dus hier IIILVIII L. VIII sc.

fol. 409 vo.

ANTHONI JANSZ. TONGERLOO, boeckvercooper, de somme van negentwintich ponden over verscheyden nieuwicheyden by hem aen de magistraet geleverd tzedert den XXIIen January XVIC tweenvyftich totten XXen Mey XVICXLIII daer aen volgende, etc. . . . . Dus hier XXIX L.

fol. 410.

SYMON DE PUTTER de somme van achtendertich ponden over leverantie van boucken aen den Rector DE VRIES [JOHAN DE VRIES] tot premia van de scholieren in de Latynsche schoole geleverd, etc. . . . . Dus hier XXXVIII L.

fol. 410 vo.

DIRCK MAIRE, bouckvercooper, de somme van sessenvyftich ponden, over boucken, zoo in de Latynsche schoole als ten dienste van de schutterye geleverd te hebben, etc. . . . . Dus hier LVII L.

fol. 411 vo.

PIETER FLORISZ. VAN DER SALM, gewooren landtmeeter, de somme van zevenenvyftich ponden, over verscheyden meetingen, affrayngen ende caerteringen ten behouve van den Hage gedaen, ende verdient, etc.

Dus hier XLVII L.

fol. 418 vo.

FRANCISCUS LOTIUS, de somme van zesthien ponden over de dedicatie ende presentatie van eenige exemplaren van zyn theses de habitibus mentis theoreticis, opentlyck by hem in de universityt van Leyden gedefendeert.

Dus hier XVII L.

fol. 414.

JOHANNES OUTHUSIUS de somme van zesthien ponden over gelycke somme hem toegeleyt voor de presentatie, ende dedicatie van zyne theses in de Universiteyt van Leyden publycquelyck gedefendeert, etc.

Dus hier XVI L.

fol. 442.

JOOST VAN COPPENOL de somme van drye hondert een ende twintich ponden vyfthien schellingen over de huur van twee camers tapyten ten huysen vanden schout van Scheveningen geleverd ten tijde dat de conniginne van Groot Brittannien van daer twee reijzen naer Engelandt is affgevaren, etc.

Dus hier IIICXXII L. XV sc.

fol. 442 vo.

JOOST VAN COPPENOL voornoemt de somme van twee hondert achtentzeventich ponden vyff schellingen, als reste van zes hondert ponden, over het gebruyck van de voorgemelde tapyten op het vertreek van hare Mat. van Groot Brittannien ten huysen van den schout van Scheveninge gehangen, etc.

Dus hier IICLXXVIII L. V sc.

1644.

fol. 426 vo.

SUSANNA BROERS de somme van vyfthien ponden over leveranties van drye jaeren nouvelles tsedert Mey 1641 tot Mei 1644 inclus tot vyff gulden sjaers, etc. . . . . Dus hier XV L.

fol. 427.

ABRAHAM ELSEVIER de somme van negen en tzeftich ponden over leverantie van verscheyden boucken tsedert den XXI^{en} Martij 1643 totten XXIII^{en} Novembrio 1655, etc. . . . . Dus hier LXIX L.

fol. 428 vo.

FRANCISCUS LOTIUS de somme van zesthien ponden over gelycke somme by Borgermeesteren hem toegeleyt voor de dedicatie ende presentatie eeniger exemplaren van zyne theses phisici de tempore, by hem in de Universiteyt tot Leyden publycquelyck gedefendeert, etc. . . . . Dus hier XVII L.

fol. 429.

JOHANNUS OUTHUSIUS gelycke somme van zesthien ponden over gelycke somme, hem by de heeren Borgermeesteren toegeleyt voor de dedicatie ende presentatie van zyne theses de concursu Dei, by hem in de voorsz. Universiteyt tot Leyden publice gedefendeert, etc. . . . . Dus hier XVII L.

fol. 830 vo.

FRANÇOIS GOUDARTIUS, frans student, de somme van zesthien ponden, hem by de Heeren Borgermeesteren toegeleijt voor de dedicatie ende presentatie van zyne theses de essentia infinita Christo cum patre ipsius communi, etc.

Dus hier XVII L.

fol. 431.

MATHIAS HAVIUS de somme van twee'n'tzeventich ponden over gelycke somme, hem by de heeren borgermeesteten vereert in recompense van eenige boucken geintituleert: Faces Auguste sive poemata, gemelte heeren geleverd, etc.

Dus hier LXXII L.

fol. 437 vo.

CLAES DISPONTIJN de somme van twaelf ponden, over coop ende leverantie van een metale bell, omme op de Turfmarckt ghebruyckt te werden, etc.

Dus hier XII L.

fol. 478.

De gemeene rhetoryckers van de oude camer van Rhetorica onder 't woordt Van Genuchten, de somme van vyftich ponden, hunluyden jaerlycx toegeleyt tot subsidie van camerhuyl verschenen den 1^{en} Novembris XVII^c vyer ende veertich, etc.

Dus hier L L.

1645.

fol. 334 vo.

JOHAN VAN DER MAA de somma van twee hondert zeven ende tachtich ponden elff schellingen over coop ende leverantie van ses ende dertich silvere lepels tot prysen voor de schutterye, mitsgaders twee zilvere schaeckels voor de schuttersknechts met het atsoen van de selve, etc.

Dus hier IICLXXXVII L. XI sc.

fol. 346 vo.

HENRICK TOBIASZ. VAN DER LEY, cooperslager, de somme van twee en twintich ponden over het schoonmaken ende hangen vande croonen op den Doelen tzedert den XX^{en} April 1641, totten XVIII^{en} Juny 1645, etc.

Dus hier XXII L.

fol. 425.

TIELMANUS WALRAVIUS, predicant tot Oosterhout, de somme van vyffen tzeventich ponden tot subsidie van 't opbouwen van een nieuwe kerck aldaer, etc.

Dus hier LXXV L.

fol. 425 vo.

AMBROSIUS VAN HOUWENINGE, predicant tot Almkerck, gelycke somme van vyff ende tzeventich ponden tot subsidie van 't vernieuwen ende opbouwen van de vervallen kerck aldaar, etc. . . . . Dus hier LXXV L.

fol. 425 vo.

De gecommiteerdens van de kerck van Sonsbeeck de somme van vyftich ponden, hunluysden insgelycx tot de opbouwinge van haere vervallen kercke toegeleyt, etc. . . . . Dus hier L L.

fol. 427 vo.

FRANCISCUS GOUDERTIUS, de somme van zesthien ponden over gelycke somme by burgemeesteren hem toegeleyt voor de dedicatie ende presentatie van zijne theses de notis ecclesiae incertis atque accidentarijs. Dus hier XVI L.

fol. 427 vo.

Aen handen voornoemt gelycke zesthien ponden, by de heeren burgemeesteren hem toegeleijt over de dedicatie. ende presentatie van zijne Theses de fidei justificantis perseverantiae, etc. . . . . Dus hier XVI L.

fol. 436 vo.

Aen BARTHOLT VAN BASSEN de somme van drye hondert ponde over veele ende verscheyde diensten extraordinaire by hem in 't maecken van verscheyde caerten, standtteyckeningen, gronden van kercken, ende anders in den jaere 1645 gedaen, ende veele vacatiën by hem in den voorsz. jaere gehadt, etc. . . . . Dus hier IIIC L.

fol. 439.

JACOB BOSCH, secretaris van de Weescamer alhier, de somme van thien ponden, in restitutie van gelycke somme by hem verstreckt tot betalinge van een silver gesneden signet met het Haechsche wapen, etc. . . . . Dus hier XL.

fol. 44I.

Mr. COENRAEDT WEGEWAERDT de somme van dertich ponden over het repareren, ende nieuwe ooren aen zeeckere doch in het speelwerck te maken ende veranderen, etc. . . . . Dus hier XXX L.

fol. 44I vo.

DAVIDT RUFFELAERT de somme van eenenvyftich ponden over het maecken van twaelf tapytwapentgens, tot vyer ponden vyff schellingen 't stuck, etc.

Dus hier LI L.

JAN VAN STEENBERGEN de somme van achtentwintich ponden over 't maecken van een lijst van zeeckere schilderye hangende in schepenscamer, etc.
Dus hier XXVIII L.

De weduwe van HANS HARPERTSZ. SCHOTT, de somme van vyfthien ponden, over coop ende overnemen van een silvere schaeckely.
Dus hier XV L.

fol. 450 vo.

De Rhetoryckers van de oude Camer onder 't woordt Met Genuchten de somme van twaleff ponden, haer extraordinaire toegevoucht over oncosten op het inhalen van Zyn Hoocheijt op 't Victorie van Hulst ende anders gedaen, etc.
Dus hier XII L.

fol. 499.

GERARDT VAN HONTHORST de somme van zeventhien duysent twee hondert ende vyftich ponde ter zaecke van coop ende overdrachte van zyne huysinge, stallinge ende erve, staende ende gelegen aen de noordzijde van het Westeynde op den houck van de Vleerstracet alhier, in voldoeninge van welcke somme by de Heeren Burgemeesteren gepasseert zijn vier distincte obligatien, te weten drye yeder van 4000 L., ende noch een van 5250 L., cap., daer van de interest tegen den penning twintich ingegaen is 1° Novembris 1645. Dus hier Memorie.

fol. 499 vo.

Aen handen voornoemt de somme van negenthien hondert ponden over gelycke somme by hem verstreckt tot het opbouwen van het gedemolieerde affdack ten westen van de voorszegde huysinge, mitsgaders tottet make van zeeckere gevel, ende andere getimmerte aen de voorszeyde huijsinge, blyckende by de respective bestecken ende cedullen, de heeren burgemeesteren geexhibeert, ordonnantie, ende quitantie . . . . . Dus hier XIXCL.

fol. 515.

1646 nihil.

fol. 319.

1647.

COENRAEDT en WOUTER WEGEWAERT, mrs. grofgeschutgieters, de somme van twaleff hondert ponden ter goeder reeckeninge van meerder somme, henluyden voort gieten van de nieuwe clock ende materialen daer toe geleverd competerende
Dus hier XIIC L.

fol. 319 vo.

Aen handen voornoemt de somme van negen hondert vier en vijftich ponden twaelf schellingen, ter goeder reeckeninge van meerder somme by haer voort gieten vande slachclock bedongen etc. . . Dus hier IXCLIIII L. XII sc.

fol. 319 vo.

Aen handen voornoemt de somme van seven hondert twee en dertich ponden negenthien schellingen in voller betaelingh van drye duysent een hondert vier en vyftich ponden twaelf schellingen, hen luyden gecompeteert hebbende over coop en leverantie van de voorszeyde nieuwe klock, wegende gewichte van seven duysent vyff hondert en thien ponden, etc.

Dus hier VIIXXXXII L. XIX sc.

fol. 320.

JACOB DAVIDS de somme van vyff en tsestich ponden twee schellingen over coop en leverantie van twee cooperen wynroyershaecken drye ebben houten roeystocken met cooper beslaegen, etc. . . . Dus hier LXV L. II sc.

fol. 320 vo.

FRANS HEMONI de somme van acht hondert en negentich ponden over coop en leverantie van vyff nieuwe speelklockgens wegende te saemen seven hondert twaelf ponden tot 1 L 5 sc. tpont, etc.. . . Dus hier VIIICXCL.

fol. 341 vo.

JAN VAN STEENBERGEN de somme van vier en vyftich ponden over coop en leverantie van een lyste tot de schilderye in de Borgermeesterscamer, etc.
Dus hier LIV L.

fol. 341 vo.

ISAACK WILDTENS de somme van acht hondert vyft en twintich ponden over coop en leverantie van een ebbehoude lyste tot een schilderije, etc.

Dus hier ICXXV L. (?)

fol. 363 vo.

JEHAN VAN DER MAA ¹⁾ de somme van twee hondert achtien pond en seventhien schellingen over coop en leverantie van ses en dertich silvere lepelen en fatsoen van de selve, aende Schutterye naer gewoonte vereert, etc.

Dus hier IICXVIII L. XVII sc.

fol. 364 vo.

JAN JANSZ. SEGERS de somme van een en twintich ponden twaelf

1) In de rekeningen van 1648 komt een gelijke post voor ten bedrage van 271 L.

schellingen over coop en leverantie van ses tapyte wapenen op de kussens tot drye ponden twaelf schellingen 't stuck, etc. . . . Dus hier XXI L. XII sc.
fol. 366.

JAN BREECKEVELT de somme van acht en veertig ponden over leverantie van verscheyde boecken, nieuwe tydinge ende anders, etc. Dus hier XLVIII L.
fol. 366 vo.

SYMON DE PUTTER de somme van hondert twee en 't sestich ponden negenthien schellingen over leverantie van verscheyde boecken tot premia aen de discipulen van de Latynsche schole op het examen van februarii ende augustij 1647, etc. . . . Dus hier ICLXII L. XIX sc.
fol. 376.

MICHIEL CLAESZ. VAN DER MEYER de somme van thien ponden over vyff maenden waergenomen te hebben de hamer van de groote clock op den thooren, etc. . . . Dus hier XL.
idem.

Aen handen voornoemt de somme van thien ponden hem extraordinarie toegevoucht over het ophangen van de clepel ent aenhangen van den hamer van de groote clock, etc. . . . Dus hier XL.
fol. 378.

PIETER FLORISZ. VAN DER SALM de somme van twee en tachtich ponden over het maecken van verscheyde caerten, gedaen peylinge en metinge geduyrende den jaere 1646, etc. . . . Dus hier LXXXII L.
1648.

PIETER VAN DER MEER de somme van hondert ponden over 't maecken, schilderen en vergulden van een nieuw groen vendel en leverantie vant armesyn tot het selve. etc. . . . Dus hier ICL.
fol. 321.

CLAES GERREBRANTSZ. de somme van hondert een pondt twee schellingen over leverantie van verscheyde stockgens voor de twee nieuwe compagnien, etc. . . . Dus hier ICIL. II sc.
fol. 330 vo.

PIETER ADRIAENSZ. THOOF de somme van seven hondert ponden in minderingh van twee duysent ponden by hem over 't maecken van een balustrade op den thoorn bedongen, etc. . . . Dus hier VIIC L.

fol. 337 vo.

PIETER CORNELISZ. COUWENHOVEN, de somme van achtien hondert ponden in minderingh ende ter goeder reeckeningh van meerder somme hem over werck van den grooten thooren competeerende etc. . . . . Dus hier XVIII C L.

idem.

PIETER CORNELISZ. voornoemt de somme van drie duysent ponden ter goeder reeckeeingh vant werck by hem aen den grooten thoorn gemaect, etc. Dus hier III m L.

fol. 338.

Aen handen voornoemt de somme van twee duysent ponden ter goeder reeckeningh van 't werck van den thoorn, etc. . . . . Dus hier IIM L.

fol. 339 vo.

PIETER ROMAN de somme van hondert ses en 't negentich ponden over arbeysloon, verscheyden houtwerck, lystwerck en anders gesneden te hebben, etc. Dus hier ICXCVIL.

idem.

JAN VEELY de somme van twee hondert ses ponden over leverantie van verscheyde boecken, nieuwe tydingen, propositionen en anders, etc.

Dus hier IICVIL.

fol. 367 vo.

ISAACK BURCHOORN de somme van negen ponden thien schellingen over leverantie van verscheyde nouvelles en anderen boecxkens, den XXVII^{en} May 1646 tot den XXIII^{en} October daeraen volgende, etc. Dus hier IX L. X sc.

idem.

ANTHONY TONGERLOO de somme van acht ponden vier schellingen over leverantie van verscheyde nieuwc boecxkens en nieuwe tijdingen, etc.

Dus hier VIII L. III sc.

fol. 369 vo.

ARNOLDUS LIPPIUS de somme van sestien ponden over dedicatie en presentatie van sijne theses de simbolis et confessionibus, etc. Dus hier XVII L.

fol. 370.

LODOVIGUS SUGGERAEDT ¹⁾ de somme van sestien ponden hem toegevoucht voor de dedicatie en presentatie van syne theses, etc. . . . Dus hier XVII L.

¹⁾ SUGGERAEDT werd een jaar later bursael van den Haag en kreeg een traktement van 100 L.

fol. 373.

SCHOUT, kerckmeester van Lisse de somme van tsestich ponden tot vervall. van een glas met Haechse wapens inde kercke van Lis vereert, etc.

Dus hier LXL.

CHRISTOFFEL MEYER de somme van vyff hondert vier en vyftich ponden thien schellingen voor het maecken van glasen en wapenen op den Doelen, de voet van 't glas gereeckent tegens twaelff stuyvers, etc. Dus hier VCLIIII L. X sc.

fol. 365 vo.

JACOB DE RAEDT, pottebacker, de somme van acht ponden acht schellingen ses denier over coop en leverantie van 225 steene blaeckers aen den thoorn, op de publicatie vande vrede gebruyckt, etc. Dus hier VIII L. VIII sc. VI p.

idem.

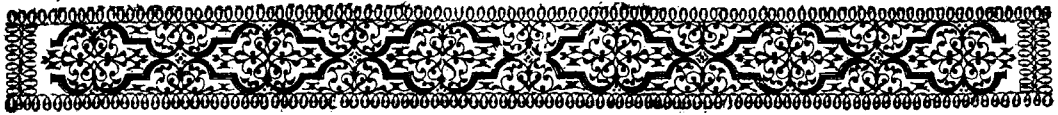
Meester JOHAN BEURLON de somme van't seventich ponden over gespeelt en geblasen te hebben op instrumenten met seven personen ten daeghe vande publicatie van de Vrede, etc. . . . . Dus hier LXX L.

fol. 374 vo.

FRANCOYS HEYMONY de somme van twee hondert seven ent seventich ponden thien schellingen tot betaeling van vyf cleyne clockgens, etc.

Dus hier IICLXXVII L. X sc.

BLADVULLING

DOOR

MR. S. MULLER FZ.N.

DE GOEDE OUDE TIJD.

IJ weten allen, dat de torens van onze kerken, en ook enkele andere torens, niet alleen klokken dragen, maar ook een uurwerk. Het doel van deze inrichting kan voor niemand twijfelachtig zijn. Maar op het tegenwoordige geslacht, dat de torenklokken eigenlijk nooit meer raadpleegt, maakt het toch wel een zonderling patriarchalen indruk, te overwegen, dat nog in onze roemrijke 17^e eeuw hooggeplaatste regeeringscolleges midden in het beroemde Amsterdam zelf het geluid van den torenklok afwachtten, om hunne beraadslagingen af te breken en te gaan eten. Toch was het zoo. Ziehier eene resolutie van de Amsterdamsche admiraliteit van 3 Mei 1612, die ons verplaatst midden in deze huiselijke toestanden van den voorhistorischen tijd:

„Alsoo den Raedt dagelix in de raedtkamer ende degeene van den Raedt, hier aen 'sPrincenhof wonende, qualick een klokken hooren ende het getije van den dach weeten, is goetgevonden ende geresolveert, dat men in de tooren van 't kerckgen van 'sPrincenhof zal laeten een clockgen hangen ende een uirwerck daer onder stellen. Zijnde de heeren Joncheer WILLEM VAN MATENES ende advocaet-fiscael gecommiteert, bij een goet uyrwerckmaecker te onderstaen, wat zodanigen uirwerck zal mogen kosten, ende den Raedt tselve te rapporteren.”
